

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

FACULTAT DE FILOLOGIA, TRADUCCIÓ I COMUNICACIÓ

Departament de Filologia Catalana

**TESI DOCTORAL
(MENCIÓ INTERNACIONAL)**

**MORFOLOGIA VERBAL CATALANA: ANÀLISI DIACRÒNICA DELS
VERBS VELARITZATS**

Programa de doctorat:

3135 Llengües, Literatures i Cultures, i les seues aplicacions

(RD 99/2011)

Presentada per:

Manuel Badal Bertolín

Dirigida per:

Dr. Manuel Pérez Saldanya i Dr. Jesús Jiménez Martínez

València, juliol de 2021

AGRAÏMENTS

Primerament, vull expressar la meua gratitud als meus directors de tesi, Jesús Jiménez Martínez i Manuel Pérez Saldanya. Al llarg de tots aquests anys, he d'agrair la seua predisposició a resoldre'm qualsevol dubte, sense importar l'hora, el dia o el mes de l'any, la qual cosa ha estat indispensable per a poder dur a terme aquest treball. A més, vull destacar les revisions constants i meticuloses no solament de la tesi, sinó també d'articles, propostes per a congressos i comunicacions. En definitiva, el bon mestratge que m'han obsequiat durant la realització d'aquest estudi.

He d'agrair profundament també l'ajuda contínua i desinteressada del professor Lluís de Yzaguirre, de la Universitat Pompeu Fabra, gràcies al qual he pogut bastir l'immens corpus d'obres en què es fonamenta la tesi; sense la seua aplicació informàtica, aquesta tasca hauria estat impossible. També he de donar les gràcies a Esteve Clua i a Mercè Lorente, per haver-me acollit amb els braços oberts durant la meua estada a Barcelona. He de regradir també Emili Casanova i Maria-Rosa Lloret per l'assessorament i els consells rebuts durant aquests anys.

Així mateix, vull agrair al professor Martin Maiden, del Research Centre for Romance Linguistics de la Universitat d'Oxford, l'oportunitat de realitzar una estada internacional i l'oferiment de totes les facilitats i les eines de la universitat des del primer moment; aquesta estada ha contribuït a augmentar notablement els meus coneixements sobre morfologia.

Igualment, vull donar les gràcies a les persones que formen l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i el Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València, per haver fet que em sentira com a casa al llarg dels anys de formació predoctoral. Aquesta experiència m'ha permés entrar en contacte directe amb el món acadèmic i universitari, i tenir el privilegi d'impartir classe en la meua *alma mater*.

Vull agrair també el finançament rebut del programa de subvencions per a la contractació de personal investigador de caràcter predoctoral (ACIF/2017) de la Generalitat Valenciana, així com el suport dels projectes d'investigació "Continuación de la Gramática del Catalán Moderno (1600-1833)" (FFI2015-69694-P - MINECO/FEDER), de la Universitat d'Alacant, i "Fenómenos de interfaz fonética-fonología-morfología desde la perspectiva de la variación lingüística" (FFI2016-76245-

C3-3-P), de la Universitat de Barcelona, i del grup GIUV2017-397, de la Universitat de València.

No puc oblidar-me dels meus companys i amics, Àngel Cano, Carlos Castelló, Paula Cruselles, Pau Martín, Maria Saiz i Anqi Tang, per haver compartit tota mena d'àpats i haver descobert junts racons d'arreu del món. D'altra banda, vull tenir un record especial per al meu amic Cèsar Porta: allà on estigues, sé que somriuràs en veure la teua profecia acomplida.

Finalment, vull donar les gràcies a tota la gent més pròxima, família i amics, per tot el suport que m'han fornit al llarg d'aquest camí; especialment, vull agrair a mos pares, Josep-Manuel i Maria Amparo, haver-me transmés l'estima per la meua llengua i per la meua cultura i la confiança depositada en mi des del primer moment.

Als meus avis

RESUM

Aquesta tesi té com a objectiu principal estudiar el procés de velarització dins de la flexió verbal catalana des d'un punt de vista diacrònic. Partint dels principis de la morfologia natural i de la morfologia autònoma, es pretén donar compte de la velarització a) del patró L, format per la primera persona del present d'indicatiu i totes les persones del present de subjuntiu; b) del patró PyTA, format pel passat simple, l'antic condicional en *-ra* i l'imperfet de subjuntiu, i c) dels participis. Per tal de justificar l'extensió de la velar a contextos en què no apareixia inicialment, es fa servir el concepte d'exaptació, que considerem com una reanàlisi no previsible per la gramàtica: l'extensió /g/ dels temps derivats dels temps de perfet llatí, una vegada desproveïda del valor de perfet que tenia inicialment, es pogué introduir en contextos en què no era pròpia. La tipologia de verbs analitzats és bastant heterogènia: en uns verbs la velar s'estén del patró L cap al patró PyTA, com en *dir*; en uns altres, ho fa del PyTA cap al patró L, com en *beure*; en verbs com *prendre* la velar no formava part de cap dels dos patrons; finalment, verbs com *plànyer* o *nàixer* tenien un patró L i un patró PyTA amb velaritzacions des de l'origen.

Pel que fa a la metodologia seguida, les formes verbals objecte d'estudi s'han extret d'un corpus format per obres que abasten des del segle XIII fins al segle XIX, amb una representació equilibrada dels dos grans blocs dialectals del català: l'occidental i l'oriental. Els recomptes de les formes verbals extretes del corpus s'il·lustren en diversos models de taules-resum, adaptats als trets particulars de cada temps i de cada classe verbal. Quant a l'anàlisi quantitativa de les dades, fem servir el test khi-quadrat, basat en la comparació de les freqüències bivariades obtingudes a partir de les dades obtingudes amb les freqüències que resultarien si la velarització i els períodes no estigueren relacionats; per tant, el test estadístic ens ajuda a constatar si la distribució de les formes verbals en cada període és aleatòria o si, per contra, està condicionada pel segle al qual pertanyen. Finalment, els resultats obtinguts del corpus serveixen per a fer aportacions a la teoria del canvi lingüístic: a partir de l'evolució del procés de velarització es constata que el català no segueix l'ordenació dels principis de naturalitat establida inicialment, sinó que es produeix una reorganització dels principis.

ABSTRACT

The main goal of this dissertation is to study the process of velarization within verbal inflection in Catalan, from a diachronic point of view. Based on the principles of natural and autonomous morphology, it focuses on the velarization of a) the L-pattern, formed by the first person of the present indicative and all persons in the present subjunctive, b) the PyTA pattern, formed by the past simple, the old conditional in *-ra* and the imperfect subjunctive, and c) participles. In order to account for the extension of the velar to contexts in which it did not initially appear, we use the concept of exaptation, which we consider as a reanalysis that is unexpected according to grammar: the extension of /g/ in tenses derived from Latin perfect tenses, once deprived of the perfect value that it initially had, was able to spread into new contexts. The typology of the verbs analyzed is quite heterogeneous: in some verbs the velar extends from the L-pattern to the PyTA pattern, as in *dir*; in others, it does so from the PyTA pattern to the L-pattern, as in *beure*; in verbs such as *prendre* the velar was not part of either pattern; finally, verbs like *plànyer* or *nàixer* displayed an L-pattern and a PyTA pattern with velarizations from the origin.

Regarding the methodology applied, the verb forms under study have been extracted from a corpus comprising works ranging from the 13th to the 19th century, with a balanced representation of the two major Catalan dialects, Western and Eastern. The counts of the verb forms extracted from the corpus are illustrated in various models of summary tables, adapted to the particular features of each tense and each verb class. For the quantitative analysis of the data, we use the chi-square test, based on the comparison of the actual bivariate frequencies with the frequencies that would result if the velarization and the periods were not related; therefore, the statistical test helps us to assess whether the distribution of the verb forms in each period is random or whether, on the contrary, it is conditioned by the century to which the forms belong. Finally, the results obtained from the corpus will make a contribution to the theory of linguistic change: departing from the evolution of the velarization process, we will claim that Catalan does not follow the ordering of the principles of naturalness initially expected, and that a re-organization of these principles is needed.

ÍNDEX

AGRAÏMENTS	1
RESUM	7
ABSTRACT	8
ÍNDEX.....	9
ÍNDEX DE FIGURES.....	15
ÍNDEX DE TAULES	16
I. INTRODUCCIÓ	31
1. Objectius	33
2. Metodologia	36
3. Estructura	37
II. MARC TEÒRIC	40
1. Morfologia natural	40
1.1. Els principis de naturalitat independents del sistema.....	41
1.2. Els principis de naturalitat dependents del sistema.....	45
1.3. Conflictes de naturalitat	48
2. Morfologia autònoma.....	49
2.1. Patró L.....	52
2.2. Patró PyTA.....	55
3. Les modalitats del canvi morfològic.....	58
4. El concepte d'exaptació	61
4.1. L'exaptació de l'afix llatí -SC-.....	65
4.2. L'exaptació de l'extensió /g/	67
III. L'EXTENSIÓ VELAR I LA FLEXIÓ VERBAL DEL CATALÀ ANTIC	69
1. Propietats gramaticals que tenen expressió morfològica en català antic	69
2. Propietats de la flexió verbal del català antic.....	70
2.1. La persona i el nombre	73

2.2. Expressió de temps, aspecte i mode	76
2.3. Morfomes de la flexió verbal del català antic	78
2.3.1. Exemples del morfoma del patró N en català antic	79
2.3.2. Exemples del morfoma del patró PyTA en català antic.....	80
2.3.3. Exemples del morfoma del patró L en català antic	83
2.4. Pèrdua de valor funcional de les formes imperfectives i perfectives.....	84
3. Origen de la velar.....	85
4. La naturalesa morfològica de la velar	88
5. La classe de verbs velaritzats del català actual	89
IV. OBJECTIUS I HIPÒTESIS DE L'ESTUDI DIACRÒNIC	93
V. METODOLOGIA DE L'ESTUDI DIACRÒNIC	97
1. Selecció del corpus i de les formes	97
2. Configuració de la informació en Excel i elaboració de les taules-resum.....	104
3. Mètodes numèrics per a obtenir els resultats	111
VI. EXTENSIÓ DE LA VELAR EN EL MORFOMA DEL PATRÓ PyTA.....	117
1. Verbs amb velar etimològica en el patró L.....	117
1.1. Resultats del passat simple.....	119
1.2. Resultats de l'imperfet de subjuntiu.....	127
1.3. Resultats del condicional en <i>-ra</i>	130
2. Verbs amb patró PyTA sigmàtic.....	132
2.1. Resultats del passat simple.....	137
2.2. Resultats de l'imperfet de subjuntiu.....	146
2.3. Resultats del condicional en <i>-ra</i>	149
3. Conclusions.....	150
VII. EXTENSIÓ DE LA VELAR EN EL MORFOMA DEL PATRÓ L.....	154
1. Verbs amb patró PyTA sigmàtic.....	154
1.1. Resultats de la primera persona del present d'indicatiu.....	155

1.2. Resultats del present de subjuntiu	158
1.3. El verb <i>romandre</i>	160
2. Verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical regular en el patró L.....	163
2.1. Resultats de la primera persona del present d'indicatiu.....	166
2.2. Resultats del present de subjuntiu	169
3. Verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical palatalitzat en el patró L.....	171
3.1. Resultats de la primera persona del present d'indicatiu.....	175
3.2. Resultats del present de subjuntiu	178
3.3. El verb <i>plaure</i> i els seus derivats.....	181
4. Conclusions.....	183
VIII. VERBS DE CONJUGACIONS MIXTES	187
1. El verb <i>viure</i> i els seus derivats.....	187
1.1. Resultats del patró L.....	190
1.2. Resultats del patró PyTA	193
2. El verb <i>escriure</i> i els seus derivats.....	197
2.1. Resultats del patró L.....	200
2.2. Resultats del patró PyTA	204
3. El verb <i>eixir</i> i els seus derivats	209
3.1. Resultats del patró L.....	212
3.2. Resultats del patró PyTA	214
4. Conclusions.....	219
IX. VERBS AMB IRREGULARITATS ESPECÍFIQUES	223
1. El verb <i>poder</i>	223
1.1. Resultats de la primera persona del present d'indicatiu.....	224
1.2. Resultats del present de subjuntiu	227
2. El verb <i>córrer</i> i els seus derivats	232
2.1. Resultats del patró L.....	235

3. Els verbs incoatius de radical.....	287
3.1. Resultats del patró L.....	291
3.2. Resultats del patró PyTA	294
4. Conclusions.....	296
XI. CASOS DE VELARITZACIÓ DIALECTAL O DE VELARITZACIÓ TARDANA	
.....	299
1. Els verbs <i>cabre</i> i <i>saber</i>	299
1.1. Resultats del present de subjuntiu	301
1.2. Resultats del patró PyTA	303
2. El verb <i>perdre</i>	306
2.1. Resultats del patró L.....	307
2.2. Resultats del patró PyTA	309
3. El verb <i> vendre</i>	311
3.1. Resultats del patró L.....	312
3.2. Resultats del patró PyTA	315
4. El verb <i>veure</i>	317
4.1. Resultats del patró L.....	319
4.2. Resultats del patró PyTA	320
5. Els verbs de la tercera conjugació.....	322
5.1. Resultats del patró L.....	324
5.2. Resultats del patró PyTA	327
6. Conclusions.....	329
XII. L'EXTENSIÓ DE LA VELARITZACIÓ EN ELS PARTICIPIS.....	332
1. Resultats dels verbs amb perfet en -UI-.....	336
1.1. El verb <i>poder</i>	342
2. Resultats dels verbs incoatius de radical.....	344
3. Resultats dels verbs amb participis sigmàtics.....	349

4. Resultats dels verbs amb comportaments específics	350
4.1. Resultats del verb <i>elèger</i>	350
4.2. Resultats dels verbs <i>saber</i> i <i>cabre</i>	352
4.3. Resultats del verb <i>ser</i>	353
4.4. Resultats del verb <i>traure</i> i els seus derivats	355
5. Conclusions.....	357
XIII. TENDÈNCIES GENERALS DE LA VELARITZACIÓ.....	365
1. Ordenació dels principis de la morfologia natural en català general	365
2. Conflictes entre naturalitat morfològica i marcatge fonològic en valencià	374
3. El procés de desvelarització del català general.....	377
4. Cronologia del procés de velarització.....	378
XIV. CONCLUSIONS	382
1. Summary of the results	382
2. Final remarks	396
XV. APÈNDIXS.....	398
APÈNDIX 1. Llista completa de verbs analitzats en el treball	398
XVI. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	400

ÍNDIX DE FIGURES

Figura 1. Mostra del full de càlcul de Google Drive, amb les formes velaritzades en la primera columna, les formes sense velaritzar en la tercera, i els mots que no formen part de l'estudi en la cinquena	100
Figura 2. Mostra de la “llista blanca” de <i>Tirant lo Blanch</i> , amb els verbs sense velaritzar en la primera columna i els verbs velaritzats en la segona.....	101
Figura 3. Mostra de la “llista negra” de <i>Tirant lo Blanch</i>	102
Figura 4. Mostra de la “llista grisa” del <i>Tirant lo Blanch</i>	102
Figura 5. Mostra del document Excel amb les formes verbals extretes del corpus .	105
Figura 1. Diagrama de barres del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb la variable ‘segle’ en l’eix de categories, la variable ‘persona’ en les columnes i el nombre de formes velaritzades en les barres, amb proporcions de 0 a 1	127
Figura 2. Diagrama de barres del passat simple dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb la variable ‘segle’ en l’eix de categories, la variable ‘persona’ en les columnes i el nombre de formes velaritzades en les barres, amb proporcions de 0 a 1	146

ÍNDIX DE TAULES

Taula 1.	Distribució de l'extensió /g/ en el verb <i>beure</i> i de l'extensió /sk/ en el verb <i>viure</i>	31
Taula 1.	Persones del singular del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>cantar</i> en català antic.....	49
Taula 2.	Formes del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>veure</i> en català actual. (En casos d'alternança, la primera forma representa l'estàndard occidental valencià i la segona, l'estàndard oriental, català central.)	50
Taula 3.	Formes del present d'indicatiu, present de subjuntiu i imperatiu del verb <i>seguir</i> en català actual. (En casos d'alternança, la primera forma representa l'estàndard occidental valencià i la segona, l'estàndard oriental, català central.).....	51
Taula 4.	Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb dur en català antic. (Les formes velaritzades, que formen el patró L, apareixen ombrejades.).....	52
Taula 5.	Tema de present dels verbs llatins VALĒRE, TENĒRE i VENĪRE. (Les formes que desenvoluparan la iod apareixen ombrejades.).....	53
Taula 6.	Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb <i>valer</i> en català antic. (Les formes palatalitzades, que formen el patró L, apareixen ombrejades.).....	53
Taula 7.	Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb <i>díder</i> en occità. (Les formes velaritzades apareixen ombrejades.).....	54
Taula 8.	Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb <i>beure</i> en català antic... 54	54
Taula 9.	Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb <i>beure</i> en català antic. (Les persones amb l'extensió /g/, que formen el patró L, apareixen ombrejades.).....	54
Taula 10.	Evolució del llatí al català del patró PyTA del verb DĪCERE > <i>dir</i>	56
Taula 11.	Formes del passat simple del verb <i>voler</i> en català antic i en català actual. (Les formes amb -r- apareixen ombrejades.).....	57
Taula 1.	Formes del present d'indicatiu, present de subjuntiu i imperatiu del verb <i>cantar</i> en català antic. (Les formes rizotòniques apareixen ombrejades.).....	79
Taula 2.	Formes del present d'indicatiu, present de subjuntiu i imperatiu del verb <i>seguir</i> en català antic. (Les formes amb increment incoatiu apareixen ombrejades.)....	80
Taula 3.	Present d'indicatiu, present de subjuntiu i imperatiu del verb <i>seguir</i> en català antic. (Les formes del patró N apareixen ombrejades.).....	80

Taula 4.	Patró PyTA del verb <i>plaure</i> en català antic.....	81
Taula 5.	Patró PyTA del verb <i>dir</i> en català antic.....	81
Taula 6.	Patró PyTA del verb <i>prendre</i> en català antic.....	82
Taula 7.	Patró PyTA del verb <i>ser</i> en català antic	82
Taula 8.	Patró PyTA del verb <i>fer</i> en català antic	82
Taula 9.	Patró PyTA del verb <i>veure</i> en català antic	83
Taula 10.	Patró L dels verbs <i>dir, dur, coure i traure</i> en català antic.....	83
Taula 11.	Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb <i>deure</i> en català antic. (Les formes del patró L apareixen ombrejades.)	83
Taula 12.	Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb <i>valer</i> en català antic. (Les formes del patró L apareixen ombrejades.)	84
Taula 13.	Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb <i>fer</i> en català antic. (Les formes del patró L apareixen ombrejades.)	84
Taula 14.	Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb <i>dir</i> en català antic	85
Taula 15.	Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb <i>plànyer</i> en català antic	86
Taula 16.	Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb <i>nàixer</i> en català antic.. ..	86
Taula 17.	Evolució del llatí al català del patró PyTA dels verbs <i>beure, plànyer i nàixer</i> 87	
Taula 18.	Distribució de l'extensió /g/ en els verbs <i>tenir, viure, dir i vendre</i> . (Les cel·les amb formes velaritzades apareixen ombrejades.).....	89
Taula 19.	Paradigma tradicional i paradigma innovador del verb <i>plànyer</i>	91
Taula 20.	Paradigma tradicional i paradigma innovador del verb <i>créixer</i>	91
Taula 1.	Obres que formen el corpus, dividides per segles en les files i per bloc dialectal en les columnes	98
Taula 2.	Taula creuada del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	107
Taula 3.	Taula creuada del patró PyTA dels verbs incoatius de radical, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	108
Taula 4.	Taula creuada del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes segons la variable 'persona' en les files, desglossats en funció del	

segles —variable ‘segle’—, i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	110
Taula 5. Taula creuada del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes segons la variable ‘persona’ en les files, desglossats en funció del tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’—, i amb els recomptes segons el segle —variable ‘segle’— en les columnes.....	111
Taula 6. Taula de freqüències del segle XVIII de la 1a persona del present d’indicatiu de <i>voler</i> , amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les files i amb el nombre de casos observats i esperats en les columnes.....	113
Taula 7. Taula creuada del patró PyTA del verb <i>viure</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	114
Taula 8. Taula de freqüències dels segles XVII-XIX del patró PyTA de <i>vendre</i> , amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les files i amb el nombre de casos observats i esperats en les columnes	114
Taula 9. Taula de freqüències del segle XVI de la 3a persona del passat simple de <i>ser</i> , amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les files i amb el nombre de casos observats i esperats en les columnes	115
Taula 10. Taula creuada del present de subjuntiu del verb <i>poder</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	116
Taula 1. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d’indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu dels verbs <i>dir</i> i <i>dur</i>	118
Taula 2. Paradigmes del passat simple del verb <i>dir</i> en català antic.....	119
Taula 3. Taula creuada del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	120
Taula 4. Taula creuada del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes segons la variable ‘persona’ en les files, desglossats en funció del segles —variable ‘segle’—, i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	121
Taula 5. Taula creuada del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes segons la variable ‘persona’ en les files, desglossats en funció del	

tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'—, i amb els recomptes segons el segle —variable 'segle'— en les columnes.....	126
Taula 6. Taula creuada de l'imperfet de subjuntiu dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes	128
Taula 7. Taula creuada del condicional en <i>-ra</i> dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	130
Taula 8. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu dels verbs <i>prendre</i> i <i>riure</i>	132
Taula 9. Paradigmes del passat simple del verb <i>prendre</i> en català antic.....	134
Taula 10. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb <i>romandre</i>	134
Taula 11. Evolució del llatí al català de les formes del patró L dels verbs <i>tenir</i> i <i>venir</i>	135
Taula 12. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu dels verbs <i>tenir</i> i <i>venir</i>	136
Taula 13. Formes etimològiques del present d'indicatiu i del present de subjuntiu dels verbs <i>romandre</i> i <i>plànyer</i>	137
Taula 14. Taula creuada del passat simple dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	138
Taula 15. Taula creuada del passat simple dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes segons la variable 'persona' en les files, desglossats en funció del segle —variable 'segle'—, i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	140
Taula 16. Taula creuada del passat simple dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes segons la variable 'persona' en les files, desglossats en funció del tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'—, i amb els recomptes segons el segle —variable 'segle'— en les columnes.....	145
Taula 17. Taula creuada de l'imperfet de subjuntiu dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els	

recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes
147

Taula 18. Taula creuada del condicional en *-ra* dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes..... 149

Taula 1. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu dels verbs *prendre* i *riure* 155

Taula 2. Taula creuada de la 1a persona del present d'indicatiu dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes
156

Taula 3. Taula creuada del present de subjuntiu dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes..... 158

Taula 4. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *romandre* 161

Taula 5. Taula creuada amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes 162

Taula 6. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i de plusquamperfet de subjuntiu dels verbs *beure*, *creure* i *modalre*. (Les vocals tòniques apareixen destacades amb negreta)..... 163

Taula 7. Evolució del llatí al català de la 1a persona del present d'indicatiu i de la 3a persona del present de subjuntiu dels verbs *beure*, *creure* i *modalre*..... 164

Taula 8. Taula creuada de la 1a i la 3a persona del passat simple dels verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical regular en el patró L, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'accentuació del perfet —variable 'perfet'— en les columnes..... 165

Taula 9. Taula creuada de la 1a persona del present d'indicatiu dels verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical regular en el patró L, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes 166

Taula 10. Taula creuada del present de subjuntiu dels verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical regular en el patró L, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	170
Taula 11. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d’indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu dels verbs <i>deure</i> , <i>valer</i> i <i>plaure</i> . (Les vocals tòniques apareixen destacades amb negreta).....	172
Taula 12. Evolució del llatí al català de la 1a persona del present d’indicatiu i de la 3a persona del present de subjuntiu dels verbs <i>deure</i> , <i>valer</i> i <i>plaure</i>	172
Taula 13. Taula creuada de la 1a i la 3a persona del passat simple dels verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical palatalitzat en el patró L, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’accentuació del perfet —variable ‘perfet’— en les columnes.....	174
Taula 14. Taula creuada de la 1a persona del present d’indicatiu dels verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical palatalitzat en el patró L, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	175
Taula 15. Taula creuada del present de subjuntiu dels verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical palatalitzat en el patró L, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	179
Taula 16. Taula creuada del present de subjuntiu del verb <i>plaure</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	181
Taula 1. 1a persona del present d’indicatiu, 3a persona del present de subjuntiu, 3a persona del passat simple i 3a persona de l’imperfet de subjuntiu dels verbs <i>nàixer</i> i <i>viure</i> en l’estàndard occidental valencià.....	187
Taula 2. 4a i 5a persona del present d’indicatiu i forma de gerundi dels verbs <i>patir</i> i <i>viure</i> en català general	188
Taula 3. Evolució del llatí al català del present d’indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>viure</i>	188
Taula 4. Present d’indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>viure</i> en català antic amb l’extensió /sk/. (Les formes verbals del patró L apareixen ombrejades.)	189

Taula 5.	Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu de subjuntiu del verb <i>viure</i>	189
Taula 6.	Passat simple, condicional en <i>-ra</i> i imperfet de subjuntiu del verb <i>viure</i> amb el radical regular <i>viv-</i>	190
Taula 7.	Passat simple i imperfet de subjuntiu dels verbs <i>dormir</i> , <i>llegir</i> i <i>patir</i> en català actual	190
Taula 8.	Taula creuada del patró L del verb <i>viure</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes	191
Taula 9.	Taula creuada del patró PyTA del verb <i>viure</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	194
Taula 10.	Taula creuada de l'imperfet de subjuntiu del verb <i>viure</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	195
Taula 11.	Primera persona del present d'indicatiu, tercera persona del present de subjuntiu, tercera persona del passat simple i tercera persona de l'imperfet de subjuntiu dels verbs <i>beure</i> i <i>escriure</i> en l'estàndard occidental valencià	197
Taula 12.	Quarta i cinquena persona del present d'indicatiu i forma de gerundi dels verbs <i>servir</i> i <i>escriure</i> en català general	198
Taula 13.	Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>escriure</i>	198
Taula 14.	Paradigmes velaritzats del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>escriure</i> en català antic	199
Taula 15.	Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb <i>escriure</i>	200
Taula 16.	Taula creuada del patró L del verb <i>escriure</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	201
Taula 17.	Taula creuada del patró PyTA del verb <i>escriure</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	205

Taula 18. Taula creuada del passat simple del verb <i>escriure</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	205
Taula 19. Taula creuada de l’imperfet de subjuntiu del verb <i>escriure</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	207
Taula 20. Taula creuada del patró PyTA del verb <i>escriure</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal (radical regular, extensió /sk/ o extensió /g/) en les columnes	209
Taula 21. Primera persona del present d’indicatiu, tercera persona del present de subjuntiu, tercera persona del passat simple i tercera persona de l’imperfet de subjuntiu dels verbs <i>nàixer</i> i <i>eixir</i> en l’estàndard occidental valencià	210
Taula 22. Quarta i cinquena persona del present d’indicatiu i forma de gerundi dels verbs <i>patir</i> i <i>eixir</i> en català general	210
Taula 23. Evolució del llatí al català del present d’indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>eixir</i> . (Les formes del patró L apareixen ombrejades.).....	211
Taula 24. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d’indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb <i>eixir</i>	212
Taula 25. Taula creuada del patró L del verb <i>eixir</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	212
Taula 26. Taula creuada amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal (radical <i>i-</i> amb extensió /sk/ i radical <i>ix-</i> amb extensió /k/) en les columnes.....	214
Taula 27. Taula creuada del patró PyTA del verb <i>eixir</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	214
Taula 28. Taula creuada del passat simple del verb <i>eixir</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	215
Taula 29. Taula creuada de l’imperfet de subjuntiu del verb <i>eixir</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	216

Taula 30.	Taula creuada amb els recomptes del patró PyTA per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal (radical regular <i>eix-</i> , formes amb l’extensió /sk/ i formes amb extensió /k/) en les columnes	219
Taula 1.	Evolució del llatí al català de les formes del passat simple, del plusquamperfet d’indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb <i>poder</i>	223
Taula 2.	Evolució del llatí al català del present d’indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>poder</i> . (Les formes verbals del patró L apareixen ombrejades. Les formes amb asterisc procedeixen del llatí vulgar)	224
Taula 3.	Models velaritzats que presentava el verb <i>poder</i> en les formes del patró L en català antic	224
Taula 4.	Taula creuada de la 1a persona del present d’indicatiu del verb <i>poder</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	225
Taula 5.	Taula creuada de la 1a persona del present d’indicatiu del verb <i>poder</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal (radical etimològic, extensió /sk/ o extensió /g/) en les columnes	227
Taula 6.	Taula creuada del present de subjuntiu del verb <i>poder</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	228
Taula 7.	Taula creuada del present de subjuntiu del verb <i>poder</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal (radical etimològic, extensió /sk/ o extensió /g/) en les columnes	231
Taula 8.	Taula creuada de les formes de 1a i 3a persona del present de subjuntiu i de la 1a persona del present d’indicatiu del verb <i>poder</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons la forma verbal en les columnes	232
Taula 9.	Evolució del llatí al català del present d’indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>córrer</i>	233
Taula 10.	Taula creuada de la 1a i de la 3a persona del passat simple del verb <i>córrer</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘perfets velaritzats’— en les columnes	234

Taula 11.	Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb <i>córrer</i>	235
Taula 12.	Tercera persona del passat simple, del condicional en <i>-ra</i> i de l'imperfet de subjuntiu del verbs <i>ocurrir</i> i <i>recurrir</i>	235
Taula 13.	Taula creuada amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes	236
Taula 14.	Taula creuada amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes	237
Taula 15.	Taula creuada del patró PyTA del verb <i>córrer</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	240
Taula 16.	Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>haver</i>	242
Taula 17.	Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb <i>haver</i>	243
Taula 18.	Taula creuada del present de subjuntiu del verb <i>haver</i> , amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes	243
Taula 19.	Taula creuada del passat simple i de l'imperfet de subjuntiu del verb <i>haver</i> , amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	245
Taula 20.	Taula creuada del condicional en <i>-ra</i> del verb <i>haver</i> , amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes	246
Taula 21.	Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>ser</i> . (Les formes amb marcades amb un asterisc provenen del llatí vulgar.)..	248
Taula 22.	Taula creuada de la primera persona del present d'indicatiu del verb <i>ser</i> , amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	250

Taula 23. Taula creuada del present de subjuntiu del verb <i>ser</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	252
Taula 24. Taula creuada de la 3a persona del passat simple de <i>ser</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	255
Taula 25. Evolució del llatí al català del present d’indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>estar</i>	259
Taula 26. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d’indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb <i>estar</i>	260
Taula 27. Taula creuada de la 1a persona del present d’indicatiu del verb <i>estar</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	260
Taula 28. Taula creuada del present de subjuntiu del verb <i>estar</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	262
Taula 29. Taula creuada del passat simple del verb <i>estar</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	264
Taula 30. Taula creuada del condicional en <i>-ra</i> de <i>estar</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	265
Taula 31. Taula creuada de l’imperfet de subjuntiu del verb <i>estar</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	266
Taula 1. Evolució del llatí vulgar al català del present d’indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>voler</i> . (Les formes verbals que pertanyen al patró L apareixen ombrejades. L’asterisc indica que les formes provenen del llatí vulgar.)	272
Taula 2. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d’indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb <i>voler</i>	273
Taula 3. Present d’indicatiu i present de subjuntiu del verb <i>voler</i> . En la primera columna s’ofereix el model del català general, mentre que en la segona columna es mostra el model valencià.....	274

Taula 4.	Taula creuada de la 1a persona del present d'indicatiu del verb <i>voler</i> , amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	275
Taula 5.	Taula creuada del present de subjuntiu del verb <i>voler</i> , amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes	278
Taula 6.	Evolució del llatí al català de les formes del patró L i del patró PyTA del verb <i>plànyer</i> , en la primera columna, i formes analògiques amb radical regular, en la segona	281
Taula 7.	Taula creuada del patró L dels verbs amb radical acabat en <i>-ny-</i> , amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	282
Taula 8.	Taula creuada del patró PyTA dels verbs amb radical acabat en <i>-ny-</i> , amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes.....	285
Taula 9.	Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu dels verbs <i>nàixer</i> i <i>conèixer</i> . (Les formes del patró L apareixen ombrejades. Les formes amb asterisc provenen del llatí vulgar.).....	288
Taula 10.	Primera persona del present d'indicatiu i tercera persona del present de subjuntiu dels verbs <i>nàixer</i> i <i>créixer</i> en valencià col·loquial, en balear i en català general	289
Taula 11.	Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu dels verbs <i>nàixer</i> i <i>conèixer</i>	289
Taula 12.	Passat simple i imperfet de subjuntiu dels verbs <i>nàixer</i> i <i>créixer</i> en l'estàndard occidental valencià, en la primera columna, i en català general, en la segona	290
Taula 13.	Evolució del llatí al català de la primera persona del present d'indicatiu, del present de subjuntiu, del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb <i>créixer</i>	291
Taula 14.	Taula creuada del patró L dels verbs incoatius de radical, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes	292

Taula 15.	Taula creuada del patró L dels verbs incoatius de radical, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal (formes amb l’extensió /sk/, formes amb radical regular amb /k/ i formes amb radical regular sense velar) en les columnes	293
Taula 16.	Taula creuada del patró PyTA dels verbs incoatius de radical, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	294
Taula 17.	Taula creuada del patró PyTA dels verbs incoatius de radical, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal (formes amb l’extensió /sk/ i formes amb radical regular amb l’extensió /k/) en les columnes	295
Taula 1.	Evolució del llatí al català del present d’indicatiu i del present de subjuntiu dels verbs <i>cabre</i> i <i>saber</i> . (Les persones que formen un patró L homogeni apareixen ombrejades.)	300
Taula 2.	Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d’indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu dels verbs <i>cabre</i> i <i>saber</i>	301
Taula 3.	Taula creuada del present de subjuntiu dels verbs <i>cabre</i> i <i>saber</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	302
Taula 4.	Taula creuada del patró PyTA dels verbs <i>cabre</i> i <i>saber</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	304
Taula 5.	Evolució del llatí al català de les formes del patró L i del patró PyTA del verb <i>perdre</i> , en la primera columna, i formes analògiques amb l’extensió /g/, en la segona.....	307
Taula 6.	Taula creuada del patró L del verb <i>perdre</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	308
Taula 7.	Taula creuada del patró PyTA del verb <i>perdre</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	310
Taula 8.	Evolució del llatí al català del present d’indicatiu i del present de subjuntiu del verb <i>vendre</i> , i velarització analògica de les formes del patró L	312

Taula 9. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *vendre*, i formes velaritzades analògicament
312

Taula 10. Taula creuada del patró L del verb *vendre*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes 313

Taula 11. Taula creuada del patró PyTA del verb *vendre*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes 315

Taula 12. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *veure*. (Les formes verbals que pertanyen al patró L apareixen ombrejades.) 318

Taula 13. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *veure*..... 318

Taula 14. Formes febles del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *veure*..... 318

Taula 15. Taula creuada del patró L del verb *veure*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes 319

Taula 16. Taula creuada del patró PyTA del verb *veure*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes 321

Taula 17. Evolució del llatí al català de les formes del patró L i del patró PyTA del verb *obrir*, en la primera columna, i formes analògiques amb l'extensió /g/, en la segona . 323

Taula 18. Evolució del llatí al català de les formes del patró L i del patró PyTA del verb *cosir*, en la primera columna, i formes analògiques amb l'extensió /g/, en la segona . 323

Taula 19. Evolució del llatí al català de les formes del patró L i del patró PyTA del verb *collir*, en la primera columna, i formes analògiques amb l'extensió /g/, en la segona. 323

Taula 20. Evolució del llatí al català de les formes del patró L i del patró PyTA del verb *dormir*, en la primera columna, i formes analògiques amb l'extensió /g/, en la segona
324

Taula 21. Taula creuada del patró L dels verbs de la tercera conjugació, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes..... 325

Taula 22. Taula creuada del patró PyTA dels verbs de la tercera conjugació, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	328
Taula 1. Taula creuada dels participis dels verbs amb perfet en -UI-, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	337
Taula 2. Taula creuada dels participis del verb <i>poder</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió velar —variable ‘extensió’— en les columnes.....	342
Taula 3. Taula creuada dels participis del verb <i>poder</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió velar —variable ‘extensió’— en les columnes.....	343
Taula 4. Taula creuada dels participis dels verbs incoatius de radical, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	345
Taula 5. Taula creuada dels participis dels verbs amb participis sigmàtics, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	349
Taula 6. Taula creuada dels participis del verb <i>elèger</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	351
Taula 7. Taula creuada dels participis dels verbs <i>saber</i> i <i>cabre</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	352
Taula 8. Taula creuada dels participis del verb <i>ser</i> , amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes	354
Taula 9. Taula creuada dels participis del verb <i>traure</i> i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes.....	356

I. INTRODUCCIÓ

Dins de la segona conjugació catalana hi ha una subclasse verbal caracteritzada per una gran sistematicitat i estabilitat: la classe de verbs velaritzats, marcada per la presència de l'element /g/, en verbs com *beure* o *dir*, o de /sk/, en verbs com *nàixer* o *viure*. En català actual, la major part de verbs d'aquesta classe presenten l'extensió velar en les persones que s'indiquen a la Taula 1, on s'inclouen les formes velaritzades del verb *beure*, representant del model amb /g/, i del verb *viure*, representant del model amb /sk/.

	<i>beure</i>	<i>viure</i>
1a present d'indicatiu	<i>bec</i>	<i>visc</i>
Present de subjuntiu	3a <i>bega / begui</i>	3a <i>visca / visqui</i>
Passat simple	3a <i>begué</i>	3a <i>visqué</i>
Imperfet de subjuntiu	3a <i>begués / beguera</i>	3a <i>visqués / visquera</i>
3a, 4a i 6a imperatiu	3a <i>bega / begui</i>	3a <i>visca / visqui</i>
Participi	<i>begut</i>	<i>viscut</i>

Taula 1. Distribució de l'extensió /g/ en el verb *beure* i de l'extensió /sk/ en el verb *viure*

En el present d'indicatiu, només és velaritzada la primera persona en els dos verbs. En canvi, hi ha altres temps en què totes les persones presenten l'extensió velar, com el present de subjuntiu, el passat simple i l'imperfet de subjuntiu; en aquests temps en què totes les persones coincideixen a presentar la velar, només aportem la tercera persona, a les taules o al text, per a il·lustrar-les. Com que en l'imperatiu les persones tercera, quarta i sisena són preses directament de les formes velaritzades corresponents del present de subjuntiu, reduïm també l'exemplificació només a la tercera persona. Dins d'aquesta classe verbal, solament hi ha vacil·lacions entre formes velaritzades i no velaritzades en les persones segona i cinquena de l'imperatiu i en el participi. D'una banda, la segona i la cinquena persona de l'imperatiu solen ser velaritzades en els verbs que presenten la marca -s en la segona persona d'aquest temps, com per exemple el verb *dir* (2a *digues*, 5a *digueu*) o el verb *tenir* (2a *tingues*, 5a *tingueu*). En la majoria de verbs, com *beure* o *viure*, aquestes persones són idèntiques a la tercera i a la cinquena persona del present d'indicatiu; per tant, no presenten l'extensió velar (2a *beu*, 5a *beveu*; 2a *viu*, 5a *viviu*). D'una altra, el participi només és velaritzat quan adopta la terminació regular -ut / -uda,

com en els exemples dels verbs *beure* i *viure* que s'il·lustren a la taula; per contra, els verbs que mantenen un participi rizotònic, amb accent en el radical, com el verb *dir* o el verb *prendre*, no adopten l'extensió velar: *dit*, *pres*.

La distribució de la velar que s'il·lustra a la Taula 1 és producte d'una sèrie de canvis diacrònics que s'estudien en aquest treball. Pel que fa a l'origen de l'extensió velar, el català presenta formes velaritzades que procedeixen bé dels temps del tema de present llatí, de la primera persona del present d'indicatiu i del present de subjuntiu, o bé del tema de perfet llatí, concretament, del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu. En la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu, l'extensió forma part del radical en els verbs en què la velar és etimològica. Dins d'aquest grup de verbs, es poden delimitar tres classes: la primera, constituïda pels verbs en què la velar de la forma llatina anava precedida d'una vocal, com ara 1a DĪCŌ > *dic*, de DĪCERE > *dir*; la segona classe està formada pels verbs en què la velar anava precedida d'una consonant nasal, com per exemple 1a PLANGŌ > *planc*, de PLANGERE > *plànyer*; finalment, el tercer grup està constituït pels anomenats incoatius de radical, que presentaven l'extensió /sk/, com 1a *NASCO > *nasc*, de *NASCERE > *nàixer*.

En els temps procedents del tema de perfet (passat simple, plusquamperfet d'indicatiu i plusquamperfet de subjuntiu), l'extensió /g/ es troba inicialment en verbs que presentaven en llatí clàssic un perfet fort en -UĪ, com 3a DĒBUIT > *dec* >> *degué*, de DĒBĒRE > *deure*, o que van adoptar aquest model ja en llatí vulgar, com 3a *BIBUIT > *bec* >> *begué*, de BIBERE > *beure*. L'origen de l'extensió velar en aquests casos no sembla tan evident com en les formes procedents del tema de present: la majoria d'autors (Meyer-Lübke 1895: §278; Moll 2006 [1952]: 210; Coromines 1971: 324; Pérez Saldanya 1998: 230-231; Querol 2011: 30) consideren que prové del reforçament de la semivocal [w] que funcionava com a marca de perfet (-UĪ): $w > g^w > g$; se separa d'aquesta opinió Wheeler (2011: 195-198), que sosté que l'extensió /g/ s'estén analògicament des de formes com 3a PLACUIT > *plac* >> *plagué*, de PLACĒRE > *plaire*, en què se sap amb seguretat que l'extensió /g/ era etimològica (sobre aquest tema, v. § III.3). D'altra banda, en els verbs incoatius de radical, com *nàixer*, la velarització dels temps procedents del tema de perfet llatí, com el passat simple: 3a *NASCUIT > *nasc* >> *nasqué*, es degué a la propagació en llatí vulgar de l'extensió -SC- des de les formes del tema de present, com 1a *NASCO > *nasc*.

Siga com siga, en verbs com *dir*, l'extensió velar apareixia etimològicament en la primera persona del present d'indicatiu i en totes les persones del present de subjuntiu, en què formava part del radical, mentre que, en verbs com *beure*, la velar apareixia inicialment en totes les persones del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu (que, en català medieval, passa a funcionar com un condicional) i del plusquamperfet de subjuntiu (que, en català medieval, esdevé imperfet de subjuntiu). A partir d'aquesta distribució original, ja en català antic s'inicia un procés d'extensió analògica de la velar que segueix dues direccions: per un costat, en els verbs en què la velar era pròpia inicialment del tema de present, com *dir*, s'estén a les formes del tema de perfet: 3a DĪXIT > *dix* >> *digué*, a partir de 1a DĪCŌ > *dic*; per un altre, en els verbs en què apareixia en origen en les formes de perfet, com en *beure*, l'extensió velar es propaga a les formes de present: 1a BIBŌ > *beu* >> *bec*, a partir de 3a *BIBUIT > *bec* >> *begué*. La velarització, però, també va afectar verbs de la segona conjugació que no presentaven aquesta consonant en cap dels dos temes, com *prendre*: 1a PRĒNDŌ > *pren* >> *prenc*, 3a *PRĒNSIT > *pres* >> *prengué*. En parlars com el valencià, més tardanament, també es va propagar a verbs de la tercera conjugació, com *dormir*: 1a DORMIŌ > *dorm* >> *dorc*; 3a DORMĪVIT > *dormí* >> *dorgué*. En sentit contrari, també s'ha produït un procés de desvelarització de certs verbs en els parlars que van adoptar *-o* com a marca de primera persona del present d'indicatiu, com el nord-occidental i el central. Aquest procés va afectar els verbs amb radical acabat en *-ny-*, com *plànyer*: 1a *planc* >> *planyo* vs. 3a *plany*, i els incoatius de radical, com *nàixer*: 1a *nasc* >> *naixo* vs. 3a *naix*.

1. OBJECTIUS

En aquest treball ens proposem diversos objectius relacionats amb el procés de velarització que, com acabem de dir, experimenten diverses classes verbals del català. Com es constata al llarg de l'estudi, l'extensió velar apareixia inicialment en un grup limitat de verbs, i tenia diversos orígens: en uns casos, era pròpia només de les formes del patró L (v. § II.2.1), com en el grup de verbs representat per *dir* (v. § VI.1); en altres, procedia de les formes del patró PyTA (v. § II.2.2), com en els verbs del tipus *beure* (v. § VII.2) o del tipus *deure* (v. § VII.3), i en els verbs del tipus *plànyer* (v. § X.2) o del tipus *nàixer* (v. § X.3) apareixia en els dos patrons. A més dels verbs en què la velar apareixia en algun patró, també acabaren velaritzant-se alguns verbs en què l'extensió no

apareixia inicialment en cap dels dos patrons, com en la classe representada per *prendre* (v. § VI.2 i § VII.1).

Com a objectiu inicial del treball, comprovarem l'existència de morfomes (Aronoff 1994) dins de la flexió verbal del català antic. El concepte de *morfoma*, inserit en el model teòric de la morfologia autònoma, es refereix a estructures o patrons que responen únicament a dictats morfològics. En aquest estudi, ens interessen concretament dos morfomes de la flexió verbal catalana: el patró L (v. § II.2.1), que dona compte d'una característica distintiva compartida només per la primera persona del present d'indicatiu i pel present de subjuntiu, i el patró PyTA (v. § II.2.2), que fa referència a una distribució en què un tret formal específic apareix solament en el passat simple, el condicional en *-ra* i l'imperfet de subjuntiu.

Com hem esmentat més amunt, en algunes de les classes verbals que analitzem l'extensió /g/ apareixia inicialment només en el patró PyTA. En aquest cas, a partir de les dades del corpus, constatarem quines d'aquestes classes adopten /g/ en les formes del patró L. Aquesta propagació seria un cas d'exaptació, ja que l'extensió /g/, en origen marca de temps perfectius, hauria quedat desproveïda del valor de perfet inicial i s'estendria a formes imperfectives, com la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu (v. Pérez Saldanya 1995: 285).

Quant al patró L, en alguns dels verbs que inicialment presentaven /g/ en el patró PyTA hi havia sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu, com en *beure*. En altres casos, l'evolució fonètica regular havia originat un patró L amb radical palatalitzat, la qual cosa evitava el dit sincretisme, com en *deure*. Hom podria pensar que l'eliminació del sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu hauria de ser un factor que podria afavorir preferentment la propagació de /g/ a les formes del patró L en les primeres formes, com en *beure*. L'anàlisi de les dades del corpus serviran per a testar aquesta hipòtesi.

També en relació amb l'extensió de la velar al patró L, s'observa que, quan la primera persona del present d'indicatiu presenta al·lomorfia respecte de les altres formes del mateix temps, com en *deure* o *valer*, aquesta sol aparèixer en tot el present de subjuntiu, de manera que s'estableix una relació implicativa entre totes les formes del patró L, com en els dos verbs esmentats. A partir dels nostres resultats valorarem la vinculació entre les formes d'aquest morfoma, puix que s'espera que si la primera persona

del present d'indicatiu es velaritzava, també ho feia, al mateix temps, el present de subjuntiu, i viceversa.

En sentit contrari, també analitzem el procés de velarització de les formes del patró PyTA, sovint influïdes per les formes del patró L. Maiden estableix dos principis per a donar compte de l'evolució formal dels temps del patró PyTA (2011a: 181), atesa la vinculació històrica establida en les llengües romàniques: es tracta dels principis de coherència i convergència (v. § II.2.2), segons els quals qualsevol modificació del radical d'un dels temps PyTA es reproduirà en la resta de temps i persones del patró. A partir dels resultats, doncs, comprovarem si l'evolució del morfema PyTA és uniforme o si, per contra, s'observen diferències entre les diverses persones o temps.

Pel que fa a la mena d'extensió velar que adoptarà cada patró, s'espera que els verbs que presenten inicialment una única extensió velar en una part del paradigma, o bé /g/, o bé /sk/, estenguin la mateixa variant al patró que no és originàriament velaritzat. D'altra banda, en els verbs que tenen l'extensió /sk/ en el patró L i l'extensió /g/ en el PyTA, com *créixer* o *poder*, es preveu que una de les dues extensions s'imposi sobre l'altra, per a dotar el paradigma de més uniformitat. En *créixer*, hom espera que s'acabi imposant /sk/, atès que és l'extensió característica dels incoatius de radical; en canvi, *poder* podria evolucionar com els verbs del tipus *deure* o *valer*, ja que, malgrat que es documenten formes amb /sk/ dins del patró L des dels primers textos, com la *pusc*, etimològicament presenta un radical acabat en palatal en el patró L (1a *puix*) i un patró PyTA amb /g/ (3a *poc* >> *pogué*).

Una altra meta de l'estudi és analitzar el procés de velarització dels participis, vinculats morfològicament a les formes del patró PyTA (Wheeler 2011: 205). A partir d'aquesta connexió, es preveu que la velarització s'estengui des del patró PyTA cap a les formes de participi. L'estudi ens permetrà concretar la cronologia de la velarització en els participis de les diverses classes verbals, així com establir si hi ha algunes classes més propenses al canvi o si existeixen participis reticents a adoptar la velarització.

Al llarg del treball, els principis de la morfologia natural (v. § II.1) serviran per a explicar i justificar els canvis morfològics relacionats amb el procés de velarització. L'evolució diacrònica, però, pot originar conflictes entre diferents principis de naturalitat (v. § II.1.3). Els resultats obtinguts ajudaran a corroborar si el català segueix la jerarquia de principis proposada inicialment per Mayerthaler (1987: 52) i Wurzel (1987: 92), o si hem de matisar-la. Així mateix, com que disposem d'una quantitat equilibrada d'obres

dels dos blocs dialectals del català, comprovarem si la llengua actua unitàriament o si hi ha divergències entre parlars.

Per a concloure, atesa la posició dominant actual de les formes amb extensió velar, pressuposem que al llarg del període estudiat s'incrementarà progressivament el nombre de verbs que es conjuguen seguint el model velaritzat. No esperem, per contra, que cap verb o que cap classe verbal experimente un procés de desvelarització i, en cas que aquest procés es documente en algun verb, caldrà definir els principis que promouen aquesta desvelarització.

2. METODOLOGIA

Aquesta tesi, centrada a analitzar el procés de la velarització que van experimentar diverses classes verbals del català, segueix un mètode quantitatiu d'anàlisi. En el capítol V exposem detalladament tots els procediments observats per a portar a terme l'estudi. Per tant, en aquest apartat s'indicarà de manera general el mètode d'estudi seguit en aquest treball. Primerament, per a estudiar el procés de velarització, s'ha format un corpus d'obres que comprén des del segle XIII fins al segle XIX, això és, fins al moment en què es fixa la normativa oficial del català. Per a cada segle, hem considerat oportú comptar amb obres fins arribar a les 180.000 paraules: 90.000 paraules d'obres del català occidental, generalment valencianes, i 90.000 d'obres del català oriental, preferentment del català central (per a la llista d'obres, v. Taula 1, dins § V.1). A banda del corpus base, fem servir diversos corpus de control per tal de comprovar que els resultats obtinguts a partir del nostre corpus s'adiuen amb les tendències generals del català.

Pel que fa a la tria dels verbs objecte d'estudi, s'han seleccionat aquells en els quals, diacrònicament, s'ha constatat en el procés de documentació una extensió de la velar a temps verbals o a persones en què no apareixia inicialment, com *beure*, *dir* o *prendre*. També analitzem verbs que han experimentat en alguns parlars un procés de desvelarització, com els verbs amb radical acabat en *-ny-* (del tipus *plànyer*) o els incoatius de radical (del tipus *nàixer*). Com que la tipologia de verbs analitzats és bastant heterogènia, s'han agrupat els verbs en diverses classes, la fonamentació de les quals s'explicarà en els apartats corresponents.

Per a localitzar i extraure les formes verbals que analitzem en l'estudi, ha estat indispensable l'ús d'una aplicació LATEL, dissenyada pel professor Lluís de Yzaguirre, de la Universitat Pompeu Fabra. El buidatge i la classificació de les formes verbals s'ha

dut a terme a través de diverses etapes. Una vegada classificades les formes en l'aplicació informàtica, s'han passat a un document Excel, en el qual s'han creat una sèrie de variables per a classificar els casos extrets del corpus. Per a il·lustrar els resultats obtinguts, s'han elaborat diversos models de taules-resum amb el programa SPSS (IBM Corp. 2019), que generalment consten de dues variables: els segles i el tipus d'extensió verbal ('velaritzat' i 'no velaritzat').

Per tal de comprovar si el repartiment de formes no velaritzades i velaritzades en cada període és aleatori o si, per contra, està condicionat pel segle a què correspon la forma verbal, hem fet servir el test khi-quadrat. Aquest test estadístic valora les diferències entre les freqüències obtingudes del corpus real i les que hom esperaria obtenir si no existiren divergències en el repartiment dels verbs velaritzats o no velaritzats al llarg dels segles. En cas que al llarg del període estudiat s'haja produït algun canvi rellevant, el test també indica quin és el grau de relació entre les variables 'segle' i 'extensió velar'. Gràcies al test khi-quadrat, evitem realitzar asseveracions no fonamentades, com mostrarem al llarg del treball. Per tant, el test ens ajuda a ser més precisos en l'anàlisi de les formes verbals.

3. ESTRUCTURA

Aquesta tesi està formada per setze capítols. En aquest capítol hi ha la introducció, en la qual hem presentat el tema d'estudi, els objectius generals del treball, les línies mestres de la metodologia i l'estructuració dels continguts. En el capítol II, exposem el marc teòric que hem fet servir per tal d'explicar i d'ajudar a entendre els canvis diacrònics analitzats en el treball. En general, ens basem en dos models teòrics relacionats entre si: primerament, la morfologia natural, corrent teòric desenvolupat àmpliament en l'últim quart del segle passat; segonament, la morfologia autònoma, que, amb el concepte de *morfoma* (Aronoff 1994), es troba relacionada amb alguns dels principis de la morfologia natural. Una vegada presentats aquests models, exposem les diverses modalitats del canvi morfològic i, finalment, cloem el capítol amb una secció dedicada a una modalitat especial de reanàlisi: l'exaptació.

En el capítol III, s'exposen els trets de la flexió verbal del català antic necessaris per a entendre els canvis que s'expliquen al llarg del treball. En aquesta secció, es delimiten les propietats gramaticals que s'expressen morfològicament en català antic, els atributs que tenia la flexió verbal del català medieval i l'estadi de la llengua del qual

parteix la nostra anàlisi; així mateix, es descriu l'evolució del llatí al català de les conjugacions, de la persona i nombre, del temps, de l'aspecte i del mode. Tot seguit, s'il·lustren els diversos morfemes que hi ha en la flexió verbal catalana. Finalment, tractem l'origen i la naturalesa de l'extensió velar, i com es configura la classe de verbs velaritzats del català actual. En el capítol IV, es plantegen els objectius i les hipòtesis previs a la realització de l'estudi, mentre que en el V exposem la metodologia seguida a l'hora de realitzar aquesta tesi: la selecció del corpus base d'obres, l'elaboració de les taules-resum i els mètodes numèrics triats per a obtenir els resultats.

L'anàlisi dels resultats s'inicia a partir del capítol VI, en què s'analitza la penetració de l'extensió /g/ en el passat simple, el condicional en *-ra* i l'imperfet de subjuntiu en dues classes verbals diferents: els verbs amb velar etimològica en el patró L, com *dir*, i els verbs amb patró PyTA sigmàtic, com *prendre*. En el capítol VII, s'estudia la penetració de /g/ en la primera persona del present d'indicatiu i en totes les formes del present de subjuntiu en tres classes verbals diferents: verbs amb patró PyTA sigmàtic, com *prendre*; verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical regular en el patró L, com *beure*, i verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical palatalitzat en el patró L, com *deure*. En el capítol VIII, s'analitza l'evolució del procés de velarització en el patró L i en el patró PyTA de tres verbs, amb els seus derivats, que es troben a cavall entre la segona i la tercera conjugació: el verb *viure* i els seus derivats, el verb *escriure* i els seus derivats i el verb *eixir* i els seus derivats. En el capítol IX, s'estudien una sèrie de verbs com *poder* i *ser*, que tractem individualment ateses les particularitats específiques que presenten. En el capítol X, s'examinen tres grups de verbs diferents: el verb *voler*, els verbs amb radical acabat en *-ny-* i els incoatius de radical, que presenten el tret comú de tenir alguns al·lomorfs amb radical acabat en palatal i també el fet d'haver experimentat processos d'anivellament del radical tant en valencià com en català general. En la secció XI, analitzem tota una sèrie de verbs que, o bé han experimentat un procés de velarització bastant tardà en relació amb els grups estudiats en els capítols anteriors, com *vendre*, o bé només han patit canvis en alguns parlars del català, com *perdre*. El capítol XII es dedica exclusivament a l'estudi de la propagació de les extensions /g/ i /sk/ en els participis de diverses classes verbals de les quals ja hem analitzat la velarització dels patrons L i PyTA en seccions anteriors.

En el capítol XIII, s'ofereixen una sèrie de reflexions sobre l'ordenació dels principis de la morfologia natural, prenent com a base la majoria de canvis observats en

el treball. A més, es tracten separadament alguns processos específics del valencià i del català general, així com també es proposa una cronologia del procés de velarització per a les classes verbals més nombroses. En el capítol XIV hi ha les conclusions generals de l'estudi, elaborades a partir de les hipòtesis plantejades inicialment. Tot seguit, en el capítol XV, es recullen les llistes de verbs estudiats en un apèndix i, finalment, en el capítol XVI, presentem les referències bibliogràfiques.

II. MARC TEÒRIC

En aquest capítol, tractem els models teòrics que es fan servir per tal de justificar els canvis diacrònics que s'analitzen al llarg del treball. Primerament, ens centrem en la morfologia natural; concretament, s'exposen els diferents principis de naturalitat morfològica, d'acord amb els quals s'organitzen els paradigmes flexius i els canvis morfològics que s'hi produeixen. Segonament, es dedica una secció a la morfologia autònoma, relacionada amb la morfologia natural en alguns aspectes. La morfologia autònoma parteix de la base que hi ha canvis morfològics que funcionen per ells mateixos i que no estan sotmesos a regles morfosintàctiques ni fonològiques. Dins d'aquest model, mostrem amb detall els dos patrons o morfomes objecte d'estudi: el patró L i el patró PyTA. A més, fem un repàs de les diferents modalitats de canvi morfològic, amb atenció especial al concepte d'exaptació, una mena de reanàlisi que es produeix de vegades en els constituents morfològics quan perden la seua funció original.

1. MORFOLOGIA NATURAL

La morfologia natural és un model teòric influït directament per la fonologia natural (Stampe 1969); destaquen els treballs de Dressler (1976, 1984, 1985, 1987), Mayerthaler (1987), Wurzel (1987, 1989) i Kilani-Schoch (1988). En català ha estat adoptat, entre d'altres, per Wheeler (1993a, 1993b), Pérez Saldanya (1998, 2013), Querol (2009, 2011) i Massanell (2016).

La morfologia natural parteix dels conceptes funcionals i de la teoria del marcatge de l'Escola de Praga, de la qual formen part autors com Trubetskoi o Jakobson, i de principis semiòtics, com ara la iconicitat diagramàtica delimitada per Charles S. Peirce. Té com a objectiu explicar les tendències universals en l'estructuració interna dels mots, els processos de formació d'aquests i els canvis analògics a partir de principis cognitius generals, anomenats principis de naturalitat. El pressupòsit bàsic es fonamenta en la idea que els paradigmes tendeixen a evitar situacions marcades i a optimitzar-ne l'estructura.

Els principis d'optimització morfològica es classifiquen en dos grans blocs. El primer, que és una de les grans aportacions d'aquest model teòric, fa referència a les tendències dependents de cada sistema lingüístic, que expliquem més endavant (v. §

II.1.2). El segon bloc, que es refereix a les tendències independents dels sistemes lingüístics, s'exposa a continuació.

1.1. Els principis de naturalitat independents del sistema

Pel que fa als principis de naturalitat independents del sistema (Mayerthaler 1987), els dos primers fan referència a la tendència general a establir una relació biunívoca entre la forma i la funció de les unitats lingüístiques, i es concreten en el principi de transparència i en el principi d'uniformitat. D'altra banda, els dos darrers remetent al marcatge de les categories morfosintàctiques: el principi d'iconicitat construccional i el principi de marcatge en el sincretisme.

a) El principi d'uniformitat —anomenat també 'universal de Humboldt', 'un significat—una forma' o 'biunivocitat'— afavoreix els paradigmes sense variants al·lomòrfiques. Són una mostra les formes col·loquials valencianes de la primera persona del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *voler*: 1a *vullc* i 3a *vullga* (en lloc de les normatives i al·lomòrfiques en la base temàtica 1a *vull* i 3a *vulga* / *vulgui*).

b) El principi de transparència afavoreix els paradigmes sense ambigüitats ni fusions. Una forma és transparent si obeeix el principi fregeà de composicionalitat, segons el qual el significat d'una forma depèn del significat dels elements que la componen, i si és morfotàcticament¹ transparent. Un exemple seria la tendència col·loquial a evitar el sincretisme de nombre i a diferenciar la forma del singular de la del plural, que explica que col·loquialment, en valencià, s'hagen format plurals analògics del tipus *dillunsos*, *dijousos* o *llàpissos* (en lloc dels normatius i sincrètics amb la forma de singular *dilluns*, *dijous* o *llapis*).

c) El principi d'iconicitat construccional, també anomenat diagramaticitat, està relacionat amb les diferències de marcatge funcional existents entre les categories morfosintàctiques i amb la tendència, molt generalitzada, que aquestes diferències de marcatge funcional queden reflectides formalment mitjançant la presència o absència de marques formals. Semànticament i funcionalment, les categories no marcades es diferencien de les

¹ La morfotàctica és l'estudi de les combinacions i restriccions en l'ordenació i conjuminació de morfemes.

marcades perquè, generalment, tenen un significat més bàsic, perquè presenten una freqüència d'ús major, perquè tenen un caràcter extensiu i perquè s'assoleixen abans en el procés d'aprenentatge lingüístic. Formalment, les formes no marcades són les que acostumen a tenir com a representant fonològic \emptyset , això és, aquelles que normalment no tenen una marca flexiva explícita (Mascaró 1986: 86).

En trobem un exemple en la categoria de gènere; així, el masculí és el terme no marcat respecte del femení i, per això, en aquells casos en què el gènere s'associa a una distinció semàntica de caràcter sexual, podem usar el masculí amb un sentit genèric per a designar tant els mascles com les femelles d'una espècie. És el que ocorre en (1a)(1), sense fer distincions entre *gats* i *gates*. Paral·lelament, els adjectius prenen la forma del masculí i no la del femení quan concorden amb noms o sintagmes nominals coordinats amb formes masculines i femenines, com en (1b).

- (1) a. Els gats són animals molt esquerps.
- b. El sostre i la paret són blancs.

Pel que fa a la flexió verbal, cal fer esment de les oposicions de marcatge que s'hi donen i que ajuden a entendre part dels canvis que s'estudien en aquest treball. Quant a la persona, la tercera és la menys marcada, per una sèrie de raons. En primer lloc, és la que menys cos fònic té, ja que no té marca formal de persona. En segon lloc, té un caràcter extensiu, perquè, a diferència de la primera i segona persona, no només es refereix a persones, sinó que pot fer referència a animals o coses. En tercer lloc, és la més freqüent en els textos, com hom constata al llarg del treball. Finalment, la tercera persona és la primera que s'assoleix en el procés d'aprenentatge lingüístic.

En relació amb el temps, el passat és el més marcat i el present, el menys marcat. El present, doncs, té un caràcter extensiu i pot emprar-se amb un valor que inclou el de la resta de temps, com en els usos atemporals o genèrics (*La Lluna gira al voltant de la Terra*), i també amb el valor dels altres temps, com ocorre en el present narratiu (*Ahir compre una paella i ja s'ha fet malbé*) o l'ús del present pel futur (*Després-demà faig un concert*).

Amb referència a l'aspecte, l'imperfet és el terme no marcat enfront del perfet, car l'imperfet (temps imperfectiu) pot utilitzar-se amb valor perfectiu en lloc del passat

perifràstic (temps perfectiu): *Cinc anys després, es doctorava en la facultat*. La situació inversa, en canvi, no és possible.

Finalment, quant als modes, l'indicatiu és el mode no marcat respecte del subjuntiu, ja que el primer és el mode de la pura assertivitat, mentre que el segon és el mode de la subjectivitat, la possibilitat, la irrealitat, etc. El caràcter marcat del subjuntiu té unes repercussions evidents en l'àmbit de la morfologia. Conseqüentment, presenta menys distincions que l'indicatiu. Des d'un punt de vista temporal, el subjuntiu no té futur i el present de subjuntiu assumeix tant el valor de present com el de futur. Des d'un punt de vista aspectual, la llengua general no té una forma específica per al passat perfectiu i aquesta funció és assumida per l'imperfet, que té, doncs, usos imperfectius i usos perfectius (Pérez Saldanya *et al.* 2004: 167).

D'aquesta manera, la forma 3a *sent* és no marcada respecte a la persona (tercera), el nombre (singular) i el temps (present) i el mode (indicatiu). Per això, no presenta cap marca que expliciti aquestes propietats, enfront, per exemple, de 2a *sents*, marcada pel que fa a la persona (segona), 6a *senten*, marcada pel que fa al nombre (plural), 3a *sentia* o 3a *sentí*, marcades pel que fa al temps (passat) i 3a *senta*, marcada pel que fa al mode (subjuntiu).

La relació establida entre el marcatge funcional i el formal queda recollida en el principi d'iconicitat, que afavoreix els paradigmes en què els elements marcats formalment s'identifiquen amb els marcats semànticament o funcionalment. D'acord amb aquesta tendència, per exemple, és habitual que l'indicatiu, com a mode no marcat, no presenti cap marca específica, i el subjuntiu, com a mode marcat, sí que en presenta, com es pot comprovar si comparem les formes de tercera persona del present d'indicatiu 3a *perd*, 3a *dorm* o 3a *serveix*, enfront de les paral·leles de subjuntiu 3a *perda*, 3a *dorma* i 3a *servisca*, respectivament (o 3a *perdi*, 3a *dormi* i 3a *serveixi*). Notem, però, que es tracta de tendències, i com a tals, hi ha casos en què per raons històriques aquestes oposicions formals poden no respectar-se. A més, des d'un punt de vista diacrònic, el canvi lingüístic es produirà sempre de la forma més marcada cap a la menys marcada, per tal que prevalga aquesta darrera, és a dir, la més natural (Wurzel 1989: 68): «language change [...] will always proceed from more markedness to less markedness (more naturalness), so that the less marked form will prevail.»

Atenent al grau d'adequació al principi d'iconicitat, se sol postular l'existència d'una jerarquia d'iconicitat (Mayerthaler 1981: 23; Wurzel 1989: 11), és a dir, de major

o menor adequació a aquesta tendència. D'acord amb aquesta jerarquia es pot diferenciar entre la iconicitat màxima, la mínima, la manca d'iconicitat i la contraiconicitat.

La màxima iconicitat (o iconicitat construcciona) es dona quan el terme marcat es forma afegint una marca al no marcat (per exemple, la forma de subjuntiu de tercera persona del singular 3a *dorma* formada afegint una *-a* a la forma paral·lela d'indicatiu 3a *dorm*). La mínima iconicitat (o iconicitat metafòrica), apareix quan la categoria marcada té una forma diferent de la no marcada (per exemple, la forma de subjuntiu 3a *cante* o *canti* enfront de la forma d'indicatiu 3a *canta*). La manca d'iconicitat (o iconicitat sincrètica) es produeix quan la categoria marcada té la mateixa forma que la no marcada (la forma de tercera persona de subjuntiu 3a *cante* enfront de la tercera persona del present d'indicatiu 3a *canta*, pronunciada *cant[e]* en alguns pobles de Castelló). I, finalment, la contraiconicitat (o iconicitat subtractiva) es dona quan la categoria marcada té una forma més reduïda que la no marcada (com la forma de tercera persona del present de subjuntiu del català antic, 3a *cant*, enfront de la persona equivalent del present, 3a *canta*).

d) El principi de marcatge en el sincretisme fou introduït per Wheeler (1993: 108), i té a veure amb el grau d'acceptabilitat del sincretisme en certs contextos. Es tracta, per tant, d'un principi que matisa el principi de transparència a què ens hem referit més amunt i que justifica per què malgrat el principi de transparència, el sincretisme es pot mantenir de manera estable en certs contextos. Així, es prefereix el sincretisme de categories morfosintàctiques semànticament marcades al sincretisme en el context de categories no marcades. Una mirada ràpida als paradigmes flexius que presenten una certa complexitat permet comprovar fàcilment que hi ha contextos en què el sincretisme s'accepta amb més facilitat que en altres. La manca de distinció entre les persones primera i tercera, per exemple, s'accepta sense problemes en temps relatius com l'imperfet d'indicatiu (1a *cantava*, 3a *cantava*), el condicional (1a *cantaria*, 3a *cantaria*), el present de subjuntiu (1a *cante* o *canti*, 3a *cante* o *canti*), etc., però no tan bé en temps absoluts com el present d'indicatiu. Per això, en verbs com *dormir* s'han produït canvis històrics en diferents parlars per tal d'evitar el sincretisme que presentava inicialment tot el català (1a *dorm*, 3a *dorm*). Així, en parlars com el central o el nord-occidental la primera persona ha adoptat la marca *-o*, pròpia inicialment dels verbs de la primera conjugació (1a *dormo*). El català septentrional, al seu torn, ha adoptat la desinència *-i*, deguda segurament a la influència de l'occità (1a *canti*). D'altra banda, en la major part del valencià, col·loquialment també

s'ha evitat el sincretisme mitjançant l'adopció de l'extensió /g/, pròpia dels verbs velaritzats de la segona conjugació (1a *dorc*, *muic*).

Aquestes diferències s'expliquen fàcilment si s'accepta que el sincretisme no és igual de greu en tots els contextos i que es tolera millor quan s'associa al terme marcat d'una altra categoria (els temps relatius com l'imperfet d'indicatiu i el condicional, enfront dels temps absoluts, o els temps del mode subjuntiu, enfront dels d'indicatiu) que no quan s'associen al terme no marcat (el present d'indicatiu).

1.2. *Els principis de naturalitat dependents del sistema*

Wurzel (1987) elabora el concepte de naturalitat morfològica dependent del sistema per tal d'explicar quines són les característiques específiques dels sistemes lingüístics que poden contribuir a explicar els canvis morfològics dins d'aquests sistemes. Els parlants d'una llengua afavoreixen sempre els fenòmens morfològics —com ara classes flexives o paradigmes— que són més 'normals' per a ells, això és, els predominants en la seua llengua i els que determinen la tipologia estructural de la llengua en qüestió. Per tant, els fenòmens morfològics considerats normals són relativament estables en la història de la llengua i formen patrons en els processos de canvi lingüístic; a més, s'adquireixen prompte durant el procés d'aprenentatge de la llengua i són els menys afectats pels trastorns del llenguatge (Wurzel 1987: 61).

Els principis dependents es troben relacionats amb les propietats gramaticals o formals característiques de cada sistema lingüístic. Aquests principis tenen a veure amb la congruència del sistema lingüístic i amb l'estabilitat de les classes flexives.

a) La congruència del sistema correspon al grau de concordança d'un paradigma flexiu, d'una forma flexiva o d'una regla flexiva amb les *system-defining structural properties*, adaptat al català per Wheeler (1993a) com a *característiques definidores de l'estructura del sistema (CDES)*. Malgrat els canvis diacrònics, el sistema flexiu roman sense variacions sempre que les CDES no es vegem alterades, ja que aquestes determinen què és normal dins de la morfologia flexiva d'una llengua en concret (Wurzel 1987: 65). El principi de congruència del sistema, doncs, afavoreix els paradigmes organitzats d'una manera uniforme i sistemàtica d'acord amb els paràmetres morfològics de la llengua; això és, les propietats gramaticals que tenen expressió morfològica (persona, nombre, cas, aspecte, etc.), les distincions que s'estableixen per a cada propietat (per exemple,

l'oposició entre singular, dual, plural, etc., pel que fa al nombre), les classes morfològiques que presenten determinades categories lèxiques (conjugacions verbals, declinacions nominals), etc. A grans trets, la morfologia verbal catalana presenta els següents paràmetres:

- i. Tenen expressió morfològica les propietats gramaticals del temps, l'aspecte, el mode, el nombre i la persona, però no, per exemple, la veu, que s'expressa per mecanismes sintàctics. També té expressió morfològica la conjugació, que estableix diferents models flexius.
- ii. En molts casos, els termes no marcats d'una oposició morfològica no presenten cap marca formal. Per exemple, la tercera persona del singular (la menys marcada de la categoria de persona) no presenta cap marca de persona en cap temps (*canta, cantava, cantarà, cantaria*, etc.). I el mateix ocorre amb el present d'indicatiu, que no presenta cap marca de temps enfront dels altres temps d'indicatiu.
- iii. En el verb, els trets de persona i nombre, d'una banda, i els de temps, aspecte i mode apareixen fusionats. Per exemple, en 4a *parlàvem*, la marca *-ve-* indica que es tracta d'una forma del passat o pretèrit (temps) imperfecte (aspecte) d'indicatiu (mode), i la marca *-m* que es tracta d'una forma de primera persona (persona) del plural (nombre).
- iv. Generalment el grau de sincretisme és baix. Tot i això, s'admet sense massa problemes el sincretisme entre la primera i la tercera persona del singular en tots els temps de subjuntiu i en els d'indicatiu que no tenen un significat díctic. Per exemple, en el subjuntiu trobem *que jo vinga* i *que ell(a) vinga*, del verb *venir*, mentre que en l'indicatiu *jo vinc* i *ell(a) ve*. També s'admet el sincretisme entre l'indicatiu, el subjuntiu i l'imperatiu en les persones quarta i cinquena, com ocorre amb 4a *torcem* i 5a *torceu*, del verb *tòrcer*, o 4a *donem* i 5a *doneu* del verb *donar*.
- v. El procediment morfològic emprat per a indicar les propietats gramaticals de les formes verbals conjugades és la sufixació, malgrat que en alguns casos les categories de temps i aspecte s'expressen per mitjans perifràstics o per mitjà d'al·lomorflies. Tenen expressió perifràstica els temps de perfet, com ara el perfet (1a *he cantat*), el plusquamperfet (1a *havia cantat*), el futur perfet (1a *hauré cantat*) o el passat perifràstic (1a *vaig cantar*), entre d'altres. I presenten variació al·lomòrfica en el radical determinats verbs per tal d'oposar formes de primera i

tercera persona del singular en temps com el present d'indicatiu (1a *vull* vs. 3a *vol*) o el passat simple (1a *fiu* vs. 3a *feu*; 1a *viu* vs. 3a *veu*).

- vi. En català, hi ha tres conjugacions verbals que es diferencien per les vocals temàtiques que presenten determinades formes del paradigma després del radical. Si classifiquem els verbs a partir de la vocal temàtica que apareix en el gerundi, els verbs de la primera conjugació presenten la vocal temàtica *a* (*cantant*), els de la segona, la vocal temàtica *e* (*podent*), i, els de la tercera, la vocal temàtica *i* (*servint*).

Les CDES tenen un efecte estabilitzador: els sistemes flexius que no estan estructurats de manera congruent sempre tendeixen cap a la uniformitat i a la sistematització davant de fenòmens morfològics que no són congruents amb el sistema. A més a més, cal tenir en compte que els canvis morfològics són induïts per les CDES, i no al revés, de manera que els canvis morfològics no generen mai alteracions en aquestes característiques. El canvi diacrònic de les CDES, doncs, és causat per fenòmens extramorfològics, normalment canvis fonològics; per tant, podem caracteritzar la morfologia com a conservadora: reproduceix sempre les CDES però mai en genera de noves per si mateixa (Wurzel 1987: 65-69). En llatí, per exemple, la forma bàsica de tercera persona tenia la marca -T, mentre que en català no té cap marca flexiva. El mateix ocorregué amb la primera persona, que en llatí presentava una -M que el català ha perdut. En aquest cas, hi ha diferències dialectals dins del català; així, el nord-occidental sí que diferencia la primera persona de la tercera, ja que en el cas d'aquesta darrera, -AT esdevingué *-e* (2). Segons Wheeler (1993a) en aquest parlar dominava fortament la propietat definidora del sistema segons la qual la primera persona ha de diferir de la tercera. En altres parlars, com hem dit més amunt, és el principi de marcatge en el sincretisme el que predominava *i*, per tant, aquest s'accepta sense problemes en els temps més marcats (3).

- (2) a. 1a persona del singular de l'imperfet d'indicatiu: CANTĀBAM > *cantava*
b. 3a persona del singular de l'imperfet d'indicatiu: CANTĀBAT > *cantave*
- (3) a. 1a persona del singular de l'imperfet d'indicatiu: CANTĀBAM > *cantava*
b. 3a persona del singular de l'imperfet d'indicatiu: CANTĀBAT > *cantava*

b) El principi d'estabilitat de les classes flexives afavoreix les classes flexives basades en les propietats extramorfològiques de les paraules i, per tant, motivades independentment, i els paradigmes organitzats a partir de sistemes implicatius generals (Wurzel 1987: 80-82). L'estabilitat està directament relacionada amb la regularitat de les classes. Si un sistema flexiu comprén exclusivament classes flexives estables, tindrà el grau més elevat de naturalitat; no gensmenys, aquests sistemes són poc habituals. Normalment, les classes flexives inestables sorgeixen de canvis diacrònics de tipus fonològic que neutralitzen les propietats de les paraules que formen la base de la pertinença a una classe flexiva determinada (Wurzel 1987: 83). Malgrat que la tendència general és la d'eliminar irregularitats, hi ha casos, però, en què determinades formes irregulars s'han mantingut estables perquè tenen una alta freqüència d'ús. És el que ocorre, per exemple, amb verb *ser*, que és el més emprat i alhora el més irregular, o perquè les irregularitats estan organitzades de manera implicativa, com passa amb els verbs velaritzats que tractem, en què les irregularitats solen ser sistemàtiques (1a *escric* / 3a *escriga*, 1a *dic* / 3a *diga*, 3a *molgué* / 3a *molgués* / 3a *molguera*).

1.3. *Conflictes de naturalitat*

Els principis morfològics justifiquen canvis lingüístics que tendeixen a optimitzar les oposicions morfològiques. En determinats contextos, tanmateix, els principis morfològics poden donar lloc a tendències oposades o poden entrar en contradicció amb principis de naturalitat d'un nivell lingüístic diferent del morfològic. En primer lloc, la morfologia pot entrar en conflicte amb la fonologia. Bauer (1988: 189) indica que, sovint, el que és natural des d'un punt de vista fonològic no ho és de d'un punt de vista morfològic. En algunes llengües, com ara el rus, és natural que s'elimine la vocal final d'una paraula si és àtona, sobretot si aquesta vocal és tancada. Conseqüentment, les regles fonològiques d'aquest tipus generen fenòmens morfològics que no són naturals, en el sentit que s'allunyen dels principis de la morfologia natural. Aquestes regles poden donar lloc, per exemple, a oposicions contraicòniques. Això mateix es produí en el pas del llatí al català en certs punts de la flexió verbal. A causa de la caiguda de vocals àtones finals diferents de *a*, que tingué lloc en català cap al segle IX, es produïren situacions de contraiconicitat. Ho exemplifiquem amb el que ocorria en els presents d'indicatiu i de subjuntiu del verb *cantar*. En aquest verb, les formes de primera persona eren sincrètiques, mentre que les de segona i tercera persona eren contraicòniques: les formes

del subjuntiu, temps marcat, tenien menys cos fònic que les de l'indicatiu, temps no marcat (v. Taula 1).

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a <i>cant</i>	1a <i>cant</i>
2a <i>cantes</i>	2a <i>cants</i>
3a <i>canta</i>	3a <i>cant</i>

Taula 1. Persones del singular del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *cantar* en català antic

En segon lloc, cal tenir en compte que es poden donar casos en què un principi de naturalitat entre en conflicte amb un altre. D'aquesta manera, un canvi determinat pot optimitzar un aspecte de l'organització dels paradigmes flexius però pot provocar un resultat no desitjable pel que fa a un altre aspecte. Davant d'una situació de conflicte entre principis, Mayerthaler (1987: 52) i Wurzel (1987: 92) proposen la següent jerarquitització, en què '>' significa que un principi està per damunt de l'altre en la jerarquia: congruència del sistema > estabilitat de les classes flexives > uniformitat i transparència > iconicitat construcciona.

Un exemple, relacionat amb el tema d'aquest treball, seria la generalització d'una al·lomorfa en certs verbs de la segona i de la tercera conjugació, en parlars com el valencià, per tal de desfer el sincretisme entre la primera i tercera persona (4). En aquest cas, adquireix més rellevància la CDES segons la qual la primera persona ha de ser diferent de la tercera persona en el present d'indicatiu, com ocorre en els models de flexió verbal majoritaris del català, com són la primera conjugació i la subclasse de verbs incoatius de la tercera conjugació, enfront del principi d'uniformitat, que tracta d'evitar la presència d'al·lomorfies en els paradigmes flexius.

- (4) a. 1a *perd* >> *perc* vs. 3a *perd*
 b. 1a *dorm* >> *dorc* vs. 3a *dorm*

2. MORFOLOGIA AUTÒNOMA

Els principis dependents del sistema connecten metodològicament amb el concepte de *morfoma* (Aronoff 1994), que s'insereix en el model teòric conegut com a

morfologia autònoma (Booij 1997; Maiden 2005; Maiden *et al.* 2011; Cruschina *et al.* 2013; O’Neill 2018), i que ha estat aplicat al català per autors com Querol (2006, 2009, 2010, 2011), Wheeler (2011, 2012) i Pérez Saldanya (2013). El terme morfoma fa referència a estructures o patrons que no estan relacionats ni amb la sintaxi ni amb la fonologia, sinó que obeeixen a dictats purament morfològics (Aronoff 1994: 25): «Let us call the level of such purely morphological functions *morphomic* and the functions themselves *morphomes*.» Aquest terme ha estat emprat per a referir-se a una distribució sistemàtica de material morfològic dins del paradigma sense cap correlat funcional. La majoria dels al·lomorfs del radical que es documenten en les conjugacions de les llengües romàniques, doncs, no es poden explicar d’una manera sincrònica; s’han d’interpretar com el resultat d’una distribució purament morfològica (Montermini & Bonami 2013), o morfòmica, seguint la terminologia d’Aronoff. En aquest sentit, Smith (2013: 248) ha usat el concepte de *morfoma de classe* per a referir-se a una distribució morfòmica en què totes les cel·les del paradigma d’una categoria lèxica concreta es comporten de la mateixa manera.

Dins de les llengües romàniques, els casos més destacats de morfomes de classe són les al·lomorfs recursives que presenten diferents verbs irregulars en el radical o en l’extensió del radical. En català, en trobem tres: en primer lloc, hi ha el morfoma del patró L, en què la primera persona del present d’indicatiu i el present de subjuntiu comparteixen trets. El nom de *patró L* és degut al fet que la distribució de les formes que comparteixen trets se sembla a la lletra L girada (Maiden 2018: 84), com hom constata en la Taula 2. Aquest patró, a més, és el que es dona en la classe de verbs velaritzats del català o del castellà, en què el conjunt de formes esmentades presenta una velar: 1a *dic* / 3a *diga* o *digui*, en català; 1a *digo* / 3a *diga*, en castellà.

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	<i>veig</i>	<i>veus</i>	<i>veu</i>	<i>veiem</i>	<i>veieu</i>	<i>veuen</i>
PS	<i>veja/vegi</i>	<i>veges/vegis</i>	<i>veja/vegi</i>	<i>vegem</i>	<i>vegeu</i>	<i>vegen/vegin</i>

Taula 2. Formes del present d’indicatiu i del present de subjuntiu del verb *veure* en català actual. (En casos d’alternança, la primera forma representa l’estàndard occidental valencià i la segona, l’estàndard oriental, català central.)

En segon lloc, hi ha el morfoma del patró PyTA, acrònim de l’expressió *perfecto y tiempos afines* (Menéndez Pidal 1985 [1904]: 308), en què les formes provinents del

tema de perfet llatí, és a dir, el passat simple, l'antic condicional en *-ra* i l'imperfet de subjuntiu, comparteixen característiques; exemples d'aquest model són el verb *ser* en català (3a *fou* / 3a *fora* / 3a *fosses*) o el verb *tener* en castellà (3a *tuvo* / 3a *tuviese* / 3a *tuviera*), amb el mateix al·lomorfe del radical en els tres temps PyTA.

En tercer lloc, hi ha el morfema del patró N² (Maiden 2005: 152, 2011b: 241, 2018: 167). En les llengües romàniques, aquest morfema o patró comprèn la primera, la segona, la tercera i la sisena persona dels presents d'indicatiu i de subjuntiu, així com la segona, la tercera i la sisena persona de l'imperatiu. La distribució de l'increment incoatiu en català actual es correspon amb aquest patró (v. Taula 3). Cal subratllar, però, que en català antic la distribució de les formes amb increment incoatiu no es corresponia exactament amb aquest patró, ja que les persones quarta i cinquena del present de subjuntiu i la quarta de l'imperatiu també presentaven l'increment incoatiu (p. ex., 4a *partiscam*). Tanmateix, amb el pas del temps, el català seguí la tendència d'igualació de les persones quarta i cinquena en els tres temps, fenomen generalitzat dins de la conjugació catalana, de manera que les formes d'aquestes persones amb increment incoatiu acabaren desapareixent.

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu	Imperatiu
1a <i>seguisc</i> / <i>segueixo</i>	1a <i>seguisca</i> / <i>segueixi</i>	
2a <i>seguixes</i> / <i>segueixes</i>	2a <i>seguisques</i> / <i>segueixis</i>	2a <i>segueix</i>
3a <i>seguix</i> / <i>segueix</i>	3a <i>seguisca</i> / <i>segueixi</i>	3a <i>seguisca</i> / <i>segueixi</i>
4a <i>seguim</i>	4a <i>seguim</i>	4a <i>seguim</i>
5a <i>seguiu</i>	5a <i>seguiu</i>	5a <i>seguiu</i>
6a <i>seguixen</i> / <i>segueixen</i>	6a <i>seguisquen</i> / <i>segueixin</i>	6a <i>seguisquen</i> / <i>segueixin</i>

Taula 3. Formes del present d'indicatiu, present de subjuntiu i imperatiu del verb *seguir* en català actual. (En casos d'alternança, la primera forma representa l'estàndard occidental valencià i la segona, l'estàndard oriental, català central.)

En els dos subapartats següents, es tractaran més detalladament el morfema del patró L i el del patró PyTA, ja que són els dos patrons en què se centra aquest estudi.

² El nom de *patró N* obeeix al fet que la distribució de les formes amb increment dins del paradigma s'assembla a la lletra N en codi Morse: — - (Maiden 2018: 167).

2.1. Patró L

El patró L descriu un tipus d'alternança en què el radical és compartit únicament per la primera persona del present d'indicatiu i per totes les persones del present de subjuntiu (Maiden 2011b: 223), com s'il·lustra a la Taula 4 a partir de les formes que presentava el verb *dur* en català antic.

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	<i>Duc</i>	<i>Duus</i>	<i>Duu</i>	<i>Duem</i>	<i>Duets</i>	<i>Duen</i>
PS	<i>Duga</i>	<i>Dugues</i>	<i>Duga</i>	<i>Dugam</i>	<i>Dugats</i>	<i>Duguen</i>

Taula 4. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *dur* en català antic. (Les formes velaritzades, que formen el patró L, apareixen ombrejades.)

L'origen d'aquest patró es deu a una sèrie de canvis fonològics:

«The L-pattern occurs throughout Romance (its U-pattern variant is restricted to parts of Italy, and Romanian), and arises from two sets of phonological changes [...]. The first, ancestral to all Romance, is what I term the 'yod-effect' (YE), and principally involves palatalization and/or affrication of consonants immediately preceding yod. The second, common to all varieties (except Sardinian and partially Dalmatian) is palatalization and affrication of velar consonants (PAV) before a front vowel.» (Maiden 2011b: 223)

La iod, doncs, prové de les vocals temàtiques E i I, que en algunes formes de certs verbs apareixien seguides d'una altra vocal (Maiden 2018: 84). En la segona i la quarta conjugació, i també en alguns verbs de la tercera, la primera persona del present d'indicatiu i totes les persones del present de subjuntiu presentaven una E o una I seguides d'una altra vocal tot just després del radical. Així mateix, en alguns verbs també apareixia una I àtona prevocàlica després del radical en la sisena persona del present d'indicatiu. En totes aquestes formes que acabem d'esmentar, per tal d'evitar el hiat, la vocal anterior s'acabà convertint en una iod, és a dir, en una semivocal palatal /j/ (v. Taula 5).

		1a	2a	3a	4a	5a	6a
VALĒRE	Present indicatiu	VALEŌ	VALĒS	VALET	VALĒMUS	VALĒTIS	VALENT
	Present subjuntiu	VALEAM	VALEĀS	VALEAT	VALEĀMUS	VALEĀTIS	VALEANT
TENĒRE	Present indicatiu	TENEŌ	TENĒS	TENET	TENĒMUS	TENĒTIS	TENENT
	Present subjuntiu	TENEAM	TENEĀS	TENEAT	TENEĀMUS	TENEĀTIS	TENEANT
VENĪRE	Present indicatiu	VENIŌ	VENĪS	VENIT	VENĪMUS	VENĪTIS	VENIUNT
	Present subjuntiu	VENIAM	VENIĀS	VENIAT	VENIĀMUS	VENIĀTIS	VENIANT

Taula 5. Tema de present dels verbs llatins VALĒRE, TENĒRE i VENĪRE. (Les formes que desenvoluparan la iod apareixen ombrejades.)

La majoria de les varietats romàniques perderen la terminació -IUNT de la sisena persona del present d'indicatiu a favor de -ENT. En conseqüència, la iod es restringí a les cel·les del patró L. Aquest fenomen provocà que la [l] es palatalitzara a causa de l'efecte de la iod, s'exemplifica a partir de les formes del català antic del verb *valer* a la Taula 6. Mentre que en llatí aquest verb presentava un sol radical en el tema de present (VAL-), com s'observa a la Taula 5, en català l'acció de la iod provocà l'aparició d'un al·lomorfi del radical: les formes del patró L presenten el radical [vaʎ], mentre que la resta de formes mantenen el radical [val]. Algunes varietats italomàniques, però, han patit el procés contrari, és a dir, han generalitzat les formes amb iod (-IUNT) en verbs en què etimològicament la sisena persona del present d'indicatiu acabava en -ENT. Això ha provocat que es cree una distribució del patró en forma de U en aqueixos verbs (Maiden 2018: 85).

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	[váʎ]	[váʎs]	[váʎ]	[valém]	[valéts]	[váʎen]
PS	[váʎa]	[váʎes]	[váʎa]	[vaʎám]	[vaʎáts]	[váʎen]

Taula 6. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *valer* en català antic. (Les formes palatalitzades, que formen el patró L, apareixen ombrejades.)

Pel que fa a la motivació d'aquesta distribució, el patró L (o el patró U) no es correspon amb cap distribució coherent de propietats morfosintàctiques. El present de subjuntiu no forma cap classe juntament amb la primera persona del singular del present d'indicatiu, i en cap cas el radical diferenciat no es restringeix únicament al present de subjuntiu, com per exemple sí que ocorre en occità (v. Taula 7). Per tant, ens trobem davant d'una altra distribució clarament morfològica, ja que no hi ha cap raó evident que justifiqui la distribució del paradigma (Maiden 2011b: 231).

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	<i>Disi</i>	<i>Dises</i>	<i>Dis</i>	<i>Disèm</i>	<i>Disètz</i>	<i>Díson</i>
PS	<i>Digui</i>	<i>Digas</i>	<i>Diga</i>	<i>Digam</i>	<i>Digatz</i>	<i>Dígan</i>

Taula 7. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *díder* en occità. (Les formes velaritzades apareixen ombrejades.)

Un exemple de la potència del patró L és el fet que s'haja estés en paradigmes que inicialment eren uniformes, com s'il·lustra a la Taula 8 amb el present d'indicatiu i de subjuntiu del verb *beure*. Hom constata com en català antic el radical d'aquest verb en els dos temps era uniforme, i només estava sotmés a variacions de tipus fonològic. En canvi, a la Taula 9 veiem com la introducció analògica de l'extensió /g/ comporta la introducció d'al·lomorflies noves en aquests temps.

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	<i>Beu</i>	<i>Beus</i>	<i>Beu</i>	<i>Bevem</i>	<i>Bevets</i>	<i>Beven</i>
PS	<i>Beva</i>	<i>Beves</i>	<i>Beva</i>	<i>Bevam</i>	<i>Bevats</i>	<i>Beven</i>

Taula 8. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *beure* en català antic

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	<i>Bec</i>	<i>Beus</i>	<i>Beus</i>	<i>Bevem</i>	<i>Bevets</i>	<i>Beuen</i>
PS	<i>Bega</i>	<i>Begues</i>	<i>Bega</i>	<i>Begam</i>	<i>Begats</i>	<i>Beguen</i>

Taula 9. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *beure* en català antic. (Les persones amb l'extensió /g/, que formen el patró L, apareixen ombrejades.)

2.2. Patró PyTA

El patró PyTA consta en català antic dels temps següents, provinents del tema de perfet llatí: el passat simple, el condicional en *-ra* i l'imperfet de subjuntiu. L'antic condicional en *-ra*, actualment, es manté en casos molt puntuals (*fora bo que...* 'seria bo que...'; *ens haguera avisat, si ho hagués sabut* 'ens hauria avisat, si ho hagués sabut'), i en valencià acabà convertint-se en imperfet de subjuntiu (*volia que li ho diguera* 'volia que li ho digués'). En primer lloc, cal esmentar que en llatí l'oposició entre els temps perfectius i els imperfectius s'expressava formalment mitjançant la presència d'afixos específics en les formes dels temps perfectius i, en certs verbs irregulars també, per mitjà d'al·lomorfs específics del radical. Totes les llengües romàniques conserven romanalles d'aquestes especificitats morfològiques dels temps perfectius, encara que aquestes especificitats ja no s'associen al caràcter perfectiu de les formes, atés els canvis funcionals que s'han produït en alguns dels antics temps perfectius que, malgrat la seua supervivència, han perdut el significat original que duien associat (Maiden 2018: 44). És destacable que les formes provinents del tema de perfet mantinguen actualment la mateixa distribució, encara que siguen funcionalment incoherents pel fet d'haver perdut el significat aspectual. L'únic temps d'aquest patró que conserva actualment el valor aspectual de perfet és el passat simple, ja que els plusquamperfets d'indicatiu i de subjuntiu, en català, han passat a funcionar com a condicional i imperfet de subjuntiu, respectivament.

«In fact, preservation of the perfective root is a prime diachronic example of 'morphomic' patterning [...] in inflectional paradigms: a recurrent distributional pattern which is both phonologically and functionally incoherent, nonetheless emerges as a major force in the morphological history of Romance.» (Maiden 2011a: 175)

A la Taula 10 s'ofereix un exemple de patró PyTA a partir de les terceres persones del singular del verb llatí DĪCERE i el seu derivat *dir* en català antic. En llatí, les formes del tema de present d'aquest verb tenien un radical regular acabat en *-C-* (1a DĪCŌ), mentre que les formes del tema de perfet eren irregulars i presentaven l'afix *-S-*, que gràficament quedava solapat amb la consonant final del radical (*-C-*) en la grafia <X>.

	Passat simple	Plusquamperfet d'indicatiu	Plusquamperfet de subjuntiu
DĪCERE > <i>dir</i>	3a DĪXIT > <i>dix</i>	3a DĪXERAT > <i>dixera</i>	3a DĪXISSET > <i>dixés</i>

Taula 10. Evolució del llatí al català del patró PyTA del verb DĪCERE > *dir*

Maiden (2011a: 181) proposa dos principis per al patró PyTA, que també són extensius al patró L:

- a) Coherència: qualsevol canvi morfològic que afecte un radical PyTA en una part del paradigma d'un verb determinat, afectarà sempre el radical PyTA en la resta de formes del paradigma d'aquest verb.
- b) Convergència: l'heterogeneïtat fonològica dels radicals PyTA tendeix a ser reduïda amb el pas del temps, de manera que els radicals PyTA acaben convergint en una forma fonològica comuna.

Predir quan i per què no s'elimina l'al·lomorfa és complicat, ja que les dades demostren que, en moltes ocasions, aquesta sobreviu al canvi lingüístic. Els principis de coherència i convergència són estratègies que fan servir els parlants per tal d'evitar els problemes psicolingüístics que l'al·lomorfa els genera (v. § II.3). Així, es limiten les desviacions de biunivocitat en les cel·les dels paradigmes en què es dona, i s'aconsegueix que el canvi fonològic siga sistemàtic i predictable (Maiden 2011b: 267).

El principi de coherència es dona al llarg de la història de les llengües romàniques (Maiden 2011a: 181). Aparentment, no hi ha sistemes en què el radical del patró PyTA aparega en el passat simple però no en l'imperfet de subjuntiu, o al revés. Un dels aspectes d'interès del treball que presentem és comprovar si el canvi que afecta un temps d'aquest patró es produeix paral·lelament en la resta de temps del paradigma, o si el canvi tarda més a produir-se en uns temps o persones determinats.

D'altra banda, el concepte del marcatge de les categories tampoc ajuda a explicar la coherència del patró PyTA. Així, és plausible que el passat simple i que l'imperfet de subjuntiu siguin categories marcades enfront del present d'indicatiu i de l'imperfet d'indicatiu, però la coherència pel que fa al radical del PyTA només tindria sentit si tots dos tingueren el mateix valor de marcatge en relació amb la resta del paradigma, però no

és el cas: la desaparició de l'expressió morfològica de l'aspecte com a propietat diferenciada del temps comporta la diferenciació de marcatge entre ambdues. Fins i tot, de vegades es produeixen canvis analògics en les desinències dels temps que conformen aquest patró, com ocorregué en català en el passat simple, quan el segment *-r-* de la sisena persona es generalitzà a la resta de persones, excepte a la primera i a la tercera, i esdevingué una marca d'aquest temps (v. Taula 11). Un cas molt semblant va succeir en el llenguadocià, en què també s'estengué la *-r-*, en aquest cas també a la tercera persona. Açò ens indica que estem davant d'uns criteris que solament s'apliquen al radical dels temps que formen aquest paradigma, i que no és aplicable als canvis que es pugen produir en les desinències (Maiden 2011a: 182).

Català antic	Català actual
1a <i>vulc</i>	1a <i>volguí</i>
2a <i>volguist</i>	2a <i>volgueres</i>
3a <i>volc</i>	3a <i>volgué</i>
4a <i>volguem</i>	4a <i>volguérem</i>
5a <i>volguets</i>	5a <i>volguéreu</i>
6a <i>volgren</i>	6a <i>volgueren</i>

Taula 11. Formes del passat simple del verb *voler* en català antic i en català actual. (Les formes amb *-r-* apareixen ombrejades.)

Dins de les llengües romàniques, les restes de l'al·lomorfa del radical aspectual del morfema PyTA no solament mantenen una distribució paradigmàtica diacrònicament coherent, sinó que, com ocorre en les conjugacions, tendeixen a compartir formes fonològiques distintives, la qual cosa incrementa la variació al·lomorfa dels radicals entre les formes PyTA i les no PyTA (Maiden 2011a: 215). Per exemple, en català antic, el verb *dir* presentava un al·lomorfe exclusiu per al patró PyTA, *dix-*, que se sumava a la resta d'al·lomorfs del paradigma d'aquest verb, com *dig-*, *di-* o *de-*.

Per tant, el patró PyTA és un dels trets distintius de les llengües romàniques, a causa de la seua arbitrarietat inherent. Es tracta, doncs, del romanent d'una estructura morfològica que en origen fou motivada funcionalment. La pèrdua de coherència funcional, així com l'absència de coherència fonològica, no han impedit la supervivència i la reproducció del seu patró de distribució dins del paradigma flexiu (Maiden 2011a: 201).

3. LES MODALITATS DEL CANVI MORFOLÒGIC

Una part important dels canvis morfosintàctics que es produeixen en les llengües naturals respon a tres modalitats de canvi diferents: els processos de morfologització, els de gramaticalització i els d'analogia.

a) Els primers s'expliquen per la relació entre la fonologia i la morfologia, i generalment consisteixen en la reanàlisi de regles fonològiques històriques com a regles morfològiques. Aquesta reanàlisi es produeix en el moment en què les regles fonològiques transparents esdevenen opaques, generalment per l'actuació d'altres regles fonològiques: per a simplificar la gramàtica, les regles fonològiques opaques es reanalitzen com a regles morfològiques (Kiparsky 1973; Dressler 1976). Per exemple, les regles fonològiques podrien explicar l'alternança en la consonant final del radical que mostren en (5) les persones primera i tercera del present d'indicatiu del derivat llatí de DĪCERE en un estadi protocatalà en què encara no s'ha produït la caiguda d'àtones finals.

- (5) a. 1a persona del present d'indicatiu: DĪCŌ > *diŋo*
b. 3a persona del present d'indicatiu: DĪCIT > *diðe*

En aquest estadi, l'alternança entre el radical acabat en *g* i l'acabat en *ð* es podria explicar per mitjà d'una regla fonològica sincrònica, equivalent a la regla històrica, segons la qual la /k/ esdevé *ð* seguida de vocal palatal. Notem, però, que aquesta alternança deixa d'estar condicionada fonològicament en el moment en què cap al segle IX intervé una altra regla fonològica que elideix les vocals àtones finals diferents de *a* i esborra, per tant, el context fònic en què s'aplicava la regla de conversió de *g* en *ð* (6).

- (6) a. 1a persona del present d'indicatiu: *diŋo* > *dig* > *dic*
b. 3a persona del present d'indicatiu: *diðe* > *dið* > *diu*

En aquest moment, la variació en el radical únicament pot ser explicada des de la morfologia i, concretament, només pot ser analitzada com una regla d'al·lomorfia que done compte de les formes del paradigma del verb *dir* que adopten un radical amb consonant velar (*dic, diga, digues, diguera*) o amb semivocal (*dius, diu, diuen*).

b) Els processos de gramaticalització relacionen la pragmàtica amb la sintaxi i en alguns casos també amb morfologia. En general, la gramaticalització és un procés a partir del qual una unitat lèxica assumeix una funció gramatical o una unitat gramatical assumeix una funció més gramatical encara dins d'una determinada construcció (Kuryłowicz 1965: 69). Aquest canvi del lèxic a la gramàtica, a més, típicament es tradueix en una major fixació sintàctica, en un augment de la freqüència d'ús, en un significat més abstracte i subjectiu, i en certs casos en una erosió formal, que pot provocar que el lexema inicial es convertisca en un clític, en un afix morfològic i que fins i tot pugui arribar a desaparèixer. Un dels casos més citats de processos de gramaticalització que acaben en la formació de material morfològic és la formació del futur romànic a partir de construccions amb el verb de possessió HABEŌ 'tenir' i un infinitiu (7). Inicialment, el verb HABEŌ funcionava com a verb de l'oració principal i era semànticament ple. En una primera etapa de gramaticalització, HABEŌ es converteix en un verb auxiliar amb valor deòntic. Més avant, esdevé un adjunt verbal i un afix, i assumeix els valors estrictament futurs d'intenció i predicció. Finalment, comença a emprar-se en determinats contextos amb valors modals epistèmics o interpersonalmentals (Pérez Saldanya 1998: 282).

(7) DĪCERE HABEŌ ('tinc (coses) a dir') > *dire haio* ('he de dir (coses)') > *dir he* > *diré*

c) Per últim, hi ha l'analogia, que, dels tres mecanismes de canvi esmentats, és el que té una major importància a l'hora de justificar els canvis que s'analitzen en aquest treball. Es tracta d'un concepte que compta amb una llarga tradició en els estudis sobre el canvi lingüístic. És un dels tres mecanismes de canvi bàsics per als neogramàtics, juntament amb el canvi fonètic regular (és a dir, el canvi fonològic) i el manlleu. De la primera meitat del segle XX, destaquen les aportacions d'autors com Sapir (1921), Bloomfield (1933) i Hockett (1958). En aquests treballs, l'analogia era restringida exclusivament al nivell morfològic. Pel que fa a la relació entre l'analogia i els canvis gramaticals, destaquen les aportacions d'autors com ara Anttila (1977), Hock (1991, 2003) o Kraska-Szlenk (2007).

El lingüista polonès Jerzy Kuryłowicz, a qui ja ens hem referit en parlar de la gramaticalització, establí tota una sèrie de restriccions gramaticals i estructurals que

permetien preveure el procés que seguien una bona part dels canvis analògics. Per a aquest lingüista, perquè es produïssa un canvi analògic cal que els termes que hi participen mantinguin alguna mena de relació gramatical (Kuryłowicz 1945). Fins i tot, l'analogia es pot establir entre categories gramaticals i no únicament entre mots. El canvi analògic des d'un punt de vista gramatical es pot definir de la manera següent:

«Analogy is typically viewed as a process where one form of a language becomes more like another form due to an indirect association that is mediated by some higher-order generalization or pattern. While patterns can be observed across many linguistic categories, it is patterns between related words or word families that lead most often to analogical change.» (Blevins & Blevins 2009: 4)

Dins dels fenòmens considerats analògics, destaca l'analogia a quatre parts, que és el subtipus més sistemàtic de l'anomenada analogia proporcional. Aquesta mena d'analogia funciona seguint el model que s'il·lustra en (8): es generalitza un patró morfològic d'unes formes donades cap a d'altres formes que prèviament no presentaven aquest patró (Hock 2003: 441). Així, A i A' esdevenen la base a partir de la qual es produirà el canvi analògic, en què B és la forma que guarda relació amb A, i X és la forma que experimentarà el canvi analògic i esdevé B'. Aquest fenomen es pot exemplificar en un dels aspectes que estudiem, com és l'extensió de la velar /g/ en el tema de present; en aquest cas, l'existència d'un conjunt de verbs, la tercera persona del present d'indicatiu dels quals acabava en la semivocal [w] i la primera persona en /g/ (9a), afavorí l'extensió de la velar cap a formes de primera persona de verbs que etimològicament presentaven altres solucions (9b).

(8) A : A'

B : X = B'

(9) a. *diu* : *dic*; *cou* : *coc*; *trau* : *trac*

b. *riu* : *riu* = *ric*; *deu* : *deig* = *dec*

Devem a Wheeler (1980, 1984, 1986) les primeres grans aportacions teòriques en català sobre el concepte de l'analogia. Segons aquest autor, els canvis analògics es

justifiquen per la necessitat d'alleujar algun dels problemes psicològics o psicolingüístics que els paradigmes flexius plantegen al parlant de l'idioma. Aquestes dificultats es classifiquen en tres grups a partir de l'escissió del subjecte en tres papers diferents: el de subjecte parlant, el d'oient i el d'aprenent de l'idioma. A cadascun d'aquests subjectes se li plantegen problemes diferents que poden donar lloc a canvis analògics. A més, també és possible que un canvi analògic alleuge una dificultat psicolingüística però n'agreuje una altra. Per al parlant d'una llengua, la major dificultat té a veure amb l'al·lomorfeisme, perquè l'obliga a triar formes equivalents en l'expressió d'un concepte. D'aquesta manera, tendirà a reduir, per mitjà de canvis analògics, el nombre de formes sinònimes o al·lomorfs. Per a l'oient, la dificultat més gran rau en l'ambigüitat i el sincretisme, problemes que sovint tractarà d'evitar mitjançant canvis analògics. Finalment, per a l'aprenent de l'idioma, a més de les dificultats que té com a parlant i com a oient, se li planteja el problema d'aprendre una classificació purament arbitrària dels paradigmes que regeix la flexió correcta. A causa d'això, qualsevol ambigüitat en l'expressió de les categories morfosintàctiques pot induir a error, que consistirà a realitzar generalitzacions abusives i a introduir les formes pròpies d'una determinada classe morfològica en una altra classe. Posteriorment, els estudis sobre l'analogia han rebut una espenta teòrica important de la mà de la morfologia natural i de la morfologia autònoma (v. § II.1. i § II.2). Com ja hem apuntat més amunt, els parlants d'una llengua afavoriran sempre els fenòmens morfològics més 'normals', això és, els predominants en la seua llengua. Per tant, tendiran a estendre analògicament els models preponderants per a substituir els paradigmes que no complisquen amb els paràmetres morfològics de la llengua o que presenten irregularitats. De la mateixa manera, l'estabilitat i regularitat que mostren els diversos patrons morfològics afavoreix que s'estenguen analògicament a contextos on no eren propis inicialment, fins i tot en casos on no hi havia cap irregularitat.

4. EL CONCEPTE D'EXAPTACIÓ

Des del començament dels noranta hi ha hagut interès per aplicar principis de la teoria de l'evolució al canvi lingüístic. Tanmateix, aquestes teories no passaven de ser metàfores poc rigoroses (Lass 1990: 79). És justament aquest autor qui introdueix en el camp de la lingüística el concepte d'exaptació, provinent de la biologia evolutiva, i encunyat per Gould i Vrba (1982). Lass va suggerir d'emprar metafòricament el concepte d'exaptació, que procedia de la biologia evolutiva, per tal d'explicar els canvis que es

produïen en els marges dels sistemes lingüístics i que consistien en la reutilització de material morfològic per a una funció diferent a la que tenia inicialment assignada (Lass 1997: 316): «Exaptation, that is, is opportunistic: it is a kind of conceptual renovation, as it were, of material that is already there, but either serving some other purpose, or serving no purpose at all. Thus perfectly ‘good’ structures can be exapted, as can junk of various kinds.»

De Cuypere ens ofereix la següent definició d'exaptació, adaptada al camp de la lingüística (2007: 22): «Exaptation refers to a language change in which a non-functional Language structure becomes functional or in which a functional language structure is reused for a different function.» El procés evolutiu que ha experimentat l'afix lèxic llatí -SC- en les llengües romàniques permet il·lustrar les diverses solucions que poden donar-se quan una forma perd la seua funció original o esdevé marginal dins d'un sistema lingüístic (Lass 1990: 82):

- a) Es pot eliminar, com ocorregué a Sardenya, els Abruços, Dalmàcia i part de Lorena.
- b) Es pot mantenir com a forma marginal o no funcional (supleció, irregularitat). Aquest afix lèxic s'ha conservat com a sufix derivatiu, bé en concurrència amb un altre prefix formant un morfema discontinu (parasíntesi), com en castellà (*en-negr-ecer*) i portugués (*e-nobr-ecer*), o bé tot sol (*flor-ecer*, en castellà; *flor-escer*, en portugués).
- c) Es pot mantenir, però per a realitzar una altra funció, que pot ser igualment sistemàtica, com ha ocorregut en català, occità, francès, retoromànic, italià i romanés, en què es va originar una subclasse verbal dins de la tercera conjugació que ha esdevingut molt productiva amb els pas dels segles.

Aquesta tercera opció, doncs, és a la qual es refereix Lass com un cas d'exaptació en el canvi lingüístic. Com indica Traugott (2004: 135), la clau per a entendre la concepció que Lass té de l'exaptació és l'observació que algunes formes perden la seua funció a causa de canvis fonològics o d'un altre tipus, i esdevenen una mena de residus que acaben sent reutilitzats. L'exaptació com a canvi lingüístic ha estat comparada amb altres tipus de canvi; concretament la gramaticalització (a), la regramaticalització (b), l'analogia (c) i la reanàlisi (d):

- a) D'acord amb Lass (1997: 256), l'exaptació pot conduir a la gramaticalització. No obstant això, aquest autor diferencia l'exaptació de la gramaticalització, que considera com un procés de 'rutinització, blanqueig, degradació de l'estatus lèxic al gramatical'. Traugott (2004) veu la gramaticalització i l'exaptació com a dos fenòmens molt semblants, encara que tinguen resultats diferents. Uns altres autors han volgut fer més explícita la relació entre exaptació i gramaticalització. Així, per a Vincent (1995: 438) l'exaptació no solament opera en la brossa lingüística, sinó que els canvis catalogats sota la rúbrica d'exaptació poden comportar l'assignació de funcions morfosintàctiques noves a elements centrals de la gramàtica. Segons Vincent, el que diferencia els dos tipus de canvi és que en la gramaticalització se li dona una nova forma a un element lèxic, així com una nova funció dins del sistema, mentre que en l'exaptació s'atribueix una funció nova a una forma gramatical preexistent. Muriel Norde (2001: 244) coincideix amb Lass quan afirma: «a prerequisite for linguistic exaptation is that a grammatical distinction is lost prior to the loss of the morphological material that used [to] code it». Com Lass, Norde (2002: 55) considera l'exaptació com una alternativa a la pèrdua flexiva, sobretot en l'espai normalment problemàtic entre la flexió i la derivació.
- b) El terme de regramaticalització fou encunyat per Greenberg (1991: 301) per a referir-se a la possible fase final de la gramaticalització en la qual un morfema es reinterpreta en una nova funció gramatical. El paral·lelisme entre l'exaptació i la regramaticalització sembla obvi. Tanmateix, com indica De Cuypere (2007: 18), hi ha diferències significatives respecte al material que requereixen els canvis. En primer lloc, la regramaticalització no comporta la reutilització de la brossa lingüística, sinó la reutilització de morfemes marginals, no totalment buits. En segon lloc, la morfologia marginal representa només una fracció dels elements adequats per a l'exaptació (Lass 1997). De fet, Lass és prou explícit quan afirma que elements lingüístics útils també es poden exaptar (1997: 318): «'Useful' (or at least not marginal, decaying) features can be exapted too, and this can lead to massive innovation.» Tenint en compte aquestes diferències, De Cuypere conclou que la regramaticalització forma part d'un ventall més ampli de canvis exaptatius.

- c) És important distingir l'exaptació dels processos d'analogia i semblants. Com Traugott indica (2004): «Exaptation is “conceptual invention, not extension or leveling or reformulation of paradigms in accordance with a ‘target’ or ‘model’. In exaptation the ‘model’ itself is what’s new”».
- d) El darrer concepte amb què s'ha comparat l'exaptació és la reanàlisi. Harris i Campbell (1995: 61) defineixen la reanàlisi com un 'mecanisme que canvia l'estructura subjacent d'un patró sintàctic i que no implica cap modificació immediata o intrínseca de la seua manifestació superficial'. D'aquesta manera, si l'exaptació és una invenció conceptual, es tractaria d'un caso especial de reanàlisi.

En un treball més recent, Wall i Octavio de Toledo (2016) proposen restringir el concepte d'exaptació als canvis lingüístics en què alguna forma o estructura desenvolupa una nova funció inesperada, en el sentit que es desvia del curs habitual de la gramaticalització. Com aquests autors remarquen, aquesta mena de canvis necessiten un nom dins de la teoria del canvi lingüístic, ja que són més freqüents del que es pressuposa. Aplegar-los sota el concepte d'exaptació ajuda a identificar la classe de canvis que no encaixen en la descripció dels processos prototípics de gramaticalització. Seguint aquesta visió, doncs, l'exaptació seria un fenomen epifenomenal, això és, un fenomen secundari en connexió amb un altre considerat principal:

«Being a notion about how different (though not contradictory) processes relate to one another, and not a mechanism of change, exaptation may indeed be enacted by a variety of mechanisms, just as grammaticalization is. Thus, it might be perfectly reasonable to conceive of exaptation as epiphenomenal [...], a charge frequently put up against grammaticalization as well.» (Wall & Octavio de Toledo 2016: 369)

Existeixen, doncs, diverses opinions sobre de l'exaptació i la seua relació amb conceptes com la gramaticalització, la regramaticalització, l'analogia o la reanàlisi. Al nostre parer, és amb aquesta darrera modalitat amb què guarda més relació; així, entenem l'exaptació com una modalitat de reanàlisi no previsible per la gramàtica. Malgrat que també hi ha reanàlisi en els processos de gramaticalització, en aquest cas segueixen uns itineraris previsibles i recursius. Un exemple clar de reanàlisi seria la morfologització de

la vocal de suport *e* com a marca de primera persona del present d'indicatiu en català antic: quan el radical d'un verb de la primera conjugació acabava en un grup consonàntic complex, s'afegia a la primera persona del present d'indicatiu una *e* epentètica per a facilitar-ne l'articulació: 1a *parle*, 1a *capte*. Amb el pas dels segles, aquesta *e*, que inicialment no tenia cap valor morfològic, es va reanalitzar com a marca de primera persona i, per això, acabà estenent-se per analogia a la resta de verbs de la primera conjugació: 1a *pens* >> *pense*, 1a *cant* >> *cante*. En aquest cas, es tracta d'una evolució previsible per la gramàtica, ja que el fet que aquesta vocal de suport s'afegira solament, dins del present d'indicatiu, a formes de primera persona, afavorí la seua reinterpretació com a marca d'aquesta persona.

4.1. L'exaptació de l'afix llatí -SC-

El primer cas que considerem un fenomen d'exaptació dins de la flexió verbal catalana és el que es dona en els verbs incoatius de la tercera conjugació. En llatí, l'afix verbal -SC- tenia un comportament altament regular i transparent, ja que, en general, aportava un valor lèxic concret al significat del radical verbal. Aquest valor, relacionat amb la modalitat de l'acció, normalment ha estat caracteritzat com a incoatiu o ingressiu, això és, com a marcador de l'inici d'un esdeveniment o estat; per exemple, el verb llatí FLŌRĒSCŌ 'començar a traure flor (les plantes)', provinent de FLŌREŌ 'florir' + l'afix incoatiu -SC-. Aquest valor lèxic també tenia repercussions de caràcter morfològic, ja que l'afix s'emprava únicament en el tema de present, és a dir, en totes les formes el valor aspectual imperfectiu de les quals no entrava en contradicció amb el valor lèxic de l'afix (10).

- (10) a. infinitiu: -SCERE
b. present d'indicatiu: -SCŌ, -SCIS, -SCIT, -SCIMUS...
c. present de subjuntiu: -SCAM, -SCĀS, -SCAT, -SCĀMUS...

Com assenyala Blaylock (1975), açò permet justificar en gran manera l'evolució dels verbs incoatius en les llengües romàniques. Té importància teòrica perquè situa l'afix a mitjan camí entre la derivació i la conjugació: és un sufix derivatiu, que permet formar verbs nous, però presenta fortes restriccions flexives, per tal com el verb derivat comparteix amb el primitiu tot el tema de perfet.

En el cas de l'exaptació del sufix derivatiu -SC- hi ha reanàlisi, ja que un constituent assumeix una funció distinta, associada a una posició diferent dins de la jerarquia de la paraula: de ser un sufix derivatiu, i ocupar una posició interna dins de l'estructura del mot, passa a ser un increment del radical, de manera que ocupa una posició més externa. En (11) s'il·lustra com era la jerarquia del mot de la forma llatina de sisena persona del present d'indicatiu, FLŌRĒSCUNT, i la comparem amb la forma actual del català *floreixen*. En aquesta representació, la forma -SC- ocupa en llatí una posició interna en l'estructura de la paraula, mentre que en català actual l'increment incoatiu, en aquest cas -*eix*-, ocupa una posició més externa.

- (11) a. Estructura general dels verbs: [#####[arrel + afix derivatiu]_{radical}] + conj.
 tema] + TAM] + PN]
 b. Estructura en llatí: [#####[FLŌRĒ + SC]_{radical}] + U_{tema}] + Ø_{TAM}] + NT_{PN}]
 c. Estructura en català: [#####[*flor*]_{radical}] + *eix*_{tema}] + Ø_{TAM}] + *en*_{PN}]

Al nostre parer, doncs, l'evolució que pateix l'increment incoatiu seria un cas d'exaptació, atès que es reanalitza com a increment del radical un sufix que originàriament era de tipus lèxic i formava part del radical (-SC-), a partir del moment en què perd el seu significat inicial de 'canvi d'estat' i s'estén a verbs de la tercera conjugació. Per tant, ens trobem davant d'un cas evident de renovació conceptual, en què un sufix derivatiu perd el seu valor semàntic original i esdevé un increment del radical que es comporta com a marcador de subclasse verbal. Aquesta reutilització funcional comporta l'aparició d'una subclasse de verbs dins de la tercera conjugació que, a causa de la seua regularitat i estabilitat, no ha deixat de créixer al llarg de la història, no solament en català, sinó també en altres llengües ja esmentades com el francès o l'italià.

La funció flexiva nova dels incoatius afavoreix l'augment de la productivitat de l'increment incoatiu. Això es veu clarament si comparem el català amb una llengua de l'entorn com el castellà. En aquesta darrera llengua, el sufix *-ecer* es va estendre a totes les formes del paradigma verbal, de manera que encara s'emfasitza més el seu paper com a sufix derivatiu (Blaylock 1975: 438). Ara bé, el manteniment com a sufix derivatiu limità la seua extensió; així, la nòmina de verbs acabats en *-ecer* en castellà gira entorn dels 200, una xifra prou inferior al nombre de verbs incoatius del català que, com hem esmentat, abasta uns 900. El castellà, doncs, pertany a un grup més conservador, en què

es preserva en gran part dels verbs el valor originari del sufix, que forma part del radical i, per tant, apareix en tots els temps verbals. En canvi, el català forma part del bloc de llengües innovadores, en què l'increment incoatiu es reanalitzà com a marca de subclasse, i passà de ser un sufix derivatiu a un increment flexiu. A més, com s'ha indicat en § II.2, la distribució de l'increment incoatiu en català es correspon amb el morfoma del patró N. La relativa baixa freqüència de *-ecer* en espanyol s'explica, doncs, perquè el sufix apareix sobretot en verbs semànticament incoatius, bàsicament verbs denominatius i deadjectivals (Dworkin 1985: 297), i només en algun cas en verbs desproveïts d'aquest significat, com *parecer* o *apetecer*.

4.2. L'exaptació de l'extensió /g/

El segon cas de la flexió verbal catalana a què es pot aplicar el concepte d'exaptació és a la reanàlisi de l'extensió /g/ procedent del tema de perfet de verbs com *beure*, *deure* o *valer*. La velar, doncs, passa de ser una marca flexiva amb el valor de perfet, i ocupar una posició més externa dins de la jerarquia del mot, a esdevenir una extensió del radical sense el valor inicial, i ocupar una posició més interna. En (12) il·lustrem la jerarquia de la paraula de la forma del català antic de la tercera persona del passat simple, *bec*, i la comparem amb la forma del català actual *begué*. En aquesta representació, l'extensió /g/ ocupa en 3a *bec* una posició externa en l'estructura de la paraula, vinculada a la flexió, mentre que en 3a *begué* l'extensió velar ocupa una posició més interna, en funcionar com una extensió temàtica del radical.

- (12) a. Estructura en català antic: [[[[[[*be*]_{radical}] + \emptyset tema] + *c* TAM] + \emptyset PN]
 b. Estructura en català actual: [[[[[[*be*]_{radical}] + *gu* + *é* tema] + \emptyset TAM] + \emptyset PN]

Aquesta reanàlisi només es pogué produir a partir de la pèrdua del valor perfectiu que la velar duia associat. Pérez Saldanya proposa una de les claus que possibilitaren l'extensió de la velar a contextos en què no era pròpia (1995: 285): la motivació semàntica de l'extensió velar i l'estructuració icònica del sistema de perfet velaritzat començà a desdibuixar-se quan les perífrasis amb HABEO / SUM + participi assumiren el valor de perfet de les antigues formes sintètiques en *-ra* i *-s*. D'aquesta manera, el plusquamperfet d'indicatiu (1a VOLUERAM > *volgra* >> *volguera*) començà a perdre el valor perfectiu i a convertir-se en un condicional simple cap al segle XIV. En la mateixa època, el

plusquamperfet de subjuntiu (1a VOLUISSEM > *volgués*) va començar a perdre també el valor de perfet i a funcionar com a imperfet de subjuntiu.

La pèrdua de motivació semàntica de l'element velar possibilità que es poguera estendre analògicament a formes imperfectives com les del sistema de present, és a dir, al present d'indicatiu (1a *bec*) i al present de subjuntiu (3a *bega*). Aquesta extensió es va veure afavorida per l'existència, com ja s'ha esmentat, d'un conjunt de verbs com *dir* o *dur* que inicialment presentaven l'extensió /g/ en les formes del patró L. En definitiva, la reanàlisi de l'element velar encaixa dins de les propietats esperables en els processos d'exaptació, ja que un element que, en un primer moment, tenia el valor de perfet, acabà reutilitzant-se com a marcador de classe verbal.

III. L'EXTENSIÓ VELAR I LA FLEXIÓ VERBAL DEL CATALÀ ANTIC

1. PROPIETATS GRAMATICALS QUE TENEN EXPRESSIÓ MORFOLÒGICA EN CATALÀ ANTIC

Les llengües romàniques han mantingut molt millor les propietats de la flexió verbal llatina que no pas les de la flexió nominal. Pel que fa a aquesta darrera, hi ha una tendència marcada a expressar analíticament allò que en llatí es feia mitjançant desinències. Així, en llatí vulgar s'inicià un procés de reducció de casos de les declinacions llatines. La disminució de casos en la flexió nominal fou ocasionada per diversos factors. En primer lloc, s'unificaren les terminacions de certs casos per la pèrdua de la *m* final i per la confusió de la *u* i la *o* àtones. Per exemple, en els noms de la segona declinació, el datiu i l'ablatiu es van confondre amb l'acusatiu, i fins i tot amb el nominatiu. En segon lloc, es produí la gramaticalització de certes preposicions, que assumiren, juntament amb la posició dels constituents oracionals, la funció que abans desenvolupaven els casos. Açò feu que la distinció desinencial d'aquests casos esdevinguera innecessària.

Conseqüentment, en l'època de la formació de les llengües romàniques, la declinació llatina va quedar reduïda, en la seua estructura general, a un sol cas: l'acusatiu. Només esporàdicament s'hi van conservar restes del nominatiu, del genitiu, del vocatiu o de l'ablatiu (Moll 2006 [1952]: 165). En català medieval encara en trobem mostres, com per exemple la forma *sènyer*, provinent de la forma de nominatiu SENIOR, enfront de *senyor*, procedent de la forma d'acusatiu SENIÖREM. O, en català actual, certs parlars fan servir encara la forma *re*, que prové de l'acusatiu REM, mentre que la resta del domini lingüístic empra *res*, que procedeix del nominatiu RĒS.

El sistema verbal, en canvi, manté millor el caràcter flexiu del llatí. En alguns casos, hi ha una certa tendència a l'analiticitat. Per exemple, les construccions perifràstiques amb HABEÖ / SUM + participi assumiren l'expressió del present perfectiu i es generalitzaren progressivament en tot el sistema de perfet. Semblantment, el futur del català i de moltes altres llengües romàniques naix a partir de la perífrasi modal amb infinitiu + HABEÖ: CANTĀRE HABEÖ > *cantaré*. Malgrat aquests casos, el català manté la

majoria de les propietats gramaticals i l'expressió flexiva que presentava la flexió verbal llatina. Només ha perdut la veu, l'aspecte³ i el temps de futur.

En les formes verbals es poden diferenciar fins a quatre constituents morfològics: el radical, les marques de conjugació, les marques de temps (que inclouen també l'aspecte i el mode), i les marques de persona (que engloben també el nombre). En una forma com *pensàvem*, *pens-* s'identifica amb el radical, *-à-* amb la marca de primera conjugació o vocal temàtica, *-ve-* amb la marca de temps, aspecte i mode (pretèrit imperfect d'indicatiu) i *-m* amb la marca de persona i nombre (quarta persona). En la primera conjugació, doncs, és fàcil separar el radical de les terminacions. A més, aquestes terminacions valen per a tots els altres radicals, i aquests radicals, al seu torn, no exhibeixen variacions formals més enllà de les que obeeixen a regles fòniques generals.

D'altra banda, els verbs són una classe de paraules o categories lèxiques en què concorren tots els factors que condicionen els canvis flexius. Primerament, verbs diferents poden flexionar de maneres diferents per als mateixos valors temporals i personals. Per exemple, pel que fa a l'imperfect d'indicatiu, trobem 3a *cantava* i 3a *dormia* i no **cantia* ni **dormava*. Segons la manera de flexionar que tinguen, doncs, pertanyerà a una conjugació o a una altra. Segonament, el verb és la categoria lèxica amb què expressem els canvis i les permanències, en què els arguments (subjectes i objectes) són els principals implicats. Com que els canvis i les permanències de les entitats només es poden copsar comparant les entitats en dos moments diferents, és lògic que les llengües naturals expressen idees de temps en associació més o menys íntima amb els lexemes verbals. I, tercerament, el verb concorda amb el subjecte, l'argument extern a la predicació, en persona i nombre de manera semblant a l'adjectiu, que ho fa, com ja hem vist, en gènere i nombre.

2. PROPIETATS DE LA FLEXIÓ VERBAL DEL CATALÀ ANTIC

Els verbs catalans es classifiquen en tres conjugacions, els infinitius de les quals deriven de les formes d'infinitiu de les quatre conjugacions que presentava el llatí clàssic (1).

³ En català antic, l'aspecte de perfect encara es troba en procés de canvi, perquè alguns temps simples etimològicament de perfect encara mantenen aquest aspecte en el segle XIII, com ara els plusquamperfects d'indicatiu (3a *cantara*) i de subjuntiu (3a *cantàs*).

- (1) a. -ĀRE: CANTĀRE > *cantar*
 b. -ĒRE: HABĒRE > *haver*
 c. -ĔRE: VENDĔRE > *vendre*
 d. -ĪRE: DORMĪRE > *dormir*

El nivell de productivitat no és el mateix en totes les conjugacions. Ja en llatí, la primera conjugació era la més productiva. D'aquesta manera, la tendència general, no només en català, sinó en totes les llengües romàniques, és que els verbs nous es creen únicament a partir del tipus -ĀRE (PARABOLĀRE > *parlar*). A més, als verbs procedents de la primera conjugació llatina se sumaren préstecs germànics acabats en *-on* i en *-jar* (2a), i alguns verbs provinents d'altres conjugacions (2b) (Pérez Saldanya 1998: 39).

- (2) a. RAUBON > *robar*, WARDON > *guardar*, WAIDANJAN > *guanyar*
 b. MINUERE >> *MINUARE > *minvar*, TORRĒRE >> *TORRĀRE > *torrar*

Quant als verbs del tipus -ĪRE (SERVĪRE > *servir*), només es formaven verbs nous a partir del model incoatiu, atesa la seua regularitat i estabilitat. Tanmateix, sembla que han reduït la seua productivitat en els darrers temps. D'altra banda, els verbs del tipus -ĒRE, -ĔRE i -ĪRE, aquest darrer en el model de conjugació pura, han perdut la capacitat de formar verbs nous (Moll 2006 [1952]: 190).

Cal esmentar que la flexió verbal del llatí vulgar ja va estar sotmesa a l'acció intensa de l'analogia: en els models de conjugació -ĒRE, -ĔRE i -ĪRE hi havia formes verbals d'un model que adoptaven el vocalisme o l'accentuació de les d'un altre, de manera que el rigorisme de la flexió clàssica va quedar anul·lat. Una de les conseqüències d'aquest fenomen fou que en el llatí de la nostra regió els verbs de la classe -ĒRE van adoptar el model de la classe tipus -ĔRE, tret d'uns pocs casos que quedaren com a verbs irregulars. Així, els tipus d'infinitiu van quedar reduïts pràcticament a tres: -ĀRE, -ĔRE i -ĪRE. És el cas invers del castellà, ja que aquesta llengua incorporà el tipus -ĔRE a -ĒRE, d'on van resultar les tres classes castellanques *-ar*, *-er*, i *-ir*, totes tres amb desinència tònica (Pérez Saldanya 1998: 45).

En català, actualment, observem tres conjugacions:

- i. La primera conjugació, amb infinitius acabats en *-ar* (*cantar, pensar*). És la més regular i productiva, per tal com aplega aproximadament un 80% del total de verbs catalans (Perea 2008: 588).
- ii. La segona, que té una nòmina de verbs molt més reduïda, ja que actualment ha deixat de ser productiva. La classe de verbs velaritzats, objecte d'estudi d'aquest treball, forma part d'aquesta conjugació. Quant als infinitius, és la conjugació en què trobem més varietat: en primer lloc, hi ha formes temàtiques, amb vocal *e* tònica (*haver, saber*); en segon lloc, trobem infinitius amb *e* com a vocal de suport, que segons l'estructura sil·làbica, pot aparèixer anteposada a la *-r* de l'infinitiu (*créixer, esprémer*) o posposada a aquesta consonant (*caure, moldre*), i, en tercer lloc, verbs amb infinitius atemàtics acabats en *-r* (*dir, dur*).
- iii. La tercera conjugació, al seu torn, reuneix els verbs amb infinitius en acabats en *-ir*. Dins d'aquesta conjugació, hi ha dos models: el pur que, a més, presenta bastant variació dialectal,⁴ i l'incoatiu, que, a banda de ser el majoritari —al voltant de 900 verbs es conjuguen seguint aquest model—, és l'únic model semiproductiu en l'actualitat.

També cal tenir present que la flexió verbal catalana ha estat condicionada pels trets fonètics propis de cada parlar. Aquests trets han provocat canvis en les diverses conjugacions, segons la seua idiosincràsia particular. D'altra banda, la flexió verbal també ha estat sotmesa a altra mena de canvis, com ara l'analogia, com es constata més endavant en l'anàlisi de les formes verbals del corpus.

«La morfologia verbal, tant pel que fa al radical com a les desinències, respon fonamentalment a les lleis de l'evolució fonètica de l'idioma; secundàriament, però, està sotmesa a l'analogia en un grau tan alt que en molts casos anul·la la normalitat fonètica i dona lloc a un gran volum d'excepcions, de tal manera que

⁴ En parlars baleàrics i valencians, per exemple, els verbs *afegir, confegir, fregir, llegir, refegir, teixir* i *tenyir* (a més d'*engolir* i *renyir* en parlars valencians), i els derivats d'aquests, poden adoptar formes pures, amb alternances vocàliques *e/i* i *o/u* en el radical de les formes rizotòniques: *afegim/afig, confegim/config, engolim/engul, fregim/frig, llegim/lilig, renyim/riny, teixim/tix* i *tenyim/tiny*. El verb *vestir* pot adoptar formes pures amb alternança vocàlica en el radical en valencià (*vestim/vist*), mentre que en balear és regular (*vestim/vest*). En balear també poden ser purs *ferir* i *penedir-se*, en aquest cas sense alternança vocàlica (*fer/ferim* i *penet/penedim*). (Sobre aquesta qüestió, v. Institut d'Estudis Catalans 2016)

sovint resulta «regular» allò que és analògic i «irregular» allò que és fonètic.»
(Moll 2006 [1952]: 189)

Finalment, cal esmentar que, a causa de raons fonològiques històriques, no es produeixen combinacions de consonant palatal amb consonant velar dins de mot, atès que aquesta combinació atemptaria contra les restriccions fonològiques del català (v. Wheeler 1984: § 3.4; Hualde 1992: 381). En l'evolució fonètica regular, la consonant velar es mantenia —sorda o sonora, segons el context fònic— quan anava seguida d'una vocal no palatal (-A-, -O- o -U-): 1a *NASCO > *nasc*, 3a *NASCAT > *nasca*; 3a *NASCUIT > *nasc* >> *nasqué*. En canvi, quan la velar anava seguida d'una consonant palatal, es palatalitzava: 3a *NASCIT > *naix*, 6a *NASCENT > *naixen* (Pérez Saldanya 1998: 62). Per tant, en els verbs que contenen al·lomorfs del radical amb una consonant palatal, la palatal mai apareix seguida de velar i, segons el cas, alterna amb la consonant velar (3a *naix* ~ 1a *nasc*) o presenta una forma no palatal davant de la velar (1a *vall* ~ 3a *valgués*, 3a *plany* ~ 1a *planc*).

2.1. La persona i el nombre

En l'evolució del llatí al català, es mantingueren les sis persones llatines. Tanmateix, a diferència del llatí, la primera i la tercera persona, a causa de regles fonològiques regulars, quedaren desproveïdes de marques explícites (3).

(3) 1a. -O / -M > Ø

2a. -S > -s

3a. -T > Ø

4a. -MUS > -m

5a. -TIS > -ts

6a. -NT > -n

En el cas de la tercera persona, la pèrdua de la marca flexiva no plantejava cap problema, com mostra el fet que s'haja mantingut estable al llarg de tota l'evolució del català. Açò s'explica a partir del principi d'iconicitat: la forma menys marcada, és a dir, la tercera del singular, sol ser la forma per defecte i la que no té cap marca específica.

No obstant això, en el cas de la primera persona sí que es plantejaven problemes, sobretot pel que fa al present d'indicatiu. Un dels trets més rellevants de la morfologia verbal del català antic era l'absència de marca en la primera persona del present d'indicatiu. Actualment, en aquest punt hi ha bastant variació dialectal, i aquestes variants reflecteixen molt bé la superposició que existeix entre la diacronia i la dialectologia. En aquest sentit, els diferents parlars del català ens il·lustren cadascun dels estadis pels quals ha passat la primera persona del present d'indicatiu de la primera conjugació: en balear trobem la desinència zero, originària de tot el català en els verbs que no adoptaven una *e* de suport final (p. ex., *pens, cant*); en valencià, la desinència *-e*, que també és originària en els verbs de la primera conjugació que presentaven una vocal de suport (p. ex., *parle, semble*) i que tendí a generalitzar-se al llarg del segle XV; el català central i el nord-occidental presenten la desinència *-o*, fruit d'un estadi evolutiu posterior, com ho és també la desinència *-i* del rossellonés.

La variació cal relacionar-la amb la necessitat d'optimitzar el paradigma flexiu i amb els conflictes de naturalitat existents entre les diverses tendències d'optimització morfològica i fonològica. En aquest sentit, la pèrdua de les vocals àtones finals diferents de *a* introduí una optimització de caràcter fonològic, ja que s'eliminaren uns sons que devien tenir una articulació molt relaxada i que, consegüentment, no eren fàcils de percebre. No obstant això, provocà uns clars problemes de naturalitat morfològica, de manera que allò que es guanyà en l'àmbit perceptiu i articulatori es perdé en l'àmbit de la sistematicitat i la transparència dels paradigmes flexius.

El problema més evident del paradigma medieval està relacionat amb l'opacitat existent entre la primera persona del present d'indicatiu i la primera i la tercera del present de subjuntiu, totes tres sense marca flexiva (4).

- (4) a. 1a persona del present d'indicatiu: CANTŌ > *cant*
- b. 1a persona del present de subjuntiu: CANTEM > *cante* > *cant*
- c. 3a persona del present d'indicatiu: CANTET > *cante* > *cant*

Es tracta, però, d'un problema secundari, ja que la major part del valencià presenta la mateixa homofonia però amb la desinència *-e* (*jo cante, (vol que) jo cante, (vol que) ell(a) cante*). El problema més destacat és la presència del morf zero en aquestes categories, que fa referència a les oposicions de marcatge existents entre les categories

morfosintàctiques i amb la tendència que aquestes diferències de marcatge funcional es traduïsquen en diferències de marcatge formal. Notem que, des d'un punt de vista semàntic i funcional, el subjuntiu és un mode marcat per oposició a l'indicatiu. Si tenim en compte que la tercera persona és no marcada respecte a la primera, ens trobem amb el fet que en el sistema medieval es produïa una contradicció entre el marcatge funcional i el formal. Efectivament, en català medieval, la primera persona (*cant*), marcada funcionalment respecte a la tercera (*canta*), era formalment menys marcada que aquesta, ja que la primera només presentava el radical, enfront de la tercera, que mantenia la vocal temàtica *-a* pròpia dels verbs de la primera conjugació.

Una altra característica de la flexió verbal del català antic era la distinció entre la primera i la tercera persona en molts verbs de la segona conjugació, i també en els verbs incoatius de la tercera. En la segona, aquesta diferenciació s'expressava mitjançant al·lomorflies en el radical, producte de l'evolució fonètica regular (5). En la tercera, l'al·lomorfia es produïa en l'increment incoatiu (6).

- (5) a. 1a *VOLEŌ > *vull* vs. 3a *VOLET > *vol*
 b. 1a DĒBEŌ > *deig* vs. 3a DĒBET > *deu*
 c. 1a VALEŌ > *vall* vs. 3a VALET > *val*
 d. 1a DĪCŌ > *dic* vs. 3a DĪCIT > *diu*

- (6) 1a *PATĒSCŌ > *patesc* vs. 3a *PATĒSCIT > *pateix*

Tanmateix, l'evolució fonètica regular havia originat sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu en bastants verbs de la segona conjugació (7) i en la majoria de verbs purs de la tercera conjugació (8).

- (7) a. 1a BIBŌ > *beu* vs. 3a BIBIT > *beu*
 b. 1a CRĒDŌ > *creu* vs. 3a CRĒDIT > *creu*
 c. 1a PRĒNDŌ > *pren* vs. 3a PRĒNDIT > *pren*

- (8) a. 1a DORMIŌ > *dorm* vs. 3a DORMIT > *dorm*
 b. 1a SENTIŌ > *sent* vs. 3a SENTIT > *sent*
 c. 1a TUSSIŌ > *tus* vs. 3a TUSSIT > *tus*

2.2. Expressió de temps, aspecte i mode

Quant a l'expressió de temps, aspecte i mode, cal esmentar alguns trets rellevants. En primer lloc, en un temps com el present de subjuntiu, hi ha diferències entre conjugacions pel que fa a les marques de temps. Els problemes que el present de subjuntiu presentava en català medieval són semblants als de la primera persona del present d'indicatiu. Així, els problemes de naturalitat morfològica que tenia el present de subjuntiu estaven intrínsecament relacionats amb l'evolució fonètica del llatí tardà i la caiguda de les vocals àtones finals diferents de *a*. Aquesta caiguda va suprimir les desinències vocàliques de les persones del singular del present de subjuntiu en els verbs de la primera conjugació (9). En el present d'indicatiu, però, aquest fenomen només afectà la primera persona (10).

(9) 1a CANTEM > *cant*

2a CANTĒS > *cants*

3a CANTET > *cant*

(10) 1a CANTŌ > *cant*

2a CANTĀS > *cantes*

3a CANTAT > *canta / -e*

Altrament, en la segona i tercera conjugacions, arran de la caiguda de les vocals àtones finals, les formes del singular del present d'indicatiu quedaren desproveïdes de marca flexiva, com s'il·lustra en (11) i en (12), mentre que les formes del present de subjuntiu sí que mantingueren les desinències, com s'indica en (13) i en (14).

(11) 1a BATTŌ > *bat*

2a BATTIS > *bats*

3a BATTIT > *bat*

(12) 1a DORMIŌ > *dorm*

2a DORMĪS > *dorms*

3a DORMIT > *dorms*

(13) 1a BATTAM > *bata*

2a BATTĀS > *bates*

3a BATTAT > *bata* / -e

(14) 1a DORMIAM > *dorma*

2a DORMIĀS > *dormes*

3a DORMIAT > *dorma* / -e

Hi havia, doncs, un problema d'opacitat en els verbs de la primera conjugació entre la primera persona del present d'indicatiu i la primera i la tercera del present de subjuntiu, totes tres sense cap marca flexiva. A més, es donava una situació de contraiconicitat en la segona i en la tercera persona, ja que presentaven una marca flexiva en el present d'indicatiu, mode no marcat, però no en el present de subjuntiu, mode marcat. En canvi, en la segona i tercera conjugació l'oposició entre ambdós modes era icònica al màxim, puix que l'indicatiu no tenia cap desinència vocàlica, mentre que el subjuntiu sí que presentava una marca flexiva pròpia.

Un altre aspecte rellevant al qual cal parar atenció és al creuament de formes i funcions entre el present d'indicatiu, el present de subjuntiu i l'imperatiu en la quarta i cinquena persones. L'imperatiu de present llatí només tenia dues persones: la segona i la cinquena. Açò és degut al caràcter conatiu d'aquest temps, emprat per a donar ordres o manaments. La segona persona de l'imperatiu es limitava a la forma del tema de present, sense cap afegitó. La cinquena persona, en canvi, presentava la desinència -TE, exclusiva d'aquest temps (15).

(15) 2a CANTĀ > *canta*

5a CANTĀTE > *cantad*

Les llengües romàniques han mantingut només en part les formes de l'imperatiu llatí. En català, la segona persona s'ha mantingut en la majoria de verbs. No obstant això, hi ha casos en què aquesta forma s'ha pres analògicament de la segona persona del present de subjuntiu, com en el verb *dir* (16).

(16) DĪC > *di* >> *digues*

Pel que fa a la cinquena persona, en català les formes etimològiques foren desplaçades progressivament per les formes del present d'indicatiu com a regla general, i també en algun cas per la forma del present de subjuntiu. Aquesta substitució es produí a causa de la semblança fonològica entre la cinquena persona del present d'indicatiu i la de l'imperatiu, ja que el primer tenia una fricativa dental sonora seguida de sibilant, mentre que el segon presentava una oclusiva dental sonora (17).

(17) 5a persona del present d'indicatiu: BIBITIS > *bevets* [ðz]

5a persona de l'imperatiu: BIBITE > *beved*

Quant a la resta de persones, això és, la tercera, la quarta i la sisena, no tenien una forma llatina pròpia, ja que és poc habitual donar ordres a agents que no participen en la comunicació. En conseqüència, el català les prengué del present de subjuntiu (18). A aquesta extensió de les formes de subjuntiu ajudà segurament el fet que per a realitzar manaments de forma negativa es fa servir sempre aquest temps (19).

(18) 3a persona de l'imperatiu: *Parle vosté!*

4a persona de l'imperatiu: *Centrem-nos en el que ens ocupa.*

6a persona de l'imperatiu: *Callen i deixen que els acusats parlen.*

(19) 5a persona de l'imperatiu: *Beveu aigua.*

5a persona, oració negativa d'imperatiu: *No begueu aigua.*

2.3. Morfomes de la flexió verbal del català antic

En la flexió verbal del català antic es documenten diverses classes de morfoma. En aquest apartat tractarem, primerament, el morfoma del patró N, en què la primera, la segona, la tercera i la sisena persona del present d'indicatiu, del present de subjuntiu i de l'imperatiu comparteixen característiques formals específiques. Segonament, s'exposaran exemples del morfoma del patró PyTA, en què el passat simple, el condicional en *-ra* i l'imperfet de subjuntiu també presenten uns trets específics que els diferencien de la resta del paradigma. Finalment, s'il·lustraran casos del morfoma del

patró L, en què les característiques distintives són compartides per la primera persona del present d'indicatiu i per totes les formes del present de subjuntiu.

2.3.1. Exemples del morfoma del patró N en català antic

Quant als morfomes que es documenten en la flexió verbal del català antic, en primer lloc hi ha el morfoma del patró N. Malgrat que no n'analitzem l'evolució en aquest treball, es farà una repassada a les manifestacions que adoptava en català antic. Es tracta d'un patró segons el qual la primera, la segona, la tercera i la sisena persona del present d'indicatiu, del present de subjuntiu i de l'imperatiu comparteixen una sèrie de trets que no apareixen en la resta del paradigma verbal (Maiden 2018: 167). L'exemple de patró N més evident és la distribució accentual entre formes rizotòniques i arrizotòniques entre aquests tres temps. Les formes rizotòniques, amb l'accent sobre el radical, formen el patró N, com s'indica en la Taula 1.

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu	Imperatiu
1a <i>cant</i>	1a <i>cant</i>	
2a <i>cantes</i>	2a <i>cants</i>	2a <i>canta</i>
3a <i>canta / -e</i>	3a <i>cant</i>	3a <i>cant</i>
4a <i>cantam</i>	4a <i>cantem</i>	4a <i>cantem</i>
5a <i>cantats</i>	5a <i>cantets</i>	5a <i>cantad</i> >> <i>cantats</i>
6a <i>canten</i>	6a <i>canten</i>	6a <i>canten</i>

Taula 1. Formes del present d'indicatiu, present de subjuntiu i imperatiu del verb *cantar* en català antic. (Les formes rizotòniques apareixen ombrejades.)

Pel que fa a models del patró N amb increments del radical, destaquen els incoatius. Cal esmentar que, en català antic, la distribució de les formes amb increment incoatiu no es corresponia exactament amb el patró N, ja que la quarta i la cinquena persona del present de subjuntiu i la quarta de l'imperatiu també presentaven l'increment incoatiu (v. Taula 2).

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu	Imperatiu
1a <i>seguesc</i>	1a <i>seguesca</i>	
2a <i>segueixes</i>	2a <i>seguesques</i>	2a <i>segueix</i>
3a <i>segueix</i>	3a <i>seguesca</i>	3a <i>seguesca</i>
4a <i>seguim</i>	4a <i>seguescam</i>	4a <i>seguescam</i>
5a <i>seguiu</i>	5a <i>seguescau</i>	5a <i>seguiu</i>
6a <i>segueixen</i>	6a <i>seguesquen</i>	6a <i>seguesquen</i>

Taula 2. Formes del present d'indicatiu, present de subjuntiu i imperatiu del verb *seguir* en català antic. (Les formes amb increment incoatiu apareixen ombrejades.)

No obstant això, el català seguí la tendència d'igualació de les persones quarta i cinquena en els tres temps, fenomen generalitzat dins de la conjugació catalana, de manera que les formes d'aquestes persones amb increment incoatiu acabaren desapareixent. Una vegada consumat aquest canvi, la distribució de l'increment incoatiu ja es corresponia totalment amb el morfoma del patró N (v. Taula 3).

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu	Imperatiu
1a <i>seguesc</i>	1a <i>seguesca</i>	
2a <i>segueixes</i>	2a <i>seguesques</i>	2a <i>segueix</i>
3a <i>segueix</i>	3a <i>seguesca</i>	3a <i>seguesca</i>
4a <i>seguim</i>	4a <i>seguim</i>	4a <i>seguim</i>
5a <i>seguiu</i>	5a <i>seguiu</i>	5a <i>seguiu</i>
6a <i>segueixen</i>	6a <i>seguesquen</i>	6a <i>seguesquen</i>

Taula 3. Present d'indicatiu, present de subjuntiu i imperatiu del verb *seguir* en català antic. (Les formes del patró N apareixen ombrejades.)

2.3.2. Exemples del morfoma del patró PyTA en català antic

El morfoma del patró PyTA presentava diferents expressions en els verbs de la segona conjugació del català antic. Com hem vist en el capítol anterior (v. § II.2.2), aquest patró es caracteritza per l'aparició d'uns trets compartits entre el passat simple, l'antic condicional en *-ra* i l'imperfet de subjuntiu. En primer lloc, trobem un patró PyTA que es caracteritza per la presència d'un element velar adjunt al radical (v. Taula 4).

Passat simple	Condicional en <i>-ra</i>	Imperfet de subjuntiu
1a <i>plac</i>	1a <i>plagra</i>	1a <i>plagués</i>
2a <i>plaguiet</i>	2a <i>plagres</i>	2a <i>plaguesses</i>
3a <i>plac</i>	3a <i>plagra</i>	3a <i>plagués</i>
4a <i>plaguem</i>	4a <i>plàgrem</i>	4a <i>plaguéssem</i>
5a <i>plagués</i>	5a <i>plàgrets</i>	5a <i>plaguéssets</i>
6a <i>plagren</i>	6a <i>plagren</i>	6a <i>plaguessen</i>

Taula 4. Patró PyTA del verb *plaire* en català antic

En segon lloc, hi ha un altra classe que es caracteritza per tenir un radical acabat en sibilant. Dins d'aquest conjunt de verbs, podem diferenciar dos grups: els que presenten un radical acabat en *-x-* [ʃ] (v. Taula 5), i els que tenen un radical acabat en *-s-* (v. Taula 6). El primer grup està format per verbs com *dir* o *dur*, que en llatí tenien un tema de present amb el radical velaritzat (1a DĪCŌ, DŪCŌ). Les formes provinents del tema de perfet d'aquests verbs presentaven l'afix *-s-*, que gràficament quedava fusionat amb la consonant final del radical *-c-* en la grafia <x> (3a DĪXIT, DŪXIT). Els verbs del segon subgrup, com *prendre* o *riure*, no presentaven cap extensió velar en les formes del tema de present (1a PRĒNDŌ, RĪDEŌ). Les formes procedents del tema de perfet sí que presentaven la marca *-s-* (3a *PRĒNSIT, RĪSIT), com els verbs del tipus *dir*.

Passat simple	Condicional en <i>-ra</i>	Imperfet de subjuntiu
1a <i>dix</i>	1a <i>dixera</i>	1a <i>dixés</i>
2a <i>dixist</i>	2a <i>dixeres</i>	2a <i>dixesses</i>
3a <i>dix</i>	3a <i>dixera</i>	3a <i>dixés</i>
4a <i>dixem</i>	4a <i>dixérem</i>	4a <i>dixéssem</i>
5a <i>dixés</i>	5a <i>dixérets</i>	5a <i>dixéssets</i>
6a <i>dixeren</i>	6a <i>dixeren</i>	6a <i>dixessen</i>

Taula 5. Patró PyTA del verb *dir* en català antic

Passat simple	Condicional en <i>-ra</i>	Imperfet de subjuntiu
1a <i>pris</i>	1a <i>presera</i>	1a <i>presés</i>
2a <i>presist</i>	2a <i>preseres</i>	2a <i>presesses</i>
3a <i>pres</i>	3a <i>presera</i>	3a <i>presés</i>
4a <i>prese</i> m	4a <i>presérem</i>	4a <i>preséssem</i>
5a <i>presés</i>	5a <i>presérets</i>	5a <i>preséssets</i>
6a <i>preseren</i>	6a <i>preseren</i>	6a <i>presessen</i>

Taula 6. Patró PyTA del verb *prendre* en català antic

En tercer lloc, hi ha un altre grup format per verbs que en llatí tenien una -I com a marca de perfet. En català n'han sobreviscut tres: *ser*, *fer* i *veure*. L'alta freqüència d'ús d'aquests verbs, que solen funcionar com a auxiliars o semiauxiliars, ha afavorit el manteniment de les formes irregulars (Pérez Saldanya 1998: 235).

Passat simple	Condicional en <i>-ra</i>	Imperfet de subjuntiu
1a <i>fui</i>	1a <i>fora</i>	1a <i>fos</i>
2a <i>füist / fost</i>	2a <i>fores</i>	2a <i>fosses</i>
3a <i>fo</i>	3a <i>fora</i>	3a <i>fos</i>
4a <i>fom</i>	4a <i>fórem</i>	4a <i>fóssem</i>
5a <i>fos</i>	5a <i>fórets</i>	5a <i>fóssets</i>
6a <i>foren</i>	6a <i>foren</i>	6a <i>fossen</i>

Taula 7. Patró PyTA del verb *ser* en català antic

Passat simple	Condicional en <i>-ra</i>	Imperfet de subjuntiu
1a <i>fiu</i>	1a <i>faera</i>	1a <i>faés</i>
2a <i>feïst / fist</i>	2a <i>faeres</i>	2a <i>faesses</i>
3a <i>feu</i>	3a <i>faera</i>	3a <i>faés</i>
4a <i>faem</i>	4a <i>faérem</i>	4a <i>faéssem</i>
5a <i>faés</i>	5a <i>faérets</i>	5a <i>faéssets</i>
6a <i>feren</i>	6a <i>faeren</i>	6a <i>faessen</i>

Taula 8. Patró PyTA del verb *fer* en català antic

Passat simple	Condicional en <i>-ra</i>	Imperfet de subjuntiu
1a <i>viu</i>	1a <i>vira</i>	1a <i>vis</i>
2a <i>veïst / vist</i>	2a <i>vires</i>	2a <i>visses</i>
3a <i>viu</i>	3a <i>vira</i>	3a <i>vis</i>
4a <i>veem</i>	4a <i>vírem</i>	4a <i>víssem</i>
5a <i>veés</i>	5a <i>vírets</i>	5a <i>víssets</i>
6a <i>viren</i>	6a <i>viren</i>	6a <i>vissen</i>

Taula 9. Patró PyTA del verb *veure* en català antic

2.3.3. Exemples del morfoma del patró L en català antic

Pel que fa al morfoma del patró L, en català antic es documenten diverses classes de radical. En primer lloc, hi ha un grup que es caracteritza per tenir un radical acabat en velar, que en llatí formava part del radical (1a DĪCŌ > *dic*, 1a *COCŌ > *coc*). Aquest grup està constituït per verbs com *dir*, *dur*, *coure* o *traure* (v. Taula 10).

	<i>dir</i>	<i>dur</i>	<i>coure</i>	<i>traure</i>
PI	1a <i>dic</i>	1a <i>duc</i>	1a <i>coc</i>	1a <i>trac</i>
PS	3a <i>diga</i>	3a <i>duga</i>	3a <i>coga</i>	3a <i>traga</i>

Taula 10. Patró L dels verbs *dir*, *dur*, *coure* i *traure* en català antic

D'altra banda, hi ha un altre grup de verbs que es caracteritza per la presència d'al·lomorfs del radical amb formes palatals o amb una sibilant alveolar en les formes del patró L (v. Taula 11, Taula 12 i Taula 13). Aquest fet és degut a l'actuació de la iod sobre l'última consonant del radical. És el cas, per exemple, d'alguns dels verbs que s'il·lustren a continuació, com *deure* (1a DĒBEŌ > *debjo* > *deig*), *valer* (1a VALEŌ > *valjo* > *vall*) o *fer* (1a FACIŌ > *facjo* > *faç*).

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	<i>deig</i>	<i>deus</i>	<i>deu</i>	<i>devem</i>	<i>devets</i>	<i>deuen</i>
PS	<i>deja</i>	<i>degés</i>	<i>deja</i>	<i>dejam</i>	<i>dejats</i>	<i>degen</i>

Taula 11. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *deure* en català antic. (Les formes del patró L apareixen ombrejades.)

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	<i>vall</i>	<i>vals</i>	<i>val</i>	<i>valem</i>	<i>valets</i>	<i>valen</i>
PS	<i>valla</i>	<i>valles</i>	<i>valla</i>	<i>vallam</i>	<i>vallats</i>	<i>vallen</i>

Taula 12. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *valer* en català antic. (Les formes del patró L apareixen ombrejades.)

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	<i>faç</i>	<i>fas</i>	<i>fa</i>	<i>faem</i>	<i>faets</i>	<i>fan</i>
PS	<i>faça</i>	<i>faces</i>	<i>faça</i>	<i>façam</i>	<i>façats</i>	<i>facen</i>

Taula 13. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *fer* en català antic. (Les formes del patró L apareixen ombrejades.)

2.4. Pèrdua de valor funcional de les formes imperfectives i perfectives

La diferència aspectual entre formes imperfectives i perfectives era essencial a l'hora d'estructurar els verbs en llatí. En aquesta llengua, les formes de present, de passat, de futur i d'infinitiu comptaven amb una forma imperfectiva (*infectum*) i una altra de perfectiva (*perfectum*). Les formes imperfectives no presentaven cap marca formal aspectual. En canvi, les formes perfectives es diferenciaven de les anteriors per la presència de la marca -v- [w]: 3a CANTAT enfront de 3a CANTĀVIT, o per tenir radicals específics: 3a FACIT enfront de 3a FĒCIT (O'Neill 2011: 72-73). En l'ús real del llenguatge, però, l'oposició aspectual havia assolit un caràcter temporal marcat, sobretot pel que fa al perfet d'indicatiu (Pérez Saldanya 1998: 201). Aquesta situació es produïa semblantment en la resta de temps perfectius, com ara els plusquamperfets, que s'empraven per a indicar anterioritat a un altre temps. Aquesta situació, doncs, provocà que les formes del tema de perfet perdesen gradualment els valors aspectuals i s'identificaren més amb el valor temporal de passat.

La diferenciació aspectual fou majoritàriament eliminada en el pas del llatí a les llengües romàniques. La motivació del sistema de perfet començà a desaparèixer en el moment en què les perífrasis amb HABEO / SUM + participi començaren a assumir el valor de perfet de les antigues formes sintètiques llatines. El plusquamperfet d'indicatiu llatí en -RA- (3a CANTĀVERAT > *cantara*) acabà esdevenint un condicional simple ja en català medieval. Al seu torn, aquesta forma fou substituïda per la construcció analítica 3a *havia cantat*. El mateix ocorregué amb el plusquamperfet de subjuntiu llatí (3a CANTĀVISSET > *cantàs*), que perdé també el valor perfectiu i esdevingué imperfet de subjuntiu. Fou

substituït novament per una construcció analítica: 3a *hagués cantat*. Altres temps, com el futur perfet, ni tan sols donaren en català una forma derivada de l'etimològica (3a CANTĀVERIT); directament trobem formes analítiques (3a *hauré cantat*).

El que resulta interessant és que les formes procedents del tema de perfet llatí, és a dir, el passat simple i els plusquamperfets d'indicatiu i de subjuntiu, s'hagen mantingut coherents des d'un punt de vista formal al llarg dels segles. És remarcable que, malgrat que els plusquamperfets llatins hagen perdut el valor funcional originari de perfet, el radical del tema de perfet segueix comportant-se de la mateixa manera. Per tant, ens trobem davant d'un exemple clar de morfoma: un patró recurrent, incoherent des d'un punt de vista funcional, però que es manté estable al llarg del temps des d'un punt de vista formal (Maiden 2011a: 174-175).

3. ORIGEN DE LA VELAR

L'element velar dels verbs de la segona conjugació té dos orígens. En primer lloc, procedeix de les formes del patró L en tres classes de verbs en què la velar formava part del radical (Wheeler 2011: 188-189):

- a) El primer grup està format pels verbs en què la -C- de l'ètim llatí era intervocàlica, com ara 1a DĪCŌ > *dic* o 3a DŪCAT > *duga*.
- b) El segon està compost pels verbs en què la consonant -G- anava precedida d'una consonant nasal: 1a STRINGŌ > *estrenc* o 3a PLANGAT > *planga*.
- c) El tercer, format pels anomenats incoatius de radical, que presentaven l'afix -SC- entre el radical i les desinències: 1a *NASCO > *nasc* o 3a CRĒSCAT > *crezca*.

En els tres subgrups, la velar apareixia en català en la primera persona del present d'indicatiu i en totes les persones del present de subjuntiu, formes que es corresponen amb el morfoma del patró L (v. Taula 14, Taula 15 i Taula 16).

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	<i>dic</i>	<i>dus</i>	<i>diu</i>	<i>deim</i>	<i>deits</i>	<i>dien</i>
PS	<i>diga</i>	<i>digues</i>	<i>diga</i>	<i>digam</i>	<i>digats</i>	<i>diguen</i>

Taula 14. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *dir* en català antic

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	<i>planc</i>	<i>planys</i>	<i>plany</i>	<i>planyem</i>	<i>planyets</i>	<i>planyen</i>
PS	<i>planga</i>	<i>plangues</i>	<i>planga</i>	<i>plangam</i>	<i>plangats</i>	<i>planguen</i>

Taula 15. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *plànyer* en català antic

	1a	2a	3a	4a	5a	6a
PI	<i>nasc</i>	<i>naixes</i>	<i>naix</i>	<i>naixem</i>	<i>naixets</i>	<i>naixen</i>
PS	<i>nasca</i>	<i>nasques</i>	<i>nasca</i>	<i>nascam</i>	<i>nascats</i>	<i>nasquen</i>

Taula 16. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *nàixer* en català antic

Pel que fa als temps del procedents tema de perfet, l'origen de la velar no és tan clar com en els temps provinents del tema de present. Per a la majoria d'autors (Meyer-Lübke 1895: §278; Moll 2006 [1952]: 210; Coromines 1971: 324; Pérez Saldanya 1998: 230-231; Querol 2011: 30), la velar deriva del reforçament de la desinència aspectual dels perfets forts llatins acabats en -UĪ: la semivocal [w] dels temps perfectius es reforçà i esdevingué una labiovelar obstruent: $w > g^w > g$. Tanmateix, Wheeler (2011: 195-198) considera errònia aquesta evolució i propugna la que va proposar per a l'occità Ronjat (1937: §570). Segons aquest autor, la velar s'estén de manera analògica des d'un nombre de verbs reduït, com ara 3a PLACUIT > *plac*, de *plaire*, o 3a NOCUIT > *noc*, de *noure*, en què se sap amb certesa que l'extensió /g/ era etimològica. La creació analògica de perfets velaritzats en verbs com *beure* o *deure* serviria per a evitar el sincretisme de temps verbal que s'hauria produït entre les persones tercera i quarta del present d'indicatiu i del passat simple. Per exemple, l'homofonia que s'hauria donat entre la tercera persona del present d'indicatiu de *deure*, 3a DĒBET > *deu*, i la d'un hipotètic passat simple sense velaritzar, 3a DĒBUIT > *DĒB(U)IT > **deu*. El mateix per a la quarta persona: en un altre verb d'aquest grup, com *beure*, s'hauria generat una homofonia entre la quarta persona del present d'indicatiu 4a BIBIMUS > *bevem*, i la del passat simple 4a BIBĒMUS > **bevem*.

La hipòtesi del reforçament de [w] seria adequada si aquest fenomen es donara no solament en el cas del perfet, sinó també en la resta de contextos. Així, la iod funciona igual en els verbs que en la resta de categories lèxiques. No és normal, doncs, que la *vau* experimente una evolució diferent en els verbs respecte de la resta de contextos. Si fora així, deuria ser perquè intervé la morfologia i no únicament l'evolució fonètica. En català, la *vau* sí que es reforça en posició inicial, per exemple, en el manlleu *guerra*, provinent

del germànic WERRA. Tanmateix, no ocorre el mateix en altres posicions; com a mostra d'això, la forma del llatí vulgar *MINUARE ha donat en català *minvar*, o la forma fràncica TRĪUWA ha originat en català *treva*.

En aquest treball, postulem una explicació que té en compte les dues hipòtesis. El reforçament es fa per analogia als perfets de verbs com *plaire* o *noure*, perquè permet mantenir l'especificitat formal dels temps perfectius, de manera paral·lela al que ocorre en la resta de verbs amb perfet fort (*dix, pres, feu*, etc.). Consegüentment, l'adquisició de la velar permetria que el patró PyTA adquirira una marca que l'identificara i atorgara uniformitat i estabilitat al paradigma. A més a més, hi ha un paral·lisme amb els verbs amb formes sigmàtiques (*dix, pres*): amb el reforçament, el morfema quedaria marcat en tots els casos amb la consonant que segueix la vocal tònica del radical, com observem en les formes del passat simple 3a *bec*, de *beure*, o 3a *poc*, de *poder*, o en les de l'imperfet de subjuntiu 3a *mogués*, de *moure*, o 3a *degués*, de *deure*.

La distribució de l'extensió velar en verbs com *beure* o *plaire* es correspon amb el patró PyTA: passat simple, condicional en *-ra* (provinent del plusquamperfet d'indicatiu llatí) i imperfet de subjuntiu (procedent del plusquamperfet de subjuntiu llatí). A més dels verbs com *beure* o *plaire*, l'extensió velar, o bé /g/ o bé /sk/, també apareixia inicialment en el patró PyTA del segon i del tercer grup que presentaven una velar etimològica en les formes del patró L: els verbs amb -G- precedida de nasal, com *plànyer*, i els incoatius de radical, com *nàixer* (v. Taula 17).

	Perfet fort en -UĪ	-G- precedida de -N-	Incoatius de radical
Passat simple	3a *BIBUIT > <i>bec</i> >> <i>begué</i>	3a *PLĀNGUIT > <i>planc</i> >> <i>plangué</i>	3a *NASCUIT > <i>nasc</i> >> <i>nasqué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a *BIBUERAT > <i>begra</i> >> <i>beguera</i>	3a *PLĀNGUERAT > <i>plangra</i> >> <i>planguera</i>	3a *NASCUERAT > <i>nascra</i> >> <i>nasquera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a *BIBUISSET > <i>begués</i>	3a *PLĀNGUISSET > <i>plangués</i>	3a *NASCUISSET > <i>nasqués</i>

Taula 17. Evolució del llatí al català del patró PyTA dels verbs *beure*, *plànyer* i *nàixer*

Cal remarcar que la presència de la velar en el patró PyTA és una característica que distingeix el català i l'occità dins de les llengües romàniques (Wheeler 2011: 194). Si comparem el català amb una llengua romànica propera com el castellà, en aquesta darrera llengua la velar es limita únicament al patró L, és a dir, a la primera persona del present d'indicatiu i a totes les persones del present de subjuntiu, amb diversos subgrups (O'Neill 2015: 490): verbs en què la velar és sonora, com *tener* (1a *tengo*; 3a *tenga*); verbs en què és sorda, com *crecer* (1a *crezco*; 3a *crezca*), i verbs amb radical acabat en vocal i velar sonora precedida d'una iod [j], com *caer* (1a *caigo*; 3a *caiga*).

En definitiva, hom constata com l'extensió velar té orígens diversos. En els verbs en què procedeix del patró L, com *dir*, *plànyer* o *nàixer*, forma part del radical. Quant al patró PyTA, hi ha un grup reduït de verbs en què se sap amb certesa que la velar és etimològica, com *noure* o *ploure*; probablement, en català primitiu la velar s'estengué des de les formes PyTA d'aquests verbs cap a les formes del mateix patró en verbs com *beure* o *deure*, per tal d'evitar els problemes d'homofonia que s'han assenyalat més amunt, i també per a dotar els temps verbals que formen el patró PyTA d'una marca específica.

4. LA NATURALESA MORFOLÒGICA DE LA VELAR

Sobre la naturalesa morfològica de l'element velar hi ha hagut tot un seguit de discussions. Primerament, alguns autors han postulat que la velar és la consonant final d'un dels al·lomorfs del radical, com Roca Pons (1968), Mascaró (1983, 1986), Badia i Margarit (1994) i Wheeler *et al.* (1999). Aquesta teoria recolza, entre d'altres raons, en el fet que en un grup de verbs la velar apareixia en el radical de les formes verbals del tema de present llatí, com en 1a DĪCŌ > *dic*, 1a PLANGŌ > *planc* o 1a CRĒSCO > *cresc*. A més, com apunta Querol (2011: 32), encara que en un primer moment pot semblar que la velar exerceix un paper com a marcador de conjugació, idèntic al que realitza l'increment incoatiu, existeix una petita diferència entre ambdues classes: mentre que l'increment incoatiu apareix en distribució complementària amb la vocal temàtica —3a *serveix* però 4a *servim*—, en les formes velaritzades aquesta distribució no és complementària, ja que la velar s'afig al radical sense que s'elimine la vocal temàtica (4a *beguérem*).

En segon lloc, per a uns altres autors com Malkiel (1974), Viaplana (1984, 1986, 2005), Wheeler (1993a), Perea (1997), Lloret & Viaplana (1998), Lloret (2005, 2009, 2010), Querol (2009, 2011) i Pérez Saldanya (2013), la consonant velar no forma part del radical, sinó que es tracta d'una extensió temàtica que s'hi afig. Aquesta teoria es veu

reforçada per l'existència d'un conjunt de verbs el radical dels quals acaba en *-l* o *-n*, com ara *valer* o *prendre*, en què la velar s'afeg al radical sense produir-hi cap alteració: la *prenc*, la *molguí*, la *valgués*. En aquest treball, optem per considerar la velar com una extensió del radical, marcador de classe verbal.

5. LA CLASSE DE VERBS VELARITZATS DEL CATALÀ ACTUAL

Els verbs velaritzats del català, pertanyents a la segona conjugació, es caracteritzen per presentar una extensió velar (o bé /g/ o bé /sk/, segons el verb) entre el radical i les desinències en diversos punts del paradigma. Actualment, la majoria de verbs amb formes velaritzades, com *dir*, *tenir*, *vendre* o *viure*, presenten sistemàticament l'extensió velar en la primera persona del present d'indicatiu, en totes les persones del present de subjuntiu, del passat simple i de l'imperfet de subjuntiu, així com també en les persones tercera, quarta i sisena de l'imperatiu (v. Taula 18).

	Present indicatiu	Present subjuntiu	Passat simple	Imperfet subjuntiu	Imperatiu	Participi
<i>tenir</i>	1a <i>tinc</i>	3a <i>tinga</i> / <i>tingui</i>	3a <i>tingué</i>	3a <i>tingués</i> / <i>tinguera</i>	2a <i>tin</i> / <i>tingues</i> 5a <i>teniu</i> / <i>tingueu</i>	<i>tingut</i>
<i>viure</i>	1a <i>visc</i>	3a <i>visca</i> / <i>visqui</i>	3a <i>visqué</i>	3a <i>visqués</i> / <i>visquera</i>	2a <i>viu</i> 5a <i>viviu</i>	<i>viscut</i>
<i>dir</i>	1a <i>dic</i>	3a <i>diga</i> / <i>digui</i>	3a <i>digué</i>	3a <i>digués</i> / <i>diguera</i>	2a <i>digues</i> 5a <i>digueu</i>	<i>dit</i>
<i>vendre</i>	1a <i>venc</i>	3a <i>venga</i> / <i>vengui</i>	3a <i>vengué</i>	3a <i>vengués</i> / <i>venguera</i>	2a <i>ven</i> 5a <i>vene</i>	<i>venut</i>

Taula 18. Distribució de l'extensió /g/ en els verbs *tenir*, *viure*, *dir* i *vendre*. (Les cel·les amb formes velaritzades apareixen ombrejades.)

Dins d'aquesta classe verbal, com observem a la taula, només hi ha vacil·lacions entre formes velaritzades i no velaritzades en la segona i en la cinquena persona de l'imperatiu i en el participi. Per un costat, les persones segona i cinquena de l'imperatiu adopten l'extensió velar en la major part de verbs que presenten la marca *-s* en la segona

persona d'aquest mode, com en *dir* (2a *digues*, 5a *digueu*) o en *tenir* (2a *tingues*, 5a *tingueu*). En la majoria de verbs, com *vendre* o *viure*, aquestes persones són iguals que la tercera i la cinquena persona del present d'indicatiu; consegüentment, no presenten l'extensió velar: 2a *ven*, 5a *vene*; 2a *viu*, 5a *viviu*. Per l'altre, el participi és velaritzat si adopta la terminació regular *-ut / -uda*, a excepció del verb *vendre*, com en els exemples dels verbs *tenir* i *viure* que s'indiquen a la taula; en canvi, els verbs que presenten un participi rizotònic, amb accent en el radical, com els verbs *dir* o *estendre*, no adopten l'extensió velar: *dit*, *estés*.

Cal destacar que l'extensió velar apareix en diversos casos seguida de la vocal temàtica *e* (*begué*, *beguérem*, *begué*s, etc.). De fet, en els verbs de la tercera conjugació que han estat assimilats pel model velaritzat en valencià, com *llegir* o *fugir*, les formes temàtiques que adopten l'extensió /g/ presenten la vocal temàtica *e*, pròpia de la segona conjugació, i no la *i*, com els correspondria. Aquest fenomen s'il·lustra en (20), en què es comparen les formes normatives (amb *i*) i les formes col·loquials (amb *e*) del valencià, tant del passat simple (20a-b) com de l'imperfet de subjuntiu (20c-d).

- (20) a. 2a *llegires* vs. 2a *lligueres*
 b. 2a *fugires* vs. 2a *fuigueres*
 c. 3a *llegira* vs. 3a *lliguera*
 d. 3a *fugira* vs. 3a *fuiguera*

D'altra banda, en els parlars que adopten *-o* com a marca de primera persona del present d'indicatiu, com el central o el nord-occidental, alguns verbs han patit un procés d'anivellament. Aquesta tendència ha afectat els verbs amb radical acabat en *-ny-*, com *plànyer* o *pertànyer* (v. Taula 19), i els verbs incoatius de radical, com *créixer* o *nàixer* (v. Taula 20). A partir d'aquest procés, les formes amb radical regular acabat en palatal han substituït les formes velaritzades originàries, la qual cosa ha permés resoldre l'al·lomorfa inicial. Pel que fa als verbs del tipus *plànyer*, l'única forma amb l'extensió /g/ que es conserva és el participi, que alterna amb una forma regular sense velar. Quant als verbs del tipus *créixer*, les formes amb l'extensió /sk/ només es mantenen en el participi i, minoritàriament, en el passat simple, en l'imperfet de subjuntiu i en la quarta i la cinquena persona del present de subjuntiu, en què conviuen amb formes analògiques com 3a *creixé*, 3a *creixés* o 4a *creixem*.

	Paradigma tradicional	Paradigma innovador
1a present indicatiu	<i>planc</i>	<i>planyo</i>
Present de subjuntiu	3a <i>planga</i>	3a <i>planyi</i>
Passat simple	3a <i>plangué</i>	3a <i>planyé</i>
Imperfet de subjuntiu	3a <i>plangués / planguera</i>	3a <i>planyés</i>
Participi	<i>plangut</i>	<i>planyut / plangut</i>

Taula 19. Paradigma tradicional i paradigma innovador del verb *plànyer*

	Paradigma tradicional	Paradigma innovador
1a present indicatiu	<i>cresc</i>	<i>creixo</i>
Present de subjuntiu	3a <i>cresca</i>	3a <i>creixi</i> , 4a <i>cresquem</i>
3a, 4a i 6a imperatiu	3a <i>cresca</i>	3a <i>creixi</i> , 4a <i>cresquem</i>
Passat simple	3a <i>cresqué</i>	3a <i>creixé / cresqué</i>
Imperfet de subjuntiu	3a <i>cresqués / cresquera</i>	3a <i>creixés / cresqués</i>
Participi	<i>crescut</i>	<i>crescut</i>

Taula 20. Paradigma tradicional i paradigma innovador del verb *créixer*

Dins de la classe de verbs velaritzats, n'hi ha alguns que presenten especificitats en la distribució de les formes velaritzades. Primerament, el verb *córrer*, en valencià, segueix la distribució general de l'extensió /g/ que hem indicat a l'inici de l'apartat. Tanmateix, en català general, les formes amb /g/ es limiten al passat simple (3a *corregué*), a l'imperfet de subjuntiu (3a *corregués*), al participi (*corregut*) i, en alternança amb formes sense velar, a la quarta i la cinquena persona del present de subjuntiu (4a *correm* o *correguem*, 5a *correu* o *corregueu*).

Segonament, el verb *escriure* presenta formes velaritzades en la primera persona del present d'indicatiu (1a *escric*) i en totes les persones del present de subjuntiu (3a *escriga* o *escrigui*). En el passat simple i en l'imperfet de subjuntiu, però, alternen formes regulars que segueixen el model de la tercera conjugació amb formes velaritzades: 3a *escriví* o *escrigué*, 3a *escrivís* o *escrigués*.

Tercerament, el verb *voler* segueix la distribució general de l'extensió /g/ llevat de la primera persona del present d'indicatiu, que presenta la forma sense velar 1a *vull*. D'altra banda, el verb *ser* adopta l'extensió /g/ en la primera persona del present

d'indicatiu (1a *soc*), en el present de subjuntiu (3a *sig*a o *sigui*) i en la forma de participi *siguit*; tanmateix, no presenten velar ni el passat simple ni l'imperfet de subjuntiu. Altrament, en català general, els verbs *saber* i *cabre* només presenten l'extensió /g/ en les formes del present de subjuntiu: 3a *sàpiga*, *càpiga*. En canvi, en valencià i en eivissenc encara es conserven les formes etimològiques sense velaritzar: 3a *sàpia*, *càpia*. Finalment, en valencià, els verbs de la tercera conjugació *obrir* i *omplir* també presenten l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu (1a *òbric*, *òmplic*) i en les persones primera, segona, tercera i sisena del present de subjuntiu (3a *òbriga*, *òmpliga*).

IV. OBJECTIUS I HIPÒTESIS DE L'ESTUDI DIACRÒNIC

Com s'ha exposat en § I.1, en aquest treball s'analitza el procés de velarització que experimenten diverses classes verbals del català. L'objectiu general és detectar quins són els factors que afavoreixen l'extensió (o, marginalment, la recessió) de la velar, i si hi ha classes que es mostren més propenses a velaritzar-se que unes altres. En aquesta secció s'estableixen de manera detallada els objectius concrets de l'estudi, així com també les hipòtesis inicials plantejades, per tal de valorar, a la fi de l'anàlisi, si es compleixen o no.

En primer lloc, es pretén comprovar l'existència de morfemes en l'organització de la flexió verbal del català antic. El concepte de *morfoma* (Aronoff 1994) s'insereix en el model teòric de la morfologia autònoma (Booij 1997; Maiden 2005; Maiden *et al.* 2011; Cruschina *et al.* 2013; O'Neill 2018), i es refereix a una distribució implicativa i sistemàtica d'un tret morfològic determinat dins d'un paradigma flexiu, sense que tinga una funció concreta. L'organització sistemàtica dels trets —regulars o irregulars— afavoreix l'aprenentatge dels paradigmes flexius que presenten aquesta mena de relacions implicatives, com apunten Montermini & Bonami (2013). En les llengües romàniques, els morfemes més rellevants es basen en les al·lomorfies que presenten alguns verbs irregulars en el radical o en l'extensió del radical. En aquest treball, ens interessa detectar els morfemes següents: el patró L (v. § II.2.1) i el patró PyTA (v. § II.2.2). El primer patró fa referència a la distribució d'un tret distintiu compartit únicament per la primera persona del present d'indicatiu i pel present de subjuntiu (Maiden 2018: 84). En el segon patró, els trets formals són compartits per totes les persones de tres temps procedents del tema de perfet llatí: el passat simple, el condicional en *-ra* i l'imperfet de subjuntiu (Maiden 2018: 44). Tenint en compte aquestes premisses, a partir de les dades del corpus comprovarem si el procés de velarització que experimenta la flexió verbal del català s'organitza a l'entorn del morfoma del patró L i a l'entorn del morfoma del patró PyTA.

En cas que es demostre que, com esperem, aquests morfemes juguen un paper dins de la morfologia verbal del català, s'analitzarà com interactuen el patró L i el patró PyTA. Per això, analitzarem en quines classes verbals i a quin ritme es propaga l'extensió /g/ des del patró PyTA fins al patró L. L'extensió /g/ apareixia inicialment en el patró PyTA dels verbs del tipus *beure* (v. § VII.2), del tipus *deure* (v. § VII.3), *poder* (v. §

IX.1), *córrer* i derivats (v. § IX.2), *haver* (v. § IX.3), *estar* (v. § IX.5) i *voler* (v. § X.1). El segon objectiu del treball, doncs, és comprovar en quines de les classes verbals que inicialment presentaven /g/ en el patró PyTA es produeix un procés d'extensió cap a les formes del patró L. Convé notar que aquesta propagació implicaria un procés d'exaptació de l'extensió /g/: l'element velar no es podria propagar a les formes del patró L, imperfectives, si no havia quedat abans desproveït del valor inicial de perfet.

Un altre objectiu del treball és identificar les propietats que poden haver afavorit l'extensió de la velar al patró L, com ara l'existència de formes sincrètiques en el present d'indicatiu. En algunes de les classes amb /g/ etimològica en el patró PyTA, com el grup representat per *beure*, o en el verb *córrer* i els seus derivats, l'evolució fonètica regular havia originat sincretisme entre la primera persona del present d'indicatiu i la tercera: 1a *beu* vs. 3a *beu*. En canvi, en la resta de verbs, com en el grup representat per *deure*, les formes etimològiques del patró L presentaven un radical acabat en palatal que evitava el dit sincretisme: 1a *deig* vs. 3a *deu*. A partir dels resultats obtinguts, comprovarem si la resolució dels problemes de transparència entre la primera persona del present d'indicatiu i la tercera és un factor que accelera, com seria plausible, l'adopció de /g/ en les formes del patró L.

Pel que fa a les formes del patró L, les dades del corpus serviran, a més, per a comprovar si la primera persona del present d'indicatiu experimenta una evolució paral·lela a les persones del present de subjuntiu, amb adopció simultània de l'extensió velar. En els verbs regulars i, més clarament, en els irregulars, totes aquestes persones solen compartir trets, d'acord amb el principi d'estabilitat de les classes flexives; per tant, l'esperable és que si la primera persona del present d'indicatiu adopta l'extensió velar, aquesta s'estenga a tot el present de subjuntiu, de manera que es forme un patró L homogeni i velaritzat.

D'altra banda, també analitzarem l'extensió de la velarització dins del patró PyTA, tant en verbs en què la velar s'estengué des del patró L, com en la classe representada per *dir* (v. § VI.1), com també en verbs que inicialment no presentaven l'extensió velar en cap dels morfomes, com els verbs del tipus *prendre* (v. § VI.2). Segons els principis de coherència i convergència (v. § II.2.2), qualsevol canvi morfològic que afecte un dels temps PyTA es repetirà en la resta de temps i persones del morfoma; per tant, s'espera que si la velar s'introdueix en algun temps del patró PyTA, s'haurà de reproduir en la resta de temps i persones del mateix morfoma. A partir dels resultats,

comprovarem si aquests principis es compleixen estrictament, és a dir, si els temps i les persones PyTA evolucionen alhora, o si el procés de velarització es produeix esgraonadament, condicionat per factors com el marcatge o la freqüència d'ús. En cas que s'hi observen diferències, caldrà matisar els principis de coherència i convergència; per tant, la investigació que duem a terme pot ser profitosa per a testar les teories de l'evolució lingüística dins del marc teòric que fem servir.

Un altra hipòtesi està relacionada amb el tipus d'extensió velar que adoptarà cada verb. Els verbs que ja tenen inicialment una part del paradigma amb velar, o bé el morfoma L, o bé el morfoma PyTA, adoptaran, en principi, la mateixa extensió al patró que encara no estiga velaritzat. Per exemple, en un verb del tipus *beure*, amb l'extensió /g/ inicial en el PyTA, aquesta mateixa extensió s'hauria d'estendre al patró L, i no /sk/. En la direcció contrària, un verb com *viure*, que presenta en origen /sk/ en el PyTA, hauria d'introduir aquesta extensió en el patró L, i no /g/. Relacionat amb això, els verbs en què coexisteixen els dos models, com *poder* o *créixer*, que inicialment presenten /sk/ en el patró L i /g/ en el PyTA, s'espera que acaben adoptant una extensió única per als dos patrons. Un objectiu del treball, doncs, serà veure quina és la que acaba imposant-se en aquests verbs.

Quant al procés de velarització dels participis, que analitzem a banda en § XII, es plantegen diversos objectius específics. En primer lloc, testar, a partir de les dades del corpus, la connexió morfològica entre el patró PyTA i els participis (Wheeler 2011: 205): d'acord amb aquesta vinculació, el participi hauria d'adoptar la mateixa extensió velar que el patró PyTA. En segon lloc, constatar si, entre els verbs que adopten la velar en el participi, hi ha classes verbals més propenses a adoptar-la o si, per contra, el procés de velarització es produeix simultàniament en els diversos grups estudiats. Finalment, observar si hi ha classes verbals reticents a la velarització del participi i establir les possibles causes que entrebanquen l'adopció de la velar.

A l'hora de justificar els canvis diacrònics que estudiem, fem servir generalment els principis de la morfologia natural (v. § II.1). Cal tenir en compte, però, que de vegades alguns canvis diacrònics provoquen conflictes entre els principis de naturalitat (v. § II.1.3). Per exemple, l'adopció en valencià de /g/ en *perdre*, per a diferenciar la primera persona del present d'indicatiu de la tercera, comporta la introducció d'una al·lomorfa nova en un paradigma regular fins al moment: 1a *perd* >> *perc* vs. 3a *perd*. En aquest cas, el paràmetre del principi de congruència del sistema, segons el qual la primera persona

difereix de la tercera en els temps absoluts com el present d'indicatiu, preval sobre el principi d'uniformitat, que evita la propagació d'al·lomorfes a formes regulars. Davant d'aquestes situacions, Mayerthaler (1987: 52) i Wurzel (1987: 92) proposen una ordenació dels principis de naturalitat per als casos de conflicte: congruència del sistema > estabilitat de les classes flexives > uniformitat i transparència > iconicitat construcciona. A partir dels canvis analitzats en aquest treball, comprovarem si el procés de velarització s'adiu completament a la jerarquia inicial, o si s'ha de dur a terme una matisació en la prioritització dels principis tenint en compte els canvis observats.

La següent hipòtesi està relacionada en part amb el punt anterior. Com s'ha indicat en § V.1, el corpus base està format per una distribució equilibrada d'obres pertanyents al català occidental, generalment valencianes, i d'obres procedents del català oriental, generalment del català central. Les dades serviran per a corroborar si l'ordenació dels principis de naturalitat que dona compte del procés de velarització és la mateixa en els dos parlars o si, per contra, es detecten divergències entre els dialectes.

Finalment, s'espera que el procés de velarització siga robust i no es produïska cap mena de recessió en la propagació de la velar. En aquest sentit, no es preveu que les formes verbals amb /g/ o amb /sk/ experimenten cap procés de desvelarització. En cas que aquest procés de retrocés es detectara en alguna classe verbal, l'estudi serviria per a delimitar les motivacions que afavoreixen la pèrdua de /g/ o de /sk/.

V. METODOLOGIA DE L'ESTUDI DIACRÒNIC

1. SELECCIÓ DEL CORPUS I DE LES FORMES

Aquest estudi és un treball de corpus i, per això, per tal d'analitzar el procés de velarització (i, en alguns casos, de desvelarització), hem creat un corpus base format per una sèrie d'obres que van des del segle XIII fins al segle XIX. Hem triat aquest període per a poder estudiar les formes velaritzades des dels primers textos del català fins abans que es fixara la normativa fabriana, atès que algunes de les formes que s'estudien en aquest treball no han estat admeses per la norma. A partir del segle XX, és improbable trobar, en obres que segueixen la normativa oficial del català, formes verbals com la primera persona del present d'indicatiu *perc*, de *perdre*, o la tercera persona de l'imperfet de subjuntiu *sapigués*, de *saber*. A més, tots els textos que formen el corpus pertanyen a la segona meitat de cada segle, puix que metodològicament, s'ha establert com a objectiu determinar l'estadi evolutiu en què es troben les formes verbals a l'acabament de cada centúria.

Per a cada segle, hem pres les obres necessàries per a arribar a 180.000 paraules. Per a justificar aquesta quantitat, ens basem en el fet que, en un treball previ (Badal 2020), ha estat suficient una obra de 90.000 paraules per tal d'estudiar diversos aspectes relacionats amb la morfologia verbal del català antic en un parlar i un segle determinats. En el treball que ens ocupa, per tal que els dos grans blocs del català queden igualment representats, comptem, per segle, amb 90.000 paraules d'obres del català occidental, preferentment d'obres valencianes, i amb unes altres 90.000 d'obres del català oriental, normalment de textos del català central. L'objectiu inicial ha estat fer servir una obra per cada bloc dialectal i segle, per tal d'obtenir dades més homogènies. Tanmateix, en alguns segles, com el XIV o el XVI, açò no ha estat possible, per la brevetat de les obres, i han calgut més textos per tal de poder arribar al nombre de paraules requerit. A la Taula 1 indiquem totes les obres que forneixen el corpus.

Segles	Català occidental	Català oriental
XIII	<i>Costums de Tortosa</i>	<i>Llibre de contemplació en Déu</i>
XIV	<i>Epistolari de la València Medieval (I), Els manuals de consells medievals de Xàtiva (1376-1380)</i>	<i>Corbatxo, Els quatre llibres de la reina Elionor de Sicília, La fiyla del rey d'Ungria, Lo somni</i>
XV	<i>Tirant lo Blanch</i>	<i>Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya, Llibre de les solemnitats de Barcelona</i>
XVI	<i>Libre de Antiquitats, Les Memòries del cavaller valencià Gaspar Antist, Constitucions del convent de Sant Josep, Textos de la Cancelleria Reial, Biografia de Català de Valeriola</i>	<i>Diari de Frederic Despalau, Llibre de les Solemnitats de Barcelona</i>
XVII	<i>Notícies de València i son regne</i>	<i>Dietaris de la Generalitat de Catalunya 1674-1689</i>
XVIII	<i>Memòries de mossén Calaix de sastre, Esplugues, Col·loquis valencians atribuïts a Carles Leon</i>	<i>Memòries d'un pagès del segle XVIII</i>
XIX	<i>Ensisam de totes herbes</i>	<i>Lo catalanisme</i>

Taula 1. Obres que formen el corpus, dividides per segles en les files i per bloc dialectal en les columnes

Quan les dades que ens aporta el corpus són insuficients o quan cal corroborar els resultats obtinguts, utilitzem diversos corpus de control. Per a cercar formes verbals d'obres compreses entre els segles XIII i XVI, fem servir el *Corpus Informatitzat del Català*

Antic (CICA). Per als segles XVII i XVIII, recorrem generalment al *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern (CIGCMod)*. Finalment, pel que fa al segle XIX, ens servim del *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana (CTILC)*.

A continuació, especificarem els temps verbals seleccionats per a l'estudi i els verbs de què s'han extret. Quant als verbs, ens interessen, especialment, les unitats en què s'ha produït, amb el pas dels segles, extensió de la velar als temps en què no era etimològica. Però també ens interessa el cas contrari: verbs que, en certs parlars, han patit més modernament un procés de desvelarització. Com veurem extensament més endavant, quan analitzem el corpus, la tipologia verbal és molt variada, per la qual cosa hem hagut d'agrupar els verbs en diverses classes. A grans trets, hi ha verbs que presenten velar etimològica en el patró L però no en el PyTA, com *dir* (1a *dic* però 3a *dix* >> *digué*); uns altres en què la situació és justament la contrària, com *deure* (1a *deig* >> *dec* però 3a *dec* >> *degué*); finalment, d'altres que no tenen una velar etimològica en cap dels dos patrons, com *prendre* (1a *pren*, 3a *pres*).

Quant als temps verbals, ens interessa estudiar aquells que han adoptat alguna mena d'extensió velar al llarg del període estudiat, i també els que han patit un procés de desvelarització més tardanament. Es tracta, doncs, de les persones que formen el patró L (v. § II.2.1), és a dir, la primera persona del present d'indicatiu (*beu* >> *bec*; *nasc* >> *naixo*) i tot el present de subjuntiu (3a *beva* >> *bega*; *nasca* >> *naixi*); dels temps que formen el patró PyTA (v. § II.2.2), això és, el passat simple (3a *dix* >> *digué*; 3a *nasqué* >> *naixé*), l'antic condicional en *-ra* (3a *dixera* >> *diguera*; 3a *nasquera* >> *naixera*) i l'imperfet de subjuntiu (3a *dixés* >> *digués*; *nasqués* >> *naixés*), i, finalment, dels participis (*haiüt* >> *hagut*; *plangut* >> *planyut*), que analitzarem en un capítol a banda.

En un primer moment, el corpus es limitava a obres de la segona meitat dels segles XIII, XV, XVII i XIX, ja que extréiem les formes manualment, a través de la lectura minuciosa de cada obra, una tasca lenta i feixuga que aconsellava limitar el corpus. En el buidatge, marcàvem les formes objecte d'estudi amb un sistema d'etiquetes entre claudàtors, com il·lustrem en (1). Com s'observa en aquest exemple, indicàvem el verb (*estar*), la persona i el temps verbal (tercera persona del present de subjuntiu) i si la forma verbal era velaritzada o no (en aquest cas, amb el símbol '-', indiquem que manca d'extensió velar).

- (1) e del mur de la ciutat posar fusta e canes enaxí que aquí·s sofrá e estia [*estar*, **3PS, -v**] (*Costums de Tortosa*, p. 6 [XIII])

Per a completar els altres períodes, calia agilitzar i optimitzar el procés d'extracció de les formes verbals. Açò fou possible gràcies a l'ajut del professor Lluís de Yzaguirre, de la Universitat Pompeu Fabra, que va idear una aplicació LATEL (De Yzaguirre 2018), gràcies a la qual vam poder augmentar el nombre de segles estudiats, així com dur a terme una extracció de formes verbals molt més ràpida i precisa. El procediment automàtic de buidatge consta de diferents fases. En primer lloc, vam bolcar totes les formes verbals que ja havíem extret manualment en un full de càlcul de Google Drive. Dins d'aquest document, vam crear tres columnes diferents (v. Figura 1): la primera, per a les formes velaritzades (A); la segona, per a les formes sense velaritzar (C), i la tercera, per a tots els mots que no formaven part de l'estudi, això és, noms, adjectius, adverbis, verbs d'altres classes, etc. (E).

	A	B	C	D	E	F
1	abingèrem		abent		-a	
2	abingut	0	abeu	0	-ab	0
3	absolc	0	absol	0	-al	0
4	absolch	0	absolen	0	-amich	0
5	absolgué	0	absolent	0	-anant	0
6	absolgués	0	absolv	0	-anem-nos-ne	0
7	abstengué	0	absolva	0	-aplegant	0
8	abstingués	0	absolve	0	-aquest	0
9	abstinguessen	0	absolvem	0	-ara	0
10	abtenga	0	absolvessen	0	-atorgua	0
11	accorregué	0	abtes	0	-axí	0
12	accorregueren	0	abtesa	0	-ay	0
13	accorregut	0	achen	0	-bé	0
14	accorreguts	0	acolí·l	0	-bé·ll	0
15	ach	0	acolí	0	-bé·m	0
16	acoregessen	0	acollís	0	-car	0
17	acórrega	0	acora	0	-cavaller	0
18	acorregut	0	acorre	0	-cavallers	0
19	aculgueren	0	acorre-	0	-com	0
20	acullgueren	0	acorretz	0	-com!	0

Figura 1. Mostra del full de càlcul de Google Drive, amb les formes velaritzades en la primera columna, les formes sense velaritzar en la tercera, i els mots que no formen part de l'estudi en la cinquena

A partir d'aquestes llistes, l'aplicació LATEL, una vegada incorporades totes les obres del corpus, genera tres tipus de llista per a cada obra. En primer lloc, hi ha la "llista

blanca” (v. Figura 2). Dins d’aquesta pestanya, hi ha dues columnes, que mostren les formes verbals que, prèviament, havíem afegit al full de càlcul de Google Drive i que el professor De Yzaguirre havia incorporat a l’aplicació: en una columna apareixen les formes sense velaritzar detectades en l’obra seleccionada (en aquest cas, *Tirant lo Blanch*) i, en l’altra, les formes velaritzades.

desvelaritzats	velaritzats
1. abtes 1	1. absolch 1
2. abtesa 1	2. aguda 7
3. acollfs 1	3. agudes 5
4. ages 1	4. aguera 11
5. ajau 3	5. agueren 45
6. aprenen 1	6. aguessen 20
7. apres 6	7. agut 11
8. atenyerem 1	8. aguts 4
9. atesos 1	9. agué 53
10. calen 1	10. aguérem 1
11. camp 129	11. aguésseu 6
12. clos 17	12. aguí 1
13. colen 1	13. aparegut 1
14. comprés 1	14. aprenguí 1
15. coneixent 5	15. asegua 1
16. corre 2	16. asegudes 1
17. corren 1	17. aseguessen 1
18. corrent 7	18. aseguts 6
19. crehem 1	19. asigué 1
20. crehent 1	20. asigué-s 1
21. creu 6	21. assegudes 1

Figura 2. Mostra de la “llista blanca” de *Tirant lo Blanch*, amb els verbs sense velaritzar en la primera columna i els verbs velaritzats en la segona

En segon lloc, tenim la “llista negra” (v. Figura 3). En aquesta llista apareixen totes les paraules descartades prèviament en el full de càlcul. Com hem esmentat més amunt, es tracta de noms, adverbis, verbs, etc., que no formen part de l’estudi.

1. a 1762
 2. ab 1081
 3. abaixant 1
 4. abaixar 2
 5. abarimatia 1
 6. abatut 3
 7. abaxava 1
 8. abaxà 2
 9. abc 1
 10. abillada 2
 11. abillades 4
 12. abillaments 1
 13. abillar 1
 14. abillaren 3
 15. abillat 4
 16. abillats 5
 17. abillava 1
 18. abille 1
 19. abillà 2
 20. abillà's 1

Figura 3. Mostra de la “llista negra” de *Tirant lo Blanch*

Finalment, hi ha la “llista grisa” (v. Figura 4), dins la qual es troben tots els casos no catalogats anteriorment, això és, verbs que encara no havíem assignat a una columna específica o paraules d’altres categories que encara no havíem descartat en fases prèvies de l’estudi.

%pàg
 +
 //
 complits
 fals
 feýeu
 fëu
 partia
 sig(+)
 ne
 vehien
 Ý

Figura 4. Mostra de la “llista grisa” del *Tirant lo Blanch*

Per tant, cada vegada que realitzàvem el buidatge d’una obra nova, la tasca de classificació consistia a ubicar els mots de la “llista grisa” en la columna del full de càlcul de Google Drive corresponent. Així doncs, la càrrega de treball disminuïa consecutivament en cada extracció, atés que totes les formes verbals que ja havíem classificat en les obres anteriors eren catalogades automàticament pel programa en les columnes corresponents en les obres posteriors. A més, l’aplicació LATEL descartava

directament les paraules que havíem afegit en els buidatges anteriors a la “llista negra” de Google Drive. Quant als casos dubtosos, els afegíem amb una marca a una de les dues columnes de la “llista blanca” i, a l’hora d’afegir-los a l’Excel, com detallarem en l’apartat següent, comprovàvem en l’obra respectiva si es tractava o no d’una forma objecte d’estudi.

D’altra banda, cal tenir en compte que la varietat de grafies pot induir a error en alguns casos, com s’esdevé en (2a). En aquest cas, hem interpretat que es tracta de la forma etimològica la *deig*, atés que es tracta d’un text primerenc i les formes del present de subjuntiu, lligades amb la primera persona del present d’indicatiu, també presenten un radical etimològic acabat en consonant palatoalveolar (2b); tanmateix, no es pot descartar completament que la forma il·lustrada en (2a) corresponga a la forma velaritzada la *dec*. Els possibles errors, en qualsevol cas, entrarien dins del marge del 5% que es considera admissible en ciències experimentals.

- (2) a. e si·l n’ é feta carta de deute, que la *deg* cobrar (*Costums de Tortosa*, p. 187 [XIII])
- b. qu’él *dégia* ren a aquel en qui poder serà la menbrança (*Costums de Tortosa*, p. 204 [XIII])

A l’hora de representar els radicals dels verbs, hem optat per fer servir majoritàriament les formes gràfiques, per tal d’evitar la variació dialectal, com la que es dona en les palatoalveolars; per exemple, en el present de subjuntiu de *haver*, la representació fonològica actual corresponent a la major part del català oriental és /áʒ/, mentre que en nord-occidental, tarragoní i valencià la palatoalveolar és africada (/ádʒ/). Per tant, si fem servir la forma gràfica *haj-*, resollem aquesta diversitat dialectal. En els pocs casos en què utilitzem les formes fonològiques, fem les solucions pròpies del valencià. Finalment, cal remarcar que, en les taules i els exemples en què cal simplificar, a l’hora de referir-nos a un temps en què totes les persones comparteixen el mateix tret, com ara el present de subjuntiu o les formes dels temps PyTA, fem la forma de la tercera persona.

2. CONFIGURACIÓ DE LA INFORMACIÓ EN EXCEL I ELABORACIÓ DE LES TAULES-RESUM

Una vegada realitzada la classificació dels mots mitjançant el document de càlcul de Google Drive i l'aplicació LATEL, ja disposàvem de les llistes blanques de cada obra amb les columnes de formes velaritzades i sense velaritzar al complet. Calia, doncs, bolcar tota aquesta informació en un altre document per tal d'organitzar la informació. El primer pas va consistir a crear un document d'Excel amb diverses variables, que il·lustrem en la Figura 5. Com es constata a la mostra, a cada variable li correspon una segona columna amb un codi numèric, atés que després són més fàcils de manejar amb el programa d'anàlisi estadística SPSS (IBM Corp. 2019).

Cas	Segle	Segle	Obra	CodiObra	Verb	CodiVerb	Temps/mode	Codi T/M	Persona	Forma	Velar, codi	Bloc dialectal	Fort/feble
1	13	13-14	Costums de Tortosa	131	atendre	14	Pres. subj.	6	3	atena	0	0	
2	13	13-14	Costums de Tortosa	131	atendre	14	Pres. subj.	6	3	atena	0	0	
3	13	13-14	Costums de Tortosa	131	atendre	14	Pres. subj.	6	6	atenen	0	0	
4	13	13-14	Costums de Tortosa	131	atendre	14	Pres. subj.	6	6	atenen	0	0	
5	13	13-14	Costums de Tortosa	131	caure	19	Pres. subj.	6	3	càgia	0	0	
6	13	13-14	Costums de Tortosa	131	defendre	42	Pres. subj.	6	3	defena	0	0	
7	13	13-14	Costums de Tortosa	131	defendre	42	Pres. subj.	6	3	defena	0	0	
8	13	13-14	Costums de Tortosa	131	defendre	42	Pres. subj.	6	6	defenen	0	0	
9	13	13-14	Costums de Tortosa	131	deure	55	Pres. ind.	5	1	deig	0	0	
10	13	13-14	Costums de Tortosa	131	deure	55	Pres. ind.	5	1	deig	0	0	
11	13	13-14	Costums de Tortosa	131	deure	55	Pres. subj.	6	6	degen	0	0	
12	13	13-14	Costums de Tortosa	131	despendre	51	Pres. subj.	6	6	despenen	0	0	
13	13	13-14	Costums de Tortosa	131	deure	55	Pres. subj.	6	3	deja	0	0	
14	13	13-14	Costums de Tortosa	131	dir	56	Passat simple	1	1	dix	0	0	0
15	13	13-14	Costums de Tortosa	131	dir	56	Passat simple	1	3	dix	0	0	0
16	13	13-14	Costums de Tortosa	131	dir	56	Passat simple	1	3	dix	0	0	0
17	13	13-14	Costums de Tortosa	131	dir	56	Passat simple	1	3	dix	0	0	0
18	13	13-14	Costums de Tortosa	131	dir	56	Imp. subj.	2	3	dixés	0	0	
19	13	13-14	Costums de Tortosa	131	deure	55	Pres. subj.	6	3	dégia	0	0	
20	13	13-14	Costums de Tortosa	131	deure	55	Pres. subj.	6	3	dégia	0	0	
21	13	13-14	Costums de Tortosa	131	deure	55	Pres. subj.	6	3	dégia	0	0	
22	13	13-14	Costums de Tortosa	131	deure	55	Pres. subj.	6	3	dégia	0	0	
23	13	13-14	Costums de Tortosa	131	deure	55	Pres. subj.	6	3	dégia	0	0	

Figura 5. Mostra del document Excel amb les formes verbals extretes del corpus

Com observem a la Figura 5, hi ha dues variables per als segles. En la primera, els segles apareixen desglossats; en canvi, en la segona hem fet dues agrupacions: el segle XIII amb el XIV i el XVII juntament amb el XVIII i el XIX. Com exposarem més avall, aquestes agrupacions es justifiquen pel fet que els segles que les conformen solen presentar comportaments semblants. A més, les agrupacions permeten obtenir resultats estadístics més robusts, ja que el nombre de casos es concentren en menys caselles que si desglossem tots els verbs. D'altra banda, hi ha les variables amb el títol de l'obra, l'infinitiu i el temps verbal, totes amb el codi corresponent. A continuació, la persona i la forma gràfica de l'ocurrència. Finalment, el codi per a indicar si la forma presenta alguna mena d'extensió velar, el bloc dialectal a què pertany l'obra (occidental o oriental) i, només en els casos del passat simple, si la forma és forta (rizotònica), com 3a *dix*, de *dir*, o feble (arrizotònica), com 3a *digué*, del mateix verb.

Les dades del corpus es resumeixen en diferents taules. El primer model de taula-resum que s'ha dissenyat, el més emprat al llarg de l'anàlisi, és el que s'il·lustra a la Taula 2. Es tracta d'una taula creuada que consta de dues variables: en les files hi ha els segles, bé amb algunes agrupacions, com en aquest exemple, o bé desglossats; en les columnes, apareix la variable 'velaritzat', sota la qual els casos es reparteixen en dues caselles segons presenten alguna mena d'extensió velar o no.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	Recompte	289	92
		Recompte esperat	204	177
		% dins de segle	75,9%	24,1%
	XV	Recompte	526	70
		Recompte esperat	319,1	276,9
		% dins de segle	88,3%	11,7%
	XVI	Recompte	79	125
		Recompte esperat	109,2	94,8
		% dins de segle	38,7%	61,3%
	XVII-XIX	Recompte	—	489
		Recompte esperat	261,8	227,2
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	894	776	
	% dins de segle	53,5%	46,5%	

Taula 2. Taula creuada del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Després d’haver fet diverses proves de taules, per tal de veure com evolucionaven els verbs, en aquest model més general hem decidit agrupar alguns segles per a simplificar la descripció. En primer lloc, els segles XIII i XIV es comporten d’una manera bastant semblant. A més, en aquests dos segles generalment disposem de menys dades; per tant, resulta convenient agrupar-los. En segon lloc, hem decidit mantenir el segle XV independent per dues raons: per una banda, en aquest segle comptem amb moltes formes verbals; per una altra, és el segle en què la majoria de verbs mostren més canvis, de manera que és convenient analitzar aquest segle per separat. També hem decidit analitzar el segle XVI individualment, per raons semblants a l’anterior: generalment, disposem de bastant informació i és rellevant veure si es manté la situació del segle anterior o es produeixen canvis significatius. Per últim, hem agrupat els tres darrers segles de la mostra, puix que, normalment, els canvis assolits en els segles anteriors ja no varien a partir del segle XVII. En alguns casos, però, hem separat els segles XIII i XIV, atés que es constaten diferències significatives en la distribució de les formes verbals, com ocorre en verbs com *beure* o *oldre*, analitzats en § VII.2. De la mateixa manera, en verbs de què disposem de moltes ocurrencies i presenten una evolució específica, hem desglossat tots

els segles, com en el verb *ser* (v. § IX.4). En tots els casos, però, es tracta del mateix model que la Taula 2, amb l'única diferència de l'agrupació dels segles.

Pel que fa a les dades numèriques que mostrem en la taula, a banda del recompte i del percentatge dins del segle, també hem optat per afegir-hi el recompte esperat: aquest recompte ens ajuda a discernir si la distribució de formes verbals amb velar i sense velar és equivalent en els diferents segles (v. apartat 3).

Cal subratllar que, a l'hora de dur a terme l'anàlisi dels patrons L i PyTA, la nostra intenció primera ha estat analitzar cada temps verbal per separat; per exemple, a l'hora d'analitzar el patró PyTA d'un verb o classe verbal determinada, fer els recomptes del passat simple, de l'imperfet de subjuntiu i del condicional en *-ra* per separat, per tal de veure més clarament si, malgrat pertànyer al mateix patró, aquests temps mostren divergències en l'evolució (p. ex., v. § VI.1). Tanmateix, no sempre hem procedit d'aquesta manera. En primer lloc, en verbs de què disposem de poca informació, hem agrupat tots els temps de cada patró a l'hora d'elaborar les taules, perquè les formes que teníem individualment de cada temps no eren suficients per a fer-ne una anàlisi fonamentada (p. ex., els verbs del tipus *plànyer* a § X.2). En segon lloc, en verbs o classes verbals en què no hi ha variació dins d'un mateix patró o en què tots els temps d'aquest presenten una evolució pràcticament idèntica, també hem agrupat tots els temps. En aquest sentit, quan la variació és nul·la, és a dir, tots els casos d'un temps o patró es concentren a la mateixa casella, s'ha fet servir un model de taula simplificat, com exemplifiquem a la Taula 3 amb els recomptes del patró PyTA dels verbs incoatius de radical.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	—	60
	XV	—	48
	XVI	—	69
	XVII-XIX	—	175
Total		—	352

Taula 3. Taula creuada del patró PyTA dels verbs incoatius de radical, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

En el passat simple dels verbs analitzats en el capítol VI, el model de la Taula 2 ens donava una visió global, però no suficient, ja que la variació entre les diferents persones aconsellava filar més prim. Calia, doncs, una taula específica per a veure l'evolució desglossada, a més de per segles, per persones, ja que no totes es velaritzaven alhora. Un model com el que presentem a la Taula 4, corresponent als verbs del tipus *dir* (v. § VI.1.1), ens permet observar, efectivament, com varia l'adopció de l'extensió /g/ segons la persona i el segle. En aquesta mena de taula hi ha tres variables. En les files, hi ha les variables 'segle' i 'persona': a diferència del model de taula general (v. Taula 2), en aquest cas dins la variable 'persona' apareixen tots els casos desglossats per segles, per tal de poder analitzar-ne l'evolució de manera individualitzada. Pel que fa a la variable 'velaritzat' de les columnes, els casos s'agrupen en una casella o en l'altra depenent de si presenten o no l'extensió /g/. Cal esmentar que, en aquest model, hem prescindit dels percentatges i dels recomptes esperats, i ens hem limitat només a incloure el nombre de formes que hem trobat, ja que solament ens interessava veure les divergències d'evolució entre les diferents persones.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
1a pers. sing.	Segle	XIII	1	—
		XIV	—	86
		XV	—	4
		XVI	—	14
		XVIII	—	20
		XIX	—	10
2a pers. sing.	Segle	XVIII	—	1
		XIX	—	1
3a pers. sing.	Segle	XIII	10	—
		XIV	252	—
		XV	526	1
		XVI	78	67
		XVII	—	219
		XVIII	—	70
		XIX	—	62
1a pers. plural	Segle	XIV	5	1
		XVII	—	1
3a pers. plural	Segle	XIV	21	5
		XV	—	65
		XVI	1	44
		XVII	—	85
		XVIII	—	10
		XIX	—	10

Taula 4. Taula creuada del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes segons la variable ‘persona’ en les files, desglossats en funció del segle —variable ‘segle’—, i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

El darrer tipus de taula que hem elaborat també s’ha usat per al passat simple dels verbs analitzats en § VI. En els verbs del tipus *dir* o del tipus *prendre*, una volta presentades les formes verbals amb les dues taules anteriors, hem observat una jerarquització en l’adopció de l’extensió /g/: la tercera persona és la més resistent al canvi, seguida de la sisena persona i, finalment, de la resta de persones, que són les primeres a adoptar la velar. Per a poder constatar clarament la jerarquització que acabem d’exposar, hem elaborat el model de la Taula 5. En aquesta mena de taula, en les files hi ha la variable ‘persona’, amb tres valors (tercera persona, sisena persona i la resta de persones),

desglossats per la variable ‘velaritzat’. Dins de les diverses persones apareix el recompte de formes per a cada període, amb el percentatge respectiu, segons si presenten l’extensió /g/ o no. En les columnes, es mostren els segles, en aquest cas seguint l’agrupació general, atès que a l’hora d’estudiar aquesta jerarquització no s’observen diferències estadísticament rellevants entre els segles que s’analitzen.

			XIII-XIV	XV	XVI	XVII-XIX
3a pers. singular	No velaritzat	Recompte	262	526	78	—
		% dins de segle	100%	99,8%	53,8%	0%
	Velaritzat	Recompte	—	1	67	351
		% dins de segle	0%	0,2%	46,2%	100%
3a pers. plural	No velaritzat	Recompte	21	—	1	—
		% dins de segle	80,8%	0%	2,2%	0%
	Velaritzat	Recompte	5	65	44	105
		% dins de segle	19,2%	100%	97,8%	100%
resta de persones	No velaritzat	Recompte	6	—	—	—
		% dins de segle	6,5%	0%	0%	0%
	Velaritzat	Recompte	87	4	14	33
		% dins de segle	93,5%	100%	100%	100%

Taula 5. Taula creuada del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes segons la variable ‘persona’ en les files, desglossats en funció del tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’—, i amb els recomptes segons el segle —variable ‘segle’— en les columnes

3. MÈTODES NUMÈRICS PER A OBTENIR ELS RESULTATS

Amb l’objectiu de constatar si la distribució de formes no velaritzades i velaritzades (variable ‘velaritzat’) en cada segle (variable ‘segle’) és aleatòria o, contràriament, respon a una associació entre les variables, hem fet servir el test khi-quadrat. Aquest és l’únic test de significació existent per a dades amb les dues variables mesurades en una escala nominal (en aquesta mena d’escala les variables es classifiquen en categories no numèriques, les quals es diferencien només pel seu nom). La prova de significació de khi-quadrat s’ocupa essencialment de les diferències entre les freqüències obtingudes de la mostra i les que s’esperaria obtenir si no hi haguera diferències entre les categories de les variables. La suposició que no hi ha relació d’associació entre les variables es coneix com a hipòtesi nul·la (Rea & Parker 2014: 212).

El test khi-quadrat, doncs, es basa en la comparació de les freqüències bivariades obtingudes a partir de les dades obtingudes (freqüències empíriques) amb les freqüències que resultarien si no hi haguera relació d'associació entre les variables 'velaritzat' i 'segle' (freqüències teòriques). En el model general, el test produeix dues variables: el valor per a χ^2 per a una distribució de dues variables —formes no velaritzades i velaritzades— en set segles agrupats en quatre blocs (amb 3 graus de llibertat) i la significació asimptòtica (p).⁵ El valor de p s'avalua a partir del llindar de 0,05, com és habitual en les ciències experimentals: quan el valor de p és menor de 0,05, la probabilitat que els elements s'hagen distribuït aleatòriament segons la freqüència global entre els diferents grups és baixa (menor d'un 5%); en aquest cas, hauríem de descartar la hipòtesi nul·la, segons la qual la variable 'segle' no influeix en la distribució de les formes, i assumir que, per contra, la distribució de les formes velaritzades en els diferents segles varia. En canvi, si el valor de p és major que 0,05, és a dir, si la probabilitat d'obtenir la distribució real de manera aleatòria és major que un 5%, acceptarem la hipòtesi nul·la i suposarem que les formes velaritzades s'han distribuït amb el mateix criteri en els diferents segles. Una vegada hem constatat si les formes estan organitzades aleatòriament o no, cal veure quina és la potència de la relació entre les variables, i aquesta dada ens la proporciona la V de Cramer; el rang d'aquest paràmetre va de 0 a 1: un efecte feble va de 0,1 a 0,2; un de moderat, de 0,2 a 0,4; un de relativament fort, de 0,4 a 0,6; un de fort, de 0,6 a 0,8, i un de molt fort, de 0,8 a 1 (Rea & Parker 2014: 219). Si la V de Cramer és igual a 1, l'associació entre segles i velarització és total, de manera que podem saber amb certesa, a partir de les formes verbals, a quin segle pertanyen i viceversa.

El benefici fonamental d'usar un mètode estadístic és que permet evitar afirmacions no fonamentades. Ocorre així, per exemple, quan la distribució de les formes verbals no té desequilibris suficients per a poder afirmar amb certesa que la distribució de les formes verbals és diferent. En aquests casos, malgrat que els percentatges puguin convidar a afirmar que hi ha una diferència, l'estadística ens ajuda a adoptar una posició més prudent. L'exemple més senzill és el que comentem a la Taula 6, que il·lustra el repartiment de les formes de la primera persona del present d'indicatiu de *voler* al segle

⁵ Aquesta explicació es basa en el model de taula general (v. Taula 2). En cas que varí l'agrupació dels segles, també es modifica el valor dels graus de llibertat: en la prova khi-quadrat, el nombre de graus de llibertat s'obté restant 1 al nombre de valors que té la variable ($n-1$); així, en una taula en què tots els segles apareguen desglossats, aquest valor serà 6 (7 segles menys 1).

XVIII. En aquest cas, malgrat que hi ha una diferència percentual, la distribució s’ha de considerar completament aleatòria, com mostra el test ($\chi^2_{(1)} = 0,111$, $p = 0,739$), perquè correspon justament al punt de màxim equilibri per a una mostra senar.

	N observat	N esperada
No velaritzat	5 (55,6%)	4.5
Velaritzat	4 (44,4%)	4.5
Total	9	

Taula 6. Taula de freqüències del segle XVIII de la 1a persona del present d’indicatiu de *voler*, amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les files i amb el nombre de casos observats i esperats en les columnes

Un altre cas de dades insuficients és el dels temps PyTA del verb *viure* i els seus derivats (v. Taula 7), que analitzem en § VIII.1.2. A primera vista, sembla que hi ha diferències entre el primer període estudiat i la resta de segles, atés que, mentre que en els segles XIII-XIV les formes velaritzades representen el 76,9%, en la resta de segles tots els casos es concentren en la casella de velaritzats. Tanmateix, una vegada fet el test khi-quadrat, el resultat ens indica que no hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del patró PyTA de *viure* i derivats entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 6,027$, $p = 0,11$, V de Cramer = 0,404); per tant, comprovem com en aquest cas les dades no serveixen per a corroborar que la variable ‘segle’ influísca en la distribució de les formes verbals. Cal remarcar que, en casos com el d’aquesta taula, en què algunes caselles presenten un recompte esperat menor de cinc casos, els resultats del test estadístic perden fiabilitat (Rea & Parker 2014: 219). Tanmateix, el resultat sí que es pot considerar orientatiu.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	3	10
		Recompte esperat	1,1	11,9
		% dins de segle	23,1%	76,9%
	XV	Recompte	—	17
		Recompte esperat	1,4	15,6
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	1
		Recompte esperat	0,1	0,9
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	6
		Recompte esperat	0,5	5,5
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	3	34	
	% dins de segle	8,1%	91,9%	

Taula 7. Taula creuada del patró PyTA del verb *viure* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Altres vegades, la diferència percentual és major, però la mostra no és suficientment representativa per a concloure que el repartiment de les formes verbals no és aleatori. Per exemple, en el patró PyTA del verb *vendre* (v. § XI.3.2), en el darrer període estudiat, es documenten 8 casos de formes etimològiques enfront de 4 ocurrències amb l’extensió /g/ (v. Taula 8). Malgrat que les formes etimològiques són majoritàries, el test khi-quadrat de bondat d’ajustament ens indica que, de nou, no es pot afirmar que la distribució de les formes verbals no siga aleatòria ($\chi^2_{(1)} = 1,333, p = 0,248$). La diferència, doncs, pot indicar una tendència, però la nostra mostra no permet sostenir aquesta hipòtesi amb fermesa.

	N observat	N esperada
No velaritzat	8 (66,7%)	6
Velaritzat	4 (33,3%)	6
Total	12	

Taula 8. Taula de freqüències dels segles XVII-XIX del patró PyTA de *vendre*, amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les files i amb el nombre de casos observats i esperats en les columnes

En l'exemple de la Taula 8, el problema es troba en les limitacions de la mostra. En altres casos, la mostra és suficientment gran, però la distància entre els patrons no és vàlida per a considerar que es tracte d'una diferència rellevant. Per exemple, en la tercera persona del passat simple de *ser* (v. § IX.4.3), en el segle XVI, es documenten 234 casos sense velar enfront de 261 ocurrencies amb l'extensió /g/ (v. Taula 9). Novament, el test khi-quadrat de bondat d'ajustament ens indica que aquest repartiment pot considerar-se aleatori ($\chi^2_{(1)} = 1,473, p = 0,225$).

	N observat	N esperada
No velaritzat	234 (47,3%)	247,5
Velaritzat	261 (52,7%)	247,5
Total	495	

Taula 9. Taula de freqüències del segle XVI de la 3a persona del passat simple de *ser*, amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les files i amb el nombre de casos observats i esperats en les columnes

Els tests estadístics, per tant, ens permeten evitar extraure conclusions precipitades. Cal tenir present, de tota manera, que el test només capta que hi ha diferències en el repartiment de formes en funció de les variables, però no detecta les direccions del canvi. En particular, el test és incapaç d'identificar els girs inesperats en l'evolució d'una variable, com el que il·lustrem amb el present de subjuntiu del verb *poder* a la Taula 10 (v. § IX.1.2). Al segle XIII, les formes majoritàries en el present de subjuntiu presenten l'extensió velaritzada /sk/ (3a *pusca*). En el segle següent, aquestes formes són substituïdes per les etimològiques, amb el radical acabat en- *ix*- (3a *puixa*). Al segle XV, les formes velaritzades tornen a ser hegemòniques; no obstant això, es tracta d'un model diferent del primer, ja que, a partir d'aquest moment, totes presenten l'extensió /g/ (3a *puga*). Per a aquest verb, el programa identifica dos tipus de períodes, amb diferències significatives ($\chi^2_{(3)} = 119,134, p < 0,001, V$ de Cramer = 0,409), a partir de les formes extrems del corpus: el segle amb domini del radical etimològic *puix*- i els segles amb domini d'ocurrencies velaritzades, sense diferenciar entre els del període inicial i els del període final. El programa identifica, doncs, que es produeixen canvis significatius, perquè hi ha segles amb formes velaritzades predominants i segles amb formes no velaritzades majoritàries. Tanmateix, com que no separa el període inicial del final, no detecta el doble canvi.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII	Recompte	3	233
		Recompte esperat	54,4	181,6
		% dins de segle	1,3%	98,7%
	XIV	Recompte	149	14
		Recompte esperat	37,6	125,4
		% dins de segle	91,4%	8,6%
	XV	Recompte	7	60
		Recompte esperat	15,5	51,5
		% dins de segle	10,4%	89,6%
	XVI	Recompte	5	70
		Recompte esperat	17,3	57,7
		% dins de segle	6,7%	93,3%
XVII-XIX	Recompte	—	170	
	Recompte esperat	39,2	130,8	
	% dins de segle	0%	100%	
Total		Recompte	164	547
		% dins de segle	23,1%	76,9%

Taula 10. Taula creuada del present de subjuntiu del verb *poder*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Quan disposem de poques dades, com en els exemples de la Taula 6 i de la Taula 8, o quan es produeixen girs inesperats en l’evolució de les formes verbals, com en la mostra de la Taula 10, recorrem al corpus de control per tal de comprovar si es tracta d’una irregularitat o d’una mancança del nostre corpus. Per exemple, en el cas del present de subjuntiu del verb *poder*, les dades del *CICA* indiquen que, contràriament al que mostren les dades del nostre corpus, al segle XIV el nombre de formes velaritzades segueix sent majoritari respecte de les formes sense velaritzar; consegüentment, la informació que forneix el corpus de control serveix per a corregir les anomalies del corpus base.

VI. EXTENSIÓ DE LA VELAR EN EL MORFOMA DEL PATRÓ PyTA

En aquest capítol, s'estudiarà l'adopció de l'extensió /g/ en dues classes verbals caracteritzades per tenir un patró PyTA sigmàtic. En el primer grup, del qual formen part verbs com *dir* o *dur*, les formes etimològiques del patró L presentaven l'extensió /g/, que originalment formava part del radical. En el segon grup, constituït per verbs com *atendre* o *prendre*, les formes del patró L no presentaven cap mena d'extensió velar, sinó que presentaven un radical regular. A partir dels resultats obtinguts, es constatarà si la presència de l'extensió /g/ etimològica en el tema de present és un factor que accelera la velarització del primer grup de verbs o si, per contra, no incideix en el canvi diacrònic.

1. VERBS AMB VELAR ETIMOLÒGICA EN EL PATRÓ L

En aquest apartat estudiarem els verbs que presentaven una velar etimològica en el radical del tema de present, la qual formava part del radical en llatí (DĪCERE, DŪCERE). En català, aquest grup està format pels verbs *dir* i *dur* i els seus derivats (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1). En aquest grup, la velar apareixia, etimològicament, en el patró L, és a dir, en la primera persona del present d'indicatiu i en totes les formes del present de subjuntiu (1). A més, presentaven velar la tercera, la quarta i la sisena persona de l'imperatiu, ja que adoptaven les formes del present de subjuntiu. Posteriorment, en el verb *dir* (i derivats) la segona persona de l'imperatiu prengué la forma del present de subjuntiu 2a *digues*, que va substituir la forma etimològica 2a *di* > DĪC.

- (1) a. 1a DĪCŌ > *dic*; 3a DĪCAT > *diga*
b. 1a DŪCŌ > *duc*; 3a DŪCAT > *duga*

Al seu torn, les formes del patró PyTA, com s'ha esmentat anteriorment (v. § III.2.3.2), tenien en llatí un perfet fort marcat per mitjà de l'afix -s-, que gràficament se superposava amb la consonant final del radical -C- en la grafia <x>. En la seua evolució al català, el radical de perfet esdevingué *dix-*, en el verb *dir*, i *dux-*, en el verb *dur* (v. Taula 1).

	DĪCERE > <i>dir</i>	DŪCERE > <i>dur</i>
Passat simple	3a DĪXIT > <i>dix</i>	3a DŪXIT > <i>dux</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a DĪXERAT > <i>dixera</i>	3a DŪXERAT > <i>duxera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a DĪXISSET > <i>dixés</i>	3a DŪXISSET > <i>duxés</i>

Taula 1. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu dels verbs *dir* i *dur*

Quant al passat simple, cal remarcar que al llarg dels segles estudiats conviuen diversos paradigmes de formes, que s'il·lustren en la Taula 2. Primerament, hi ha el model amb les formes etimològiques amb radical acabat en *-x-* [ʃ], que es representa en la primera columna. En aquest model els perfets són forts, amb accent en el radical en la primera i la tercera persona. Hi ha un segon model de perfets, també amb el radical etimològic *dix-*, però amb l'accent en les desinències en totes les persones, és a dir, amb totes les formes febles. En aquest cas, el morf *-re-* de la sisena persona, que inicialment era un morf buit, s'estén a la segona, a la quarta i a la cinquena persona. Finalment, hi ha el model velaritzat, amb formes febles, que es reproduïx en la tercera columna, en què se substitueix el morf *-x-* [ʃ] per l'extensió velar /g/. En aquest model velaritzat també es documenten formes de segona, quarta i cinquena persona amb la desinència etimològica (2a *diguist*, 4a *diguem*, 5 *digués*), malgrat que les preponderants són les que presenten el morf *-re-*. Teòricament, es podrien documentar formes de les tres columnes; tanmateix, la realitat és que, com es constata al següent apartat, de les de la segona columna es testimonien molts pocs casos.

	1) Formes inicials amb /s/, fortes en la 1a i 3a p.	2) Formes febles amb /ʃ/	3) Formes febles amb l'extensió /g/
1a	<i>dix</i>	<i>dixí</i>	<i>diguí</i>
2a	<i>dixist</i>	<i>dixeres</i>	<i>diguist, digueres</i>
3a	<i>dix</i>	<i>dixé</i>	<i>digué</i>
4a	<i>dixem</i>	<i>dixérem</i>	<i>diguem, diguérem</i>
5a	<i>dixés</i>	<i>dixérets</i>	<i>digués, diguérets</i>
6a	<i>dixeren</i>	<i>dixeren</i>	<i>digueren</i>

Taula 2. Paradigmes del passat simple del verb *dir* en català antic

L'objectiu d'aquest apartat és, en primer lloc, constatar el procés evolutiu des de les formes etimològiques amb la sibilant palatal (3a *dix*) fins a les formes innovadores que presenten la velar (3a *digué*). En segon lloc, veure si la variable persona influeix en l'extensió de la velar, és a dir, comprovar si hi ha persones que es mostren més reticents al canvi o, per contra, que l'afavoreixen. En tercer lloc, observar si aquest procés es produeix al mateix temps en el passat simple i en la resta de temps del patró PyTA; en cas que es produïska a un ritme diferent, analitzar, si escau, quines causes poden influir en el ritme evolutiu d'aquests temps. Els dos darrers punts estan relacionats amb els principis de coherència i convergència (v. § II.2.2). Recordem que, segons aquests principis, qualsevol canvi morfològic que afecte el radical d'un dels temps verbals que conformen el morfoma del patró PyTA, s'ha de reproduir també en la resta de temps i persones, que acabaran convergint en el mateix radical amb el pas del temps.

1.1. Resultats del passat simple

Com indiquen les dades de la Taula 3, la distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *dix*) i velaritzades (3a *digué*) varia notablement al llarg del període estudiat, amb la variant velaritzada com a hegemònica a la fi del període estudiat. Els resultats obtinguts del corpus revelen que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del passat simple entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 946,507$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,753). El valor de p , menor de 0,05%, ens informa que la probabilitat que les formes no velaritzades i velaritzades s'hagen distribuït aleatòriament és molt baixa. Per això, podem afirmar que la variable 'segle' influeix en la distribució de les formes verbals.

Pel que fa a la V de Cramer, el fet que tinga un valor major que 0,6 ens indica que la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la distribució de les formes amb velar i sense velar és forta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	289	92
		Recompte esperat	204	177
		% dins de segle	75,9%	24,1%
	XV	Recompte	526	70
		Recompte esperat	319,1	276,9
		% dins de segle	88,3%	11,7%
	XVI	Recompte	79	125
		Recompte esperat	109,2	94,8
		% dins de segle	38,7%	61,3%
	XVII-XIX	Recompte	—	489
		Recompte esperat	261,8	227,2
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	894	776	
	% dins de segle	53,5%	46,5%	

Taula 3. Taula creuada del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Una simple ullada als textos permet constatar que la variable de persona també resulta pertinent per a l'anàlisi de l'extensió de formes velaritzades i que aquesta extensió no es dona al mateix temps ni amb la mateixa intensitat en totes les persones, com mostren els exemples de (2). En el primer exemple, es manté la forma etimològica de tercera persona (*dix*), mentre que la sisena ja presenta la forma analògica velaritzada (*digueren*). En els altres dos exemples, la forma etimològica de tercera persona apareix juntament amb la forma velaritzada de primera persona (*diguí*).

- (2) a. e *dix* Nasica que·l cor; Empèdocles, la sanch; altres *digueren* que una part del cervell tenia lo principat de la ànima (*Lo somni*, p. 72 [XIV])
- b. Senyor —*dix* lo philòzoph—, rahó natural basta a conéixer-ho un ase. E açò per les següents rahons. La primera és com *diguí* a la senyoria vostra de les orelles del cavall (*Tirant*, p. 434 [XV])

c. me demanà si avia vacuat o suat ý li *diguí* que no. Però que·m sentia millor, sinse mal de cap. Ý ell me *dix* que també estava sense febra (*Català de Valeriola*, p. 183-184 [xvi])

Tot seguit, s'analitzarà l'extensió de la velar desglossada per persones (v. Taula 4). D'entrada, cal subratllar que les persones de què es pot realitzar una anàlisi més profunda són la primera del singular i la tercera del singular i del plural, atés que són les persones que presenten una major freqüència d'ús.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
1a pers. sing.	Segle	XIII	1	—
		XIV	—	86
		XV	—	4
		XVI	—	14
		XVIII	—	20
		XIX	—	10
2a pers. sing.	Segle	XVIII	—	1
		XIX	—	1
3a pers. sing.	Segle	XIII	10	—
		XIV	252	—
		XV	526	1
		XVI	78	67
		XVII	—	219
		XVIII	—	70
		XIX	—	62
1a pers. plural	Segle	XIV	5	1
		XVII	—	1
3a pers. plural	Segle	XIV	21	5
		XV	—	65
		XVI	1	44
		XVII	—	85
		XVIII	—	10
		XIX	—	10

Taula 4. Taula creuada del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes segons la variable 'persona' en les files, desglossats en funció del segle —variable 'segle'—, i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Les diferències que mostren les persones en el procés de velarització estan relacionades, sens dubte, amb les diferències de marcatge. L'extensió de la velar es produeix més ràpidament en les persones més marcades (com ara la primera persona), i més gradualment en les menys marcades, com la tercera, i molt més lentament en la tercera del singular que en la del plural.

De la primera persona, en el segle XIII només es documenta un cas al nostre corpus, el qual presenta la forma etimològica sense velaritzar (3).

- (3) jo trobe aital hom e axí com vós avíetz jutyat *dix*-li e fiu-li saber si volia acórrer a aital peynora (*Costums de Tortosa*, p. 31 [XIII])

Ja en el segle XIV la situació canvia per complet, atés que a partir d'aquest moment totes les formes documentades al corpus presenten l'extensió velar /g/ (4). És important remarcar que l'adopció de la forma velaritzada implica també el canvi de patró accentual i, concretament, el pas de formes etimològiques rizotòniques, en què l'accent recau sobre el radical (*dix*, *dux*), a formes arrizotòniques, en què aquest recau sobre la desinència (*diguí*, *duguí*).

- (4) a. Com, l'esperit? —*diguí* jo—. No puch creure que l'esperit sia res ne puxe tenir altre camí sinó aquell que la carn té. (*Lo somni*, p. 58 [XIV])
b. En effecte, li besí la mà y li *diguí* que·l desijava servir en sa real casa, etc. (*Català de Valeriola*, p. 144 [XVI])
c. m'hi escapí, i entre parèntesis i claudàtor li *diguí* si coneixia, a Teofrastes Paracelsus (*Calaix de sastre*, any 1783 [XVIII])

De la segona persona, només s'han extret dos casos prou tardans, tots dos velaritzats (5).⁶

⁶ La segona persona és poc habitual en els textos. En el *CICA*, amb un corpus més ampli, només es documenten dos casos de *dixist* de la primera meitat del segle XIV i un de *digueres* a la primera meitat del XVII.

- (5) a. No em *digueres* que estaria en ell el rei a cavall? (*Col·loquis de Carles Leon*, s. n. [XVIII])
- b. Com se desplega una rosa tos llabis mirí entreobrir; vergoñosa el ulls baixares y me *digueres* que ¡si! (*Ensisam*, p. 24 [XIX])

La tercera apareix ben representada en tots els períodes del corpus, atés que és la persona no marcada i sol ser la més emprada en els textos. El procés d'extensió de la velarització difereix bastant del de les dues persones que analitzades fins ara. Durant els segles XIII i XIV només es documenta la forma etimològica *dix* (6).

- (6) a. desconec d'on venc, e el, Seyner, confessá·m veritat e *dix*-me que venc d'el metex (*Llibre de contemplació en Déu*, LIII – [4] [XIII])
- b. lo dit Pere Loret, correu, fos vengut de Barcelona, de les letres que havia aportades al dit senyor rey *dix* que·l dit senyor li havia manat fer resposta (*Xàtiva*, p. 53-54 [XIV])

En el segle XV, es documenta un gran nombre de formes, totes etimològiques (7a) exceptuant-ne una, del verb *desdir* (7b). En aquest darrer cas, la forma velaritzada és arritzotònica. Per tant, la introducció de l'extensió velar /g/ comporta novament el desplaçament de l'accent.

- (7) a. lo comte se féu venir davant tots sos servidors, axí hòmens com dones, e *dix*-los semblants paraules (*Tirant*, p. 77 [XV])
- b. Tirant cridà als faels e, en presència d'ells, se *desdigué* del leig cars de traçió que posat li havia (*Tirant*, p. 332 [XV])

Al segle XVI augmenta considerablement el nombre de formes velaritzades (8a), de les quals es documenten 67 casos, amb una clara tendència a l'equilibri amb les 78 formes etimològiques (8b).

- (8) a. Ý lo virey envià en la hora matexa per los consellés y·ls *digué* que volie que li fessen assistència (*Despalau*, p. 104 [XVI])

- b. mossèn Gaspar Camora, canonge de la Seu, lo qual dit dia de Nostra Senyora dix la missa major (*Antiquitats*, p. 195 [XVI])

A partir del segle XVII les formes etimològiques desapareixen del corpus i només es registren formes velaritzades arrizotòniques (9).

- (9) a. Dimats *digué* la missa el canonche Just y predicà el pare Cathalà, de la Companyia. (*Notícies de València i son regne*, [10] [XVII])
b. Per ma part, *digué*, al contemplar aquest sistema, me perdo admirat de sa grandesa. (*Lo catalanisme*, p. 207 [XIX])

Pel que fa a les persones del plural, de la quarta persona hom no disposa de gaire dades. Tot i això, al segle XIV es documenten més formes etimològiques (10a) (5 casos) que velaritzades (un cas), mentre que al segle XVII l'única forma extreta presenta l'extensió velar /g/ (10b).

- (10)a. A la primera, senyor, no deïm res per ço com toqua interès privat, del qual, com ja *dixem*, no·ns havem curat ne·ns curam. (*Epistolari (I)*, p. 117 [XIV])
b. Al que sa excel·lència fou servit ensenyar agrado, particularment, al que *diguerem* de no voler disputar-o (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 85 [XVII])

De la cinquena persona no s'ha extret cap cas. Finalment, de la sisena persona es compta amb bastants ocurrències. Fins al final del segle XIV, les formes etimològiques són majoritàries (11), amb 21 exemples, encara que ja es registren cinc casos velaritzats (12).

- (11)a. Et los dits oficial e vicari *dixeren* que ells parlarien del dit feyt ab los clergues de la dita ciutat (*Xàtiva*, p. 117 [XIV])
b. Cant eyles hoïren assò, comensaren a plorar, e *dixeren* que per res del món no ó farien, enans se lexarien auciore. (*Filla*, p. 35 [XIV])

- (12)a. que alguns d'ells hagueren encontre d'alguns dels jurats e·ls *digueren* ço que bé no estech (*Epistolari (I)*, p. 287 [XIV])

- b. e dix Nasica que·l cor; Empèdocles, la sanch; altres *digueren* que una part del cervell tenia lo principat de la ànima (*Lo somni*, p. 72 [XIV])

Al segle XV es produeix un canvi brusc, ja que a partir d'aquest moment només es documenten formes velaritzades (13), llevat d'un cas aïllat del segle XVI (14).

- (13)a. Com lo trompeta fon al portal de la ciutat, les guardes li *digueren* que se s'esperàs un poch e tornarien-li resposta. (*Tirant*, p. 109 [XV])
- b. sinó que *digué* lo dit Arenys que ell tenia moltas bacas (*Memòries d'un pagès*, p. 108 [XVIII])
- (14) Los quals, interrogats per mi, Gaspar del Puerto Arce, notari-scrivà de dita Cort, si fehien dita obligació e fermança. *Dixeren* e respongueren que sí. (Cancelleria, p. 283 [XVI])

Les diferències existents entre les persones pel que fa al procés de velarització es poden justificar, com hem apuntat, a partir de les diferències de marcatge existents entre elles. Les tres persones de què es disposa de més dades presenten una evolució molt diferent. En primer lloc, la primera persona, marcada enfront de la tercera, és la primera de les tres persones que assoleix el canvi, atés que des del segle XIV ja no es documenta cap forma etimològica. Aquest canvi tan primerenc s'explica a partir de la necessitat de desfer el sincretisme que presentava la primera persona amb la tercera (1a *dix* vs. 3a *dix*): la forma velaritzada evita que la persona marcada (la primera) presente la mateixa forma que la no marcada (la tercera). En segon lloc, la tercera persona és la més resistent al canvi. Segons les dades del nostre corpus, la forma etimològica segueix sent la més freqüent al segle XVI, i cal esperar al segle XVII perquè desaparega del tot. El fet que les formes etimològiques de tercera persona perduren tant en el temps es pot explicar també a partir de la teoria del marcatge (v. § II.1.1): la tercera persona del singular, pel fet de ser la menys marcada, sol ser la més estable i és més difícil que es veja sotmesa a modificacions. A més, les formes menys marcades són les que presenten una major freqüència d'ús, la qual cosa sempre afavoreix el manteniment de les formes, encara que siguin irregulars. Per últim, hi ha la sisena persona, la menys marcada de les formes del plural. En el segle XIV les formes etimològiques segueixen sent majoritàries, mentre que

en el segle següent es produeix el canvi i les formes velaritzades esdevenen les úniques que es testimonien als textos del nostre corpus.

Per tal d'il·lustrar millor la jerarquitització del canvi per persones en aquest temps, a la Taula 5 s'ofereix una comparativa entre la tercera persona del singular, la tercera del plural i la resta de persones agrupades. Les dades indiquen clarament que la tercera persona del singular és la més resistent al canvi, ja que en els dos primers segles encara no es documenten formes velaritzades. En la tercera persona del plural, les formes etimològiques segueixen sent majoritàries durant el primer període, però, a diferència del que ocorre amb la tercera persona del singular, en aquest període ja es documenten formes velaritzades, i al segle XV ja s'ha completat el canvi. Per últim, la resta de persones, més marcades, presenten majoria de formes innovadores des dels primers textos, la qual cosa confirma la importància que té la teoria del marcatge en el procés d'extensió de la velarització en el patró PyTA d'aquests verbs.

			XIII-XIV	XV	XVI	XVII-XIX
3a pers. singular	No velaritzat	Recompte	262	526	78	—
		% dins de segle	100%	99,8%	53,8%	0%
	Velaritzat	Recompte	—	1	67	351
		% dins de segle	0%	0,2%	46,2%	100%
3a pers. plural	No velaritzat	Recompte	21	—	1	—
		% dins de segle	80,8%	0%	2,2%	0%
	Velaritzat	Recompte	5	65	44	105
		% dins de segle	19,2%	100%	97,8%	100%
resta de persones	No velaritzat	Recompte	6	—	—	—
		% dins de segle	6,5%	0%	0%	0%
	Velaritzat	Recompte	87	4	14	33
		% dins de segle	93,5%	100%	100%	100%

Taula 5. Taula creuada del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes segons la variable 'persona' en les files, desglossats en funció del tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'—, i amb els recomptes segons el segle —variable 'segle'— en les columnes

Amb l'objectiu de fer una comparança més visual entre les persones, hem elaborat el diagrama de barres que presentem a la Figura 1. En l'eix de categories apareixen els quatre períodes estudiats i, en les columnes, les persones agrupades. Les barres representen la variable 'velaritzat' amb proporció de 0 a 1, això és: el valor 0,46 de la

tercera persona del singular del segle XVI vol dir que, en aquesta centúria, el 46% de les formes presenta l'extensió /g/. Mitjançant aquest gràfic, queda clara la jerarquització que acabem d'exposar: la tercera persona és la més reticent al canvi, atès que no consolida la velarització fins al darrer període; en la sisena persona, les formes etimològiques només predominen durant el primer període; finalment, la resta de persones presenta majoria de formes amb l'extensió /g/ des dels primers segles.

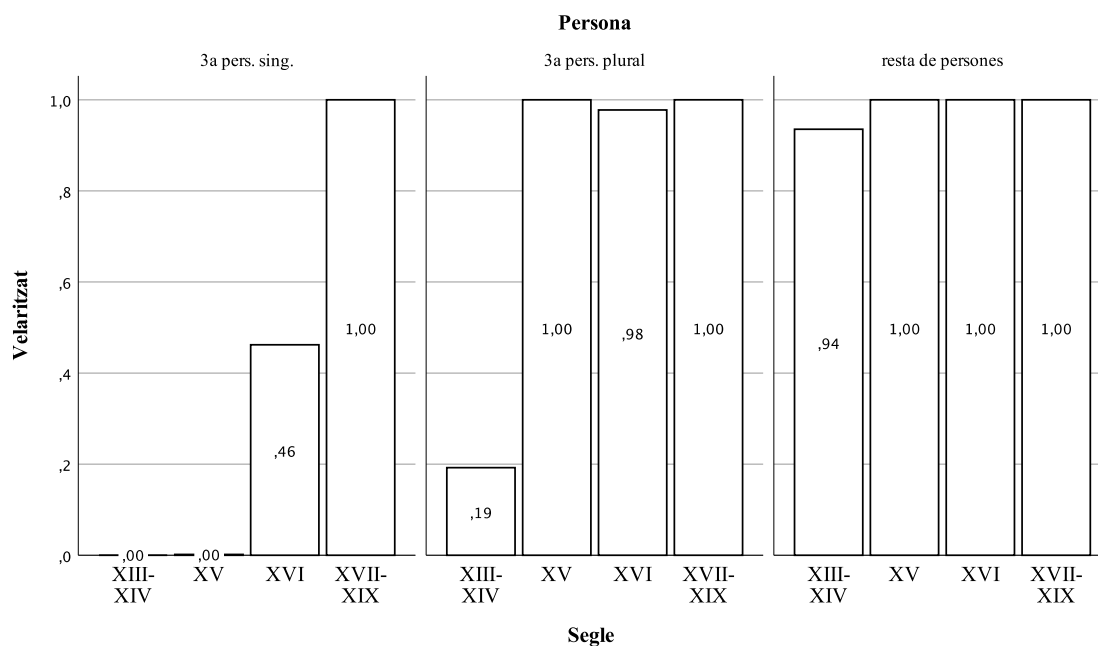

Figura 1. Diagrama de barres del passat simple dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb la variable 'segle' en l'eix de categories, la variable 'persona' en les columnes i el nombre de formes velaritzades en les barres, amb proporcions de 0 a 1

1.2. Resultats de l'imperfet de subjuntiu

Com constatem a la Taula 6, el repartiment percentual entre formes no velaritzades (3a *dixés*) i velaritzades (3a *digués*) varia notablement al llarg del període estudiat, amb la variable velaritzada com a predominant a la fi dels segles estudiats. Com que algunes caselles presenten un recompte esperat menor de cinc casos, els resultats del test estadístic ($\chi^2_{(3)} = 44,263$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,612) perden fiabilitat (v. § IV.3).⁷ Per tant, no es pot afirmar amb rotunditat que la distribució de les formes verbals no és aleatòria, malgrat que el valor de p és menor de 0,05% i la V de Cramer indica que

⁷ A partir d'aquest moment, no es tornarà a fer aquesta matisació.

la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la distribució de les formes amb velar i sense velar és forta. Nogensmenys, el resultat es pot considerar orientatiu, puix que seria estranya una distribució a l'atzar en què les formes verbals es repartiren equilibradament entre les dues caselles durant el primer període estudiat, mentre que en la resta de segles el 100% d'ocurrències apareguera en la mateixa casella.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	15	18
		Recompte esperat	4,2	28,8
		% dins de segle	45,5%	54,5%
	XV	Recompte	—	21
		Recompte esperat	2,7	18,3
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	28
		Recompte esperat	3,6	24,4
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	36
		Recompte esperat	4,6	31,4
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	15	103	
	% dins de segle	12,7%	87,3%	

Taula 6. Taula creuada de l'imperfet de subjuntiu dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Aquest temps té una freqüència d'ús menor que el passat simple, raó per la qual s'ha extret un nombre més reduït de dades. D'altra banda, mentre que en el passat simple s'ha establert una jerarquització en la introducció de la velar segons la persona, en l'imperfet de subjuntiu la variable 'persona' no té una rellevància especial pel que fa a l'extensió de la velar, atès que el ritme de penetració de l'extensió /g/ és el mateix en totes les persones. D'acord amb això, les formes verbals de totes les persones s'analitzaran de manera agrupada.

En els segles XIII i XIV la distribució de les formes verbals és bastant equilibrada, atès que les formes etimològiques representen el 45,5% (15), mentre que les velaritzades constitueixen el 54,5% (16). Aquest fet marca una clara diferència amb el passat simple,

en què durant els segles XIII i XIV les formes etimològiques són molt més freqüents que les velaritzades.

- (15)a. que aitant de preu con en Johan *dixés* entr'èls que la cosa fos venuda, és raon que si en Johan nomena e diu lo preu (*Costums de Tortosa*, p. 241 [XIII])
- b. Acordaren-se que *dixesen* al rey que prengué muller, per so que lo regna no romangués a gents estranyes, per fretura de rey. (*Filla*, p. 29 [XIV])
- (16)a. Però si l'ostaler pot provar que él *digés* a aquella persona qui la cosa aja perduda, ans que la perdés (*Costums de Tortosa*, p. 125 [XIII])
- b. no dubta que tu no *digueses* que és lo major miraclo que may fos oyt que elles sian sostengudes per Déu. (*Corbatxo*, p. 43 [XIV])

En el segle XV es consolida definitivament el canvi, ja que a partir d'aquest moment totes les formes documentades presenten l'extensió velar /g/ (17), de manera que les formes etimològiques desapareixen per complet dels textos del nostre corpus. Aquesta és la segona gran diferència amb el passat simple, atés que en aquest darrer temps les formes amb la sibilant resisteixen durant dos segles més.

- (17)a. E si la mercé vostra no ho prenia a enuig, vos hauria a molta gràtia que·m *diguésseu* quina cosa és l'orde de cavalleria (*Tirant*, p. 162 [XV])
- b. Sa Magestat manà al compte de Miranda que *digués* als consellés que no tinguessen ninguna admiració (*Despalau*, p. 125 [XVI])
- c. fins lo que passa á mitja hora de la localitat no ho sabrian si no'ls ho *diguessin* desde Madrid. (*Lo catalanisme*, p. 72 [XIX])

Si comparem l'imperfet de subjuntiu amb el passat simple, la velar s'estén molt més ràpidament en totes les persones. Per a precisar la informació hem recorregut al *CICA*, les dades del qual ens indiquen que en la segona meitat del segle XIII, en l'imperfet de subjuntiu les formes etimològiques encara són més freqüents que les velaritzades, tot i que la distribució és ja bastant equilibrada. Així, es documenten 43 casos de *dixés* enfront de 27 de *digués*. En canvi, en el segle XIV, les formes innovadores amb l'extensió /g/ superen clarament les etimològiques (88 casos de *digués* enfront de 27 casos de *dixés*).

En el passat simple, en canvi, cal esperar al segle XVI perquè les formes velaritzades siguen més habituals que les etimològiques. D'acord amb les dades del corpus, l'imperfet de subjuntiu completa el canvi al segle XV. A partir d'aquest moment, les formes etimològiques ja no tornen a aparèixer en els textos. De nou hi ha un desfasament de dos segles amb el passat simple: perquè el canvi es complete en aquest darrer temps, cal esperar fins al segle XVII. Es pot recórrer novament a la teoria del marcatge per tal d'explicar la rapidesa de la consolidació de la velar en l'imperfet de subjuntiu: el fet que el subjuntiu siga el mode marcat respecte a l'indicatiu afavoreix que el canvi siga més primerenc en l'imperfet de subjuntiu, atés que les formes menys marcades són més estables i, per tant, tarden més a veure's alterades pels canvis morfològics. La menor freqüència de l'imperfet de subjuntiu és un altre factor que facilita la penetració de l'extensió /g/, ja que, com a regla general, una freqüència d'ús alta afavoreix el manteniment de formes, mentre que una freqüència d'ús baixa sol contribuir positivament al canvi lingüístic.

1.3. Resultats del condicional en -ra

Del condicional en -ra s'ha obtingut un nombre encara més reduït de dades, les quals es recullen a la Taula 7. En conseqüència, no s'ha portat a terme el test khi-quadrat, ni es pot fer una anàlisi quantitativa ben fonamentada. A més, cal tenir en compte la particularitat d'aquestes formes, que perden progressivament vitalitat com a condicional en favor de les formes acabades en -ria; actualment aquestes formes es mantenen en valencià, però com a imperfet de subjuntiu.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	—	1
	XV	—	—
	XVI	—	—
	XVII-XIX	—	7
Total		—	8

Taula 7. Taula creuada del condicional en -ra dels verbs amb velar etimològica en el patró L, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Tot i les reserves abans esmentades, observem que totes les formes documentades al nostre corpus presenten l'extensió velar /g/. La forma extreta del segle XIV (18) encara funciona com a condicional, mentre que la resta de formes, provinents de textos valencians, ja s'empren com a imperfets de subjuntiu (19).

(18) e que *diguera* que orats eren sinó per tal com crehien ço que Pictàgores havia creegut sobre la dita immortalitat (*Lo somni*, p. 94 [XIV])

(19)a. ý dit Berthomeu eo de son conte el doctor Fèlix son germà presentara o *diguera* lo que li convinguera per a el cas (*Esplugues*, p. 135 [XVIII])

b. la tal ahuela anava dient per ahon sevol, com si no *diguera* res—Tenim asi un Retor que no mol mereixem. (*Ensisam*, p. 245 [XIX])

S'ha fet una cerca al *CICA* per tal de datar de manera més precisa en quin segle es consolida la velarització d'aquest temps. D'acord amb les dades del corpus de control, en la segona meitat del segle XIV les formes etimològiques encara són majoritàries, atés que es documenten 36 casos (20a), enfront dels 14 casos amb l'extensió /g/ que es testimonien en aquest període (20b). En el segle XV es completa el canvi, atés que les formes etimològiques desapareixen i les formes velaritzades són les úniques que es documenten (21).

(20)a. e aquí sí vénch en Bernat Vergili, e con fo pres del dit Maymó, ell sí li *dixera*: “En cà, ffill da chà, e vos sóts anat clamar de mi!” (*Un llibre reial mallorquí del segle XIV*, p. 264 [XIV])

b. Sapiats qu'él no m'ó *diguera* si él no·n sabés alguna ensenya de varitat que n'agués vista. (*Questa del sant grasal*, fol. 6ra, línia: 3 [XIV])

(21) e, d'altra part, que ell era tant vostre que per res del món ne fera ne *diguera* cosa que en enuig vos deguéis venir. (*Curial e Güelfa*, p. 320 [XV])

Per tant, sembla que el condicional en *-ra*, que és, respecte del passat simple, més marcat, segueix un ritme semblant al de l'imperfet de subjuntiu: durant el primer període es documenten formes de les dues classes i en el segle XV es completa el canvi. El passat

simple encara triga dos segles més a consolidar la velarització, si bé és cert que les persones d'aquest temps presenten una cronologia diferent. Es compleixen, doncs, els criteris de coherència i convergència, però amb un cert desfasament temporal.

2. VERBS AMB PATRÓ PYTA SIGMÀTIC

En català antic hi havia un conjunt de verbs caracteritzat per tenir un patró L amb radical regular sense velar, com es mostra a (22), i un patró PyTA amb radical sigmàtic (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1). Els verbs que formaven aquesta classe, com *prendre* o *riure*, presentaven, com els verbs amb velar etimològica *dir* i *dur*, la marca -s- en les formes dels temps del patró PyTA (v. Taula 8).

(22)a. 1a PRĒNDŌ > *pren*; 3a PRĒNDAT > *prena*

b. 1a RĪD(E)Ō > *riu*; 3a RĪD(E)AT > *ria*

	<i>prendre</i>	<i>riure</i>
Passat simple	3a *PRĒNSIT > <i>pres</i>	3a RĪSIT > <i>ris</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a *PRĒNSERAT > <i>presera</i>	3a RĪSERAT > <i>risera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a *PRĒNSISSET > <i>presés</i>	3a RĪSISSET > <i>risés</i>

Taula 8. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu dels verbs *prendre* i *riure*

Cal fer esment que, de tant en tant, es testimonien formes amb radical regular, sense velarització, en els temps PyTA d'aquests verbs, com s'il·lustra a (23) amb les formes del verb *entendre*, que presenten el radical regular *enten-*. No obstant això, no deixen de ser casos anecdòtics, ja que, com es constatarà en els apartats següents, les formes amb radical terminat en -s-, primer, i amb l'extensió velar /g/, després, són les predominants al llarg del període estudiat.

(23)a. si doncs en eles no era contengut que alcun o alguns dels fetz passatz s'í *entenessen* (*Costums de Tortosa*, p. 74 [XIII])

- b. E com lo rey féu la donació al comte En Griffa Pelós, s'í *enteneren* los comtats dessús dits (*Històries e conquestes*, p. 203 [xv])

Pel que fa al passat simple, cal remarcar que al llarg dels segles analitzats es produeixen canvis semblants als que experimenta el grup de verbs estudiats en § VI.1, com *dir* o *dur*. Com s'exemplifica a la Taula 9 amb del verb *prendre*, el passat simple d'aquest conjunt de verbs presenta quatre paradigmes diferents en català antic. Primerament, hi ha les formes fortes amb radical acabat en *-s-* (primera columna), en què la primera i la tercera persona són rizotòniques. A continuació, s'adopta el model dels perfets febles, de manera que l'accent es desplaça del radical a les desinències, i sorgeixen les formes que s'indiquen en la segona columna, amb manteniment encara del radical en *-s-*. A més, el morf *-re-* de la sisena persona s'estén a la segona, a la quarta i a la cinquena persona. Paral·lelament, es documenta un altre model de perfets febles amb el radical regular *pren-*, amb la mateixa extensió del morf *-re-* (tercera columna). Finalment, s'introdueix l'extensió /g/ sobre les formes del darrer model, la qual cosa origina el patró que s'exemplifica en la quarta columna, en què, al radical regular *pren-*, s'afeg l'extensió /g/. En el model velaritzat encara es testimonien alguns casos de la segona, la quarta i la cinquena persona amb la desinència etimològica, com en el model original (2a *prenguiet*, 4a *prenguem*, 5 *prenguéis*); no obstant això, es tracta de casos anecdòtics, ja que habitualment aquestes persones presenten el morf *-re-*. Com es comprovarà en l'apartat de resultats, la major part de formes que es documenten pertanyen als models de la primera i de la quarta columna.

	1) Formes inicials amb -s-, fortes en la 1a i 3a p.	2) Formes febles amb -s-	3) Formes febles amb radical regular	4) Formes febles amb /g/
1a	<i>pris</i>	<i>presí</i>	<i>prení</i>	<i>prenguí</i>
2a	<i>presist</i>	<i>preseres</i>	<i>preneres</i>	<i>prenguist / prengueres</i>
3a	<i>pres</i>	<i>presé</i>	<i>prené</i>	<i>prengué</i>
4a	<i>presem</i>	<i>presérem</i>	<i>prenérem</i>	<i>prenguem / prenguérem</i>
5a	<i>presés</i>	<i>presérets</i>	<i>prenérets</i>	<i>prenguéés / prenguérets</i>
6a	<i>preseren</i>	<i>preseren</i>	<i>preneren</i>	<i>prengueren</i>

Taula 9. Paradigmes del passat simple del verb *prendre* en català antic

En el condicional en *-ra* i en l'imperfet de subjuntiu es documenten els mateixos models que en el passat simple, llevat de formes paral·leles a les de la primera columna, atès que les formes etimològiques d'aquests temps ja són febles. Primerament, es documenten les formes amb *-s-* (3a *presera*, *presés*), a continuació sorgeixen formes amb radical regular encara sense velaritzar (3a *prenera*, *prenés*) i, finalment, apareixen les formes verbals amb l'extensió /g/ (3a *prenguera*, *prenguéés*).

Dins d'aquesta classe, cal parar esment sobre el verb *romandre*, pel seu comportament especial en el patró L. Quant al patró PyTA, aquest verb s'inseria plenament en el grup de *prendre* o *riure*, atès que les formes d'aquest model presentaven la marca *-s-* (v. Taula 10). Per tant, semblaria lògic agrupar *romandre* amb aquests verbs.

	<i>romandre</i>
Passat simple	3a REMĀNSIT > <i>remàs</i> > <i>romàs</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a REMĀNSERAT > <i>remasera</i> > <i>romasera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a REMĀNSISSET > <i>remasés</i> > <i>romasés</i>

Taula 10. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *romandre*

La diferència de *romandre* amb la resta de verbs d'aquest grup rau en les formes del patró L. Etimològicament, les formes del patró L esperables a partir de l'evolució fonètica regular del llatí al català haurien de tenir un radical acabat en una consonant nasal palatal, com mostrem a (24). Tanmateix, tant al nostre corpus com al *CICA* només es documenten formes amb l'extensió velar /g/: 1a *remanc / romanc*; 3a *remanga / romanga*. Per tant, a diferència de la resta de verbs del grup, les formes del patró L de *romandre* degueren adoptar la velar ja en català preliterari.

- (24)a. 1a persona del present d'indicatiu: REMANEŌ > *remanjo* > *remany* > **remany*
- b. 3a persona del present de subjuntiu: REMANEAT > *remanjat* > *remanyat* > **remanya*

Aquest verb, doncs, seguí el mateix camí que *tenir* i *venir*. Les formes del patró L d'aquests verbs haurien de presentar igualment un radical etimològic terminat en *-ny-* (v. Taula 11). Tanmateix, des dels primers textos les formes d'aquest model presenten l'extensió velar /g/: 1a *tinc*, 3a *tinga*; 1a *vinc*, 3a *vinga*.

	<i>tenir</i>	<i>venir</i>
1a persona present d'indicatiu	TENEŌ > * <i>tiny</i>	VENIŌ > * <i>viny</i>
Present de subjuntiu	3a TENEAT > * <i>tinya</i>	3a VENIAT > * <i>vinya</i>

Taula 11. Evolució del llatí al català de les formes del patró L dels verbs *tenir* i *venir*

La velarització de les formes del patró L de *tenir* i *venir* podria haver estat afavorida pel fet que el patró PyTA d'aquests dos verbs presentava l'extensió /g/ en català medieval, com s'il·lustra a la Taula 12.

	<i>tenir</i>	<i>venir</i>
Passat simple	3a TENUIT > <i>tenc</i> >> <i>tengué</i>	3a VĒNIT > <i>venc</i> >> <i>vengué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a TENUERAT > <i>tengra</i> >> <i>tenguera</i>	3a VĒNERAT > <i>vengra</i> >> <i>venguera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a TENUISSET > <i>tengués</i>	3a VĒNISSET > <i>vengués</i>

Taula 12. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu dels verbs *tenir* i *venir*

Aquesta justificació, però, no es pot aplicar a *romandre*, ja que el radical etimològic del patró PyTA d'aquest verb acabava en -s- (v. Taula 10). Wheeler (2011: 190) proposa per al català una explicació semblant a la que feu Menéndez Pidal per al castellà (1985 [1904]: 292): la velar es va estendre analògicament al patró L dels verbs *romandre*, *tenir* i *venir*, des de verbs com *pertànyer* o *plànyer* (que analitzarem en § X.2). Aquests verbs es caracteritzaven perquè presentaven alternança etimològica entre una consonant nasal seguida de l'extensió /g/ en les formes del patró L (1a *planc*; 3a *planga*) i una consonant nasal palatal -ny- en la resta de cel·les del present d'indicatiu (3a *plany*). Açò va originar un problema de correspondència amb les formes etimològiques del patró L de *romandre*, *tenir* i *venir*: en aquests verbs, les formes terminades en -ny- eren les pròpies del patró L (1a **remany*; 3a **remanya*), mentre que la resta de persones presentaven un radical acabat en -n- (3a *reman*, 3a *ten* > *té*; 3a *ven* > *ve*); en canvi, en el grup de verbs de *plànyer* o *pertànyer*, -ny- era la terminació pròpia de les caselles que no formaven part del patró L (3a *pertany*; 3a *plany*). A la Taula 13 il·lustrem aquest conflicte en la correlació de les formes verbals del tema de present a partir dels verbs *romandre* i *plànyer*. Veiem els problemes de correspondència adés indicats en les formes ombrejades a la taula.

	<i>romandre</i>		<i>plànyer</i>	
	Pres. indicatiu	Pres. subjuntiu	Pres. indicatiu	Pres. subjuntiu
1a	* <i>remany</i>	* <i>remanya</i>	<i>planc</i>	<i>planga</i>
2a	<i>remans</i>	* <i>remanyes</i>	<i>planys</i>	<i>plangues</i>
3a	<i>reman</i>	* <i>remanya</i>	<i>plany</i>	<i>planga</i>
4a	<i>remanem</i>	* <i>remanyam</i>	<i>planyem</i>	<i>plangam</i>
5a	<i>remanets</i>	* <i>remanyats</i>	<i>planyets</i>	<i>plangats</i>
6a	<i>remanen</i>	* <i>remanyen</i>	<i>planyen</i>	<i>planguen</i>

Taula 13. Formes etimològiques del present d'indicatiu i del present de subjuntiu dels verbs *romandre* i *plànyer*

Per tal de resoldre l'ús dual de la terminació *-ny-* en ambdós models, *romandre*, *tenir* i *venir* adoptaren l'extensió /g/ per a les formes del patró L, com s'ha indicat a (24) i en la Taula 11. A més, l'adopció de la velar en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu permetia establir una distinció més robusta entre les formes del patró L i la resta de formes del present d'indicatiu, atés que la distinció entre /ng/ i /n/ era més forta que una distinció basada en la palatalitat de la nasal (1a **remany* vs. 3a *reman*), que segurament era vista com a feble pels parlants (Malkiel 1974: 316). Posteriorment, la presència de l'extensió /g/ en el patró L de *romandre* podria haver accelerat el ritme de velarització del patró PyTA.

Per al nostre estudi, calia decidir amb quina subclasse s'avenia millor *romandre*. La primera possibilitat era agrupar-lo amb els verbs del tipus *dir*, que presentaven etimològicament un patró PyTA amb radical acabat en *-x-* [ʃ] i un patró L amb l'extensió /g/. La segona possibilitat era afegir-lo al grup de verbs representat per *atendre* o *prendre*, que presentaven un radical PyTA acabat en *-s-* i un patró L amb radical regular sense velaritzar. Després de fer els recomptes individualitzats de *romandre*, es constata, com veurem a continuació, que el seu comportament coincideix amb aquest segon subgrup. Per tant, quant al patró PyTA, hem inclòs les formes de *romandre* en els recomptes del conjunt de verbs representat per *prendre*.

2.1. Resultats del passat simple

A partir de les dades que ofereix la Taula 14, s'observa com la distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *pres*) i velaritzades (3a *prengué*) varia notablement al llarg del període estudiat, amb la variant velaritzada com a preeminent a

la fi del període. D'acord amb els resultats obtinguts del corpus, hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del passat simple entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 707,968, p < 0,001, V$ de Cramer = 0,798). Conseqüentment, es pot afirmar que la variable 'segle' influeix en la distribució d'aquestes formes; a més, com que la V de Cramer té un valor major que 0,6, la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la distribució de les formes amb velar i sense velar és forta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	97	35
		Recompte esperat	57	75
		% dins de segle	73,5%	26,5%
	XV	Recompte	382	89
		Recompte esperat	203,5	267,5
		% dins de segle	81,1%	18,9%
	XVI	Recompte	1	183
		Recompte esperat	79,5	104,5
		% dins de segle	0,5%	99,5%
	XVII-XIX	Recompte	—	324
		Recompte esperat	140	184
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	480	631	
	% dins de Segle	43,2%	56,8%	

Taula 14. Taula creuada del passat simple dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Novament, com ocorre amb els verbs analitzats en l'apartat anterior (*dir*, *dur* i derivats), la variable de persona és rellevant per a l'anàlisi de la penetració de les formes velaritzades, ja que aquesta extensió es dona a un ritme diferent en les diverses persones, amb la tercera persona més endarrerida, com es constata a (25): en el primer exemple, es documenta la forma de tercera persona del passat simple del verb *respondre* acabada en *-s* (*respòs*) al costat de la sisena persona ja velaritzada (*respongueren*); en el segon exemple ocorre el mateix, atés que la forma de tercera persona de *prendre*, amb la marca *-s-* (*pres*), apareix juntament amb la forma velaritzada de sisena persona (*prengueren*).

- (25)a. *Respongueren* les donseles, e dixeren: –Molt ha vetlat anit, e·s sent malalta.
Respòs lo rey: –No és ara hora de sentir malalta, que ela pendrà vuy major honrament que anch dona presés. (*Filla*, p. 36 [XIV])
- b. Lo rey *près* los dos per les mans e la reyna los altres dos, e lo rey e la reyna anaven enmig. Los de la reyna la *prengueren* del braç e axí anaren tots fins a la sglésia. (*Tirant*, p. 289 [XV])

A continuació, es tractarà l'extensió de la velar desglossada per persones. D'acord amb les dades de la Taula 15, les persones que presenten una freqüència d'ús major són les mateixes que en el grup de verbs estudiat en l'apartat anterior (v. § VI.1.1), això és, la primera persona del singular i la tercera persona del singular i del plural.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
1a pers. sing.	Segle	XIV	1	26
		XV	—	2
		XVII	—	2
		XVIII	—	4
2a pers. sing.	Segle	XIV	—	1
		XVIII	—	1
3a pers. sing.	Segle	XIII	10	—
		XIV	81	1
		XV	378	5
		XVI	1	127
		XVII	—	116
		XVIII	—	84
		XIX	—	30
1a pers. plural	Segle	XIV	1	—
		XVIII	—	4
		XIX	—	2
3a pers. plural	Segle	XIII	1	—
		XIV	3	7
		XV	4	82
		XVI	—	56
		XVII	—	44
		XVIII	—	26
		XIX	—	11

Taula 15. Taula creuada del passat simple dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes segons la variable ‘persona’ en les files, desglossats en funció del segles —variable ‘segle’—, i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Pel que fa a la primera persona, el canvi es completa molt aviat. Llevat d’un cas en el segle XIV (26a), les altres 26 formes d’aquest segle ja presenten l’extensió velar /g/ (26b), tendència que es manté en la resta dels períodes estudiats (26c-d).

- (26)a. Jo *estesí* los brassos per pendre-la, e no tocharen sinó lo vent que per lo seu cahiment se engendrà en l’ayre. (*Lo somni*, p. 166 [XIV])
- b. ab aquesta devota lletra ó coneguí no pasaren molts dies *ý compreguí* molt lleugerament aquell qui d’ella assau coses me havia ditas (*Corbatxo*, p. 30 [XIV])

- c. Y *responguí*, segons consta en lo dietari, a hont se veurà ma resignació, y, regonexent ab dit recado que occurrian negocis del servey de sa magestat, *prenguí* lo endemà la purga y lo dia següent acudí al consistori (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 92 [XVII])
- d. durant lo treball d'apedaçar lo quadern, *prenguí* la ullera de llarga vista i me n'isquí a un terrat (*Calaix de sastre*, any 1783 [XVIII])

De la segona persona només s'han extret 2 casos (27), tots dos velaritzats, l'un més primerenc, del segle XIV, i l'altre més tardà, del XVIII.

- (27)a. e pur, d'aquell poch que n *comprenguíst*, en desesperació ne cuydist venir (*Corbatxo*, p. 80 [XIV])
- b. Jo pense que *defengueres* eixe punt en atra part. (*Col·loquis de Carles Leon*, s. n. [XVIII])

La persona de què disposem de més dades és, de bell nou, la tercera del singular. Durant els segles XIII i XIV només es documenten formes sense velaritzar (28).

- (28)a. Seyner, comensá e d'el metex, Seyner, venc la volentat e en el metex se *romás* (*Llibre de contemplació en Déu*, LIII – [6] [XIII])
- b. Si à pres altres coses, deu-les-li tornar en aquela valor que eren con les *près*, o el preu que ladoncs valien. (*Costums de Tortosa*, p. 87 [XIII])
- c. baxà lo cap un poch e, alçant los muscles, *estès* la mà vers mi dient (*Lo somni*, p. 192 [XIV])

Cal esperar fins al segle XV perquè apareguen les primeres formes amb l'extensió /g/ (29a-b), de les quals es documenten 5 casos. Tanmateix, durant aquesta centúria, les formes sigmàtiques (29c-d) segueixen sent aclaparadorament majoritàries, atés que es testimonien fins a 378 casos.

- (29)a. ab son marit, lo comte Guillem de Varoych, e lo que ell li *respongué*, recitant-li les batalles de la ciutat de Roan (*Tirant*, p. 119 [XV])

- b. e ella no u comportà, e *prengué*·l del braç e alçà·l de terra, e abraçà·l e besà·l de amor virtuosa. (*Tirant*, p. 366 [XV])
- c. lo fill del comte Cap de Stopa e dels fets que féu, e com aquest comte *près* la ciutat de Mallorca (*Històries e conquestes*, p. 146 [XV])
- d. e hoÿt lo per què venien, *respòs* la virtuosa comtessa e dix que era molt contenta (*Tirant*, p. 115 [XV])

En el segle XVI es capgira la situació i es completa el canvi, ja que només es registra un cas amb -s- (30a), mentre que les altres 125 formes ja presenten totes l'extensió /g/ (30b), tendència que es manté en els segles següents (30c-d).

- (30)a. saber la hora volia sa magestat entrar en la present ciutat, e *respòs* que a les ·XII· hores de mig dia (*Solemnitats*, p. 7 [XVI])
- b. Àn-se fets grans yudicis en Barcelona y la yent *romangué* molt espantada. (*Despalau*, p. 122 [XVI])
- c. después que el tornaren, estigué pres en València, y es *compongué* en lo virrey y el trageren (*Notícies de València i son regne*, [505] [XVII])
- d. De resultes d' una refrega que va tindre, li feren fer la tanda y estigué uns cuants anys en presili, ahon *deprengué* l' ofisi de pedrapiquer. (*Ensisam*, p. 251 [XIX])

De la quarta persona no es disposa de gaire dades. Al segle XIV només es documenta una forma, amb la marca -s- (31a). Les altres formes documentades, dels segles XVIII i XIX, presenten l'extensió velar /g/ (31b-c).

- (31)a. Fem-vos asaber que nós som fort despagats e hirats, que una fembra estranya *presem* per muller (*Filla*, p. 47 [XIV])
- b. *Encenguérem* un cap de ciri peraquè m'hi veges. (*Calaix de sastre*, any 1783 [XVIII])
- c. Y sense mes rahons, *prenguérem* el montante y en quatre camallaes mos posarem en lo puesto. (*Ensisam*, p. 478 [XIX])

No hi ha cap cas de la cinquena persona. Pel que fa a la sisena persona, del període inicial, només es testimonia una forma, la qual presenta la marca -s- (32).

- (32) cor sens nula occasió que en vos no trobaren, vos *preseren* los jueus e assotaren vos e crucificaren vos (*Llibre de contemplació en Déu*, LXXV – [16] [XIII])

Al segle XIV, es documenten 3 casos de formes sense velar (33a), enfront dels 7 que presenten l'extensió /g/ (33b).

- (33)a. Morí·s la regina que no·n *romaseren* més infans, e el rey amava-la sobre totes coses. (*Filla*, p. 29 [XIV])
- b. en Francesc Carbonell e en Guillem Arnau *prengueren* del compte d'en Bernat Sanç, e qui sia haüt tant com ne *prengueren* de més com per privilegi no·n degen haver (*Xàtiva*, p. 38 [XIV])

En el segle XV es consolida la tendència del segle anterior, i les formes velaritzades esdevenen aclaparadorament majoritàries (34), 82 casos, enfront de les formes sense velaritzar, de les quals es documenten només 4 casos (35). Cal remarcar que les formes de sisena persona sense velar d'aquest segle presenten totes un radical regular (en els exemples que s'adjunten: *defen-* i *respon-*), la qual cosa indica que aquest podria haver estat un pas intermedi en l'evolució de formes amb -s- cap a formes amb l'extensió /g/.

- (34)a. E ells *respongueren* que ell se volgués seure, que ells tots starien de peus (*Tirant*, p. 192 [XV])
- b. E ladonchs perderen Spanya los cristians que no n'í *romangueren* sinó en quatre o cinch lochs (*Històries e conquestes*, p. 169 [XV])
- (35)a. la qual se fóra perduda sinó per dos grans senyors qui s'í trobaren, los quals la *deffeneren* als moros (*Històries e conquestes*, p. 169 [XV])
- b. E tots cridant *responeren* dient axí: «Senyor e pare nostre, muyram tots com a faels xpistians per la fe, e fiem de Déu, que ell nós darà Victòria.» (*Solemnitats*, p. 224 [XV])

En la resta de segles en totes les formes verbals extretes de la sisena persona s'observa l'extensió /g/ (36).

- (36)a. Ý, dita una oració de Nostra Señora, *prengueren* la image, que venia dins un tabernacle (*Antiquitats*, p. 252 [XVI])
- b. ses senyories, per orga del senyor diputat militar, essent absent lo ecclesiàstich per sa indisposició, *respongueren* a sa excel·lència (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 41 [XVII])

Semblantment al que ocorre amb la classe de verbs que presentaven una velar etimològica en el patró L (*dir, dur*), les diferències de ritme evolutiu que mostren les persones en el procés de velarització tornen a estar relacionades amb les diferències de marcatge. D'aquesta manera, les tres persones d'ús més freqüent en el nostre corpus (primera, tercera i sisena) mostren una evolució bastant diferent. En primer lloc, quant a la primera persona, que és la més marcada de les tres esmentades, es constata com al segle XIV ja s'ha consolidat el canvi. En segon lloc, la tercera persona, que és la menys marcada, és la més reticent al canvi. D'acord amb les dades del nostre corpus, les formes sense velaritzar són les majoritàries fins al segle XV. A partir del segle XVI, però, la situació es capgira i les formes innovadores amb velar passen a ser les que prevalen als textos, atés que no es torna a documentar cap cas sense l'extensió /g/. Finalment, amb referència a la sisena persona, la menys marcada de les formes del plural, ja en el segle XIV les formes velaritzades són més freqüents que les formes sense velar. Al segle XV es pot afirmar que el canvi s'ha completat.

A la Taula 16 s'ofereixen els recomptes de la tercera persona del singular, la tercera del plural i la resta de persones agrupades, per tal de mostrar la jerarquització del procés d'extensió de la velar. Les dades mostren que la tercera persona del singular és la més resistent al canvi, ja que fins al segle XV les formes sense velar segueixen sent majoritàries. Cal esperar al segle XVI perquè les formes amb l'extensió /g/ es consoliden. Pel que fa a la tercera persona del plural, en el primer període les formes velaritzades ja són més freqüents que les sibilants, encara que fins al segle XV el desequilibri de formes en favor de les formes velaritzades no esdevé notori. Finalment, quant a la resta de persones, molt més marcades que les dues anteriors, podem observar com les formes amb

l'extensió velar /g/ ja són les que preponderen des del primer moment. Per tant, en el passat simple d'aquesta classe verbal el marcatge és rellevant a l'hora de jerarquitzar el procés d'extensió de la velar.

			XIII-XIV	XV	XVI	XVII-XIX
3a pers. sing.	No velaritzat	Recompte	91	378	1	—
		% dins de segle	98,9%	98,7%	0,8%	0%
	Velaritzat	Recompte	1	5	127	230
		% dins de segle	1,1%	1,3%	99,2%	100%
3a pers. plural	No velaritzat	Recompte	4	4	—	—
		% dins de segle	36,4%	4,7%	0%	0%
	Velaritzat	Recompte	7	82	56	81
		% dins de segle	63,6%	95,3%	100%	100%
resta de persones	No velaritzat	Recompte	2	—	—	—
		% dins de segle	6,9%	0%	0%	0%
	Velaritzat	Recompte	27	2	—	13
		% dins de segle	93,1%	100%	0%	100%

Taula 16. Taula creuada del passat simple dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes segons la variable 'persona' en les files, desglossats en funció del tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'—, i amb els recomptes segons el segle —variable 'segle'— en les columnes

Novament, hem realitzat un diagrama de barres per a il·lustrar gràficament les tres agrupacions de persones (v. Figura 2). La tercera persona és la que es velaritzava més tardanament, en el segle XVI. En aquesta persona, el grup de *prendre* sembla més innovador que el de *dir*, ja que aquest darrer conjunt de verbs completa el canvi un segle més tard, en el XVII. Potser en el grup de *prendre* el canvi era promogut especialment pel principi d'uniformitat, atesa l'al·lomorfa de radical que es donava en el passat en les formes sense velaritzar: així, es documentaven tant radicals terminats en *-s-* (*pres-*) com radicals regulars (*pren-*), mentre que en *dir* o *dur* només existia un radical terminat en *-x-* [ʃ] (*dix-*, *dux-*) abans de la introducció de l'extensió /g/. Quant a la sisena persona, durant el primer període les formes amb l'extensió /g/ ja són les més habituals, encara que el canvi no es consolida fins al XV. Novament s'observen diferències amb el grup de verbs representat per *dir*, ja que en aquesta subclasse en el segle XIV encara són majoritàries les formes etimològiques, mentre que en el subgrup de *prendre*, encara que cal esperar al segle XV perquè s'acomplisca el canvi, ja són més habituals les formes amb l'extensió /g/ al XIV. En la resta de persones, els verbs del tipus *prendre* coincideixen amb

els analitzats en § VI.1.1, atés que des dels primers textos les formes innovadores amb l'extensió /g/ són les majoritàries.

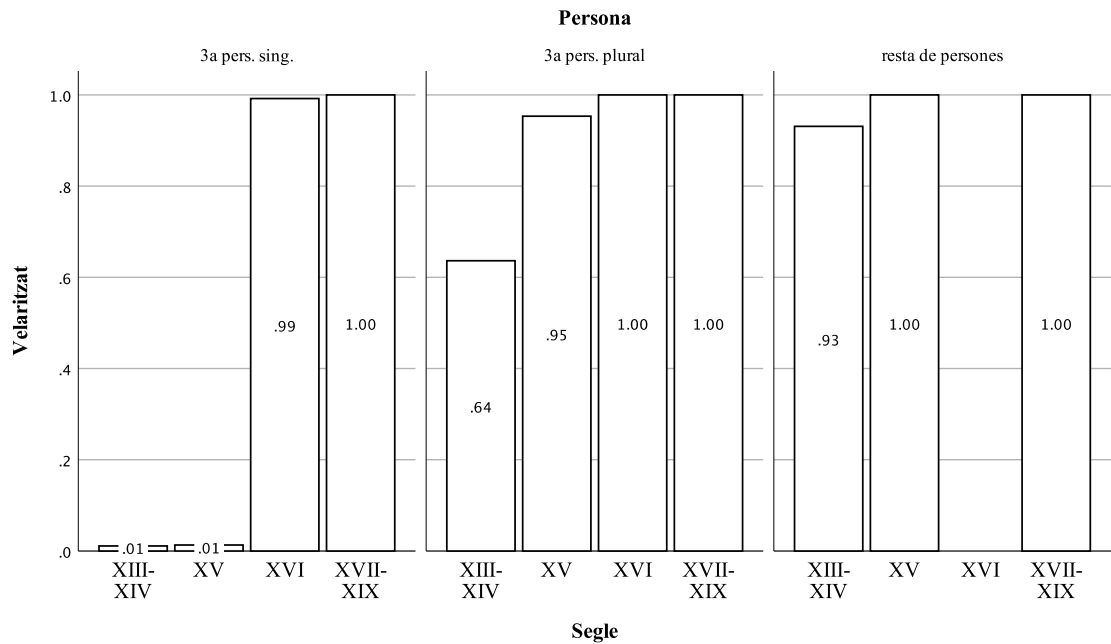

Figura 2. Diagrama de barres del passat simple dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb la variable 'segle' en l'eix de categories, la variable 'persona' en les columnes i el nombre de formes velaritzades en les barres, amb proporcions de 0 a 1

2.2. Resultats de l'imperfet de subjuntiu

Com indiquen les dades de la Taula 17, el repartiment percentual entre formes no velaritzades (*3a presés*) i velaritzades (*3a prengué*s) varia notòriament al llarg del període estudiat, amb les formes velaritzades com a dominants a l'acabament del període estudiat. El test estadístic revela que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals de l'imperfet de subjuntiu entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 70,416$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,800). La variable 'segle', doncs, repercuteix en la distribució de les formes verbals. A més, l'alt valor de la V de Cramer ens informa que la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la distribució de les formes amb velar i sense velar és forta.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII	Recompte	25	1
		Recompte esperat	8,9	17,1
		% dins de segle	96,2%	3,8%
	XIV	Recompte	12	17
		Recompte esperat	9,9	19,1
		% dins de segle	41,4%	58,6%
	XV	Recompte	1	21
		Recompte esperat	7,5	14,5
		% dins de segle	4,5%	95,5%
	XVI	Recompte	—	11
		Recompte esperat	3,8	7,2
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	23
		Recompte esperat	7,9	15,1
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	38	73	
	% dins de segle	34,2%	65,8%	

Taula 17. Taula creuada de l'imperfet de subjuntiu dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

En aquest temps verbal, la variable persona no té una rellevància especial pel que fa a l'extensió de la velar, atés que no es detecta un ritme evolutiu diferenciat per a cada persona; per tant, s'analitzen les persones conjuntament. A més, pel que fa a l'organització general dels períodes estudiats, hem separat els segles XIII i XIV, ja que, com es constata a la Taula 17, la distribució de les formes verbals varia notablement entre aquestes dues centúries. Per començar, al segle XIII les formes no velaritzades constitueixen el 96,2% (37), mentre que només es documenta un cas amb l'extensió /g/ (38).

- (37)a. Amorós Seynor! Vos volgés ordenar que nosta dona sancta Maria fos digna que vos *presesetz* carn d'ela (*Llibre de contemplació en Déu*, LIII – [6] [XIII])
- b. si doncs en eles no era contengut que alcun o alguns dels fetz passatz s'í *entenessen* (*Costums de Tortosa*, p. 74 [XIII])

- (38) o ç'absentava perquè no·l *prengés* ne l'inphiteota lo y pogés donar ne pagar (Costums de Tortosa, p. 261 [XIII])

Durant el segle XIV es produeix un canvi estadísticament rellevant, per tal com la distribució de les formes esdevé bastant equitativa: les formes velaritzades representen el 58,6% (39), mentre que les que no tenen velar constitueixen el 41,4% (40).

- (39)a. E yo no volria que tu en alguna cosa *entenguesas* que ella fos sàvia (Corbatxo, p. 64 [XIV])
b. per so que lo regna no *romangués* a gents estranyes (Filla, p. 29 [XIV])
- (40)a. E·l comte féu cercar si trobaria negun hom qui l'*entesés*; e vench ·I·alamany, e dix que eyl l'entendria. (Filla, p. 39 [XIV])
b. ordenaren e fengueren per bé que·l dit feyt se *deffenés* per justícia per totes aquelles vies e maneres que degué ne fos fahedor. (Xàtiva, p. 119 [XIV])

En el segle XV es completa el canvi: llevat d'un cas (41), el 95,5% de formes extretes d'aquest segle presenten l'extensió /g/ (42a). En els segles següents es manté aquesta tendència (42b-c).

- (41)a. e deu-sa resumir spirit de consolació, com *presés* primer los sacraments ecclesiàstichs (Solemnitats, p. 207 [XV])
- (42)a. car sol un cabell que de mi fos caygut en terra no·l te volria aver dat ni consentiria menys que·l *prenguesses* (Tirant, p. 266 [XV])
b. per a que, juntament ab lo syndich del dit bras militar, *entenguessen* en fer reformar los perjohins (Antist, p. 256 [XVI])
c. Y estant junts los canonches, uns foren de parer que es *suspengués* y admetés la contenció (Notícies de València i son regne, [803] [XVII])

Tot plegat, les dades del nostre corpus indiquen que al segle XIV les formes velaritzades ja són més freqüents (58,6%) i que aquesta tendència es consolida en el segle següent, ja que a partir del segle XV totes les formes documentades presenten l'extensió

/g/. Si es compara l'imperfet de subjuntiu amb el passat simple, observem com aquest darrer temps tarda un segle més a consumir el canvi. Aquest desfasament temporal es pot explicar a partir de dos factors: en primer lloc, el fet que l'imperfet de subjuntiu siga un temps més marcat respecte al passat simple propicia que s'adopte la velar abans, atés que les formes menys marcades són més reticents al canvi lingüístic; en segon lloc, el fet de la menor freqüència de l'imperfet de subjuntiu respecte del passat simple també afavoreix la ràpida extensió de la velar, atés que les formes més emprades també solen ser més resistents a experimentar variacions. D'altra banda, en l'imperfet de subjuntiu, l'evolució del conjunt de verbs representats per *prendre* és idèntica a la dels verbs del tipus *dir* (v. § VI.1.2): en tots dos grups les formes velaritzades esdevenen les més habituals al segle XIV i el canvi s'acompleix definitivament en el XV.

2.3. Resultats del condicional en -ra

L'últim temps verbal que ens resta és el condicional. Les poques dades recollides d'aquest temps es mostren a la Taula 18. Com s'esdevenia amb el grup de verbs il·lustrat per *dir*, només s'han documentat casos amb l'extensió /g/ per al model de *prendre*.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	—	1
	XV	—	—
	XVI	—	—
	XVII-XIX	—	13
Total		—	14

Taula 18. Taula creuada del condicional en -ra dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Pel motiu ja adduït abans (v. § VI.1.3), només es testimonia un cas de condicional pròpiament dit (43), mentre que la resta de casos, de segles més tardans, són formes emprades com a imperfet de subjuntiu en obres valencianes (44).

- (43) ja fos so que él pendre ne regar volgés d'aquela ayga, e dins son cor tengés que·n prengera (*Costums de Tortosa*, p. 168 [XIII])

- (44)a. director de estes idees, la publicà demanant votara cada ú lo que *entenguera* ser millor (*Esplugues*, p. 92 [XVIII])
- b. Si'l Blanc de Chuan tinguera el cor com lo seu color, pot ser que mes se *riguera* al vore riure á un muntó (*Ensisam*, p. 99-100 [XIX])

Per tal de comprovar si les dades obtingudes del corpus analitzat es veuen corroborades pel corpus de control, s'ha fet una cerca al *CICA* de la tercera persona del singular dels verbs *prendre* i *respondre*, que són els més freqüents dins d'aquest grup. Del primer verb no es documenta cap forma amb radical acabat en *-s-* (3a *presera*) o amb radical regular (3a *prenera*). Els pocs casos que conté el *CICA* presenten l'extensió /g/, com ocorre amb les dades del nostre corpus. Quant al segon verb, només es testimonien tres casos sense velaritzar (45), pertanyents a la mateixa obra, datada en la segona meitat del segle XIV. També en aquest segle es registra un cas velaritzat d'aquesta mateixa persona (46). Per tant, malgrat que ni el nostre corpus ni el *CICA* ens ofereixen les dades necessàries per a fer una anàlisi més fonamentada, es comprova com les formes sense velaritzar són poc freqüents i deixen d'emprar-se en els primers segles.

- (45)a. mene·ls e·l coral e dar-t'em peyora! e qe lo dit Gillemó qe *responera* e qe dix (*Un llibre reial mallorquí del segle XIV*, p. 252 [XIV])
- b. e ·ll dit Jacmó Sera sí dixera: "E qui ych va ab dart en sa mà per villa?" e ·l dit Pericó sí li *resposera* (*Un llibre reial mallorquí del segle XIV*, p. 270 [XIV])
- (46) «E quina man[er]a hi tendrets?» e aquel Bonanat q[ue] *responguera* a aquest (*Testimoni del notari Arnau Vedell en l'agressió contra el portador de lletres Jordi March Girgoleta*, p. 217 [XIV])

3. CONCLUSIONS

D'acord amb el que s'ha assenyalat al llarg del capítol, es pot concloure que el procés de velarització del morfoma del patró PyTA s'adequa als principis de coherència i convergència, ja que una vegada introduïdes les formes amb l'extensió /g/, aquestes acaben generalitzant-se al conjunt del morfoma. No obstant això, contràriament al que seria esperable, aquest canvi no es produeix en bloc, no afecta simultàniament el conjunt

del morfoma, puix que hi ha algunes formes que l'assumeixen més ràpidament que unes altres. Des d'un punt de vista teòric, aquest fet té implicacions importants, ja que obliga a matisar els principis de coherència i convergència, o almenys, a completar-los amb els principis relacionats amb el marcatge i, concretament, amb el fet que les formes menys marcades tendeixen a ser més estables, com ja apunta Wheeler (2012: 170).

Pel que fa al passat simple, la tercera persona del singular és la més reticent al canvi, ja que en els dos primers segles encara no es documenten formes velaritzades en cap de les dues classes verbals analitzades. El fet que fos la forma menys marcada (v. § II.1.1), i també la que presentava una freqüència d'ús més alta, degué afavorir el manteniment de la forma etimològica durant més temps. Cal esmentar que la velarització d'aquesta persona es consolida abans en el grup de *prendre* que en el de *dir*: al segle XVI, les formes amb l'extensió /g/ constitueixen el 99% dins de la classe de verbs amb PyTA sigmàtic; en canvi, en aquesta centúria les formes velaritzades només representen el 46% en el grup de verbs amb -x- [ʃ] com a marca de perfet, que consoliden el canvi un segle més tard. Com s'ha indicat més amunt, potser en el grup de *prendre* el canvi es va produir abans que en el model de *dir* per tal de resoldre la major al·lomorfa de radical en aquest temps en les formes sense velaritzar; en el primer model, es documenten al corpus dues classes de radicals PyTA sense l'extensió /g/, l'un amb la marca -s- (3a *pres*) i l'altre amb una forma regular (3a *prené*). En canvi, en la classe de verbs del tipus *dir*, solament hi havia un tipus de radical abans que s'adoptara l'extensió /g/, acabat en -x- [ʃ] (3a *dix*).

En la sisena persona també s'observen certes divergències en el ritme de velarització entre ambdós grups. Malgrat que tant en els verbs del tipus *dir* com en els verbs del tipus *prendre* el procés de velarització d'aquesta persona es consolida al segle XV, durant el primer període estudiat les formes amb l'extensió /g/ només representen el 19% en el primer conjunt de verbs, mentre que en el segon ja constitueixen el 64%. Per tant, els verbs amb PyTA sigmàtic són novament una mica més innovadors que els verbs del tipus *dir*. La velarització més primerenca d'aquesta persona respecte de la tercera es justifica pel marcatge, ja que la sisena persona era marcada quant al nombre (plural). Tot i això, com que era la menys marcada de les formes de plural, encara trigà dos segles a consolidar el canvi definitivament. Finalment, la cronologia de la velarització de la resta de persones coincideix en les dues classes verbals, en què des dels primers segles les formes velaritzades són majoritàries. L'adopció primerenca de l'extensió /g/ en la primera

i la segona persona tant del singular com del plural es justifica perquè aquestes dues persones eren molt més marcades que la tercera.

El procés de velarització de l'imperfet de subjuntiu difereix del passat simple en dos aspectes. En primer lloc, l'adopció de l'extensió /g/ es produeix alhora en totes les persones, a diferència del passat simple, en què hi ha una jerarquització per persones. En segon lloc, el canvi es completa abans que en aquest temps. Després d'haver completat les dades del corpus amb les del *CICA*, constatem com en aquest temps tant el grup de *dir* com el de *prendre* es comporten de la mateixa manera: al segle XIV les formes velaritzades ja són més freqüents, i al XV es consolida el canvi definitivament. Si comparem la cronologia de velarització amb el passat simple, l'imperfet de subjuntiu adopta l'extensió /g/ dos segles abans en el grup de *dir* i un segle abans en el grup de *prendre*. De nou, el principi de marcatge serveix per a explicar per què l'imperfet de subjuntiu és més innovador: el fet que aquest temps siga marcat respecte del mode (subjuntiu), afavoreix el canvi. Aquesta diferència de marcatge s'evidencia a partir de la diferenciació entre la primera i la tercera persona. Així, en un temps absolut com el passat simple, les formes etimològiques (1a *dix* vs. 3a *dix*) eren incongruents amb les característiques definidores de l'estructura del sistema, ja que presentaven sincretisme. Aquest conflicte de naturalitat es resolgué amb l'afebliment d'aquestes formes, procés que coincidí amb la velarització del temps: 1a *diguí* vs. 3a *digué*. En canvi, en l'imperfet de subjuntiu tant les formes etimològiques com les innovadores mantingueren el sincretisme: 1a *dixés* >> *digués* vs. 3a *dixés* >> *digués*. Recordem que, d'acord amb el principi de marcatge en el sincretisme, aquest s'accepta més fàcilment en contextos marcats, com és el cas de l'imperfet de subjuntiu. Finalment, un altre factor que ajuda a entendre la velarització més precoç d'aquest temps té a veure amb la menor freqüència d'ús respecte del passat simple. Cal recordar que, com més emprada és una forma verbal, més resistent es mostra en el nostre corpus al canvi lingüístic, i viceversa.

Quant al tercer temps PyTA, el condicional en *-ra*, l'escassetat de formes tant al corpus com al *CICA* ens impedeix fer-ne una anàlisi profunda. Les dades recollides ens indiquen que la cronologia del procés de velarització d'aquest temps s'adiu bastant amb l'imperfet de subjuntiu: les formes etimològiques només es documenten durant els dos primers segles i, al segle XV, es completa el canvi. Les raons que justifiquen la velarització d'aquest temps són paral·leles a les que hem exposat per a l'imperfet de subjuntiu: el condicional és marcat respecte del passat simple, ja que és un temps relatiu. N'és una

prova el fet que també s'accepta sense problemes el sincretisme entre la primera i la tercera persona, tant en les formes etimològiques com en les velaritzades: 1a *dixera* >> *diguera* vs. 3a *dixera* >> *diguera*.

VII. EXTENSIÓ DE LA VELAR EN EL MORFOMA DEL PATRÓ L

Al llarg d'aquest capítol, analitzem el procés de velarització de les formes del patró L de tres classes verbals diferents. La primera classe es caracteritza per presentar un patró PyTA amb sibilant i un tema de present amb radical regular, amb homofonia entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu. D'aquesta classe formen part verbs com *atendre* o *prendre*, dels quals ja hem estudiat en § VI.2 el procés velarització del morfoma PyTA. El segon conjunt de verbs, del qual formen part *beure* o *moldre*, s'identifica per tenir l'extensió /g/ en els temps de perfet i un radical regular en les formes del tema de present, amb sincretisme entre la primera persona del present d'indicatiu i la tercera. Finalment, la tercera classe, formada per verbs com *deure* o *valer*, coincideix amb l'anterior en el fet de presentar un PyTA amb l'extensió /g/. No obstant això, les formes del patró L presentaven un radical etimològic acabat en consonant palatal o sibilant, producte de l'evolució fonètica regular, la qual cosa evitava el sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu, a diferència del grup de *beure*. A partir dels resultats del corpus, veurem si la tendència a desfer el sincretisme entre aquestes persones és un factor que accelere la penetració de l'extensió /g/ en les formes del patró L.

1. VERBS AMB PATRÓ PYTA SIGMÀTIC

En aquest apartat s'analitza la penetració de l'extensió velar /g/ en el morfoma del patró L en un conjunt de verbs que, etimològicament, presentaven un radical regular sense velaritzar en el patró L i un patró PyTA sigmàtic (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1). Es tracta, doncs, de la mateixa tipologia de verbs estudiats en § VI.2,⁸ caracteritzats per tenir en català antic un radical PyTA amb la marca -s-. La majoria de verbs d'aquesta classe tenien un infinitiu acabat en *-ndre*⁹ (*prendre*, *respondre*) i, alguns pocs, en *-ure* (*riure*, *cloure*).

A la Taula 1 s'indica l'evolució fonètica regular del present d'indicatiu i del present de subjuntiu dels verbs *prendre* i *riure*. S'ha de remarcar com en el grup de verbs

⁸ En aquest apartat, el verb *romandre* s'analitzarà a banda en 1.3, atesa l'especificitat que presenta en el patró L.

⁹ *Vendre* s'analitzarà a banda en § XI.3, ja que presenta un ritme evolutiu molt diferenciat respecte de la resta de verbs que formen aquest grup.

amb infinitiu acabat en *-ndre* totes les formes dels dos temps presentaven un radical regular acabat en *-n-*: *pren-*, en el cas de *prendre*. En canvi, en els verbs amb infinitiu terminat en *-ure*, es detecten dos al·lomorfes del radical: en el cas de *riure*, *riu-* en les persones primera, segona i tercera del present d'indicatiu, i *ri-* en la resta de persones. En llatí vulgar es degué produir l'elisió de la *-E-* en les formes del patró L, de manera que s'evità la possible aparició d'una consonant palatoalveolar en el radical.

	<i>prendre</i>		<i>riure</i>	
	Pres. indicatiu	Pres. subjuntiu	Pres. indicatiu	Pres. subjuntiu
1a	PRĒNDŌ > <i>pren</i>	PRĒNDAM > <i>prena</i>	RĪD(E)Ō > <i>riu</i>	RĪD(E)AM > <i>ria</i>
2a	PRĒNDIS > <i>prens</i>	PRĒNDĀS > <i>prenes</i>	RĪDĒS > <i>rius</i>	RĪD(E)ĀS > <i>ries</i>
3a	PRĒNDIT > <i>pren</i>	PRĒNDAT > <i>prena</i>	RĪDET > <i>riu</i>	RĪD(E)AT > <i>ria</i>
4a	PRĒNDIMUS > <i>prenem</i>	PRĒNDĀMUS > <i>prenam</i>	RĪDĒMUS > <i>riem</i>	RĪD(E)ĀMUS > <i>riam</i>
5a	PRĒNDITIS > <i>prenets</i>	PRĒNDĀTIS > <i>prenats</i>	RĪDĒTIS > <i>riets</i>	RĪD(E)ĀTIS > <i>riats</i>
6a	PRĒNDUNT > <i>prenen</i>	PRĒNDANT > <i>prenen</i>	RĪDENT > <i>rien</i>	RĪD(E)ANT > <i>rien</i>

Taula 1. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu dels verbs *prendre* i *riure*

1.1. Resultats de la primera persona del present d'indicatiu

D'acord amb les dades de la Taula 2, la distribució percentual entre formes no velaritzades (1a *pren*) i velaritzades (1a *prenç*) varia notablement al llarg del període estudiat, amb el triomf de la variant velaritzada a la fi del període estudiat. Els resultats obtinguts del corpus revelen que hi ha diferències estadísticament significatives en la distribució de les formes verbals de la primera persona del present d'indicatiu entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 24,560$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,838). Per tant, es ratifica que la variable 'segle' influeix en la distribució d'aquestes formes; a més, el valor tan alt de la V de Cramer ens indica que l'associació de la variable 'segle' amb la variable 'velaritzat' és molt forta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	13	3
		Recompte esperat	5,9	10,1
		% dins de segle	81,3%	18,8%
	XV	Recompte	—	6
		Recompte esperat	2,2	3,8
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	3
		Recompte esperat	1,1	1,9
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	10
		Recompte esperat	3,7	6,3
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	13	22	
	% dins de segle	37,1%	62,9%	

Taula 2. Taula creuada de la 1a persona del present d'indicatiu dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Durant el primer període estudiat les formes etimològiques són les més freqüents (81,3% dels casos) (1), mentre que les formes amb l'extensió velar /g/ comencen a aparèixer tímidament (18,8% dels casos) (2).

- (1) a. Ço que havets dit darrerament, senyor, no *entén* jo bé; suplich-vos que m'ho declarets. (*Lo somni*, p. 124 [XIV])
- b. Ara vull yo que greu no·t sia si en servey deia tua salut e forsa d'altres, yo ab tu me *estén* a rahonar. (*Corbatxo*, p. 35 [XIV])
- (2) a. aor e laus e benesec a totes mes forces, e *reprenc*, Seyner, aquels qui son en via de veritat (*Llibre de contemplació en Déu*, LXXXV – [10] [XIII])
- b. A la pocha amor que dius que ellas han a lurs fillastres, no·t *responch* àls a present sinó: qui no ama no mereix ésser amat. (*Lo somni*, p. 274 [XIV])

Al segle xv, però, es capgira la situació, i les formes etimològiques desapareixen per complet del nostre corpus: a partir d'aquest segle, les úniques formes documentades al corpus presenten l'extensió velar /g/ (3).

- (3) a. E yo *prench* tot lo càrrech sobre mi; si negú vol dir res de vós, jo us salveré la vostra honor davant tots los bons cavallers. (*Tirant*, p. 257 [XV])
- b. Yo *entenç* ý tinch per molt cert que millorí per oracions e intercessió del gloriós apòstol sent Macià (*Català de Valeriola*, p. 162 [XVI])
- c. Si t' *entenc* que [m'hipotequen. Parla net, llis, pur i clar, i deixa't de recos becos (*Col·loquis de Carles Leon*, s. n. [XVIII])
- d. no falte ni meñs *ofenc* en aixó á sa gran beldát (*Ensisam*, p. 304 [XIX])

En conclusió, a partir de les dades que ens ofereix el corpus sembla que el procés de velarització de la primera persona del present d'indicatiu es consolida en el segle XV. L'adopció de l'extensió velar /g/ introduïa transparència al paradigma, atés que, com hem dit, permetia resoldre els problemes de sincretisme entre la primera i tercera persona: la *respon* >> *responc* vs. 3a *respon*. D'acord amb la jerarquitització que proposen Mayerthaler i Wurzel (v. § II.1.3), el principi de congruència del sistema preval sobre el principi d'uniformitat. A més, la iconicitat del sistema resultant era màxima, atés que la forma marcada s'obtenia afegint la velar a la no marcada: *pren* + /g/ = *prenc*. Recordem que el grau màxim d'iconicitat s'assoleix quan la forma marcada sorgeix afegint una extensió o afix a la no marcada. La velarització de la primera persona del present d'indicatiu, però, originava un conflicte entre el principi d'uniformitat i els principis de transparència i de congruència del sistema. Com hem indicat més amunt, l'adopció de l'extensió /g/ en formes com *prenc* o *ric* desfeia el sincretisme entre la primera persona del present d'indicatiu i la tercera. Tanmateix, s'infringia el principi d'uniformitat, ja que es reemplaçaven unes formes amb radical regular per unes altres irregulars amb l'extensió /g/: 1a *pren* >> *prenc* vs. 3a *pren* i 1a *riu* >> *ric* vs. 3a *riu*. Segons les característiques definidores de l'estructura del sistema (v. § II.1.2), en català es tendeix a diferenciar la primera de la tercera persona en els temps absoluts, com ho és el present d'indicatiu: per exemple, 1a *cante*, *canto* o *cant* vs. 3a *canta*. D'aquesta manera, la primera persona, més marcada, adquiria la velar com a marca formal, que la identificava enfront de la tercera persona, menys marcada i sense cap marca formal.

1.2. Resultats del present de subjuntiu

Les dades de la Taula 3 indiquen que la distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *prena*) i velaritzades (3a *prenga*) evoluciona també notòriament al llarg del període estudiat, amb la consolidació de les formes amb l'extensió /g/ a l'acabament del període estudiat. Els resultats obtinguts del corpus indiquen que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del present de subjuntiu entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 72,100$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,593). Consegüentment, es pot afirmar que la variable 'segle' incideix en la distribució d'aquestes formes, a més, i una magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la variable 'velaritzat' forta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	47	40
		Recompte esperat	21,2	65,8
		% dins de segle	54%	46%
	XV	Recompte	1	16
		Recompte esperat	4,1	12,9
		% dins de segle	5,9%	94,1%
	XVI	Recompte	1	38
		Recompte esperat	9,5	29,5
		% dins de segle	2,6%	97,4%
	XVII-XIX	Recompte	1	61
		Recompte esperat	15,1	46,9
		% dins de segle	1,6%	98,4%
Total	Recompte	50	155	
	% dins de segle	24,4%	75,6%	

Taula 3. Taula creuada del present de subjuntiu dels verbs amb patró PyTA sigmàtic, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Durant els segles XIII i XIV la distribució de les formes verbals és equilibrada, amb 47 casos de les formes etimològiques (4) i 40 de les velaritzades (5).

- (4) a. de mal ne d'onta que aquí *prena* per nul hom que aquí sia (*Costums de Tortosa*, p. 25 [XIII])
- b. alcun qui aquela forsa o paor li fassa, e per so que mils ó *atena* ne darà fermansa a él que lo y dón (*Costums de Tortosa*, p. 111 [XIII])

- c. nosaltres no cessam ne cessar *entenam* a dar aquell mellor remey que puxam en refredar aquesta fortunal pestilència (*Epistolari (I)*, p. 248 [XIV])
- (5)
- a. Seyner, siatz dreturer en totes causes e vostra justícia *comprenga* totes dresseres e totz locs (*Llibre de contemplació en Déu*, LXXVI – [16] [XIII])
 - b. que·ls troba fora de l'alberch que·l deutor que él los *prenga* e·ls liure al creador (*Costums de Tortosa*, p. 30 [XIII])
 - c. Vols –dix ell– que·t *respongue* axí breument com has demanat? (*Lo somni*, p. 122 [XIV])

En el segle XV es produeix un canvi brusc, atés que les formes amb l'extensió /g/ passen a representar el 94,1% (6a). De les formes etimològiques només se'n documenta un cas (7a). Per tant, podem afirmar que en aquest segle es consolida el procés de velarització del present de subjuntiu d'aquesta subclasse verbal. En els segles restants les formes velaritzades superen el 95% (6b-c), i només es detecten alguns casos esporàdics sense velaritzar (7b-c).

- (6)
- a. Per què us supplich he us demane de gràcia que *prengau* tot lo que volreu del nostre tresor. (*Tirant*, p. 420 [XV])
 - b. y com la ciutat de Barcelona *entenga* cobrar son conseller, y provehir en què puga passar y tornar a esta ciutat (*Solemnitats*, p. 73 [XVI])
 - c. para que se *suspenca* lo plomar ab las armas de dita Capitanía (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 11 [XVII])
- (7)
- a. perquè en tot cas vull que anets en la dita terra e comdat de Barcelona e que us *deffenats* al millor que puixats (*Històries e conquestes*, p. 202 [XV])
 - b. o en lo àbit o en tots vostres moviments, no sia feta cosa ninguna la qual *offena* lo aspecte de alguna persona (*Sant Josep*, p. 65 [XVI])
 - c. en este cas pasaran dits atahüts a la sepultura del Santíssim Christo o atra que *corresponda* (*Esplugues*, p. 174 [XVIII])

Una vegada analitzades les dades del present de subjuntiu, es constata com el ritme evolutiu d'aquest temps és molt semblant al de la primera persona del present d'indicatiu:

en els dos casos la velarització es completa en el segle XV. En aquest cas, l'evolució de les formes del patró L s'adiu al màxim amb el que preveuen els principis de coherència i convergència, atés que no només els dos temps adopten la velar sinó que, a més, realitzen el canvi alhora. Com s'ha esmentat en l'apartat dedicat a la primera persona del present d'indicatiu, la introducció de la velar en aquests verbs generava un conflicte de naturalitat entre, d'una banda, els principis de transparència i de congruència del sistema i, de l'altra, el principi d'uniformitat. L'adopció de l'extensió /g/ permetia diferenciar la primera persona de la tercera en el present d'indicatiu, de manera congruent amb les característiques definidores de l'estructura del sistema, la qual cosa atorgava, a més, transparència al paradigma, atés que aquestes dues persones passaven a diferenciar-se formalment. D'altra banda, d'acord amb el principi d'estabilitat de les classes flexives, la introducció de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu implicava que aquesta penetrara en les formes del present de subjuntiu. Tanmateix, aquest canvi atemptava contra la uniformitat del sistema, perquè la velarització d'aquests verbs comportava la creació una irregularitat nova en uns temps verbals que, etimològicament, eren regulars: fins al moment d'introduir la velar, totes les formes dels presents d'indicatiu i de subjuntiu es constituïen a partir del radical regular (*encen-*, *pren-*, *respon-*) i les desinències de TAM, persona i nombre.

Si comparem, en aquest conjunt de verbs, la penetració de la velar en les formes del patró L amb la dels temps marcats del patró PyTA, es veu com el canvi s'assoleix pràcticament en el mateix període: en l'imperfet de subjuntiu el canvi es completa en el segle XV, com en les formes del patró L; quant al passat simple, la velar es consolida un segle després. Probablement, el fet que els dos patrons —el patró L i el patró PyTA— es velaritzaren alhora va afavorir la rapidesa de l'extensió, ja que s'inflüen recíprocament i creaven una subclasse verbal que naixia en el segle XV, caracteritzada per la presència d'una extensió velar tant en el patró L com en el PyTA.

1.3. *El verb romandre*

El patró L del verb *romandre* s'ha d'analitzar separatament del conjunt de verbs del tipus *prendre*. Aquest verb tampoc no presentava una velar etimològica en les formes del patró L. No obstant això, des dels primers textos, les formes del patró L d'aquest verb presenten l'extensió /g/. A la Taula 4 s'indica l'evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu d'aquest verb. Es marquen amb un asterisc les

formes etimològiques amb consonant nasal palatal que haurien d'haver resultat de l'evolució fonètica regular, però que no apareixen documentades ni en el nostre corpus, ni en el *CICA*. El canvi posterior de la vocal *e* del radical a *o*, és a dir, el pas de *remaner* o *romandre* a *romanir* o *romandre*, es deu a l'assimilació del tret labial de /m/ (Moll 2006 [1952]: 93).

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a	REMANEŌ > * <i>remany</i> >> <i>remanc</i>	REMANEAM > * <i>remanya</i> >> <i>remanga</i>
2a	REMANĒS > <i>remans</i>	REMANĒAS > * <i>remanyes</i> >> <i>remangues</i>
3a	REMANET > <i>reman</i>	REMANEAT > * <i>remanya</i> >> <i>remanga</i>
4a	REMANĒMUS > <i>remanem</i>	REMANĒĀMUS > * <i>remanyam</i> >> <i>remangam</i>
5a	REMANĒTIS > <i>remanets</i>	REMANĒĀTIS > * <i>remanyats</i> >> <i>remangats</i>
6a	REMANENT > <i>remanen</i>	REMANĒANT > * <i>remanyen</i> >> <i>remanguen</i>

Taula 4. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *romandre*

Les dades extretes del nostre corpus revelen que, des del segle XIII, l'extensió velar /g/ és present en totes els formes d'aquest patró. Pel que fa a la primera persona del present d'indicatiu, només es documenta un cas al corpus (8), de la segona meitat del segle XIV.

- (8) Senyor –diguí jo–, fort *romanch* no solament il·luminat mas íntegrament consolat per ço que m'havets dit. (*Lo somni*, p. 118 [XIV])

Del present de subjuntiu es testimonien més casos (v. Taula 5). No obstant això, a partir del segle XV no s'han obtingut més formes, atés que és un verb que cau prompte en desús. Com s'il·lustra en (9), totes les formes documentades presenten l'extensió velar /g/.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	—	20
	XV	—	1
	XVI	—	—
	XVII-XIX	—	—
Total		—	21

Taula 5. Taula creuada amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

- (9) a. si lo creador farà la venda a altre, so és que él no la conpre ne la fassa conprar a nengun en guisa que a él *romanga* (*Costums de Tortosa*, p. 31 [XIII])
- b. e quina guissa e manera deuen tenir e fenyer-se malaltes per so que solas *romanguan* al lit del marit ab las finestres tancades (*Corbatxo*, p. 45 [XIV])
- c. per tant que sia posat sobre la dita tomba, e après *romangue* a la Seu per ornament d’aquella (*Solemnitats*, p. 200 [XV])

Les dades del *CICA* no van molt més enllà de les del nostre corpus. De la primera persona del present d’indicatiu hi ha casos documentats fins al segle XV (10). Quant al present de subjuntiu, solament es testimonien casos fins al segle XVI (11).

- (10)a. e jo *romanch* ab ma muller e mos fills en ço del meu (*Recull d’exemples i miracles ordenat per alfabet*, p. 198 [XV])
- b. Quant Ira·s mou, Amor de mi·s desterra; *romanch* en pau, com entr’ells no ha guerra. (*Poesies d’Ausiàs March*, poema 116 [XV])
- (11)a. E fes per manera que, tallat que sia lo dit pago, *romanga* tota la corpenta sana e ben descarnada. (*Libre de coch*, p. 27 [XVI])
- b. sobre açò observades en favor de la dita universitat sien e *romanguen* hà aquella salves e il·leses (*Corts generals de Montsó*, p. 30 [XVI])

En els dos corpus, doncs, només hi ha formes velaritzades. Per tant, la velarització del patró L de *romandre* es degué produir en el català preliterari. Com s’ha exposat en § VI.2, d’acord amb Wheeler (2011: 190), la velar es va estendre analògicament al patró L

de *romandre* (i també de *tenir* i *venir*) des de verbs amb radical acabat en *-ny-* (com *pertànyer* o *plànyer*), per a resoldre la confusió que creava que en uns verbs *-ny-* marcara el patró L (1a **remany*; 3a **remanya*) i en altres fora pròpia justament de les cel·les que no formaven part del patró L (3a *pertany*). L'adopció de /g/ per a les formes del patró L en *romandre* permetia acabar amb aquesta situació ambigua. A més, com hem dit, la introducció de la velar en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu permetia establir una distinció més robusta entre les formes del patró L i la resta de formes del present d'indicatiu, puix que, com indica Malkiel (1974: 316), els parlants devien considerar que una oposició fonamentada en la palatalització de la nasal (1a **remany* vs. 3a *reman*) era bastant feble.

2. VERBS AMB EL PATRÓ PYTA VELARITZAT I RADICAL REGULAR EN EL PATRÓ L

En català antic, hi havia un conjunt de verbs de la segona conjugació que presentava en origen l'extensió /g/ en el morfema del patró PyTA; atesa aquesta regularitat, no s'han inclòs en el capítol V, dedicat a l'extensió de /g/ dins el morfema PyTA. Es tracta de verbs com *beure*, *creure* o *oldre* (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1). Aquest grup de verbs mostrava una gran uniformitat en els temps que formaven el patró PyTA (v. Taula 6), atès que tots feien servir l'extensió /g/ com a marca identificadora dels temps provinents del tema de perfet.

	<i>Beure</i>	<i>Creure</i>	<i>Moldre</i>
Passat simple	3a *BIBUIT > <i>bec</i> >> <i>begué</i>	3a *CREDUIT > <i>creec</i> >> <i>creegué</i>	3a MOLUIT > <i>molc</i> >> <i>molgué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a *BIBUERAT > <i>begra</i> >> <i>beguera</i>	3a *CREUERAT > > <i>creegra</i> >> <i>creeguera</i>	3a MOLUERAT > <i>molgra</i> >> <i>molguera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a *BIBUISSET > <i>begués</i>	3a *CREDUISSET > > <i>creegués</i>	3a MOLUISSET > <i>molgués</i>

Taula 6. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i de plusquamperfet de subjuntiu dels verbs *beure*, *creure* i *oldre*. (Les vocals tòniques apareixen destacades amb negreta)

Pel que fa a la primera persona del present d'indicatiu i al present de subjuntiu, l'evolució fonètica regular havia originat formes amb radical pur (v. Taula 7). Així, la primera i la tercera persona del present d'indicatiu i de subjuntiu presentaven sincretisme entre elles: 1a *beu* vs. 3a *beu*; 1a *mol* vs. 3a *mol*; 1a *beva* vs. 3a *beva*; 1a *mola* vs. 3a *mola*.

	<i>Beure</i>	<i>Creure</i>	<i>Moldre</i>
1a persona del present d'indicatiu	BIBŌ > <i>beu</i>	CRĒDŌ > <i>creu</i>	MOLŌ > <i>mol</i>
Present de subjuntiu	3a BIBAT > <i>beva</i>	3a CRĒDAT > <i>crea</i>	3a MOLAT > <i>mola</i>

Taula 7. Evolució del llatí al català de la 1a persona del present d'indicatiu i de la 3a persona del present de subjuntiu dels verbs *beure*, *creure* i *moldre*

L'adopció de l'extensió /g/ en la primera persona (1a *bec*, 1a *crec*, 1a *molc*) resolvia certs problemes de naturalitat, que comentarem després, però generava també problemes de transparència amb el passat simple, puix que s'originava sincretisme entre aquesta persona i la primera i tercera persona del passat simple (1a *bec* vs. 1a *bec*, 3a *bec*; 1a *molc* vs. 1a *molc*, 3a *molc*). Per això, la velarització de la primera persona del present d'indicatiu no es produí de forma generalitzada i massiva fins al moment en què les formes fortes del passat simple s'afebliren, és a dir, fins al moment en què l'accent passà de recaure en el radical a recaure en la desinència (Pérez Saldanya 1995: 293), procés que exemplifiquem en (12).

- (12)a. 1a *bec* >> *beguí*, 3a *bec* >> *begué*
 b. 1a *molc* >> *molguí*, 3a *molc* >> *molgué*

Per aquest motiu, abans d'explicar l'extensió de /g/ en el patró L en el següent apartat, analitzem el procés d'afebliment del passat simple d'aquest conjunt de verbs. A la Taula 8 s'ofereix el recompte complet de formes del nostre corpus de primera i de tercera persona del passat simple, segons presenten un perfet fort, amb l'accent sobre el radical, o feble, amb l'accent sobre la desinència.

		Perfet		
		Fort	Feble	
Segle	XIII	Recompte	3	1
		% dins de segle	75%	25%
	XIV	Recompte	1	8
		% dins de segle	11,1%	88,9%
	XV	Recompte	1	2
		% dins de segle	33,3%	66,7%
	XVI	Recompte	—	18
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	40
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	5	69	
	% dins de segle	6,8%	93,2%	

Taula 8. Taula creuada de la 1a i la 3a persona del passat simple dels verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical regular en el patró L, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’accentuació del perfet —variable ‘perfet’— en les columnes

Les dades de la Taula 8 indiquen que, mentre en el segle XIII prevalen les formes de perfet fortes (13), en el segle XIV ja predominen les febles (14), que representen el 90% de formes totals. Del segle XV s’han extret pocs casos; per tant, hem comprovat quina és la tendència d’aquestes formes en el *CICA*. Així, per exemple, del verb *beure* es documenta un cas de *bec* enfront de catorze casos de *begué*. Per tant, es manté la tendència del segle anterior, la qual cosa confirma que l’afebliment dels perfets d’aquesta classe ja era general al segle XIV. Aquest segle marcaria, doncs, el llindar a partir del qual esperem que comence a estendre’s la velarització en el patró L.

- (13)a. per tot aysó, Seyner, la vostra deitat no·s *moc* ni·s *camiá* en natura (*Llibre de contemplació en Déu*, LIII – [22] [XIII])
- b. cor on ela pus *cresec* en la salutació e en la divinal potencia (*Llibre de contemplació en Déu*, LIII – [6] [XIII])
- (14)a. après que ell fou mort e li hagué celebrades sol·lempnes exèquies, lo féu polvoritzar e·l *begué* (*Lo somni*, p. 240 [XIV])
- b. arribí en aquella part on aquella hora la *creguí* trobar (*Corbatxo*, p. 28 [XIV])

2.1. Resultats de la primera persona del present d'indicatiu

A la Taula 9 es presenten els resultats per a la primera persona del present d'indicatiu; s'hi ha separat el segle XIII del XIV, atés que el repartiment de les formes verbals és molt diferent entre ambdues centúries. La distribució percentual entre formes no velaritzades (1a *beu*) i velaritzades (1a *bec*) varia notablement al llarg del període estudiat i sembla que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals de la primera persona del present d'indicatiu entre els segles ($\chi^2_{(4)} = 50,744$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,716). Per tant, la variable 'segle' incideix en la distribució de les formes verbals. A més, la V de Cramer ens indica que l'associació de la variable 'segle' amb la variable 'velaritzat' és molt forta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	2	—
		Recompte esperat	0,1	1,9
		% dins de segle	100%	0%
	XIV	Recompte	2	29
		Recompte esperat	1,3	29,7
		% dins de segle	6,5%	93,5%
	XV	Recompte	—	12
		Recompte esperat	0,5	11,5
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	2
		Recompte esperat	0,1	1,9
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	52
		Recompte esperat	2,1	49,9
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	4	95	
	% dins de segle	4%	96%	

Taula 9. Taula creuada de la 1a persona del present d'indicatiu dels verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical regular en el patró L, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Els únics dos casos extrets del segle XIII (15) presenten encara el radical regular sense velaritzar.

- (15)a. dirà al deutor: «jo us *absolv* d'aquel deute» (*Costums de Tortosa*, p. 195 [XIII])
- b. enaxí, Seyner, eu fug a totz mos mals seynors e totz los *meynscreu* e totz los nec (*Llibre de contemplació en Déu*, LXVI – [27] [XIII])

Al segle XIV es produeix un canvi brusc, ja que les formes amb l'extensió /g/ arriben al 93,5% (16), mentre que de formes etimològiques només es documenten dues ocurrencies (17).

- (16)a. Ver és, senyor, que algunes coses *crech* que no hé vistes; e per ço que hé atorgat no ho puch negar. (*Lo somni*, p. 64 [XIV])
- b. yo *crech* e no per mos mèrits, t'ha fet davant mi aparèxer, yo·t *prech* (*Corbatxo*, p. 18 [XIV])
- (17)a. si tu has l'anginy agut axí com yo *creu*, prou laugerament pots compendra quantas ne quals són las seus costums (*Corbatxo*, p. 68 [XIV])
- b. E yo *creu* bé assau aver satisfet al que pusqueras aver més en dubte (*Corbatxo*, p. 69 [XIV])

A partir del segle XV totes les formes documentades de la primera persona del present d'indicatiu d'aquesta subclasse presenten l'extensió /g/ (18). Per tant, es manté la tendència consolidada en el segle anterior.

- (18)a. tots quants en aquesta batalla ab mi pendran mort, yo·ls *absolch* a pena e a culpa (*Tirant*, p. 136 [XV])
- b. Duraren les corts *crech* que més de cinch mesos. (*Català de Valeriola*, p. 141 [XVI])
- c. Assentats en un banc en la plaça vérem ballar a aquell jovent de Badalona. I aquí *conclloc* l'argument. (*Calaix de sastre*, any 1785 [XVIII])

En aquest conjunt de verbs sembla que el canvi es va completar bastant prompte. Les dades del segle XIII d'aquesta persona són molt minses, tant les del nostre corpus com les del *CICA*. En aquest darrer es documenta ja algun cas velaritzat a la segona meitat del

segle XIII (19). Tanmateix, el fet que en aquest segle encara no s'haguera completat l'afebliment dels perfets forts entrebancava el procés de velarització d'aquesta persona, a causa del sincretisme que s'originava amb la primera i la tercera persona del passat simple.

- (19) dic e pronunciu que·l dit Bernat Ricart deu ésser remogut de la dita tudoria e cura e aquel de present d'aquella sentencialment *remoch* (*Pergamins, processos i cartes reials* 2, doc. 20 – línia 51 [XIII])

Al segle XIV, la majoria de formes presenten l'extensió velar /g/; per tant, es pot considerar que, com havíem previst, en aquest segle es completa el canvi. En efecte, en aquest mateix segle es va produir l'afebliment general de la primera i la tercera persona del passat simple (1a *moc* >> *moguí*; 3a *moc* >> *mogué*). Açò va evitar els problemes de transparència que s'haurien originat entre la primera persona velaritzada del present d'indicatiu i la primera i tercera persona originals del passat simple, totes tres amb la mateixa forma: 1a *moc* vs. 1a *moc*; 3a *moc*.

La introducció de la velar en la primera persona del present d'indicatiu comportava més transparència i iconicitat a l'oposició entre la primera i la tercera persona d'aquest temps. L'adopció de l'extensió /g/ permetia resoldre el sincretisme existent entre la primera i tercera persona (1a *beu* >> *bec* vs. 3a *beu*), de manera congruent amb les característiques definidores de l'estructura del sistema. Seguint la teoria del marcatge, no era gaire natural que la forma menys marcada, la tercera, coincidira formalment amb una de més marcada, com és la primera. En els verbs amb radical acabat en *-u-* [w], com *moure*, la iconicitat del sistema era mínima, ja que la forma marcada (la primera) s'obtenia mitjançant una alteració de la no marcada (la tercera): 1a *moc* vs. 3a *mou*. En els verbs amb radical acabat en *-l-*, com *toldre*, la iconicitat era màxima, atés que la forma marcada s'originava afegint l'extensió /g/ a la no marcada (la tercera): *tol* + /g/ = *tolc*. Quant als conflictes de naturalitat derivats de la velarització d'aquest patró, els principis de transparència i de congruència del sistema prevalien sobre el principi d'uniformitat, ja que s'introduïa en el present d'indicatiu l'al·lomorfa del radical del PyTA amb l'extensió /g/ per tal de poder distingir la primera de la tercera persona en aquest temps.

D'altra banda, els verbs estudiats en aquest apartat són més innovadors pel que fa a la primera persona del present d'indicatiu que els estudiats en § VII.1.1 (*atendre*,

prendre): els verbs del tipus *beure* o *toldre* adopten l'extensió /g/ en el segle XIV, mentre que els que presenten un radical regular terminat en *-n-* ho fan en el segle XV. Aquesta diferència evolutiva es pot explicar pel fet que el primer grup de verbs presentava l'extensió /g/ en una part del paradigma: el patró PyTA. La velar, doncs, es va generalitzar a una part del paradigma en què inicialment no apareixia. En el segon grup, en canvi, la velar no era etimològica en cap dels morfomes. Per tant, és normal que tardara més a adoptar-se l'extensió /g/.

2.2. Resultats del present de subjuntiu

Novament, hem separat a la Taula 10 el segle XIII del XIV ateses les diferències en el repartiment de les formes verbals del present de subjuntiu. A la Taula 10 es palesa com la distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *beva*) i velaritzades (3a *bega*) canvia remarcablement al llarg del període estudiat, amb les formes velaritzades com a hegemòniques a la fi dels segles analitzats. D'acord amb els resultats que hem obtingut del corpus, pareix que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del present de subjuntiu entre els segles ($\chi^2_{(4)} = 63,468$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,809). La variable 'segle' influeix, doncs, en la distribució d'aquestes formes; a més, com que la V de Cramer té un valor major que 0,6, la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la distribució de les formes amb velar i sense velar és molt forta.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII	Recompte	36	10
		Recompte esperat	17,1	28,9
		% dins de segle	78,3%	21,7%
	XIV	Recompte	—	17
		Recompte esperat	6,3	10,7
		% dins de segle	0%	100%
	XV	Recompte	—	1
		Recompte esperat	0,4	0,6
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	3
		Recompte esperat	1,1	1,9
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	30
		Recompte esperat	11,1	18,9
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	36	61	
	% dins de segle	37,1%	62,9%	

Taula 10. Taula creuada del present de subjuntiu dels verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical regular en el patró L, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Al segle XIII les formes etimològiques són les més freqüents (78,3% dels casos) (20). Tanmateix, ja comencen a documentar-se formes amb l’extensió /g/, encara que són minoritàries (21,7% dels casos) (21).

- (20)a. que per raon de la exariquia vela sia moguda ne feta entr’éls, que·l seynor
mova contra son exarich (*Costums de Tortosa*, p. 263 [XIII])
- b. e *crea* so qui es possibol causa e *meynscrea* les causes impossibols (*Llibre de contemplació en Déu*, LXIX – [25] [XIII])
- (21)a. per yvascament que se·n *moga* ne ysca de la ciutat (*Costums de Tortosa*, p. 60 [XIII])
- b. per conprar ne per vendre, o a molín que *molga* blat (*Costums de Tortosa*, p. 215 [XIII])

Al segle XIV, però, la situació canvia completament, atés que a partir d'aquest moment totes les formes documentades presenten l'extensió /g/ (22).

- (22)a. que us pensets que jo *creega* fermament que vós siats ànima (*Lo somni*, p. 76 [XIV])
- b. Mas no penseu sia dona que *cregua* de lauger (*Tirant*, p. 383 [XV])
- c. donar-nos avís del que devem obrar, y quant vostra senyoria *resolgue* acudir a sa magestat (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 86 [XVII])

En conclusió, la cronologia de la velarització del present subjuntiu coincideix amb la de la primera persona del present d'indicatiu: el canvi es consolida al segle XIV en totes les formes del patró L. Els principis de coherència i convergència, doncs, es compleixen al peu de la lletra. La introducció de la velar en el present de subjuntiu s'explica a partir del principi d'estabilitat de les classes flexives: la presència de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu implica que aquesta s'estenga a les formes del present de subjuntiu. Es crea, per tant, un patró L en aquest conjunt de verbs, caracteritzat per la presència d'aquesta extensió velar en totes les formes.

D'altra banda, com s'ha esmentat en parlar de la primera persona del present d'indicatiu, la introducció l'extensió /g/ provocava un conflicte entre els principis de transparència i de congruència del sistema amb el principi d'uniformitat: l'adopció de l'extensió /g/ permetia desfer el sincretisme entre la primera i la tercera persona en el present d'indicatiu; tanmateix, açò suposava la creació d'una irregularitat nova en uns temps verbals que, fins al moment, presentaven un radical regular, per exemple, amb el radical *bev-* en el cas de *beure* o *tol-* en el cas de *toldre*.

3. VERBS AMB EL PATRÓ PYTA VELARITZAT I RADICAL PALATALITZAT EN EL PATRÓ L

Els verbs de la segona conjugació que analitzem en aquest apartat, com *deure*, *valer* o *plaure*¹⁰ (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1), presentaven en català antic l'extensió /g/ en les formes PyTA (v. Taula 11). En aquest sentit, aquests verbs coincideixen amb els estudiats en l'apartat anterior: inicialment, tots feien servir

¹⁰ El verb *plaure* i els seus derivats s'analitzaran separatament en § 3.3, ja que presenten una cronologia de velarització diferent de la resta de verbs que formen aquest grup.

aquesta extensió velar com a marca dels temps provinents del tema de perfet llatí i, per això, no s'han estudiat en el capítol VI.

	<i>Deure</i>	<i>Valer</i>	<i>Plaure</i>
Passat simple	3a DĒBUIŦ > <i>dec</i> >> <i>degué</i>	3a VALUIT > <i>valc</i> >> <i>valgué</i>	3a PLACUIT > <i>plac</i> >> <i>plagué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a DĒBUERAT > <i>degra</i> >> <i>deguera</i>	3a VALUERAT > <i>valgra</i> >> <i>valguera</i>	3a PLACUERAT > <i>plagra</i> >> <i>plaguera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a DĒBUISSĒT > <i>degués</i>	3a VALUISSET > <i>valgués</i>	3a PLACUISSET > <i>plagués</i>

Taula 11. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu dels verbs *deure*, *valer* i *plaure*. (Les vocals tòniques apareixen destacades amb negreta)

En les formes del patró L, però, aquest conjunt difereix dels analitzats en l'apartat anterior: en els verbs com *beure* o *moldre* l'evolució fonètica regular havia originat formes amb radical regular; en canvi, en els verbs que tractem en aquest apartat, l'acció de la iod sobre la darrera consonant del radical havia donat lloc a tota una sèrie de variants al·lomòrfiques (v. Taula 12).

	<i>Deure</i>	<i>Valer</i>	<i>Plaure</i>
1a persona del present d'indicatiu	DĒBEŦ > <i>deig</i>	VALEŦ > <i>vall</i>	PLACEŦ > <i>plaç</i>
Present de subjuntiu	3a DĒBEAT > <i>deja</i>	3a VALEAT > <i>valla</i>	3a PLACEAT > <i>plaça</i>

Taula 12. Evolució del llatí al català de la 1a persona del present d'indicatiu i de la 3a persona del present de subjuntiu dels verbs *deure*, *valer* i *plaure*

Trobem, doncs, radicals que acaben, en la primera persona del present d'indicatiu i en el subjuntiu, en consonant africada palatoalveolar, com els casos de *deure* (1a *deig*) o *caure* (1a *caig*); en consonant lateral palatal, com ara *valer* (1a *vall*) o *soler* (1a *sull*), o en consonant sibilant alveolar, com *plaure* (1a *plaç*). Per contra, les altres formes del present d'indicatiu presentaven un radical regular en els verbs amb radical acabat en *-l*,

com *valer* (3a *val*, 4a *valem*), i en una part dels verbs acabats en *-ure*, com *deure* (3a *deu*, 4a *devem*). En aquest darrer grup, però, hi ha verbs com *caure* en què la quarta, la cinquena i la sisena persona del present d'indicatiu tenien un radical sense la consonant final *-u-* (o *-v-*): 4a *caem*, 5a *caets*, 6a *caen*. Aquest radical, però, no apareixia únicament en aquestes persones, sinó que també era propi de totes les formes de l'imperfet d'indicatiu (3a *caïa*), de la cinquena persona de l'imperatiu (5a *caet*) i del gerundi (*caent*).

Consegüentment, la introducció analògica de l'extensió /g/ en les formes del patró L comportava la reducció de les divergències en els radicals dels verbs d'aquesta classe, atés que s'adoptava la mateixa extensió en tots els casos: 1a *deig* >> *dec*, 3a *deja* >> *dega*; 1a *vall* >> *valc*, 3a *valla* >> *valga*; 1a *plaç* >> *plac*, 3a *plaça* >> *plaga*. En aquest canvi intervenia el principi d'uniformitat, ja que la propagació de l'extensió /g/, pròpia inicialment del patró PyTA, a les formes verbals del patró L, permetia eliminar els al·lomorfs del radical exposats a la Taula 12. Per tant, no només es reduïa l'al·lomorfia dins de cada verb, sinó en la classe verbal en conjunt, en substituir totes aqueixes terminacions palatals o sibilants en favor d'una única forma amb l'extensió /g/.

Cal esmentar que aquest procés de substitució de radicals acabats en consonant palatoalveolar o fricativa alveolar no es donà en tots els verbs: *anar*, *fer* i *veure*, que no presentaven un PyTA velaritzat (v. § III.2.3.2), han mantingut en català estàndard les formes originàries del patró L (Pérez Saldanya 1998: 80): 1a *vaig*, 3a *vaja* / *vagi*; 1a *faig* (o *faç*), 3a *faça* / *faci*; 1a *veig*, 3a *veja* / *vegi*. El fet que les formes provinents del tema de perfet no presentaren l'extensió /g/ sembla haver estat un factor decisiu a l'hora d'evitar que el patró L d'aquests verbs es velaritzara en català antic. No obstant això, sí que es documenten casos tardans i dialectals de velarització d'aquests verbs, com per exemple de *veure*, que tractarem en § XI.4.

Paral·lelament als verbs del tipus *beure* o *toldre*, la penetració de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu originava problemes de transparència amb el passat simple: 1a *dec* vs. 1a *dec*, 3a *dec*; 1a *valc* vs. 1a *valc*, 3a *valc*. Per tant, esperem, com abans, que la velarització de la primera persona del present d'indicatiu no es pugui completar fins que les formes rizotòniques del passat simple no s'afebliren (23).

- (23)a. 1a *dec* >> *deguí*, 3a *dec* >> *degué*
 b. 1a *valc* >> *valguí*, 3a *valc* >> *valgué*
 c. 1a *plac* >> *plaguí*, 3a *plac* >> *plagué*

Per a tenir una referència temporal de l'afebliment del passat simple, a la Taula 13 indiquem el recompte de les formes verbals de la primera i de la tercera persona d'aquest conjunt de verbs, segons siguin rizotòniques o arrizotòniques.

		Perfet			
		Fort	Feble		
Segle	XIII	Recompte	33	—	
		% dins de segle	100%	0%	
	XIV	Recompte	5	9	
		% dins de segle	35,7%	64,3%	
	XV	Recompte	1	35	
		% dins de segle	2,8%	97,2%	
	XVI	Recompte	—	9	
		% dins de segle	0%	100%	
	XVII-XIX	Recompte	—	88	
		% dins de segle	0%	100%	
	Total		Recompte	39	141
			% dins de segle	21,7%	78,3%

Taula 13. Taula creuada de la 1a i la 3a persona del passat simple dels verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical palatalitzat en el patró L, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’accentuació del perfet —variable ‘perfet’— en les columnes

D’acord amb les dades del corpus, en el segle XIII totes les formes documentades són fortes (24). En el segle XIV, però, els perfets febles representen el 64,3% (25). Aquesta tendència es consolida definitivament en el XV, ja que les formes arrizotòniques constitueixen el 97,2%. Per tant, en aquest grup de verbs el llindar es trobaria en el s. XV, un segle després que en el grup de § VII.2.

(24).a con l’agés creat *casec* peccat en home accidentalment (*Llibre de contemplació en Déu*, XLVI – [4] [XIII])

b. Encara *plac* a vos, Seyner, ordenar con fos en est segle fembra senta e justa (*Llibre de contemplació en Déu*, LIII – [5] [XIII])

(25)a. giré·m detràs; e encontinent ella *caygué* (*Lo somni*, p. 166 [XIV])

b. car com lo dit mossèn Huc, pervengut, axí com *plagué* a Déu, en cas fortuït (*Epistolari (I)*, p. 115 [XIV])

3.1. Resultats de la primera persona del present d'indicatiu

La distribució percentual entre formes no velaritzades (1a *deig*) i velaritzades (1a *dec*) de la primera persona del present d'indicatiu varia notablement al llarg del període estudiat, amb la consolidació de les formes amb l'extensió /g/ a la fi del període estudiat (v. Taula 14). Sembla que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals de la primera persona del present d'indicatiu entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 23,766$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,836). Per tant, la variable 'segle' incideix en la distribució de les formes verbals. La V de Cramer ens indica que l'associació de la variable 'segle' amb la variable 'velaritzat' és molt forta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	12	1
		Recompte esperat	5,7	7,3
		% dins de segle	92,3%	7,7%
	XV	Recompte	2	8
		Recompte esperat	4,4	5,6
		% dins de segle	20%	80%
	XVI	Recompte	1	—
		Recompte esperat	0,4	0,6
		% dins de segle	100%	0%
	XVII-XIX	Recompte	—	10
		Recompte esperat	4,4	5,6
		% dins de segle	0%	100%
Total		Recompte	15	19
		% dins de segle	44,1%	55,9%

Taula 14. Taula creuada de la 1a persona del present d'indicatiu dels verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical palatalitzat en el patró L, amb els recomptes per segles — variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal — variable 'velaritzat'— en les columnes

Durant el primer període estudiat, les formes etimològiques (26) representen el 92,3%. Només es documenta un cas amb l'extensió /g/ (27).

- (26)a. e si·l n' é feta carta de deute, que la *deg* cobrar, sens tot contrast, per aquesta acció (*Costums de Tortosa*, p. 187 [XIII])

b. Jo comens —dix ell— allà hon *deig*, car Job no fou jueu, ans fou ben gentil
(*Lo somni*, p. 86 [XIV])

(27) E per so que asò se·n saguescha, devotament prech Aquell del qual so que
yo *dech* dir e tot altre bé és proceyt e proceex (*Corbatxo*, p. 10 [XIV])

Al segle XV, la situació s'inverteix, atés que el 80% de formes documentades
presenta l'extensió /g/ (28). De formes etimològiques, se'n testimonien dos casos només
(29).

(28)a. E yo, qui tant hé amat a son pare en vida, tanbé lo *dech* amar en la mort
(*Tirant*, p. 130 [XV])

b. E plàcia a la divina Bondat que no vixqua yo en lo món si tal com ell no
dech ésser. (*Tirant*, p. 235 [XV])

(29)a. Sapiats, reyna, que yo ara *deig* haver batalla ab alguns de mos enemichs
(*Històries e conquestes*, 179 [XV])

b. perquè deman [de] [consell] a vosaltres què *deig* fer (*Històries e conquestes*,
p. 220 [XV])

Al segle XVI només documenta una forma al corpus (30), la qual és etimològica.
Finalment, les formes extretes en el darrer període presenten totes l'extensió /g/ (31).

(30) Plàcia a nostre Senyor que fasa lo que *deig* y visca bé a servisi de la divina
y humana magestad (*Català de Valeriola*, p. 149 [XVI])

(31)a. lo que jo *dech* obrar en quant lo virrey isqués en plaça (*Dietaris Gen. Cat.*,
p. 86 [XVII])

b. Soc ú y *valc* per tretse, yo done carn, ví y pá, tinc creu, no de Montesa
(*Ensisam*, p. 223 [XIX])

D'acord amb les dades del corpus, sembla que el procés de velarització de la
primera persona del present d'indicatiu en els verbs del tipus *deure* es va completar al

segle XV, malgrat que del XVI només hem extret una forma i és etimològica. Al *CICA*, com en el nostre corpus, en la segona meitat del XV es documenten 13 casos de *deig* enfront de 61 casos de *dec*. Les dades del corpus de control, quant a la segona meitat del segle XVI, també són exigües, atés que només es documenten dues ocurrències, una etimològica i una velaritzada. Es confirma, doncs, que la velarització és més probable quan es consolida definitivament l'afebliment de la primera i la tercera persona del passat simple en aquests verbs (1a *dec* >> *deguí*; 3a *dec* >> *degué*). Recordem que, mitjançant aquest procés, que ja es trobava bastant avançat al segle XIV, s'evitava el sincretisme entre aquestes dues persones i la primera persona del present d'indicatiu. A més, es corrobora que aquest és un factor diferencial entre els verbs del tipus *deure* i els verbs del tipus *beure*, puix que en els primers tant l'afebliment de les formes del passat simple com la velarització de la primera persona del present d'indicatiu es consolida en el XV, mentre que en el segon grup els dos canvis es completen en el XIV.

Com a avantatge formal, la velarització de la primera persona es pot relacionar amb el principi d'uniformitat: la introducció de l'extensió /g/ permetia atorgar un grau major d'homogeneïtat a la primera persona del present d'indicatiu d'aquests verbs, ja que reduïa el nombre de realitzacions formals d'aquesta persona. La velarització de la primera persona del present d'indicatiu comportava l'eliminació dels radicals al·lomòrfics, que etimològicament presentaven diverses terminacions, com *caig*, *deig* o *vall*, en favor d'una terminació única amb l'extensió /g/ per a tota la classe verbal.

D'altra banda, si comparem la cronologia de la penetració de l'extensió velar /g/ en aquest conjunt de verbs amb la cronologia dels verbs analitzats en § VII.1 (*entendre*, *prendre*) i § VII.2 (*beure*, *toldre*), es constata com els verbs del tipus *deure* coincideixen amb el primer grup: les dues subclasses completen el canvi en el segle XV. Els verbs com *beure*, en canvi, són els més innovadors en aquest sentit, ja que consoliden la velar en el XIV. En aquest darrer grup, una conjunció de factors, que indiquem tot seguit, va afavorir que el procés de velarització es consolidara tan aviat. La primera causa és l'afebliment de les formes fortes del passat simple que acabem d'esmentar. La segona, que les formes del morfema PyTA ja presentaven l'extensió /g/; per tant, es tractava de la generalització d'una peculiaritat que ja existia inicialment dins el paradigma. La tercera raó és que la velarització permetia desfer el sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu.

En els altres dos grups estudiats en aquest capítol, però, no es donava aquesta combinació de factors. En els verbs representats per *prendre*, malgrat que també es produïa sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu, l'adopció de l'extensió /g/ generava un conflicte amb el principi d'uniformitat (per a una explicació més detallada, v. § VII.1.1), ja que la velar no apareixia inicialment en el morfoma PyTA; per tant, aquests verbs, regulars etimològicament, esdevenien irregulars en adoptar l'extensió /g/. D'altra banda, en verbs com *deure* o *valer*, malgrat que també tenien en origen un PyTA velaritzat, la velarització de la primera persona no era tan necessària com en el cas de *beure*, ja que els radicals al·lomòrfics evitaven el dit sincretisme: 1a *deig* vs. 3a *deu*. A més, sembla que en els dos grups l'afebliment de les formes del passat simple no es va completar fins al segle XV.

Quant als conflictes de naturalitat, si comparem els verbs del tipus *beure* amb els del tipus *deure*, sembla que el principi de transparència preval sobre el d'uniformitat: els primers adopten abans la velar per tal de desfer el sincretisme; en canvi, els segons, tarden un segle més, ja que no presenten aquest problema. En aquest cas, l'adopció de l'extensió /g/ permetia reduir l'al·lomorfa al màxim i dotar de major uniformitat el paradigma, caracteritzat per la presència de /g/ en tots els verbs que el constituïen.

3.2. Resultats del present de subjuntiu

La distribució percentual entre formes del present de subjuntiu no velaritzades (3a *deja*) i velaritzades (3a *dega*) varia notablement al llarg del període estudiat, amb les formes velaritzades com a preponderants a la fi del període estudiat (v. Taula 15). Els resultats obtinguts del corpus revelen que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del present de subjuntiu entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 119,068$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,746). A més, la V de Cramer ens indica que la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' sobre la variable 'velaritzat' és molt forta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	129	16
		Recompte esperat	96,2	48,8
		% dins de segle	89%	11%
	XV	Recompte	4	5
		Recompte esperat	6	3
		% dins de segle	44,4%	55,6%
	XVI	Recompte	9	10
		Recompte esperat	12,6	6,4
		% dins de segle	47,4%	52,6%
	XVII-XIX	Recompte	—	41
		Recompte esperat	27,2	13,8
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	142	72	
	% dins de segle	66,4%	33,6%	

Taula 15. Taula creuada del present de subjuntiu dels verbs amb el patró PyTA velaritzat i radical palatalitzat en el patró L, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

En els segles XIII i XIV les formes etimològiques són les majoritàries, atés que constitueixen el 89% (32). Tot i així, l’11% dels casos ja presenta l’extensió /g/ (33).

(32)a. que d’aquén se *dégia* fer no enbargen ne meten contrast (*Costums de Tortosa*, p. 33 [XIII])

b. Tu –dix ell–, per mi, d’aquí avant no pots molt fer que·m *valla* (*Lo somni*, p. 52 [XIV])

(33)a. Si per aventura alcun hoste qui pos abs l’ostaler e y *jaga* o y sia vengut per raon de posar aquí (*Costums de Tortosa*, p. 125 [XIII])

b. lo dit feyt e que *deguen* tenir altra vegada consell (*Xàtiva*, p. 120 [XIV])

Al segles XV i XVI la situació és molt semblant, atés que les formes amb l’extensió /g/ (34) superen lleugerament les etimològiques (35), ja que les formes velaritzades a penes sobrepassen el 50% en cada segle.

- (34)a. ¿qui haurà ten poch sentiment que no·s *dolgue* de tal separació?
(*Solemnitats*, p. 207 [XV])
- b. axí com de les festes se *dega* recitar (*Sant Josep*, p. 70 [XVI])
- (35)a. seríem de parer que vós, ab tots nosaltres, *dejam* tornar en Catalunya
(*Històries e conquestes*, p. 220 [XV])
- b. enca[ra] que sia per a la comunitat, no y *deja* dispensar (*Sant Josep*, p. 89 [XVI])

No és fins al darrer període estudiat que totes les formes documentades presenten l'extensió /g/ (36).

- (36)a. per a què *deguen* y regoneguen si seria ab tots los requisits necessaris
(*Dietaris Gen. Cat.*, p. 478 [XVII])
- b. y manà que en avant pena de malpagat *dega* el moliner pagar dita part
(*Esplugues*, p. 139 [XVIII])
- c. y tenen propietats que *valguin* més de vint mil pessetas (*Lo catalanisme*, p. 271 [XIX])

D'acord amb les dades del corpus, sembla que en els segles XV i XVI les formes amb l'extensió /g/ són igual de freqüents que les etimològiques; de fet, el procés de velarització no es consolida fins al darrer període estudiat. Les dades del *CICA* confirmen parcialment la cronologia del nostre corpus. Hem fet una cerca de formes de primera i de tercera persona de *deure*, atés que és el verb que major freqüència d'ús presenta dins d'aquest grup. En el segle XV es documenten 25 formes de *deja*, enfront de 40 casos de *dega*. Per tant, es constata en aquesta centúria una certa prevalença, estadísticament encara no significativa, de les formes velaritzades, tot i que el canvi no s'ha completat. Al segle XVI, però, la situació gira significativament, atés que es testimonien 36 casos de *dega* i solament 8 de *deja*. Conseqüentment, es pot afirmar que al segle XVI el procés de velarització del present de subjuntiu pràcticament s'ha consolidat, puix que les formes amb l'extensió /g/ constitueixen més del 80% dels casos. Si comparem les dades d'aquest temps amb les de la primera persona del present d'indicatiu, s'observa que en el subjuntiu hi ha un desfasament d'un segle en l'extensió de /g/. Cal tenir en compte, però, que al

segle XV les formes velaritzades ja són tan habituals com les etimològiques. Pel que fa a les causes de l'extensió, la velarització del present de subjuntiu s'explica, com en els casos anteriors, a partir del principi d'estabilitat de les classes flexives: l'adopció de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu implica l'extensió al present de subjuntiu.

3.3. El verb *plaire* i els seus derivats

El verb *plaire* i els seus derivats pertanyen a la classe de verbs que tractem en aquesta secció, caracteritzats per tenir un PyTA amb l'extensió /g/ i un patró L amb un radical al·lomòrfic (1a *plaç* vs. 3a *plau*). Tanmateix, presenta algunes especificitats que n'aconsellen l'anàlisi individualitzada: la primera és que, al llarg de tot el període estudiat, no es documenta cap forma velaritzada del patró L en el corpus. A la Taula 16 s'ofereix el recompte de formes extretes, totes del present de subjuntiu, atés que de la primera persona del present d'indicatiu no s'ha atestat cap ocurrència; en el darrer període només es testimonia un cas, ja que aquest verb va caure en desús, substituït per altres com *agradar*.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	81	—
	XV	22	—
	XVI	13	—
	XVII-XIX	1	—
Total		117	—

Taula 16. Taula creuada del present de subjuntiu del verb *plaire* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

La segona especificitat té a veure amb la desinència de subjuntiu *-ia-* que presenten totes les formes documentades (37).

- (37)a. los homens qui no pequen de grat pecquen jassi'aysó que no los *placia* lo peccar (*Llibre de contemplació en Déu*, XLIII – [24] [XIII])
- b. bé que no·ns *desplàcia* que no·n lauren altres més avant (*Epistolari (I)*, p. 199 [XIV])

- c. és estat servit dar-la-y; la qual li *plàcia* conservar per molts anys (*Antiquitats*, p. 219 [XVI])
- d. hi podran assistir les senyores com millor los *plàcia* (*Calaix de sastre*, any 1778 [XVIII])

Les formes que haurien d'haver resultat de l'evolució fonètica regular (3a PLACEAT > *plaça*, 6a PLACEANT > *placen*) no apareixen al corpus; en el seu lloc, les formes verbals del present de subjuntiu presenten la desinència *-ia-* (3a *plàcia*, 6a *plàcien*). Segurament, aquesta terminació s'estengué analògicament a *plaure* des de verbs com *saber* o *caber*, que havien conservat la iod originària: 3a SAPIAT > *sàpia* (Gulsoy 1993: 380). Una altra possibilitat és que la iod provinent de la *-E-* prevocàlica (PLACEAT) s'haguera conservat en català medieval. Siga com siga, sembla que la presència d'aquesta desinència entrebancava l'avanç de la velarització en el present de subjuntiu. Una altra causa podria haver estat la baixa freqüència d'ús de la primera persona del present d'indicatiu, que sol ser l'origen del canvi, la qual cosa obstaculitza la velarització del present de subjuntiu.

Al *CICA* els exemples són escassos per a extraure'n conclusions diferents: solament es documenta un cas, amb la terminació regular, del verb *desplaure* (38a). Quant a formes amb l'extensió /g/ de la primera persona del present d'indicatiu, es testimonien tres casos del verb *complaure* (38b); del present de subjuntiu, un cas de *plaure* i un altre de *complaure* (38c-d).

- (38)a. Eu volria lo cors de la santa sebelir, mays tem-me que no li *desplasa* (*Vides de Sants Rosselloneses*, p. 395 [XIII])
- b. e tant com puch ma dolor colch, que res d'aquella yo no tolch, ans la *complach* (*Poesies* [A. March], poema 127 – línia 244 [XV])
- c. que nostres oracions e pregàries no passen e *plaguen* a la piadosa miseració de nostre senyor Déu (*Epistolari de la València Medieval II*, carta 87 – línia 27 [XV])
- d. y ha dies que vaig sercant qui me·n *complaga* (*Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, p. 152 [XVI])

4. CONCLUSIONS

Una vegada analitzada la penetració de l'extensió /g/ en el morfoma del patró L, podem afirmar que aquest procés s'adiu al màxim als principis de coherència i convergència. En aquest sentit, la velarització es produeix al mateix temps en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu. Només en el tercer grup analitzat hi ha un cert desfasament en la consolidació de la velarització. Per tant, en línies generals, el morfoma del patró L actua de manera molt més unitària que el morfoma del patró PyTA (v. § VI.3), ja que en aquest darrer hi ha divergències rellevants relacionades amb les oposicions de marcatge, tant pel que fa a la persona com pel que respecta al temps.

La primera classe verbal que hem estudiat en aquest capítol es caracteritza per tenir un PyTA sigmàtic i un patró L amb radical regular. Es tracta, doncs, de la mateixa tipologia de verbs que hem analitzat en § VI.2. D'acord amb les dades del corpus, l'adopció de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu es consolida simultàniament, en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu, al segle XV; per tant, el procés de velarització del patró L dels verbs del tipus *prendre* s'avé totalment amb els principis de coherència i convergència. La penetració de l'extensió /g/ en el patró L d'aquesta classe verbal originava un conflicte entre el principi de transparència i el principi d'uniformitat. D'una banda, la velarització permetia diferenciar la primera persona de la tercera en el present d'indicatiu, ja que, en un temps absolut com aquest, no era congruent amb les característiques definidores de l'estructura del sistema que aquestes persones foren sincrètiques. A més, en aquesta classe verbal l'oposició entre la primera i la tercera persona era màximament icònica, puix que la primera persona, marcada, s'obtenia afegint l'extensió /g/ a la no marcada, la tercera: *pren + /g/ = prenc*. Tanmateix, es contravenia el principi d'uniformitat, atés que el procés de velarització provocava l'aparició d'una irregularitat en uns temps verbals que, fins al moment, presentaven un únic radical regular, com *pren-*. La velarització del present de subjuntiu, com s'ha indicat més amunt, s'ha de relacionar amb el principi d'estabilitat de les classes flexives: l'adopció de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu en comportava l'aparició en el present de subjuntiu. Un altre factor que cal tenir en compte és que el patró PyTA d'aquesta classe verbal també estava experimentant el mateix procés de velarització. La cronologia de les formes procedents del tema de

perfet concorda bastant amb les del patró L, ja que tant l'imperfet de subjuntiu com el condicional en *-ra* completen el canvi també en el segle XV, mentre que el passat simple ho fa un segle després. En aquestes modificacions influïen el principi d'uniformitat i el d'estabilitat de les classes flexives, atés que dins de la segona conjugació, la nova classe verbal de verbs velaritzats que s'estava formant es caracteritzava per presentar l'extensió /g/ en tots dos patrons.

Les altres dues classes verbals analitzades en aquest capítol comparteixen un tret que els diferencia de la classe de verbs amb PyTA sigmàtic: la presència de l'extensió /g/ etimològica en els temps del patró PyTA, que acaba estenent-se al patró L analògicament. Tanmateix, aquests dos grups presentaven una divergència significativa dins d'aquest darrer patró, concretament, l'oposició entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu. En el primer grup, del qual formen part *beure* o *oldre*, l'evolució fonètica regular havia originat homofonia entre aquestes persones: 1a *beu* vs. 3a *beu*. En el segon, del qual formen part verbs com *deure* o *valer*, en canvi, l'acció de la iod havia comportat l'aparició d'al·lomorfs del radical en la primera persona que evitaven el sincretisme: 1a *deig* vs. 3a *deu*. Com veurem, aquest fet tingué repercussions en la cronologia del procés de velarització.

En el grup de *beure*, en què es produeix sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu, el procés de velarització es completa al segle XIV en tot el patró L. Per tant, com ocorre amb el grup de *prendre*, els principis de coherència i convergència es compleixen estrictament. En el grup que ens ocupa, l'extensió de /g/ permetia resoldre, novament, el sincretisme existent entre la primera i tercera persona del present d'indicatiu: 1a *beu* >> *bec* vs. 3a *beu*. Les formes etimològiques sincrètiques eren incongruents amb les característiques definidores de l'estructura del sistema, ja que en els temps absoluts es tendeix a diferenciar aquestes dues persones. Com hem indicat en § VII.2.1, en els verbs amb radical acabat en *-u-* [w] la iconicitat és mínima, atés que la primera persona diferia de la tercera només per una alteració del segment final: 1a *crec* vs. 3a *creu*. En canvi, en els verbs amb radical acabat en *-l-* la iconicitat és màxima, atés que la primera persona s'obtenia afegint l'extensió /g/ a la tercera: *mol* + /g/ = *molc*. La velarització de la primera persona del present d'indicatiu comporta la penetració de l'extensió /g/ en el present de subjuntiu, d'acord amb el principi d'estabilitat de les classes flexives. Quant als conflictes de naturalitat, com en la classe de *prendre*, el principi de transparència preval sobre el principi d'uniformitat: es generalitza en el patró L

l'al·lomorf del radical amb l'extensió /g/, originari del patró PyTA, amb l'objectiu de diferenciar formalment la primera i la tercera persona del present d'indicatiu.

En el grup de verbs com *deure* o *valer*, com s'ha esmentat, el patró L es caracteritza en català antic per tenir terminacions al·lomòrfiques derivades de l'acció de la iod. D'acord amb la informació del corpus i del *CICA*, la velarització de la primera persona del present d'indicatiu es va completar en el segle XV; en el present de subjuntiu, en canvi, malgrat que en aquest segle les formes amb l'extensió /g/ són tan freqüents com les etimològiques, cal esperar al XVI perquè les formes amb velar acaben de consolidar-se.

Aquesta és l'única classe de les estudiades en el capítol en què no hi havia sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu, a causa dels radicals al·lomòrfics a què hem fet referència: 1a *deig* vs. 3a *deu*; 1a *vall* vs. 3a *val*. En aquesta classe, doncs, cal relacionar el procés de velarització no amb el principi de transparència, sinó amb el principi d'uniformitat: la generalització de l'al·lomorf PyTA amb l'extensió /g/ al patró L suposava l'eliminació dels radicals al·lomòrfics acabats en consonant palatoalveolar o palatal. Açò atorgava més homogeneïtat al paradigma flexiu d'aquesta classe de verbs, que, arran del canvi, substituïen els diversos al·lomorfs etimològics per l'extensió /g/.

De les tres classes analitzades en aquest capítol, sembla que el grup de *beure* és el pioner a la innovació, atés que completa el canvi en el segle XIV. Les classes de *prendre* i *deure*, en canvi, ho fan a partir del segle XV. La rapidesa en l'adopció de l'extensió /g/ per part del primer grup respon a dos motius. En primer lloc, la presència de formes amb l'extensió /g/ dins del paradigma, concretament en el patró PyTA, comportava que no calguera crear cap al·lomorf nou, sinó generalitzar-ne un de ja existent. En segon lloc, gràcies al procés de velarització, es resolía el sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu, d'acord amb les característiques definidores de l'estructura del sistema. Sembla que la presència prèvia d'un PyTA velaritzat és un factor decisiu, atés que en el grup de *prendre*, en què també es produïa aquesta homofonia, el canvi es va completar un segle més tard. Cal tenir en compte que l'extensió /g/ no era pròpia, en el grup de *prendre*, de cap part del paradigma de la classe verbal. Finalment, en el grup de *deure*, en què les formes del patró PyTA també presentaven una velar etimològica, la velarització també és més tardana que en la classe de *beure*. En aquesta ocasió, la tardança es pot justificar perquè els radicals d'al·lomorfs procedents de

l'evolució fonètica regular evitaven el sincretisme entre la primera i la tercera persona; per tant, l'adopció de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu no era tan necessària.

D'altra banda, considerem la propagació de l'extensió /g/ al patró L de les tres classes verbals analitzades en aquest capítol com un cas d'exaptació. Com s'ha indicat més amunt, aquesta extensió només apareixia inicialment en els temps procedents del tema de perfet llatí (passat simple, condicional en *-ra* i imperfet de subjuntiu) en verbs del tipus *beure* o del tipus *deure*. Una vegada l'extensió /g/ perdé el valor original de perfet, es va poder estendre analògicament, en verbs com *beure* o *deure*, des dels temps procedents del tema de perfet llatí (patró PyTA) cap a temps imperfectius com el present d'indicatiu i el present de subjuntiu (patró L). Aquesta propagació es veié afavorida per l'existència de verbs com *dir* o *dur* que presentaven inicialment l'extensió /g/ en les formes del patró L. A més, com hem constatat al llarg del capítol, la velar va penetrar fins i tot a les formes del patró L de verbs que no presentaven l'extensió /g/ en origen en el patró PyTA, com la classe representada per *prendre*. En definitiva, l'extensió /g/, que originalment era una marca de temps perfectius, es va acabar reanalitzant com a marcador de classe verbal.¹¹

¹¹ A partir d'aquest punt, no es matisaran novament els casos d'exaptació, ja que cada vegada que l'extensió /g/ s'introdueix en un temps imperfectiu es tracta d'un cas exaptatiu.

VIII. VERBS DE CONJUGACIONS MIXTES

En aquest capítol s'estudien els verbs *viure*, *escriure* i *eixir* (juntament amb els seus derivats), caracteritzats per tenir una conjugació mixta, a cavall entre la segona i tercera conjugació. Els dos primers, encara que pertanyen a la segona conjugació, presenten la vocal temàtica *i*, pròpia de la tercera conjugació, en les persones quarta i cinquena del present d'indicatiu, en la cinquena persona de l'imperatiu i en el gerundi. El verb *eixir*, adscrit a la tercera conjugació, presenta l'extensió /sk/, pròpia dels verbs incoatius de radical de la segona conjugació, en les formes del patró L i en les del patró PyTA.

1. EL VERB *VIURE* I ELS SEUS DERIVATS

El verb *viure* i els seus derivats (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1) es conjuga, igual que *nàixer*, com un verb incoatiu de radical amb l'extensió /sk/ (v. Taula 1), però, a diferència d'un verb com *nàixer*, presenta la vocal temàtica *i*, pròpia dels verbs de la tercera conjugació, com *patir*, en les formes no velaritzades (v. Taula 2).

	<i>nàixer</i>	<i>viure</i>
1a pers. del present d'indicatiu	<i>nasc</i>	<i>visc</i>
Present de subjuntiu	3a <i>nasca</i>	3a <i>visca</i>
Passat simple	3a <i>nasqué</i>	3a <i>visqué</i>
Imperfet de subjuntiu	3a <i>nasqués / nasquera</i>	3a <i>visqués / visquera</i>

Taula 1. 1a persona del present d'indicatiu, 3a persona del present de subjuntiu, 3a persona del passat simple i 3a persona de l'imperfet de subjuntiu dels verbs *nàixer* i *viure* en l'estàndard occidental valencià

	<i>patir</i>	<i>viure</i>
4a pers. del present d'indicatiu	<i>patim</i>	<i>vivim</i>
5a pers. del present d'indicatiu	<i>patiu</i>	<i>viviu</i>
Gerundi	<i>patint</i>	<i>vivint</i>

Taula 2. 4a i 5a persona del present d'indicatiu i forma de gerundi dels verbs *patir* i *viure* en català general

D'aquest verb, analitzarem tant el patró L com el patró PyTA. Pel que fa al primer, la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu, etimològicament, no presentaven l'extensió /sk/. Com s'il·lustra a la Taula 3, aquestes persones es conjugaven amb el radical regular *viv-*, acabat en la consonant *-v-*, que es convertia en la semivocal [w] en posició de coda. Cal remarcar que, inicialment, les persones quarta i cinquena del present d'indicatiu tenien la vocal temàtica *e* pròpia dels verbs de la segona conjugació. No obstant això, des de ben aviat aquestes persones adoptaren la vocal temàtica *i*.

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a	VĪVŌ > <i>viu</i>	VĪVAM > <i>viva</i>
2a	VĪVIS > <i>vius</i>	VĪVĀS > <i>vives</i>
3a	VĪVIT > <i>viu</i>	VĪVAT > <i>viva</i>
4a	VĪVIMUS > <i>vivem</i> >> <i>vivim</i>	VĪVĀMUS > <i>vivam</i>
5a	VĪVITIS > <i>vivets</i> >> <i>vivits</i>	VĪVĀTIS > <i>vivats</i>
6a	VĪVUNT > <i>viven</i>	VĪVANT > <i>viven</i>

Taula 3. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *viure*

Una mostra que el canvi de *e* a *i* és primerenc és que al *CICA* només es documenta un cas de quarta persona amb la vocal temàtica *e*, de la segona meitat del segle XIII (1), però ja no s'observa cap altre cas de la cinquena persona amb *e*.

- (1) E nós, per què *vivem*?—. E après pocs dies él fo alebesat. E Sent Tiburci fo pozat sobre brazes cremans tot nud. (*Vides de Sants Rosselloneses*, p. 170 [XIII])

El que ens interessa ací és datar en quin moment penetren les formes amb l'extensió /sk/, pròpies del patró PyTA, com mostrem a continuació, en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu. Com es constata a la Taula 4, la introducció de /sk/ en aquestes persones va comportar la creació d'un patró L en aquest verb, atés que aquestes persones presentaven inicialment el mateix radical que la resta de cel·les del present d'indicatiu.

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a	<i>visc</i>	<i>visca</i>
2a	<i>vius</i>	<i>visques</i>
3a	<i>viu</i>	<i>visca</i>
4a	<i>vivim</i>	<i>viscam</i>
5a	<i>vivits</i>	<i>viscats</i>
6a	<i>viven</i>	<i>visquen</i>

Taula 4. Present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *viure* en català antic amb l'extensió /sk/. (Les formes verbals del patró L apareixen ombrejades.)

Pel que fa al morfoma del patró PyTA (v. Taula 5), les formes primitives del català presentaven l'extensió /sk/, pròpia també dels verbs incoatius de radical (v. § X.3). Aquesta extensió, però, és resultat de la metàtesi que va experimentar en llatí vulgar l'element final del radical -x- [ks] (Coromines 1971: 323-324).

Passat simple	3a VĪXIT > *visket > <i>visc</i> >> <i>visqué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a VĪXERAT > *viskerat > <i>viscra</i> >> <i>visquera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a VĪXISSET > *viskisset > <i>visqués</i>

Taula 5. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *viure*

Ara bé, en català antic també es documenten formes dels temps del patró PyTA d'aquest verb amb el radical regular *viv-* (v. Taula 6), de manera anàloga als verbs de la tercera conjugació (v. Taula 7).

Passat simple	3a <i>viví</i>
Condicional en <i>-ra</i>	3a <i>vivira</i>
Imperfet de subjuntiu	3a <i>vivís</i>

Taula 6. Passat simple, condicional en *-ra* i imperfet de subjuntiu del verb *viure* amb el radical regular *viv-*

	<i>dormir</i>	<i>llegir</i>	<i>patir</i>
Passat simple	3a <i>dormí</i>	3a <i>llegí</i>	3a <i>patí</i>
Imperfet de subjuntiu	3a <i>dormís / dormira</i>	3a <i>llegís / llegira</i>	3a <i>patís / patira</i>

Taula 7. Passat simple i imperfet de subjuntiu dels verbs *dormir*, *llegir* i *patir* en català actual

Per tant, en *viure* i els seus derivats es produïa una interferència entre ambdós patrons: les formes del patró L, sense velar etimològica, van servir de base per a crear un patró PyTA regular sense velaritzar, mentre que les formes del patró PyTA amb /sk/ també començaren a penetrar en el patró L. Al final, com indiquen les dades obtingudes, el model velaritzat acabà consolidant-se en els dos patrons.

1.1. Resultats del patró L

A l'hora de fer el test khi-quadrat, s'han agrupat a la Taula 8 les formes de la primera persona del present d'indicatiu i del present de subjuntiu, perquè no hi ha grans diferències entre els dos i això ens permet obtenir resultats més consistents. A més, s'han separat els segles XIII i XIV, ateses les diferències en el repartiment de les ocurrències. Com es pot comprovar, la distribució percentual entre formes no velaritzades (1a *viiu*; 3a *viva*) i velaritzades (1a *visc*; 3a *visca*) varia notablement al llarg del període estudiat ($\chi^2_{(4)} = 44,884$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,938). La V de Cramer indica que l'associació de la variable 'segle' amb la variable 'velaritzat' és quasi total, és a dir, trobem un període inicial amb només un tipus de formes i després gairebé només es detecten les formes alternatives.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII	Recompte	8	—
		Recompte esperat	1,4	6,6
		% dins de segle	100%	0%
	XIV	Recompte	1	8
		Recompte esperat	1,6	7,4
		% dins de segle	11,1%	88,9%
	XV	Recompte	—	6
		Recompte esperat	1,1	4,9
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	3
		Recompte esperat	0,5	2,5
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	25
		Recompte esperat	4,4	20,6
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	9	42	
	% dins de segle	17,6%	82,4%	

Taula 8. Taula creuada del patró L del verb *viure* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Pel que fa a la primera persona del present d’indicatiu, disposem de molt pocs casos: tots presenten l’extensió /sk/, tant la forma del segle XIV com les del segle XIX (2); per tant, la forma etimològica *viu* no es documenta al corpus.

- (2) a. E com! –dix ell–. No és assats provat en mi, que *visch* sens cors? (*Lo somni*, p. 76 [XIV])
- b. Yo no cante per la veu que la veu Deu me l’ ha dada; yo cante pa que no diguen que *vixc* com una encantada. (*Ensisam*, p. 121 [XIX])

Del present de subjuntiu es documenta un nombre més elevat d’ocurrències (v. Taula 8). Durant el segle XIII totes les formes documentades són les etimològiques (3).

- (3) a. per totz sos dies o a temps cert a violari, o d’aquén deu aver los usufruitz mentre que *viva* (*Costums de Tortosa*, p. 261 [XIII])

- b. cor nul altre seynor no·ns adoctrina con *vivam* ni con estiam (*Llibre de contemplació en Déu*, LXVII – [3] [XIII])

En el XIV la situació s'inverteix, atés que solament es documenta un cas amb radical regular (4a), mentre que les altres 7 ocurrencies presenten l'extensió /sk/ (4b). Sembla que en aquest segle es consolida el canvi, ja que a partir d'aquest moment totes les formes documentades al corpus presenten l'extensió /sk/ (4c-d).

- (4) a. e vaja per la mar axí com Déus la volrà guiar, e *viva* o muyre, e vós no·n serets axí tengut a Déu (*Filla*, p. 38 [XIV])
b. mas no que *visque* sens cors, axí com lo cors no viu sens ell (*Lo somni*, p. 76 [XIV])
c. plàcia a la divina Bondat que no *vixqua* yo en lo món si tal com ell no dech ésser (*Tirant*, p. 235 [XV])
d. Plàcia a nostre Senyor que fasa lo que deig y *visca* bé a servisi de la divina y humana magestad (*Català de Valeriola*, p. 149 [XVI])

Com que no disposem de gaire dades de la primera persona del present indicatiu, s'ha fet una cerca al *CICA*. En aquest corpus no es documenta cap forma etimològica (la *viu*), mentre que les primeres formes amb /sk/ es detecten a la primera meitat del segle XV (5).

- (5) a. Yo no *visch* segons ma condició, per ço com só en peccat mortal (*Sermons* [St. Vicent Ferrer], p. IV - 236 [XV])
b. Yo só amat e *visch* dolorejant d'altres dolors (*Poesies* [A. March], poema 85 [XV])

Cal recordar, però, que al nostre corpus l'única forma documentada de la primera persona del present d'indicatiu presenta l'extensió /sk/. Per tant, si inferim la situació d'aquesta persona a partir de la que es donava en el present de subjuntiu, sembla que el patró L completa el canvi al segle XIV. Es compleixen, així, els principis de coherència i convergència al màxim, atés que tant la primera persona del present d'indicatiu com el present de subjuntiu consoliden el canvi alhora. Com succeïa amb els verbs tractats en §

VII.2 i § VII.3, l'extensió de /sk/ en la primera persona del present d'indicatiu només es pogué consolidar en el moment en què la primera i la tercera persona del passat simple s'afebliren, per tal d'evitar l'homofonia que s'haguera produït entre les tres persones (1a *visc* vs. 1a *visc*, 3a *visc*). Com es constatarà en l'apartat següent, totes les formes del passat simple extretes del corpus són febles (1a *visquí*, 3a *visqué*), de manera que l'extensió /sk/ es pogué introduir ben aviat en la primera persona del present d'indicatiu.

En l'adopció de l'extensió /sk/ en el patró L entraven en conflicte el principi d'uniformitat amb el principi de transparència i les característiques definidores de l'estructura del sistema. Novament, prevalia la necessitat de diferenciar formalment la primera i la tercera persona del present d'indicatiu (1a *viu* >> *visc* vs. 3a *viu*), malgrat que açò comportara la introducció de l'al·lomorfe *vi-*, amb l'extensió /sk/, als presents d'indicatiu i de subjuntiu. La incorporació de l'extensió al morfema del patró L, a més, afegia *viure* i els seus derivats a la classe dels verbs incoatius de radical, com *nàixer*, que presentaven /sk/ tant en el patró L com en el PyTA. Aquest fet atorgava més estabilitat al paradigma de *viure* i derivats, ja que era inusual que un verb presentara l'extensió /sk/ només en un dels dos patrons.

1.2. Resultats del patró PyTA

A l'hora de fer els recomptes del patró PyTA del verb *viure* i derivats, també s'han agrupat els tres temps a la Taula 9 perquè els resultats del test estadístic siguin més consistents. La distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *viví*) i velaritzades (3a *visqué*) gairebé no varia al llarg del període estudiat; per això, no hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del patró PyTA entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 6,027$, $p = 0,11$, V de Cramer = 0,404).

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	3	10
		Recompte esperat	1,1	11,9
		% dins de segle	23,1%	76,9%
	XV	Recompte	—	17
		Recompte esperat	1,4	15,6
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	1
		Recompte esperat	0,1	0,9
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	6
		Recompte esperat	0,5	5,5
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	3	34	
	% dins de segle	8,1%	91,9%	

Taula 9. Taula creuada del patró PyTA del verb *viure* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Les 27 formes extretes del passat simple presenten l’extensió /sk/ i són arrizotòniques (6). Aquest fet afavoria la propagació de l’extensió /sk/ a la primera persona del present d’indicatiu, ja que amb les formes febles (1a *visquí*, 3a *visqué*) s’evitava el sincretisme que s’haguera produït entre la primera persona del present d’indicatiu i la primera i la tercera persona inicials del passat simple, totes tres amb la forma *visc*.

- (6) a. La una la inseciable ardor la qual jo é aguda dedins mi mentre *visquí*.
(*Corbatxo*, p. 21 [XIV])
- b. E mentres aquest rey *visqué*, tots los gots foren catòlics crestians e lo dit rey morí verdader catòlich. (*Històries e conquestes*, p. 168 [XV])
- c. Ý axí·s féu, ut moris est; lo qual no *vixqué*, segons deÿen, sinó vint dies en la dignitat papal. (*Antiquitats*, p. 204 [XVI])
- d. Com est tanbé tirà la mala regàlia de la seva mara, senpra *visqué* molt malament a la seva muller (*Memòries d’un pagès*, p. 57 [XVIII])

Pel que fa a l'imperfet de subjuntiu, només s'han documentat dades dels dos primers períodes i és l'únic temps PyTA de què es testimonien casos amb radical regular (v. Taula 10).

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	3	5
	XV	—	2
	XVI	—	—
	XVII-XIX	—	—
Total		3	7

Taula 10. Taula creuada de l'imperfet de subjuntiu del verb *viure* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

En el primer període estudiat es documenten 5 casos amb l'extensió /sk/ (7a-b), enfront de 3 amb el radical regular *viv-* (7c-d).

- (7) a. els ciutadans e ls habitants de la ciutat de Tortosa e de totz sos térmens *visquesen* honestament (*Costums de Tortosa*, p. 2 [XIII])
- b. la qual cosa tolt, qui seria tant foll que incessantment *visqués* en treballs e perills grans (*Lo somni*, p. 90 [XIV])
- c. cor enamorat vos encarnás e enamorat nasqués e enamorat ic *vivís* e enamorat ic morís (*Llibre de contemplació en Déu*, LIII – [20] [XIII])
- d. per tal que nos *vivissem*, enaxí, Seyner, nosaltres mortificam nostra carn (*Llibre de contemplació en Déu*, LXII – [22] [XIII])

Al segle XV, però, solament es documenten formes velaritzades (8).

- (8) a. donant-li renda de què *visqués*, tenint la dita renda en feu seu (*Històries e conquestes*, p. 214 [XV])
- b. que lo comte, mentres *visqués*, no's digués rey d'Aragó mas príncep de Aragó (*Històries e conquestes*, p. 225 [XV])

Després de consultar les dades que ofereix el *CICA*, es constata que el passat simple i l'imperfet de subjuntiu tenen un comportament molt semblant, i que les formes

amb radical regular del nostre estudi són anecdòtiques. Per exemple, pel que fa al passat simple, al *CICA* només es documenta un cas de la tercera persona sense velaritzar, de la segona meitat del segle XIV (9a). De la sisena persona, que sol ser l'altra més emprada juntament amb la tercera, també és esporàdic el nombre de casos amb radical regular (9b).

- (9) a. sant Ascariot, que dapuis que fo rassucitat *viví* molt de tems en aquest món (*Les edats i l'epístola de Jesucrist*, fol. 269d - línia: 1 [XIV])
- b. que foren hòmens pobres e ahontats en aquest món dementre *viviren*, foren e són après lur mort tan honrats (*Llibre de Meravelles*, p. 131 [XIV])

Quant a l'imperfet de subjuntiu, les dades del *CICA* són equivalents a les obtingudes del passat simple en aquest corpus de control, atés que solament es testimonien 8 formes amb radical regular (10).

- (10)a. Molt jueu és qui seria crestià si avia de què *vivís* él e sos infans e sa muyer. (*Doctrina pueril 1*, p. 223 [XIV])
- b. que ell havia plaer de conèixer-los e que d'ací avant *vivissen* en segur, que faria per lo un axí com per parent (*Curial e Güelfa*, p. 197 [XV])

Del condicional en *-ra* no s'ha documentat cap cas al nostre corpus, mentre que al *CICA* només s'atesten dos casos (11), els quals presenten l'extensió /sk/.

- (11)a. ere tudor dels ditz pobils dementre que *visquera* e ab carta pública (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentina*, p. 136 [XIII])
- b. que tots los béns líberament fossen estats del dit son pare y aquell *visquera* (*Corts de Montsó*, p. 96 [XVI])

Per tant, una vegada analitzats els temps del patró PyTA, es pot afirmar que les formes amb el radical regular *viv-* que segueixen el model de la tercera conjugació es documenten molt poc i mai no arriben a consolidar-se, ja que a penes sobreviuen fins al XIV i es tracta sempre de casos anecdòtics enfront dels majoritaris amb /sk/. A partir d'aquest model, aquestes formes acaben desplaçant al segle XIV les formes etimològiques amb radical regular del patró L. El fet que els dos patrons confluïren en la mateixa

extensió velaritzada dotava d'estabilitat aquest verb, ja que acabava amb les interferències que es produïen entre ambdós patrons durant els primers segles: hi havia, com hem vist, formes no etimològiques amb *viv-* en el patró PyTA, a més de les formes amb /sk/ triomfants en el patró L. A més, com s'ha esmentat en l'apartat anterior, l'adopció de l'extensió /sk/ en els dos patrons incorporava el verb *viure* i els seus derivats al conjunt de verbs coneguts com a incoatius de radical.

2. EL VERB *ESCRIURE* I ELS SEUS DERIVATS

El verb *escriure* i els seus derivats (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1) presenten uns trets específics semblants als del verb *viure* i els seus derivats. Actualment, es conjuga seguint el model de verbs velaritzats de la segona conjugació amb l'extensió /g/, com *beure* (v. Taula 11), però les formes no velaritzades, com ara la quarta i la cinquena persona del present d'indicatiu i el gerundi, tenen la vocal temàtica *i*, pròpia dels verbs de la tercera conjugació, com *servir* (v. Taula 12).

	<i>beure</i>	<i>escriure</i>
1a persona del present d'indicatiu	<i>bec</i>	<i>escric</i>
3a persona del present de subjuntiu	<i>bega</i>	<i>escriga</i>
3a persona del passat simple	<i>begué</i>	<i>escrigué</i>
3a persona de l'imperfet de subjuntiu	<i>begués / beguera</i>	<i>escrigués / escriguera</i>

Taula 11. Primera persona del present d'indicatiu, tercera persona del present de subjuntiu, tercera persona del passat simple i tercera persona de l'imperfet de subjuntiu dels verbs *beure* i *escriure* en l'estàndard occidental valencià

	<i>servir</i>	<i>escriure</i>
4a persona del present d'indicatiu	<i>servim</i>	<i>escrivim</i>
5a persona del present d'indicatiu	<i>serviu</i>	<i>escriviu</i>
Gerundi	<i>servint</i>	<i>escrivint</i>

Taula 12. Quarta i cinquena persona del present d'indicatiu i forma de gerundi dels verbs *servir* i *escriure* en català general

D'aquests verbs, estudiarem l'evolució de la velar en el patró L i en el patró PyTA. El patró L velar es forma en el moment en què la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu es velaritzen, ja que inicialment presentaven un radical *escriv-*, amb la variant *escri[w]-*, fruit de l'evolució fonètica regular (v. Taula 13). A més, com ocorria en el verb *viure*, en un primer moment les persones quarta i cinquena del present d'indicatiu presentaven la vocal temàtica *e*, pròpia dels verbs de la segona conjugació: *escrivem*, *escrivets*.

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a	SCRĪBŌ > <i>escriu</i>	SCRĪBAM > <i>escriva</i>
2a	SCRĪBIS > <i>escrius</i>	SCRĪBĀS > <i>escribes</i>
3a	SCRĪBIT > <i>escriu</i>	SCRĪBAT > <i>escriva</i>
4a	SCRĪBIMUS > <i>escrivem</i> >> <i>escrivim</i>	SCRĪBĀMUS > <i>escrivam</i>
5a	SCRĪBITIS > <i>escrivets</i> >> <i>escrivits</i>	SCRĪBĀTIS > <i>escrivats</i>
6a	SCRĪBUNT > <i>escriven</i>	SCRĪBANT > <i>escriven</i>

Taula 13. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *escriure*

D'acord amb les dades del *CICA*, les formes de quarta i cinquena persona amb la vocal temàtica *e* perduren només fins a la segona meitat del segle XIV (12). Per tant, la substitució d'aquestes formes per les que segueixen el model de la tercera conjugació (*escrivim*, *escrivits*) és bastant antiga, però potser no tant com en el verb *viure*.

- (12)a. que tota innovació que feta haja ne feta fer contra la avinença e capítols
damons dits vuyla revocar de continent hó sobreseer, axí con nós li *escrivem*

(*Els primers documents del primer president de la Generalitat de Catalunya*, carta 4 – línia 20 [XIV])

- b. Si alcunes altres coses vos plaen de nós, *escrivets-nos-hen* fiançosament.
(*Epistolari (I)*, p. 211 [XIV])

Pel que fa a la velarització de les formes que constituïran el patró L, cal esmentar que en català antic coexisteixen dos models velaritzats: l'un adoptava l'extensió /sk/, pròpia del patró PyTA d'aquest mateix verb; l'altre, l'extensió /g/, que fan servir verbs com *beure* o *deure* (v. § VII.2 i § VII.3). A la Taula 14 s'il·lustren els dos models velaritzats de *escriure* que conviuen en català antic.

	Model /sk/		Model /g/	
	Pres. ind.	Pres. subj.	Pres. ind.	Pres. subj.
1a	<i>escriisc</i>	<i>escriisca</i>	<i>escriic</i>	<i>escriiga</i>
2a	<i>escriius</i>	<i>escriisques</i>	<i>escriius</i>	<i>escriigues</i>
3a	<i>escriiu</i>	<i>escriisca</i>	<i>escriiu</i>	<i>escriiga</i>
4a	<i>escrivim</i>	<i>escriiscam</i>	<i>escrivim</i>	<i>escriigam</i>
5a	<i>escrivits</i>	<i>escriiscats</i>	<i>escrivits</i>	<i>escriigats</i>
6a	<i>escriiven</i>	<i>escriisquen</i>	<i>escriiven</i>	<i>escriiguen</i>

Taula 14. Paradigmes velaritzats del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *escriure* en català antic

Quant al morfoma del patró PyTA (v. Taula 15), les formes etimològiques de *escriure* presentaven l'extensió /sk/, producte de la metàtesi de l'element final del radical llatí -x- [ks] (Coromines 1971: 323–324). Aquest fenomen és paral·lel al que va experimentar el verb *viure* i els seus derivats, analitzats en l'apartat anterior.

Passat simple	3a *SCRIXIT > *skrisket > <i>escrisc</i> >> <i>escrisqué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a *SCRIXERAT > *skriskerat > <i>escrisera</i> >> <i>escrisquera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a *SCRIXISSET > *skriskesset > <i>escrisqués</i>

Taula 15. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *escriure*

En l'evolució d'aquest patró caldrà tenir en compte, doncs, dos aspectes. En primer lloc, l'aparició de formes amb el radical regular sense l'extensió velar *escriv-*, inicialment propi del patró L, segons el model típic dels verbs de la tercera conjugació (3a *escriví*, 3a *escrivira*, 3a *escrivís*). En segon lloc, la substitució de les formes velaritzades originàries amb l'extensió /sk/ pel model amb l'extensió /g/, propi de verbs com *beure* o *deure* (3a *escrisc* >> *escrisqué* >> *escrigué*, 3a *escrisquera* >> *escriguera*, 3a *escrisqués* >> *escrigués*).

2.1. Resultats del patró L

Per a fer el test khi-quadrat, s'han agrupat a la Taula 16 les formes de la primera persona del present d'indicatiu i del present de subjuntiu, atés que s'han documentat poques formes d'aquests temps. La distribució percentual entre formes no velaritzades (1a *escriu*; 3a *escriva*) i velaritzades (1a *escric*; 3a *escriga*) varia diametralment al llarg del període estudiat ($\chi^2_{(2)} = 15,000$, $p = 0,001$, V de Cramer = 1); per això, el valor de la V de Cramer ens indica que l'associació entre la variable 'segle' i la distribució de les formes amb velar i sense velar és perfecta.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	Recompte	8	—
		Recompte esperat	4,3	3,7
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	—	—
	XVI	Recompte	—	2
		Recompte esperat	1,1	0,9
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	5
		Recompte esperat	2,7	2,3
		% dins de segle	0%	100%
	Total	Recompte	8	7
		% dins de segle	53,3%	46,7%

Taula 16. Taula creuada del patró L del verb *escriure* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

De la primera persona del present d’indicatiu es documenten només 4 casos, bastant tardans i tots amb l’extensió velar /g/, 3 del segle XVIII, com (13a), i un del segle XIX, com (13b).

- (13)a. *escric* que és empedrar tot aquell tros i alçar un poc lo terreno (*Calaix de sastre*, any 1784 [XVIII])
- b. Esta es la causa perque *escric* yo hui en valensiá; qu’es rahó que á nostra llengua la usém al cap de sent anys (*Ensisam*, p. 277 [XIX])

Amb referència al present de subjuntiu, també es documenten poques dades. Durant els dos primers segles només es testimonien 8 formes etimològiques amb radical regular (14).

- (14)a. E ço qu’e·l libre escriurà ne farà per son officii que ab vera veritat o ffaça e u *escriva* (*Costums de Tortosa*, p. 38 [XIII])
- b. que a la present obra de la sua lum en semblant manera enlumín lo meu enteniment, e la mia mà *escriva* dret (*Corbatxo*, p. 10 [XIV])

No hi ha cap cas del segle XV, però del segle XVI en avant, totes les formes atestades presenten l'extensió velar /g/ (15).

- (15)a. *ý que totes dos ho posen en la caixa del depòsit ý que u escriguen en lo llibre del covent clarament (Sant Josep, p. 92 [XVI])*
- b. *S'ha arribat á qué en catalá s'hi escrigui no sols versos, sinó prosa, y prosa científica (Lo catalanisme, p. 88 [XIX])*

A partir de les dades del nostre corpus s'observa un canvi radical del segle XIV al XVI. Durant els segles XIII i XIV, no es documenten formes velaritzades, mentre que a partir del XVI les úniques formes atestades presenten l'extensió velar /g/. Tanmateix, disposem d'un nombre exigü de dades, així com una llacuna important, ja que del segle XV no posseïm cap dada. Per tant, ha calgut recórrer a la informació que forneix el *CICA*. Pel que fa a la primera persona del present d'indicatiu, durant la primera meitat del segle XV les formes majoritàries són les etimològiques (16a), de les quals es documenten 7 casos; en canvi, de formes amb l'extensió /g/ solament se n'atesten 2. A la segona meitat del segle XV, s'inverteix la situació, ja que les 12 formes documentades d'aquesta persona presenten l'extensió /g/ (16b). Per tant, d'acord amb les dades del corpus de control, sembla que el procés de velarització de la primera persona del present d'indicatiu es completa en la segona meitat del XV. Finalment, cal esmentar que només es documenta, en el *CICA*, un cas d'aquesta persona amb l'extensió /sk/, de la primera meitat del segle XIV (17).

- (16)a. *hé escrit e escriu contínuament per totes les fustes que partexen deçà (Epistolari de Ferran I d'Antequera, carta 727 [XV])*
 - b. *Totes aquestes coses escric a vostra beatitud per molt certes; dic que les tinc de fonament molt autèntic e molt cert. (Cartes triades dels Borja 2, carta 22 [XV])*
- (17) *manifest, per cascunes coses que escrisc, per quals actors me són manifestades (Diàlegs [St. Gregori], fol. 1v – línia 30 [XIV])*

Com succeïa en el verb *viure* (v. § VIII.1) o en verbs com *beure* o *deure* (v. § VII.2 i § VII.3), l'extensió de /sk/ en la primera persona del present d'indicatiu es veia frenada mentre les formes de la primera i la tercera persona del passat simple mantingueren la forma forta etimològica, atés que s'hauria originat sincretisme entre les tres persones (totes tres amb la forma *escriisc*). L'adopció de les formes amb radical regular en el passat simple (1a *escriví*; 3a *escriví*), al segle XIV d'acord amb les dades del nostre corpus, com mostrem a continuació, resolvia aquest conflicte de transparència i permetia la penetració del model velar en la primera persona del present d'indicatiu.

Pel que fa al present de subjuntiu, en la segona meitat del segle XV, al *CICA*, es documenten 13 casos de *escriva* (18a), mentre que solament es registra un cas amb l'extensió /g/ (18b). Sembla que el canvi es completa a la segona meitat de segle XVI, atés que els 16 casos atestats de la primera i la tercera persona del present de subjuntiu presenten l'extensió /g/. Quant a la presència de formes amb l'extensió /sk/, sempre són minoritàries respecte de les formes etimològiques i deixen de documentar-se a la primera meitat del segle XV (19).

- (18)a. E vostra santedat no m'ho atribueixca a llaugeria, que jo *escriva* lo que faç
(*Cartes triades dels Borja 2*, carta 15 – línia 279 [XV])
- b. Ne quin advocat voleu per ell diga, ni procurador que mostre son dret, ne
quin escrivà que fals no *escriga* (*Lo passí*, línia 843 [XV])
- (19) E lo terç libre, en lo qual no s'*escriisca* sinó la messió de nostra casa real
(*Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, p. 157 [XIV])

Fet i fet, les dades del nostre corpus i del *CICA* indiquen que, malgrat pertànyer al mateix patró, la primera persona del present d'indicatiu i les formes del present de subjuntiu presenten una evolució lleugerament diferent. Així, la primera persona del present d'indicatiu assoleix abans el canvi, ja que a la segona meitat del XV les úniques formes que es documenten en el corpus de control són les velaritzades amb l'extensió /g/. Per contra, en el subjuntiu penetren més lentament, ja que d'acord amb les dades de *CICA* cal esperar a la segona meitat del segle XVI perquè es complete el canvi.

Per tant, en les formes del patró L el verb *escriure* i els seus derivats presenten una evolució semblant a la que experimenten els verbs analitzats en § VI.3, en els quals

la velar es consolida al segle XV en la primera persona del present d'indicatiu, però tarda un segle més a esdevenir majoritària en el present de subjuntiu. La propagació més ràpida en la primera persona del present d'indicatiu es pot explicar per la necessitat de desfer el sincretisme entre la primera i tercera persones, d'acord amb les característiques definidores de l'estructura del sistema. Novament, preval el principi de transparència sobre el d'uniformitat, atés que es crea un al·lomorfa del radical nou (*escri-*), al qual s'afeg l'extensió /g/ per tal de diferenciar la primera de la tercera persona. Quant a la coexistència dels dos models velaritzats, en el nostre corpus només es documenten formes amb l'extensió /g/. Açò es deu, segurament, al fet que les formes amb l'extensió /sk/ del patró PyTA cauen prompte en desús, com es constata en el següent apartat, de manera que no tenien la força suficient per a estendre's al patró L.

2.2. Resultats del patró PyTA

Per a dur a terme el test estadístic, s'han agrupat els tres temps del patró PyTA a la Taula 17 perquè els resultats siguin més fiables. A més, s'han separat els segles XIII i XIV, atés que presenten diferències rellevants en el repartiment dels casos. La distribució entre formes no velaritzades (3a *escriví*) i formes velaritzades (3a *escriisc*, *escrigué*) varia de nou radicalment al llarg dels segles estudiats ($\chi^2_{(4)} = 60,000$, $p < 0,001$, V de Cramer = 1). Cal matisar, però, els resultats: d'acord amb el test estadístic, l'associació entre les variables, indicada per la V de Cramer, és completa, atés que el programa reconeix dues classes de períodes a partir de les formes que presenten de forma generalitzada: els segles amb radical *escriv-* i tots els segles amb extensió velar, els del període inicial i els del període final. El programa detecta, doncs, que hi ha canvis rellevants, però, en no separar el període inicial del final, no adverteix que, en realitat, es produeix un doble canvi. En un primer moment, les formes PyTA inicials del verb amb l'extensió /sk/ (3a *escriisc*), que apareixen al segle XIII, són substituïdes, a partir del segle XIV, per unes formes sense velaritzar amb el radical *escriv-* (3a *escriví*). En un segon moment, apareix un model velaritzat, però diferent del primer, ja que aquest presenta l'extensió /g/ (3a *escrigué*); aquest model esdevé hegemònic a partir del segle XVI.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII	Recompte	—	2
		Recompte esperat	0,4	1,6
		% dins de segle	0%	100%
	XIV	Recompte	7	—
		Recompte esperat	1,3	5,7
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	4	—
		Recompte esperat	0,7	3,3
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	—	23
		Recompte esperat	4,2	18,8
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	24
		Recompte esperat	4,4	19,6
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	11	49	
	Recompte esperat	11	49	
	% dins de segle	18,3%	81,7%	

Taula 17. Taula creuada del patró PyTA del verb *escriure* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

D’acord amb les dades de la Taula 18, l’evolució que va experimentar el passat simple sembla bastant definida.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII	—	2
	XIV	4	—
	XV	3	—
	XVI	—	16
	XVII-XIX	—	23
Total		7	41

Taula 18. Taula creuada del passat simple del verb *escriure* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

En el segle XIII les dues formes extretes presenten l’extensió /sk/ (20).

- (20)a. ne no li n'és hom tengut de donar d'aquel diner enfora que n'aurà pres con l'escrivà *escrisc* son nom e-l libre (*Costums de Tortosa*, p. 44 [XIII])
- b. les dites Costumes segons que a enant en aquest libre és ordenat *escrisqueren* (*Costums de Tortosa*, p. 2 [XIII])

En canvi, en els segles XIV i XV, les formes amb l'extensió /sk/ desapareixen de les obres del corpus i només es documenten formes amb radical regular *escriv-*, que era propi inicialment de les formes de present (21).

- (21)a. E esdavench-se que yo aquela nit arribí, la qual en lo dia sagüent tu la primera letra *escrivist* a aquesta madona. (*Corbatxo*, p. 78 [XIV])
- b. e ginyà ab mercaders que *scriviren* en Anglatetra com lo comte Guillem de Veroych era mort (*Tirant*, p. 85 [XV])
- c. E *scriví* letres al rey de França, narrant-li larguament la forma de la concòrdia del matrimoni (*Tirant*, p. 399 [XV])

Al segle XVI, però, la situació torna a canviar bruscament, ja que, a partir d'aquest moment, les úniques formes que s'atesten són velaritzades (22), encara que, a diferència de les del segle XIII, totes presenten l'extensió velar /g/.

- (22)a. Ý, pasats, lo publicà; *escrigueren* de nou lo duc ý diputats [ý] porrogaren un mes lo entredit. (*Despalau*, p. 139 [XVI])
- b. Per lo qual el virrey escrigué a Madrit y el conte de Albaterra *escrigué* al conte de Orpesa (*Notícies de València i son regne*, [219] [XVII])
- c. segons ó diu Sen Pau en la primera carta que *escrigué* als de Corinto (*Esplugues*, p. 54 [XVIII])

D'acord amb la informació de la Taula 19, l'evolució de l'imperfet de subjuntiu és molt semblant a la del passat simple, encara que no s'ha documentat cap forma del segle XIII.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII	—	—
	XIV	3	—
	XV	1	—
	XVI	—	7
	XVII-XIX	—	1
Total		4	8

Taula 19. Taula creuada de l'imperfet de subjuntiu del verb *escriure* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

En els segles XIV i XV totes les formes registrades al corpus presenten el radical regular *escriv-* (23).

- (23)a. dar a vosaltres segurtat covinent per aquells de qui sia interès; e ha pregat a nosaltres que us *escrivíssem* d'aquesta raó (*Epistolari (I)*, p. 260 [XIV])
- b. Pregant-vos no m'*escrivísseu* més, car no rebria pus letra vostra, sinó que vingau personalment e no ab procurador. (*Tirant*, p. 314 [XV])

Per contra, a partir del segle XVI, com ocorre amb el passat simple, les formes de l'imperfet de subjuntiu adopten l'extensió velar /g/ (24).

- (24)a. que no u havie fet sinó per les nessecitats ya dites del príncep y infanta, hí que ho *escriguessen* en lo dietari (*Despalau*, p. 125 [XVI])
- b. resolgué dit savi Consell de Cent se *escrigués* a sa magestat suplicant-li fos servit (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 540 [XVII])

Del condicional en *-ra* no es documenta cap forma al nostre corpus. Les dades que ens ofereix el *CICA* també són insuficients, ja que cal esperar al segle XVI per a trobar-ne casos, els quals ja presenten l'extensió velar /g/ (25). Per tant, malgrat ser dades escasses per a poder fer una anàlisi ben fonamentada, els pocs casos atestats concorden amb el procés evolutiu del passat simple i de l'imperfet de subjuntiu, que consoliden la velar /g/ en aquest mateix segle.

- (25)a. Ý si spanyol ho scriguera algunes coses majors que passaren posara per memòria. (*Primera part de la Història de València*, p. 123 [XVI])
- b. perquè si per honrrar aquella casa *escriguera* lo de les novenes (Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa, p. 182 [XVI])

Una vegada analitzades les dades del nostre corpus, sembla que el passat simple i l'imperfet de subjuntiu del verb *escriure* i els seus derivats presenten una evolució molt pareguda. Com que disposem de poques dades, hem fet una cerca al *CICA* per a constatar si les dades del corpus s'adiuen a la tendència general de la llengua. Pel que fa al passat simple, a la segona meitat del segle XIII predominen les formes etimològiques amb /sk/, atés que es documenten 36 casos de formes de primera i de tercera persona amb /sk/ (1a *escriisc* >> *escriisquí*, 3a *escriisc* >> *escriisque*), enfront de 14 casos de formes amb radical regular (1a *escriví*, 3a *escriví*). A la segona meitat del XIV la situació canvia bruscament, ja que es detecten 14 casos d'aquestes dues persones amb radical regular, mentre que ja no es documenta cap cas amb l'extensió /sk/. Les formes amb el radical *escriv-* són les hegemòniques fins a la segona meitat del segle XVI, en què desapareixen i són substituïdes per les formes amb l'extensió /g/, de les quals es documenten 60 ocurrències entre la primera i la tercera persona. Comptat i debatut, les dades del *CICA* concorden amb les del nostre corpus pel que fa al passat simple.

Pel que fa a l'imperfet de subjuntiu, les dades del *CICA* són bastant exigües. En la segona meitat del segle XIII es documenten 2 casos entre la primera i la tercera persona amb l'extensió /sk/ (*escriisque*) i 3 formes amb radical regular (*escrivís*). A la segona meitat del XIV, només s'atesta un cas amb l'extensió /sk/ i 4 amb el radical *escriv-*. Paral·lelament al passat simple, aquestes formes són les preponderants fins a la segona meitat del segle XVI, en què només trobem un cas amb radical regular enfront de 20 casos amb l'extensió /g/ (*escrigues*). Per tant, en aquest temps les formes del nostre corpus i del *CICA* també coincideixen.

L'adopció de l'extensió /g/ per part dels temps PyTA concorda amb la del present de subjuntiu, ja que en els dos casos el procés es consolida al segle XVI. La primera persona del present d'indicatiu és l'única que canvia un segle abans, segurament per la necessitat de desfer el sincretisme entre la primera i la tercera persona en un temps absolut. Al final del procés evolutiu, el verb *escriure* i els seus derivats s'incorporen a la classe de verbs en què l'extensió /g/ apareix tant en el patró L com en el PyTA.

Probablement, hi va influir el fet que la major part de verbs de la segona conjugació terminats en *-ure*, com *beure* o *creure*, seguien aquest model.

A la Taula 20 s'ofereix, a mode de resum, el recompte de les formes verbals del patró PyTA extretes del nostre corpus, segons l'extensió que presenten: formes amb radical regular (*escriv-*), formes amb l'extensió /sk/ i formes amb l'extensió /g/. En el segle XIII els pocs casos documentats presenten l'extensió /sk/, mentre que en els segles XIV i XV les formes més habituals són les que segueixen la tercera conjugació amb el radical regular *escriv-*. Això sembla indicar que en un primer moment va prevaldre la uniformitat amb les formes del patró L, que originàriament presentaven també aquest radical. Finalment, a partir del segle XVI el model amb l'extensió velar /g/ s'imposa sobre la resta i en el segles següents ja no es produeix cap variació. Per tant, la combinació entre la /g/ de la primera persona del present d'indicatiu i la força analògica dels verbs velaritzats com *beure* han contribuït a invertir la tendència regularitzadora inicial del patró PyTA.

	<i>escriv-</i>	/sk/	/g/
XIII	—	2	—
XIV	7	—	—
XV	4	—	—
XVI	—	—	23
XVII-XIX	—	—	24

Taula 20. Taula creuada del patró PyTA del verb *escriure* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal (radical regular, extensió /sk/ o extensió /g/) en les columnes

3. EL VERB *EIXIR* I ELS SEUS DERIVATS

El verb *eixir* i els seus derivats (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1) es conjuguen de nou com els verbs incoatius de radical del tipus *nàixer*, amb l'extensió /sk/ en les formes del patró L i del patró PyTA (v. Taula 21), però tenen la vocal temàtica *i* pròpia dels verbs de la tercera conjugació (v. Taula 22).

	<i>nàixer</i>	<i>eixir</i>
1a persona del present d'indicatiu	<i>nasc</i>	<i>isc</i>
3a persona del present de subjuntiu	<i>nasca</i>	<i>isca</i>
3a persona del passat simple	<i>nasqué</i>	<i>isqué</i>
3a persona de l'imperfet de subjuntiu	<i>nasqués / nasquera</i>	<i>isqués / isquera</i>

Taula 21. Primera persona del present d'indicatiu, tercera persona del present de subjuntiu, tercera persona del passat simple i tercera persona de l'imperfet de subjuntiu dels verbs *nàixer* i *eixir* en l'estàndard occidental valencià

	<i>patir</i>	<i>eixir</i>
4a persona del present d'indicatiu	<i>patim</i>	<i>eixim</i>
5a persona del present d'indicatiu	<i>patiu</i>	<i>eixiu</i>
Gerundi	<i>patint</i>	<i>eixint</i>

Taula 22. Quarta i cinquena persona del present d'indicatiu i forma de gerundi dels verbs *patir* i *eixir* en català general

Primerament, s'estudiaran les formes verbals del patró L. A la Taula 23 s'ofereix l'evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *eixir*. Cal esmentar que ja en català preliterari es va introduir analògicament l'extensió /sk/ en les formes del patró L. D'altra banda, les formes rizotòniques tenen un radical amb la vocal *i* (3a *ix*), mentre que les formes arrizotòniques presenten un radical amb la vocal *e* (4a *eixim*). Per tant, l'al·lomorfa del radical està condicionada fònicament, ja que depèn de la tonicitat.

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a	EXEŌ >> <i>isc</i>	EXEAM >> <i>isca</i>
2a	EXĪS > <i>ixes</i>	EXEĀS >> <i>isques</i>
3a	EXIT > <i>ix</i>	EXEAT >> <i>isca</i>
4a	EXĪMUS > <i>eixim</i>	EXEĀMUS >> <i>iscam</i>
5a	EXĪTIS > <i>eixits</i>	EXEĀTIS >> <i>iscats</i>
6a	EXEUNT > <i>ixen</i>	EXEANT >> <i>isquen</i>

Taula 23. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *eixir*. (Les formes del patró L apareixen ombrejades.)

Segons el parlar, les formes del patró L van experimentar una evolució diferent. Tanmateix, en les dues evolucions que s'exposaran tot seguit han influït el principi d'uniformitat i el principi d'iconicitat. La primera de les modificacions es va produir en valencià, i consistí en la substitució del radical *i-* amb l'extensió /sk/ en les persones que formaven part del patró L pel radical *ix-* amb l'extensió /k/: 1a *isc* >> *ixc*; 3a *isca* >> *ixca*. En aquest canvi actuava el principi d'uniformitat, ja que comportava l'eliminació d'un dels al·lomorfs del radical dels presents d'indicatiu i de subjuntiu (*i* + /sk/), de manera que les variants quedaven reduïdes a dues: *ix-* i *eix-*. A més, arran d'aquest canvi, la iconicitat de la primera persona del present d'indicatiu era màxima, puix que s'obtenia afegint l'extensió /k/ a la forma de tercera persona: *ix-* + /k/ = *ixc*.

D'altra banda, en altres parlars del català es produí una evolució molt més tardana que l'anterior, en què també van influir els dos principis esmentats adés, però que provocà la desvelarització de les formes del patró L. El canvi comportava l'eliminació de l'extensió /sk/ i la reducció del radical en aquests dos temps a dos al·lomorfs, *ix-* i *eix-*, d'acord amb el principi d'uniformitat. En aquests parlars el procés de desvelarització va ser possible perquè s'hi va adoptar la marca de primera persona de l'indicatiu *-o*, que inicialment es documenta en els verbs de la primera conjugació (*canto*, *penso*): 1a *isc* >> *ixo*. Novament, doncs, la modificació era propiciada pel principi d'iconicitat, atès que la primera persona del present d'indicatiu s'obtenia incorporant la *-o* a la tercera persona: *ix-* + *o* = *ixo*. L'eliminació de la velar en la primera persona del present d'indicatiu va suposar també la seua desaparició en el present de subjuntiu, d'acord amb el principi d'estabilitat de les classes flexives: 3a *isca* >> *ixi*.

Comptat i debatut, pel que fa a les formes del patró L, ens interessen dos aspectes: en primer lloc, datar quan s'introdueix el radical *ix-* amb la velar /k/. En segon lloc, veure

en quin moment s'inicia el procés de desvelarització d'aquest verb, per a constatar si es tracta d'un fenomen tardà que ultrapassa el període estudiat.

Segonament, també s'analitzarà quina ha estat l'evolució dels temps que formen el patró PyTA, és a dir, el passat simple, l'imperfet de subjuntiu i el condicional en *-ra*. Etimològicament, les formes d'aquests temps no presentaven cap extensió velar, ja que tenien un radical regular (*eix-*), com s'indica a la Taula 24. No obstant això, ja des dels primers textos es documenten formes analògiques amb l'extensió /sk/, com *isqué*, procedents de l'analogia les formes del patró L. Més endavant, en textos valencians, les formes amb l'extensió /sk/ també començaren a ser substituïdes per formes amb el radical *ix-* i l'extensió velar /k/: 3a *isqué* >> *ixqué*, 3a *isqués* >> *ixqués*, 3a *isquera* >> *ixquera*. Per tant, en aquests temps ens interessa, d'una banda, delimitar en quin moment les formes amb l'extensió /sk/ substitueixen les etimològiques amb radical regular; de l'altra, datar el període en què les formes amb el radical *ix-* i l'extensió /k/ s'introdueixen i esdevenen les més freqüents en valencià.

Passat simple	3a EXIIT > <i>eixí</i> >> <i>isqué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a EXIERAT > <i>eixira</i> >> <i>isquera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a EXISSET > <i>eixís</i> >> <i>isqués</i>

Taula 24. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *eixir*

3.1. Resultats del patró L

A la Taula 25 s'agrupen els resultats obtinguts de la primera persona del present d'indicatiu i del present de subjuntiu, ja que disposem de pocs casos i tots són velaritzats: bé amb l'extensió /sk/ o bé amb l'extensió /k/.

Segle		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
	XIII-XIV	—	9
	XV	—	4
	XVI	—	5
	XVII-XIX	—	12
Total		—	30

Taula 25. Taula creuada del patró L del verb *eixir* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Pel que fa a la primera persona del present d'indicatiu, només hem extret un cas, del segle XIII (26), el qual presenta l'extensió /sk/.

- (26) eu fug a totz mos mals seynors e totz los meynscreu e totz los nec e totz los lex e de totz me *desisch* (*Llibre de contemplació en Déu*, LXVI – [27] [XIII])

Quant al present de subjuntiu, comptem també amb un nombre bastant reduït de formes. Durant el període estudiat totes les formes documentades són velaritzades (27), la qual cosa indica que les formes sense velar (3a *ixi*) són una innovació posterior a l'època estudiada. Cal remarcar que, a partir del segle XV, ja comencen a detectar-se en textos valencians formes amb el radical *ix-* i l'extensió /k/ (27b-c).

- (27)a. no deu fer enpreniment ne sacrament ne nula conspiració on n'*isca* don e éls se pusquen melorar (*Costums de Tortosa*, p. 86 [XIII])
b. que fos tengut de posar-se en poder del millor per presoner e stigua tant pres fins que *ixqua* per rescat (*Tirant*, p. 216 [XV])
c. Primer de tot, si es parent de la novia, ha de pagar dispensa del parentesc, com no *ixquen* del grau quart (*Ensisam*, p. 371 [XIX])

Una vegada analitzades les dades, hem comprovat com encara no s'ha iniciat el procés de desvelarització a què s'ha fet referència en la introducció. Al corpus només conviuen els dos models comparats a la Taula 26, en què es proveeix el recompte de formes del patró L segons el radical i el tipus d'extensió. D'acord amb la tendència que mostren els textos del corpus, el moment en què el radical *ix-* amb la velar /k/ desplaça el radical *i-* amb l'extensió /sk/ és el segle XV. Es tracta d'un fenomen restringit al valencià; en català general, és anòmla la combinació d'una consonant palatal o palatoalveolar amb una velar, prohibida per les restriccions fonològiques de la llengua (v. Wheeler 1984: § 3.4); de fet, els dos casos amb l'extensió /sk/ del darrer període estudiat pertanyen a obres del català central, en què no es dona aquest fenomen.¹²

¹² L'adopció en l'escriptura de les formes amb el radical acabat en consonant palatoalveolar *-ix-* seguit de l'extensió /k/ no té per què reflectir-se necessàriament en la pronúncia, com es mostra a Cruselles (2020), un estudi en què s'aprofundeix en la natura i els efectes de la restricció en contra de les palatals preconsonàntiques. A efectes gràfics, però, el procés regularitzador analògic funciona.

	<i>i-</i> + /sk/	<i>ix-</i> + /k/
XIII-XIV	9	—
XV	—	4
XVI	—	5
XVII-XIX	2	10

Taula 26. Taula creuada amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal (radical *i-* amb extensió /sk/ i radical *ix-* amb extensió /k/) en les columnes

3.2. Resultats del patró PyTA

A l’hora de fer el test estadístic, hem agrupat les dades dels temps que formen el patró PyTA a la Taula 27, per tal d’obtenir resultats més consistents. La distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *eixí*, *eixís*, *eixira*) i velaritzades (3a *isqué*, *isqués*, *isquera*) varia lleugerament al llarg del període estudiat. Hi ha diferències en la distribució de les formes verbals del patró PyTA entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 58,933$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,340); el valor de la V de Cramer informa que la magnitud de l’efecte de la variable ‘segle’ en la distribució de les formes amb velar i sense velar és moderat.

Segle		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
	XIII-XIV	Recompte	7	20
		Recompte esperat	0,7	26,3
		% dins de segle	25,9%	74,1%
	XV	Recompte	2	119
		Recompte esperat	3,3	117,7
		% dins de segle	1,7%	98,3%
	XVI	Recompte	3	96
		Recompte esperat	2,7	96,3
		% dins de segle	3%	97%
	XVII-XIX	Recompte	2	262
		Recompte esperat	7,2	256,8
		% dins de segle	0,8%	99,2%
Total	Recompte	14	497	
	% dins de segle	2,7%	97,3%	

Taula 27. Taula creuada del patró PyTA del verb *eixir* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

A la Taula 28 s'indiquen separadament els recomptes de les formes del passat simple del verb *eixir* i els seus derivats.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	3	13
	XV	1	111
	XVI	3	86
	XVII-XIX	2	233
Total		9	443

Taula 28. Taula creuada del passat simple del verb *eixir* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Durant els segles XIII i XIV la proporció de les formes etimològiques (28) i les velaritzades (29) es mostra molt favorable a aquestes darreres, que constitueixen més del 80%. A més, al segle XIV ja es detecta una forma amb el radical *ix-* i l’extensió /k/ en un text valencià (29b).¹³

(28)a. aquela humanitat que vos presés no s’*ixí* de natura d’ome ni·s mudá en altra natura qui no fos natura d’ome (*Llibre de contemplació en Déu*, LIII – [23] [XIII])

b. los quals fenyents spècia de dolor, ab las caps cuberts, *exiren* de la presó e fugiren (*Lo somni*, p. 240 [XIV])

(29)a. de la mia cambra assau fosc segons la malvada dispocissió preposada clarament *isquí*, e cerquant trobí companyia assau útil a las mies pacions. (*Corbatxo*, p. 14 [XIV])

b. mossèn Arnau de Romaní e En Pere Marrades, ab altra gent, a cavall, de nit se *ixqueren* de la ciutat. (*Epistolari (I)*, p. 273 [XIV])

¹³ Aquesta qüestió es tracta més endavant. En aquest apartat, només fem constar que ja es documenta al corpus al segle XIV.

En el segle XV es consoliden definitivament les formes velaritzades (30), ja que la presència de formes etimològiques sense velaritzar (31) a partir d'aquest moment és anecdòtica: en cap dels períodes restants arriben a representar el 5%.

- (30)a. E lo rey *ixqué* ab una roba de brocat sobre brocat carmesí, forrada de erminis (*Tirant*, p. 207 [XV])
- b. La duquesa lo *ysqué* a rebre [a] una altra istància fora de la que estave (*Despalau*, p. 120 [XVI])
- c. Sabent mos onclas y jermans de mon para que esta casa anava de la manera sobra dita, tanvé *ysqueren* per son dot (*Memòries d'un pagès*, p. 85 [XVIII])
- (31)a. E tots quants *exiren* d'ell servaren aquest horde e huy en dia se coronen de corona d'açer. (*Tirant*, p. 148 [XV])
- b. E après, *exí* de la Seu per lo mateix portal, e fora lo dit portal cavalcà, y ab lo mateix orde del pali y cordons fonc acompanyat (*Solemnitats*, p. 12 [XVI])
- c. Cuant aplegá el dumenche se reuniren, y dret cap á Valensia chuntes *eixiren*, totes apañades (*Ensisam*, p. 415 [XIX])

A la Taula 29 indiquem els recomptes de l'imperfet de subjuntiu, del qual també es documenten tant formes etimològiques amb radical regular com formes velaritzades.

Segle		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
	XIII-XIV	4	5
	XV	1	8
	XVI	—	8
	XVII-XIX	—	22
Total		5	43

Taula 29. Taula creuada de l'imperfet de subjuntiu del verb *eixir* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

En el primer període estudiat la distribució de les formes verbals etimològiques amb radical regular (32) i les formes velaritzades amb l'extensió /sk/ (33) és bastant equitativa, atés que les primeres representen el 44,4% i les segones el 55,6%.

- (32)a. negú fesel crestiá, Seyner, no creu que la vostra deitat se *ixís* de natura divinal e que·s mudás en natura humana (*Llibre de contemplació en Déu*, LXXVII – [26] [XIII])
- b. Crech que tu volrias que n'*exissen* nuas e desligades. (*Lo somni*, p. 278 [XIV])
- (33)a. e dins son cor tengés que·n prengera, si n'*isqués*, no u podia fer (*Costums de Tortosa*, p. 168 [XIII])
- b. vostres perayres no volrien que de Mallorca *hisquessen* draps sinó los fets per ells (*Epistolari (I)*, p. 147 [XIV])

En el segle XV es produeix un canvi brusc, estadísticament rellevant, ja que només es documenta una forma amb el radical regular *eix-* (34a), mentre que quasi el 90% de les formes són velaritzades (34b). En la resta de segles es manté aquesta tendència, ja que tots els casos detectats són velaritzats (34c-d).

- (34)a. féu fer molts clots fondos a manera de pous, que com *exissen* de un mal, que donassen en l'altre (*Tirant*, p. 138 [XV])
- b. e preguà molt a Phelip e a Tirant que *ixquessen* en terra e reposassen allí alguns dies (*Tirant*, p. 382 [XV])
- c. ý que per so no era servit que ningú lo *hisqués* a rebre ni fos fet recebiment algú (*Solemnitats*, p. 44 [XVI])
- d. y que, en haver-lo-y enviat, en punt lo despatxaria perquè promptament se *isqués* de dit dubte. (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 19 [XVII])

Del condicional en *-ra* es documenten pocs casos. A diferència del passat simple i de l'imperfet de subjuntiu, totes les formes registrades són velaritzades (35).

- (35)a. Jamay no *isquere* de casa ni volguera haver res fet, sens licència mia... (*Lo somni*, p. 268 [XIV])
- b. Lo mandato ý llavament de peus féu qui digué la missa en esta forma: Que *ixqueren* los señors canonjes ab ell, ab la creu (*Antiquitats*, p. 257 [XVI])

- c. la Mare de Déu de Agost estava en son llit en la capella de Roser de la obra vella es dispongué *ixquera* en la processó (*Esplugues*, p. 76 [XVIII])

Després de revisar les dades per al condicional del *CICA*, bastant exigües també, només s'ha detectat una forma de tercera persona amb radical regular (36a), pertanyent a una obra del segle XIII. La resta de formes són totes velaritzades (36b).

- (36)a. que si totes y fossen, axí com foren en la fi, jamés no·n *exira* sinó ab volentat del rey (*Crònica de B. Desclot*, p. IV.30 [XIII])
- b. que·n Pericó Trobat, fill d'en Pere Trobat, de la villa de Muntuyri, sí *isquera* de l'alberch del rector (*Un llibre reial mallorquí del segle XIV*, p. 247 [XIV])

Comptat i debatut, es constata com els tres temps PyTA presenten una evolució molt semblant. Tant en el passat simple com en l'imperfet de subjuntiu, les formes etimològiques són desplaçades des dels primers segles per les formes velaritzades procedents dels patró L; de fet, del condicional en *-ra*, temps de què disposem de poca informació, tots els casos atestats al corpus són velaritzats. Per tant, es pot afirmar que els tres temps PyTA evolucionen alhora, de manera que es compleixen els criteris de coherència i convergència estrictament. La velarització d'aquests temps es pot justificar a partir del principi d'estabilitat de les classes flexives, que preval sobre el d'uniformitat: se substitueixen les formes regulars, sense al·lomorfa en el radical, per unes altres d'irregulars amb l'extensió /sk/. Aquest canvi es justifica perquè era anòmal que un verb presentara aquesta extensió en només un dels morfemes, ja que en els incoatiu de radical, l'extensió /sk/ apareixia tant en el patró L com en el patró PyTA. Es tracta, doncs, del mateix canvi que va experimentar *viure*, però en la direcció contrària, atés que en aquest verb les formes /sk/ apareixien inicialment en el PyTA.

Per a acabar, a la Taula 30 oferim el recompte de formes verbals atenent al radical i a l'extensió que presenten. Cal fer notar que les formes amb el radical *ix-* i l'extensió /k/ es limiten exclusivament a textos valencians, de manera que es tracta d'una qüestió dialectal: els textos orientals mantenen al llarg del període estudiat les formes amb /sk/ (*isqué*), mentre que, a partir del segle XV, els textos valencians opten per la solució innovadora amb /k/ (*ixqué*), que comporta l'eliminació de l'al·lomorfa del radical *i-* amb l'extensió /sk/. Durant el primer període estudiat les formes amb /sk/ són majoritàries;

solament es documenta un cas amb la forma *ixc-*. Al segle XV, penetren amb força en els textos valencians les formes amb el radical *ix-* i l'extensió /k/, que representen el 30,6% del total. Al segle XVI la distribució s'equilibra, atès que el nombre de formes amb l'extensió /k/ segueix augmentant (40,4%). A partir del darrer període, les formes innovadores amb *ixc-* esdevenen les més freqüents, ja que constitueixen el 67% de les formes totals. Com ja s'ha esmentat en tractar el patró L, l'aparició d'una consonant palatal seguida d'una velar dins del mateix mot era inusual en català general. De fet, com veurem en la resta d'apartats, aquesta mena de construccions es limita al valencià.

	<i>eix-</i>	<i>i + /sk/</i>	<i>ix + /k/</i>
XIII-XIV	7	19	1
XV	2	82	37
XVI	3	56	40
XVII-XIX	2	85	177

Taula 30. Taula creuada amb els recomptes del patró PyTA per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal (radical regular *eix-*, formes amb l'extensió /sk/ i formes amb extensió /k/) en les columnes

4. CONCLUSIONS

En aquest capítol hem estudiat l'evolució de les extensions velars en els verbs que presenten un model de conjugació mixt, amb trets de la segona i de la tercera conjugació. Malgrat que cadascun dels grups analitzats presenta una casuística específica, en algunes parts del paradigma trobem algunes similituds. La primera classe estudiada està formada pel verb *viure* i els seus derivats. Aquest verbs, etimològicament, presentaven un patró L amb radical regular terminat en /v/ —realitzat com a [v] o [w]— i un patró PyTA amb l'extensió /sk/. Dins del present d'indicatiu, es produïa sincretisme entre la primera i la tercera persona, totes dues amb la forma *viu*. Per tant, *viure* i derivats presenten semblances amb els analitzats en § VII.2, que també presentaven un radical regular en el tema de present, amb sincretisme entre aquestes dues persones, i un PyTA velaritzat, encara que amb l'extensió/g/.

Pel que fa al patró L, el procés de velarització es completa al segle XIV. A més, es compleixen els principis de coherència i convergència estrictament, ja que totes les formes del patró canvien alhora. Paral·lelament al que succeeix en els verbs del tipus *beure*, en la introducció de l'extensió /sk/ a les formes del patró L preval el principi de transparència sobre el d'uniformitat: es prioritzava l'eliminació del sincretisme entre la

primera i la tercera persona del present d'indicatiu, mitjançant la generalització de l'extensió /sk/ des del PyTA a les formes del patró L. Quant als temps procedents del tema de perfet, l'objecte d'estudi ha estat determinar l'abast de la introducció del radical regular *viv-*. D'acord amb les dades del corpus, aquestes formes són anecdòtiques enfront de les formes etimològiques amb /sk/ i només es documenten durant el segle XIII. Al segle XIV, doncs, el patró PyTA i el patró L conflueixen en l'adopció de l'extensió /sk/. La cronologia coincideix amb els verbs del tipus *beure*, que presentaven el mateix problema de sincretisme. En el procés de confluència dels dos patrons en formes amb l'extensió /sk/ influeixen tant el principi d'uniformitat com el principi d'estabilitat de les classes flexives. El fet que els dos patrons foren velaritzats atorgava molta més homogeneïtat al paradigma i acabava amb les interferències creuades entre els dos tipus de radical que es produïen en el segle XIII. A més, com hem indicat més amunt, al final del procés evolutiu el verb *viure* i els seus derivats adoptaven el mateix model conjugacional que els incoatius de radical.

El verb *escriure* i els seus derivats presentaven una casuística idèntica al verb *viure* en català medieval: patró L amb radical regular acabat en /v/ (amb sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu) i patró PyTA amb l'extensió /sk/. No obstant això, com hem vist en l'apartat corresponent, el procés evolutiu d'aquests verbs difereix molt del grup anterior. En primer lloc, pel que fa al patró L, les formes amb l'extensió /sk/ a penes es documenten. D'aquesta manera, les formes etimològiques perviuen més que en *viure* i derivats. D'acord amb les dades recollides, sembla que la primera persona del present d'indicatiu consolida l'extensió /g/ a la segona meitat del XV, un segle abans que el present de subjuntiu. La velarització més primerenca de la primera persona del present d'indicatiu es pot explicar a partir del principi de transparència, per tal de resoldre el sincretisme entre la primera i tercera persona, de manera congruent amb les característiques definidores de l'estructura del sistema. El principi d'uniformitat, doncs, queda relegat, ja que es crea un al·lomorf del radical nou (*escri-*), al qual s'afeg l'extensió /g/ per tal de diferenciar la primera de la tercera persona.

Els temps PyTA presenten una evolució bastant peculiar, que al nostre parer condiciona la velarització de les formes del patró L. Les formes etimològiques amb l'extensió /sk/ només predominen durant el segle XIII, puix que a partir del XIV s'hi introdueixen unes formes analògiques amb el radical regular *escriv-*. En aquest punt, *escriure* difereix significativament de *viure*, atés que en aquest darrer verb les formes amb

radical regular són escasses dins del PyTA. Per tant, el fet que les formes velaritzades desaparegueren tan aviat dins del tema de perfet de *escriure* impossibilità l'extensió al patró L. Les formes amb radical regular prevalen fins a la segona meitat del segle XVI, en què les formes amb l'extensió /g/, adoptades analògicament dels verbs acabats en *-ure*, com *beure* o *deure*, esdevenen les majoritàries. Per tant, cal relacionar la tardança de la introducció de l'extensió /g/ en les formes del present de subjuntiu amb la pervivència de formes amb radical regular en el PyTA durant dos segles. N'és una prova que tant aquest temps com les formes del tema de perfet consoliden el canvi alhora, en el segle XVI. Per tant, quant als criteris de coherència i convergència, l'adopció de l'extensió /g/ és bastant uniforme, llevat de la primera persona del present d'indicatiu, que completa el canvi un segle abans.

L'últim grup analitzat en aquest capítol és el del verb *eixir* i els seus derivats. Pel que fa al patró L, en el període que estudiem no es detecta cap cas desvelaritzat com 3a *ixi*. Cal remarcar, però, que a partir del segle XV es produeix una regularització específica als textos valencians: les formes amb l'extensió /sk/ són substituïdes pel radical regular *ix-* amb l'extensió /k/. Aquest fenomen és desconegut en català general, atés que la combinació dins d'un mateix mot d'una consonant palatal amb una velar atempta contra les restriccions fonològiques de la llengua; per tant, en valencià preval el principi d'uniformitat sobre el principi de congruència del sistema, ja que s'imposa la necessitat d'eliminar un dels al·lomorfs del radical (*ix-*), malgrat que això implique la transgressió de les regles fonològiques del sistema, que prohibeixen el contacte d'una consonant palatal amb una velar a l'interior de mot.

Els temps del patró PyTA presenten una evolució simultània, atés que les formes etimològiques amb radical regular són desplaçades ben aviat per les formes amb l'extensió /sk/. El procés de canvi és l'invers al que va experimentar *viure* i els seus derivats: en *eixir* i derivats la forma /sk/ s'estén del patró L al PyTA, mentre que en *viure* és al revés. La velarització dels temps procedents del tema de perfet es pot justificar a partir del principi d'estabilitat de les classes flexives: les formes amb radical regular són substituïdes per les formes originàries del patró L amb l'extensió /sk/. Com hem indicat en parlar de *viure*, era inusual que un verb tinguera aquesta extensió en només un dels patrons. A la fi del procés evolutiu, doncs, *eixir* i els seus derivats també s'incorporen al model flexiu dels verbs incoatius de radical. D'altra banda, les formes PyTA experimenten en valencià el mateix procés d'anivellament que en el patró L: en aquest

parlar, a partir del segle XV, predominen les formes amb radical *ix-* amb l'extensió /k/, amb la qual cosa s'eliminen les formes amb /sk/.

IX. VERBS AMB IRREGULARITATS ESPECÍFIQUES

En aquesta secció analitzem una sèrie de verbs que, malgrat presentar trets coincidents amb algunes classes tractades anteriorment (v. § VII.2 i § VII.3), posseeixen certes particularitats que recomanen estudiar-los individualment. En primer lloc, tots els verbs que s'inclouen en aquesta secció pertanyen a la segona conjugació, llevat del verb *estar*: *poder*, *córrer* i derivats, *haver* i *ser*; no gensmenys, el verb irregular *estar*, de la primera conjugació, presenta també formes velaritzades pròpies de la segona conjugació. En segon lloc, amb l'excepció de *ser*, tots presenten ja en català preliterari un patró PyTA velaritzat amb l'extensió /g/. Per tant, en aquests verbs la velarització dins el patró L és intraparadigmàtica. D'altra banda, com comprovarem al llarg dels diversos apartats, les especificitats d'aquests verbs rau en les diferències cronològiques de la velarització, així com també en algunes diferències dialectals.

1. EL VERB *PODER*

El verb *poder* presentava en català medieval trets paral·lels als verbs estudiats en § VII.3. En primer lloc, es caracteritzava per tenir un patró PyTA amb formes que presentaven des de l'inici l'extensió velar /g/ (v. Taula 1).

Passat simple	3a POTUIT > <i>poc</i> >> <i>pogué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a POTUERAT > <i>pogra</i> >> <i>poguera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a POTUISSET > <i>pogués</i>

Taula 1. Evolució del llatí al català de les formes del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *poder*

En segon lloc, les formes del patró L, a causa de l'acció de la iod, presentaven un radical acabat en consonant fricativa palatoalveolar (*puix-*), alternant amb el radical *pod-* de la resta de formes del present d'indicatiu, com s'il·lustra a la Taula 2. Per tant, es pot establir un paral·lisme clar amb verbs com *deure* o *valer*, en què l'evolució fonètica regular havia originat una terminació en consonant africada palatoalveolar en les formes del patró L (1a *deig*, 3a *deja*; 1a *vall*, 3a *valla*), distinta de la terminació de les formes de present d'indicatiu diferents de la primera (3a *deu*, 3a *val*).

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a	*POSSIO > <i>puix</i>	*POSSIAM > <i>puixa</i>
2a	POTES > <i>pots</i>	*POSSIAS > <i>puixes</i>
3a	POTEST > <i>pot</i>	*POSSIAT > <i>puixa</i>
4a	*POTEMUS > <i>podem</i>	*POSSIAMUS > <i>puixam</i>
5a	*POTETIS > <i>podets</i>	*POSSIATIS > <i>puixats</i>
6a	*POTENT > <i>poden</i>	*POSSIANT > <i>puixen</i>

Taula 2. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *poder*. (Les formes verbals del patró L apareixen ombrejades. Les formes amb asterisc procedeixen del llatí vulgar)

Així les coses, les formes del patró L iniciaren un procés de velarització en català antic, de la mateixa manera que els verbs analitzats en § VII.3. Tanmateix, *poder* té una especificitat que demana l'anàlisi individualitzada: durant els primers segles, conviuen dos models de velarització del patró L, l'un amb l'extensió /sk/, pròpia dels verbs incoatius de radical (v. § X.3), i l'altre, amb l'extensió /g/ (v. Taula 3). Per tant, en aquest cas no solament és interessant estudiar la velarització progressiva del patró L, sinó també veure com coexisteixen els dos models velaritzats, i datar el moment en què s'acaba imposant el model amb l'extensió /g/.

	/sk/	/g/
Present d'indicatiu	1a <i>pusc</i>	1a <i>puc</i>
Present de subjuntiu	3a <i>pusca</i>	3a <i>puga</i>

Taula 3. Models velaritzats que presentava el verb *poder* en les formes del patró L en català antic

1.1. Resultats de la primera persona del present d'indicatiu

D'acord amb la informació de la Taula 4, la distribució percentual entre formes no velaritzades (1a *puix*) i velaritzades (1a *pusc*, *puc*) varia notablement al llarg del període estudiat ($\chi^2_{(3)} = 39,587$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,600). El valor de la V de Cramer ens indica que la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la distribució de les formes amb velar i sense velar és forta.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII	Recompte	3	7
		Recompte esperat	1,2	8,8
		% dins de segle	30%	70%
	XIV	Recompte	10	11
		Recompte esperat	2,5	18,5
		% dins de segle	47,6%	52,4%
	XV	Recompte	—	28
		Recompte esperat	3,3	24,7
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte		
	XVII-XIX	Recompte	—	51
		Recompte esperat	6	45
% dins de segle		0%	100%	
Total	Recompte	13	97	
	% dins de segle	11,8%	88,2%	

Taula 4. Taula creuada de la 1a persona del present d'indicatiu del verb *poder*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Les dades que ofereix la taula són bastant aclaridores, malgrat que no es disposa de dades del segle XVI. En el segle XIII, el conjunt de formes velaritzades (1a) representa el 70%, de manera que aquestes comencen a substituir les etimològiques (1b). Dins de les formes innovadores, es documenten 5 casos amb l'extensió /g/ i solament 2 amb l'extensió /sk/.

- (1) a. mas cor eu, Seyner, no *pusc* escapar al foc perdurable meyns de la vostra ajuda, per aysó, Seyner, no·m *puc* tenir de demanar ajuda (*Llibre de contemplació en Déu*, LXXXV – [26] [XIII])
- b. en veger, aital hom se clama de mi, e no és a son alberch ne·l *pux* trobar, volia-li dar peynora e per ço con no·l trop (*Costums de Tortosa*, p. 33 [XIII])

Al segle XIV la distribució es manté equilibrada, atés que el tant per cent de formes amb extensió velar (2a) davalla fins al 52,4%, mentre que el percentatge de formes etimològiques (2b) augmenta fins al 47,6%. Pel que fa a la coexistència dels dos models velaritzats, en aquesta centúria només es documenten formes amb l'extensió /g/.

- (2) a. Ver és, senyor, que algunes coses crech que no hé vistes; e per ço que hé atorgat no ho *puch* negar. (*Lo somni*, p. 64) [XIV]
- b. car en gran congoxa estich de saber-ho, per tal com no ho *pux* entendre. (*Lo somni*, p. 68 [XIV])

Al segle XV es completa el procés de velarització de la primera persona del present d'indicatiu, atés que a partir d'aquest moment ja no es torna a documentar cap forma etimològica. A més, es consolida definitivament el model amb l'extensió /g/ (3), ja que en el que resta del període estudiat no es testimonia cap ocurrència amb l'extensió /sk/.

- (3) a. E per ço, mon fill, te prech tan carament com *puch* ni sé contra ton rey no vulles venir. (*Tirant*, p. 150 [XV])
- b. sols dich que serà estat molt més de lo que trobaran escrit, axís dich que no *puch* dexar de posar-o ab nota (*Memòries d'un pagès*, p. 42 [XVIII])
- c. Busque una dona de bé y no la *puc* encontrar, y es que les dones també deixen huí que desichar. (*Ensisam*, p. 21 [XIX])

En conclusió, pel que fa a la primera persona del present d'indicatiu de *poder*, el canvi es completa al segle XV. Entre el segle XIII i el XIV les formes etimològiques i les analògiques coexisteixen. Al segle XV, però, les formes innovadores amb l'extensió /g/ esdevenen les úniques. Per tant, la consolidació de l'extensió en el verb *poder* coincideix cronològicament amb la dels verbs del tipus *deure* o *valer*. Com en aquells verbs, l'adopció de l'extensió /g/ en aquesta persona es pot justificar a partir del principi d'uniformitat: s'eliminava el radical al·lomòrfic acabat en *-ix-* mitjançant la generalització de les formes velaritzades pròpies inicialment del PyTA d'aquest verb. A més, es dotava la primera persona d'una marca més identificadora, que començava a ser predominant dins dels verbs de la segona conjugació.

Quant a la coexistència dels tres models (v. Taula 5), d'acord amb les dades del corpus, el model amb l'extensió /g/ és bastant habitual des dels primers textos, les formes amb l'extensió /sk/ només es documenten al segle XIII, mentre que les formes etimològiques només sobreviuen fins al XIV.

	<i>puix-</i>	<i>pu-</i> + /sk/	<i>pu-</i> + /g/
XIII	3	2	5
XIV	10	—	11
XV	—	—	28
XVI	—	—	—
XVII-XIX	—	—	51

Taula 5. Taula creuada de la 1a persona del present d'indicatiu del verb *poder*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal (radical etimològic, extensió /sk/ o extensió /g/) en les columnes

Les dades del *CICA*, però, divergeixen de les del nostre corpus durant els dos primers segles: en la segona meitat del segle XIII es documenten 28 casos de *pusc*, 5 de *puix* i cap de *puc*; a la segona meitat del segle XIV s'hi atesten 49 formes amb l'extensió /sk/, 11 formes etimològiques i 18 ocurrencies amb l'extensió /g/. Al XV, però, les dades del corpus de control tornen a convergir amb les del nostre corpus, atés que les formes amb l'extensió /g/ esdevenen les més habituals: 306 casos de *puc*, 91 ocurrencies de *pusc* i cap de *puix*.

Al nostre parer, el triomf final de l'extensió /g/ sobre l'extensió /sk/ es veu afavorit per dos factors: en primer lloc, perquè era l'extensió que presentaven les formes etimològiques del patró PyTA d'aquest verb, la qual cosa feia més natural que s'adoptara aquesta extensió. En segon lloc, per paral·lelisme a la resta de verbs de la segona conjugació que també tenien un PyTA amb l'extensió /g/ i un patró L amb radical acabat en palatal, com *deure* o *valer*, que també estaven adoptant l'extensió /g/ en les formes procedents del tema de present.

1.2. Resultats del present de subjuntiu

La distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *puixa*) i velaritzades (3a *pusca*, *puga*) varia notablement al llarg del període estudiat (v. Taula 6). Els resultats del test revelen que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del present de subjuntiu entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 119,134$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,409); a més, el valor de la V de Cramer ens informa que la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la distribució de les formes amb velar i sense velar és relativament forta. Cal esmentar, però, que novament ens trobem davant d'una distribució anòmala de les formes verbals, com en el cas del patró PyTA de *escriure* (v. § VIII.2.2). Com s'ha explicat a §

V.3, el programa solament detecta dos tipus de períodes d'acord amb les formes que presenten de manera generalitzada: els segles amb el radical etimològic *puix-* i la resta de segles amb velar, els del període inicial i els del període final. El test detecta que es produeixen canvis significatius; tanmateix, com que no distingeix el període inicial del final, no indica que es produeix un doble gir. Primerament, al segle XIII predominen les formes amb l'extensió /sk/ (3a *pusca*). Al segle XIV, aquestes formes entren en recessió i preponderen les formes etimològiques amb *-ix-* (3a *puixa*). Al segle següent, però, les formes velaritzades esdevenen majoritàries novament; no obstant això, es tracta d'un model diferent al del segle XIII, atés que aquestes formes innovadores presenten l'extensió /g/.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	3	233
		Recompte esperat	54,4	181,6
		% dins de segle	1,3%	98,7%
	XIV	Recompte	149	14
		Recompte esperat	37,6	125,4
		% dins de segle	91,4%	8,6%
	XV	Recompte	7	60
		Recompte esperat	15,5	51,5
		% dins de segle	10,4%	89,6%
	XVI	Recompte	5	70
		Recompte esperat	17,3	57,7
		% dins de segle	6,7%	93,3%
	XVII-XIX	Recompte	—	170
		Recompte esperat	39,2	130,8
		% dins de segle	0%	100%
Total		Recompte	164	547
		% dins de segle	23,1%	76,9%

Taula 6. Taula creuada del present de subjuntiu del verb *poder*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

D'entrada, en el segle XIII les formes velaritzades (4) són aclaparadorament majoritàries, atés que representen el 98,7%. La presència de formes etimològiques (5) és, doncs, testimonial, com si el canvi s'haguera gairebé completat. A més, totes les formes velaritzades presenten l'extensió /sk/. En aquest punt el present de subjuntiu difereix de

la primera persona del present d'indicatiu, en què en el segle XIII la majoria de formes velaritzades presenta l'extensió /g/.

- (4) a. e de tota altra cosa que servitut *pusca* ésser nomenada (*Costums de Tortosa*, p. 8 [XIII])
 - b. per aysó no volen creyre que vos *puscatz* esser Deu e home (*Llibre de contemplació en Déu*, LXV – [12] [XIII])

- (5) a. ço és que hom no *puxa* mudar son pleyt (*Costums de Tortosa*, p. 66 [XIII])
 - b. que no parteschen o no *puxen* partir aquela cosa o coses comunes (*Costums de Tortosa*, p. 177 [XIII])

Tanmateix, en el segle XIV es produeix un gir brusc, atés que les formes etimològiques repunten i esdevenen les majoritàries, amb el 91,4% dels casos (6). Quant a les formes velaritzades, se'n documenten onze casos amb l'extensió /sk/ (7a) i tres amb l'extensió /g/ (7b). Novament, el present de subjuntiu difereix molt de la primera persona del present d'indicatiu. En primer lloc, perquè en aquesta darrera, les formes etimològiques no són més freqüents que les formes innovadores en aquest segle. En segon lloc, perquè mentre que en la primera persona del present d'indicatiu només es documenten formes amb l'extensió /g/, en el present de subjuntiu les formes amb l'extensió /sk/ encara són les més habituals dins dels exemples velaritzats.

- (6) a. La qual, en continent, pasat lo terme de la dita pagua, *puixa* ésser demanada e levada pus que request (*Xàtiva*, p. 137 [XIV])
 - b. que, en loch nostre e per nós, *puxats* dar o atorgar les dites heretats (*Epistolari (I)*, p. 198 [XIV])

- (7) a. E sie·t cara la vida e tant com *pusques* t'estudie de perlonguar. (*Corbatxo*, p. 13 [XIV])
 - b. lo modonari, lo moliner, e encara lo negre e lo búrguar e lo tartre; cascun d'aquests és bo, sol que *pugua* (*Corbatxo*, p. 41 [XIV])

En els segles XV i XVI canvia el patró i s'observa novament la prevalença de les formes velaritzades (8) sobre les etimològiques (9), atés que en aquests dos segles les formes innovadores representen el 89,6% i el 93,3% dels casos, respectivament. Pel que fa a la coexistència de models velaritzats, la situació que es donava en els dos primers segles es capgira: al segle XV, les formes amb l'extensió /sk/ només representen el 3,3% del total de formes velaritzades; al segle XVI, ja no se'n documenta cap cas. Conseqüentment, el model amb l'extensió velar /g/ esdevé el més freqüent. Cal remarcar l'aparició d'una forma en el segle XV i d'una altra en el XVI que presenten el radical *puix-* amb l'extensió /k/, com l'exemplificada en (8b). Aquest model sorgeix per analogia als verbs incoatius de radical, que en aquesta època comencen a presentar formes velaritzades amb un radical regular acabat en *-ix-* (v. § X.3), com per exemple 3a *nasca* >> *naixca*, del verb *nàixer*, o 3a *cresca* >> *creixca*, del verb *créixer*.

- (8) a. E no és algú qui *pusca* resistir a la voluntat divinal (*Solemnitats*, p. 207 [XV])
 b. me faces gràcia que *puixca* mantenir aquell a honor e glòria tua (*Tirant*, p. 333 [XV])
 c. En la claustra, sia lícit de proveir lo offici de bé cantar, e també *puguen* de mans obrar (*Sant Josep*, p. 73 [XVI])
- (9) a. vull que anets en la dita terra e comdat de Barcelona e que us deffenats al millor que *puixats* (*Històries e conquestes*, p. 202 [XV])
 b. lo posareu en les reals presons de la present Ciutat, per a què justícia *puixa* ésser feta y administrada. (*Cancelleria*, p. 308 [XVI])

A partir del segle XVII només es documenten formes velaritzades al nostre corpus. Es testimonien algunes formes verbals amb l'extensió /sk/ (10), encara que només representen el 8,8% dels casos. Per tant, el model amb l'extensió /g/ (11) es consolida com a majoritari.

- (10)a. ningú pot víurer sens treballar cada qual de son ofici, y fer treballar quant ells no hi *pusquan* abastar (*Memòries d'un pagès*, p. 42 [XVIII])
 b. però no pasà molt temps que Déu Nostre Senyor permeté que vingés ab tanta misèria com se *pusca* enmaginar. (*Memòries d'un pagès*, p. 53 [XVIII])

- (11)a. *ý* enfront de este el baptisterio *ý* se ha dispost dit arch per a que fàcilment *puga* después fer-se *ý* sense molt cost (*Esplugues*, p. 126 [XVIII])
- b. Pera que las nostras pretensions *puguin* realisar-se ab desembrás y donguin per resultat un sistema complet y armónich (*Lo catalanisme*, p. 94 [XIX])

Fet i fet, d'acord amb les dades del corpus, en el segle XIII predominen les formes velaritzades, totes amb l'extensió /sk/, mentre que en el segle XIV les formes etimològiques repunten temporalment i esdevenen majoritàries, per a passar a ser testimonials a partir del segle XV, com es veu a la Taula 7.

	<i>puix-</i>	<i>puix-</i> + /k/	<i>pu-</i> + /sk/	<i>pu-</i> + /g/
XIII	3	—	233	—
XIV	149	—	11	3
XV	7	1	2	57
XVI	5	1	—	69
XVII-XIX	—	—	15	155

Taula 7. Taula creuada del present de subjuntiu del verb *poder*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal (radical etimològic, extensió /sk/ o extensió /g/) en les columnes

Aquests canvis de tendència no són esperables; tot i així, el predomini de les formes en *-ix-* al nostre corpus a la segona meitat del segle XIV tampoc no es deu a cap particularitat dialectal ni a un tret d'estil de cap autor, puix que en les tres obres d'aquest període de les quals disposem de més dades, com són l'*Epistolari de la València Medieval (I)*, *Els manuals de consells medievals de Xàtiva (1376-1380)* i *Lo somni*, predominen les formes etimològiques en *-ix-*. Arribats a aquest punt, hem considerat oportú mirar les dades del CICA (v. Taula 8). Les dades d'aquest corpus de la segona meitat del segle XIV divergeixen de les nostres. Malgrat que l'increment de formes etimològiques també es documenta al corpus de control (178 casos de *puixa*), les formes analògiques amb l'extensió /sk/ segueixen sent majoritàries en aquest interval (354 casos de *pusca*).

	<i>puixa</i>	<i>pusca</i>	<i>puga</i>	<i>puix</i>	<i>pusc</i>	<i>puç</i>
XIIIb	16	395	27	5	28	—
XIVb	178	354	34	11	49	18
XVb	167	38	318	—	91	306
XVIb	4	—	470	—	—	21

Taula 8. Taula creuada de les formes de 1a i 3a persona del present de subjuntiu i de la 1a persona del present d'indicatiu del verb *poder*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons la forma verbal en les columnes

D'altra banda, si ens atenim a les dades d'aquest corpus, sembla que la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu difereixen en l'evolució: al segle XIII, les formes amb /sk/ predominen tant en la primera persona del present d'indicatiu com en el subjuntiu; ara bé, mentre que en el subjuntiu ja es documenten formes amb l'extensió /g/, en l'indicatiu encara no es detecta cap cas. Al segle XIV les formes amb /sk/ segueixen predominant en els dos temps, si bé observem a la Taula 8 com en el subjuntiu les formes amb *-ix-* són bastant més freqüents que les formes amb /g/, mentre que en l'indicatiu la distribució de formes entre el model amb *-ix-* i el model amb /g/ és equilibrada. Ja al segle XV, malgrat que les formes amb l'extensió /g/ esdevenen les més freqüents en els dos presents, destaca el fet que en el subjuntiu encara es manté un nombre elevat de formes etimològiques, mentre que en la primera persona del present d'indicatiu ja no es documenta cap cas amb *-ix-*. Al segle XVI, finalment, les formes amb /g/ es consoliden definitivament en el patró L del verb *poder*.

Si comparem el verb *poder* amb verbs del tipus *deure* o *valer*, amb els quals comparteix el tret de tenir un PyTA inicial amb l'extensió /g/ i un patró L amb radical acabat en palatal, la cronologia és bastant semblant; així, en aquests verbs les formes amb l'extensió /g/ també són les més freqüents al segle XV en la primera persona del present d'indicatiu, mentre les formes del subjuntiu tarden un segle més a consolidar aquesta extensió. Així doncs, la velar hauria penetrat primer en l'indicatiu i s'hauria estés després al subjuntiu.

2. EL VERB *CÓRRER* I ELS SEUS DERIVATS

En aquest epígraf s'analitzarà quina ha estat l'evolució de l'extensió /g/ en el verb *córrer* i els seus derivats (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1), tant en el patró L com en el patró PyTA. Aquest verb presentava trets en comú amb els verbs

analitzats en § VII.2. En primer lloc, les formes del patró L no presentaven cap velar etimològica (v. Taula 9), la qual cosa originava sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu, com ocorria en els verbs del tipus *beure* o *moldre*.

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a	CURRŌ > <i>corre</i>	CURRAM > <i>corra</i>
2a	CURRIS > <i>corres</i>	CURRĀS > <i>corres</i>
3a	CURRIT > <i>corre</i>	CURRAT > <i>corra</i>
4a	CURRIMUS > <i>correm</i>	CURRĀMUS > <i>corram</i>
5a	CURRITIS > <i>correts</i>	CURRĀTIS > <i>corrats</i>
6a	CURRUNT > <i>corren</i>	CURRANT > <i>corren</i>

Taula 9. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *córrer*

En català antic, l'extensió /g/ començà a penetrar en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu: 1a *corre* >> *córrer*; 3a *corra* >> *córrer*.¹⁴ L'adopció de l'extensió /g/ en les formes del patró L es va produir de manera analògica des de les formes dels temps del patró PyTA, en què la velar sí que era etimològica. Com en altres casos anteriors, la velarització de la primera persona del present d'indicatiu no es podia consolidar fins que la primera i tercera persona del passat simple s'afebliren, per tal d'evitar l'homofonia entre totes tres persones, que eren totes agudes inicialment: 1a *correc* vs. 1a *correc*, 3a *correc*. Per a datar l'afebliment, a la Taula 10 s'ofereixen els recomptes de la primera i de la tercera persona del passat simple segons presenten l'accent en el segment *-eg-* (1a *correc*, 3a *correc*) o en la desinència (1a *correguí*, 3a *corregué*).

¹⁴ D'acord amb Wheeler (2011: 193), les formes del patró L de *córrer* devien tenir l'accent sobre el segment *-eg-* (1a *correc*; 3a *correga*), paral·lelament a verbs com *aparéixer* (1a *aparec*; 3a *aparega*) o *conéixer* (1a *conec*; 3a *conega*). Per tant, el desplaçament d'accent cap al radical seria una innovació del valencià. Al nostre parer, el desplaçament de l'accent cap al radical es degué produir perquè una accentuació sobre *-eg-* desfigurava l'accentuació del patró N (v. § III.2.3.1): els parlants segurament sentien com a estrany que la primera persona del present d'indicatiu fora arrizotònica i la segona, la tercera i la sisena rizotòniques, ja que en la gran majoria de verbs catalans totes aquestes persones són rizotòniques.

		Perfets velaritzats		
		Fort	Feble	
Segle	XIII-XIV	Recompte	5	3
		% dins de segle	62,5%	37,5%
	XV	Recompte	2	7
		% dins de segle	22,2%	77,8%
	XVI	Recompte	—	1
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	17
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	7	28	
	% dins de segle	20%	80%	

Taula 10. Taula creuada de la 1a i de la 3a persona del passat simple del verb *córrer* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘perfets velaritzats’— en les columnes

D’acord amb les dades del nostre corpus, mentre que en el primer període conviuen les formes fortes (12a), que representen el 62,5%, amb les febles (37,5% dels casos), en el segle XV ja comencen a ser majoritàries les formes febles (12b), atés que representen el 77,8%. A partir d’aquest moment, doncs, era més factible la introducció de l’extensió /g/ en la primera persona, ja que s’evitava l’homofonia entre les tres persones (1a *correc* vs. 1a *correguí*, 3a *corregué*).

- (12)a. axí tost un estremordiment fret me *correch* per los ossos e tots los pèls
(*Corbatxo*, p. 19 [XIV])
- b. E *corregué* lo hú envers l’altre ab molt gran fúria (*Tirant*, p. 245 [XV])

Quant als temps del patró PyTA, l’evolució que s’estudia és diferent de la del patró L. En català antic, com s’ha indicat, les persones d’aquests tres temps presentaven l’extensió velar /g/ (v. Taula 11), semblantment als verbs del tipus *beure*.

Passat simple	3a *CURRUIT > <i>correc</i> >> <i>corregué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a *CURRUERAT > <i>corregra</i> >> <i>correguera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a *CURRUISSET > <i>corregués</i>

Taula 11. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *córrer*

No s'espera, doncs, cap canvi en el patró PyTA, com mostra el verb *córrer* en valencià. Tanmateix, amb el pas dels segles, per influència del castellà, molts verbs derivats de *córrer* passaren a conjuguar-se seguint el model de la tercera conjugació (v. Taula 12); per exemple, *ocurrir* en lloc de *ocórrer* o *recurrir* en comptes de *recórrer*. Per tant, en l'estudi dels temps verbals que formen aquest patró l'interès rau a datar en quin moment s'introdueixen en català aquestes formes verbals analògiques amb els verbs de la tercera conjugació.

	<i>ocurrir</i>	<i>recurrir</i>
Passat simple	3a <i>ocurrí</i>	3a <i>recurrí</i>
Condicional en <i>-ra</i>	3a <i>ocurrira</i>	3a <i>recurrira</i>
Imperfet de subjuntiu	3a <i>ocurrís</i>	3a <i>recurrís</i>

Taula 12. Tercera persona del passat simple, del condicional en *-ra* i de l'imperfet de subjuntiu del verbs *ocurrir* i *recurrir*

2.1. Resultats del patró L

Quant a l'estudi de les formes del patró L del verb *córrer* i els seus derivats, no hem dut a terme el test estadístic per insuficiència de dades. Pel que fa a la primera persona del present d'indicatiu, a la Taula 13 es recullen els pocs casos extrets del corpus.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	2	—
	XV	—	1
	XVI	—	—
	XVII-XIX	3	1
Total		5	2

Taula 13. Taula creuada amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Durant el primer període només es documenten dues formes etimològiques, sense velaritzar (13).

- (13)a. vensut con so e axí malmenat per mos enemics, *recore*, Seyner, a la vostra ajuda e deman-la-us (*Llibre de contemplació en Déu*, LXXXV – [27] [XIII])
- b. e totz los lex e de totz me desisch, e *recorre* a eser ser e sotzmés (*Llibre de contemplació en Déu*, LXVI – [27] [XIII])

En el segle XV només es documenta una forma, que ja presenta l’extensió velar /g/ (14).

- (14) Per ço *recórrech* a tu, sacratíssima Mare de aquell Déu Jesús, que vulles per la tua pietat e misericòrdia soccòrrer e ajudar (*Tirant*, p. 90 [XV])

En els darrers segles, les formes sense velar (15a) coexisteixen amb les velaritzades (15b). No obstant això, les formes sense velar no són etimològiques, sinó que són creades analògicament a partir dels verbs de la primera conjugació, que en alguns parlars com el català central o el nord-occidental van adoptar *o* com a marca de primera persona, per tal de desfer el sincretisme entre la primera i la tercera persona: 1a *cante* / *cant[ə]* >> *canto* vs. 3a *cante* / *cant[ə]*.

- (15)a. a l’entrar me viu a la Barrera al davant, que *discorro* venia de casa seva per tenir de manxar l’orgue (*Calaix de sastre*, any 1783 [XVIII])

- b. Sense .pecar me castiguen, y soc de tal condisió, que cuant *correc* tots m'alaben y á les dones crec que no. (*Ensisam*, p. 232 [XIX])

Amb referència al present de subjuntiu, també s'han documentat poques formes, que presentem a la Taula 14.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	—	6
	XV	—	—
	XVI	—	1
	XVII-XIX	3	1
Total		3	8

Taula 14. Taula creuada amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Fins al segle XVI, les poques formes documentades del present de subjuntiu presenten totes l’extensió /g/: 6 casos als segles XIII-XIV i un cas al segle XVI (16).

- (16)a. e per tal, jatssia que moltes altres virtuoses dones me *occórreguen*, conclouré breument en la reyna Dona Maria (*Lo somni*, p. 250 [XIV])
- b. Et qui contrafarà *encórregua* en pena de ·X· sous. (*Xàtiva*, p. 68 [XIV])
- c. e no disminuhit *encorreguen* en pena de perdre la dita seda que hauran publicada lo dit dia de tretze de maig (*Cancelleria*, p. 318 [XVI])

En el darrer període, segles XVII-XIX, la velar únicament resisteix en els textos valencians (17a), puix que les ocurrències extretes de les obres orientals (17b-c) han perdut aquesta extensió, paral·lelament al que ocorre en la primera persona del present d’indicatiu.

- (17)a. de son principi la conegué fatuitat de pobladors rústics, però com *córrega* el diner, sempre es troba cam per a al·legar (*Esplugues*, p. 111 [XVIII])
- b. perquè tenint-lo al impedit no li *corra* lo temps, com no estiga en sa mà (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 25 [XVII])

- c. ab lo nus fet y tot, demanantlos que hi afegissen la baga que ha de impedir que'l nus s'escorri (*Lo catalanisme*, p. 12 [XIX])

Atesa la poca freqüència de formes al corpus, hem recorregut de nou al corpus de control. Tanmateix, al *CICA* les dades de la primera persona del present d'indicatiu també són molt escasses. A partir de la informació que forneix el corpus de control, juntament amb la que aporta el nostre corpus, sembla que l'adopció de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu es produeix en el segle XV; en aquest període, no es documenta cap forma etimològica al *CICA*, mentre que s'atesten dues ocurrences del verb *recórrer* amb /g/ a l'obra *Tirant lo Blanch*, una present al nostre corpus (14), que reproduïm de nou a (18a), i l'altra en una part de l'obra que no s'inclou en el nostre corpus (18b). Al segle XVI, també al *CICA*, se'n documenten alguns casos, tots amb l'extensió /g/ (18c-d), la qual cosa referma que el canvi es consolida al segle anterior.

- (18)a. Per ço *recórrech* a tu, sacratíssima Mare de aquell Déu Jesús, que vulles per la tua pietat e misericòrdia soccórre e ajudar (*Tirant*, p. 90 [XV])
- b. Yo *recórrech* a tu, humil e piadosa, dels peccadors advocada (*Tirant*, p. 1076 [XV])
- c. Vós, senyor Jesús, *recórrech* y suplique (*Vida de Sant Vicent Ferrer*, p. 95 [XVI])
- d. Quant *recorrech* a Tu, Déu, no·m dónes orella (*Llibre de Job*, p. 77 [XVI])

La introducció de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu permetia resoldre el sincretisme amb la tercera persona (1a *corre* >> *córrec* vs. 3a *corre*). Per tant, en aquest canvi actuava el principi de transparència. A més, la iconicitat era màxima, ja que la forma marcada s'obtenia afegint la velar a la no marcada: *corre* + *c* = *córrec*. Quant al fenomen de desvelarització que es va produir en parlars com el català central (1a *córrec* >> *corro*), es va iniciar en el moment en què es va estendre -o com a marca de primera persona en parlars com el central o el nord-occidental: amb aquesta marca formal se seguia evitant el sincretisme amb la tercera persona del present d'indicatiu i, a més, s'atorgava uniformitat a les formes del tema de present.

Pel que fa al present de subjuntiu, d'acord amb les dades del nostre corpus (v. Taula 14), la introducció de l'extensió /g/ en aquest temps es dona des del primer període.

Les dades del *CICA* confirmen aquesta tendència, atés que en aquest corpus les formes velaritzades són majoritàries des de la segona meitat del segle XIII (19) (v. també els exemples de (16)).

- (19)a. la qual vol que *córrega* [segons] fur de València (*Clams i crims a la València medieval I*, p. 107 [XIII])
b. jutg[am] [...] lo dit Domingo Martí que *córrega* nuu (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina 1294-1295 2*, p. 852 [XIII])

Per tant, la velarització del present de subjuntiu del verb *córrer* i dels seus derivats es detecta dos segles abans que la de la primera persona del present d'indicatiu. Aquesta divergència potser es deu a l'existència d'unes formes amb hiat procedents del llatí vulgar, com suposa Gulsoy (1993: 384): 3a *CURRIAT > *córrea*. A partir d'aquestes formes, l'extensió /g/ servia per a desfer el hiat i atorgar a les formes del present de subjuntiu una estructura sil·làbica més simple (Hualde 1992: 383; Pérez Saldanya 1998: 84).

D'altra banda, la velarització de la primera persona del present d'indicatiu no era factible fins que la primera i la tercera persona del passat simple esdevingueren febles, pels problemes d'opacitat que s'haurien generat entre les formes agudes 1a *correc* i 1a i 3a *correc*. Com indiquen les dades del nostre corpus, el procés d'afebliment es va produir al segle XV, justament quan es testimonien les primeres formes velaritzades de la primera persona del present d'indicatiu. Per tant, en el verb *córrer* i els seus derivats, els principis de coherència i convergència es compleixen, ja que totes les formes del patró L adopten l'extensió /g/, però amb un desfasament temporal de dues centúries en la documentació. Pel que fa als casos de desvelarització del present de subjuntiu, aquests es documenten en l'últim període estudiat, paral·lelament a la primera persona del present d'indicatiu, i també es dona només en textos orientals, de manera que aquest parlar també actua de manera homogènia, d'acord amb el principi d'uniformitat i d'estabilitat de les classes flexives.

2.2. Resultats del patró PyTA

A l'hora d'analitzar el patró PyTA del verb *córrer* i els seus derivats, estudiem els tres temps de manera conjunta, atés que no presenten diferències evolutives entre ells.

D'acord amb les dades de la Taula 15, la distribució percentual entre formes no velaritzades (*3a ocurrí*) i velaritzades (*3a ocorregué*) varia al llarg del període estudiat. Sembla, doncs, que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals dels temps que formen el patró PyTA entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 8,845$, $p = 0,031$, V de Cramer = 0,323), tot i que són només moderades.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	—	15
		Recompte esperat	1,9	13,1
		% dins de segle	0%	100%
	XV	Recompte	—	17
		Recompte esperat	2,2	14,8
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	3
		Recompte esperat	0,4	2,6
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	11	39
		Recompte esperat	6,5	43,5
		% dins de segle	22%	78%
Total	Recompte	11	74	
	% dins de segle	12,9%	87,1%	

Taula 15. Taula creuada del patró PyTA del verb *córrer* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Fins al segle XVI, totes les formes extretes presenten l’extensió etimològica /g/ (20).

- (20)a. Prescriptió neguna no corre en menoredat, jasia cosa que prescriptió *corregés* e no fos acabada (*Costums de Tortosa*, p. 115 [XIII])
- b. axí tost un estremordiment fret me *correch* per los ossos e tots los pèls me comensaren arruffar (*Corbatxo*, p. 19 [XIV])
- b. lo mestre, que Déus haja, lo *socorregué* e lo castell fon deliurat dels enemichs (*Tirant*, p. 366 [XV])
- c. que aportaven representant la història de sanct Julià, cassant, ab molta ý diversa casa salvatge que *corregueren* (*Solemnitats*, p. 134 [XVI])

En l'últim període s'observa un canvi estadísticament rellevant: malgrat que les formes velaritzades encara representen el 78% (21), es detecten 11 casos de formes que segueixen el model de la tercera conjugació (22). Cal remarcar que aquestes formes analògiques queden restringides a verbs derivats de *córrer*, la qual cosa condiciona l'extensió d'aquest model i permet que, atesa la major freqüència de *córrer*, les formes amb l'extensió /g/ segueixen sent les més freqüents dins aquest conjunt de verbs.

- (21)a. tenint notícia que los officials de la Capitanía volian posar en execució aquellas, *recorregueren* al molt reverent canceller (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 36 [XVII])
- b. si sols me deyan que aportés la palla me abian taxsada y després que *recoregés* allí de aont volgés (*Memòries d'un pagès*, p. 92 [XVIII])
- (22)a. y per part de Jusep Tormo, mestre de esta obra, Juan Jordà, mestre obrer de dita ciutat, els quals *concurriren* en este poble (*Esplugues*, p. 88 [XVIII])
- b. De llavors ya *discurriren* un modo molt delicat de paper, fet duns arbrets, ab gran incheniositat (*Ensisam*, p. 315 [XIX])

En la migració dels verbs derivats de *córrer* cap a la tercera conjugació a, hi degué influir el fet que el canvi del model velaritzat amb /g/ pel model en *-ir* comporta l'adopció d'un paradigma més regular: les formes inicials són irregulars, ja que presenten l'extensió /g/ entre el radical i les desinències (3a *discorregué*); en canvi, les formes conjugades segons el model de la tercera conjugació són totalment regulars, ja que no presenten cap extensió entre el radical i les desinències (3a *discurrí*).

3. EL VERB *HAYER*

El verb *haver*, pertanyent a la segona conjugació, és un dels més utilitzats, i presenta certes irregularitats en el paradigma flexiu que recomanen analitzar-lo també a banda. Aquestes irregularitats estan relacionades tant amb alternances vocàliques en el radical en algunes formes del tema de present, com amb la presència de l'extensió velar en els temps del patró PyTA i en el participi.

En primer lloc, s'estudiarà quin ha estat el grau de penetració de l'extensió /g/ en les formes del present de subjuntiu. Com s'il·lustra a la Taula 16, l'evolució fonètica regular havia originat tres radicals diferents per a les formes del present d'indicatiu, i un altre de diferent per al present de subjuntiu: en el primer, hi ha els radicals *he*, *ha-* i *hav-*; En el segon, només *haj-*. Notem, doncs, com en aquest temps no hi havia un patró L uniforme, puix que la primera persona del present d'indicatiu presentava uns trets diferenciats de les formes verbals del present de subjuntiu. No obstant això, en català antic es documenten formes velaritzades en el present de subjuntiu, de manera que el radical etimològic *haj-* se substitueix pel radical *ha-* amb l'extensió velar /g/: 3a *haja* >> *haga*. Com s'indica tot seguit, la velar era pròpia de les formes del patró PyTA (v. Taula 17), de manera que es produí una extensió analògica des de les formes del tema de perfet cap a les del present de subjuntiu, de manera semblant al que va succeir en els verbs analitzats en § VII.2 i en § VII.3, però sense extensió cap a la primera persona del present d'indicatiu.

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a	HABEŌ > <i>he</i>	HABEAM > <i>haja</i>
2a	HABĒS > <i>has</i>	HABEĀS > <i>hages</i>
3a	HABET > <i>ha</i>	HABEAT > <i>haja</i>
4a	HABĒMUS > <i>havem</i>	HABEĀMUS > <i>hajam</i>
5a	HABĒTIS > <i>havets</i>	HABEĀTIS > <i>hajats</i>
6a	HABENT > <i>han</i>	HABEANT > <i>hagen</i>

Taula 16. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *haver*

En segon lloc, s'analitzarà el procés de desvelarització de les formes del patró PyTA. Els temps d'aquest patró presentaven en català antic l'extensió /g/ (v. Taula 17). Amb el pas dels segles, però, es documenten casos en què aquesta velar desapareix i s'hi introdueix el radical regular *hav-*: 3a *haguera* >> *havera*. Per tant, l'objectiu és datar quan s'inicia aquest procés i a quins temps afecta.

Passat simple	3a HABUIT > <i>hac</i> >> <i>hagué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a HABUERAT > <i>hagra</i> >> <i>haguera</i>

Plusquamperfet de subjuntiu	3a HABUISSET > <i>hagués</i>
-----------------------------	------------------------------

Taula 17. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *haver*

3.1. Resultats del present de subjuntiu

La distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *haja*) i velaritzades (3a *haga*) gairebé no varia al llarg del període estudiat (v. Taula 18). Els resultats obtinguts del test revelen que no hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del present de subjuntiu entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 4,990$, $p = 0,172$, V de Cramer = 0,107). La variable 'segle', doncs, no repercuteix en la distribució de les formes verbals.

Segle			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
	XIII-XIV	Recompte	195	3
		Recompte esperat	193,4	4,6
		% dins de segle	98,5%	1,5%
	XV	Recompte	75	1
		Recompte esperat	74,2	1,8
		% dins de segle	98,7%	1,3%
	XVI	Recompte	32	—
		Recompte esperat	31,3	0,7
		% dins de segle	100%	0%
	XVII-XIX	Recuento	120	6
		Recuento esperado	123,1	2,9
		% dins de segle	95,2%	4,8%
Total	Recompte	422	10	
	% dins de segle	97,7%	2,3%	

Taula 18. Taula creuada del present de subjuntiu del verb *haver*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Llevat del segle XVI, en la resta de segles es documenten algunes formes verbals amb l'extensió /g/ (23). Tanmateix, aquests casos són minoritaris sempre respecte de les formes etimològiques (24), atès que les formes velaritzades en cap període sobrepassen el 5% de formes totals.

- (23)a. pus que cascun d'aquells *haga* béns seus propis apartats de què puxa fer ses voluntats (*Xàtiva*, p. 53 [XIV])

- b. e quants reys dels gots foren fets de què se *hague* a fer menció (*Històries e conquestes*, p. 144 [XV])
 - c. d'aquí que la evolució de las ideas *hagui* de ser constant é indefinida (*Lo catalanisme*, p. 149 [XIX])
- (24)a. Al que dius no és rahó que *aja* alguna valor, car per ventura no has plagut axí com volries tu (*Corbatxo*, p. 11 [XIV])
- b. y los moços del chor *hajen* pres dits ciris (*Antiquitats*, p. 242 [XVI])
 - c. no's cregui pas que s'*hagi* ja fet lo darrer pronunciament (*Lo catalanisme*, p. 17 [XIX])

Tot plegat, es constata com, al llarg dels segles, el nombre de formes velaritzades és exigü enfront del nombre de formes etimològiques. Per tant, en aquest verb no va influir ni la presència de l'extensió /g/ en les formes del patró PyTA, ni el fet que verbs com *caure* o *deure*, que també presentaven un radical etimològic acabat en /dʒ/ (3a *caja*, *deja*) en les formes de present de subjuntiu del patró L, es velaritzaren. El manteniment de les formes etimològiques en el present de subjuntiu de *haver* s'explica per l'altíssima freqüència d'ús que tenia aquest verb, emprat fonamentalment com a auxiliar. A més, la primera persona del present de d'indicatiu, com que no va adoptar l'extensió /g/, no pogué exercir la mateixa força que en els verbs del tipus *caure* o *deure*, en què primer s'introduí la velar en l'indicatiu i després passà al subjuntiu pel principi d'estabilitat de les classes flexives.

3.2. Resultats del patró PyTA

3.2.1. Resultats del passat simple i de l'imperfet de subjuntiu

A l'hora de fer els recomptes, hem agrupat el passat simple i l'imperfet de subjuntiu, atés que presenten un comportament unitari. Com indiquen les dades de la Taula 19, totes les formes documentades d'aquests dos temps presenten l'extensió /g/, tal com il·lustrem amb els exemples de (25).

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	—	203
	XV	—	391
	XVI	—	79
	XVII-XIX	—	287
Total		—	960

Taula 19. Taula creuada del passat simple i de l'imperfet de subjuntiu del verb *haver*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

- (25)a. ans que yo apersebés hon anava, m'ach amenat en amargor incomportable
(*Corbatxo*, p. 18 [XIV])
- b. ab un vidrier que li fou malcriat que li *hagué* de pagar ab la gineta
(*Despalau*, p. 103 [XVI])
- c. E per ço, si la cortessia *aguessas* en la sua letra legint entessa (*Corbatxo*, p. 64 [XIV])
- c. quant se'n manaren las eugas *agesan* també pascut agafar las bacas
(*Memòries d'un pagès*, p. 49 [XVIII])

3.2.2. Resultats del condicional en *-ra*

L'únic temps del patró PyTA en què es documenten casos de desvelarització és el condicional en *-ra*. La distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *havera*) i velaritzades (3a *haguera*) varia al llarg del període estudiat (v. Taula 20), amb diferències significatives en la distribució de les formes verbals del condicional en *-ra* entre els segles, pel canvi de tendència en el segle XIX, que presentem separatament ($\chi^2_{(6)} = 112,586$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,784). El valor de la V de Cramer ens indica que la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la variable 'velaritzat' és forta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	—	8
		Recompte esperat	0,8	7,2
		% dins de segle	0%	100%
	XIV	Recompte	—	58
		Recompte esperat	6	52
		% dins de segle	0%	100%
	XV	Recompte	—	20
		Recompte esperat	2,1	17,9
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	8
		Recompte esperat	0,8	7,2
		% dins de segle	0%	100%
	XVII	Recompte	—	16
		Recompte esperat	1,7	14,3
		% dins de segle	0%	100%
	XVIII	Recompte	—	44
		Recompte esperat	4,6	39,4
		% dins de segle	0%	100%
XIX	Recompte	19	10	
	Recompte esperat	3	26	
	% dins de segle	65,5%	34,5%	
Total	Recompte	19	164	
	% dins de segle	10,4%	89,6%	

Taula 20. Taula creuada del condicional en *-ra* del verb *haver*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Fins al segle XVIII, totes les formes documentades presenten l’extensió velar /g/ (26).

- (26)a. car la dita ciutat no m’haguera consellat que jo us faés mal (*Lo somni*, p. 126 [XIV])
- b. ý en lo punt en què estan, que·ns aguera donat tot contento (*Català de Valeriola*, p. 175 [XVI])
- c. ab la facultat de demanar als oficials el vagatges que *haguera* cada ú de menester (*Esplugues*, p. 60 [XVIII])

Al segle XIX es produeix un canvi estadísticament rellevant, atés que s'atesten per primera vegada formes amb el radical regular *hav-* (27a), que esdevenen tan habituals (65,5% dels casos) com les formes velaritzades (27b), que, si s'ha de jutjar per la freqüència, sembla que han fet el primer pas cap a la recessió (34,5% dels casos).

- (27) a. Eixe fadrinet que pasa per lo carrer tan templát, si no fora per Tomasa, ningú l'havera mirà (Ensisam, p. 35 [XIX])
- b. y dasta haguera donat la sang de les sehues venes si haguera segut menester (Ensisam, p. 237 [XIX])

Cal advertir, però, que a partir del segle XVII tots els casos extrets del condicional en *-ra* pertanyen a obres valencianes; per tant, l'explicació de l'evolució de les formes d'aquest temps verbal se centra en aquest parlar. Recordem que les formes procedents de l'antic condicional en *-ra* desaparegueren en català general (llevat de casos puntuals) i només es van conservar en valencià, però amb valor d'imperfet de subjuntiu (v. § II.2.2). Per tant, les formes d'aquest temps amb el radical regular *hav-* que es detecten a la segona meitat del segle XIX són exclusives d'aquest parlar.

Com s'ha indicat en la introducció, en el verb *haver* l'extensió /g/ es limita al patró PyTA (passat simple, imperfet de subjuntiu i condicional en *-ra*), ja que, com hem vist en § IX.3.1, la presència de formes velaritzades en el present de subjuntiu és merament testimonial. En la majoria de parlars catalans es manté l'extensió /g/ en els temps procedents del PyTA (3a *hagué*, 3a *hagués*, 3a *haguera*), perquè *haver* és un dels verbs més freqüents de la llengua, la qual cosa afavoreix el manteniment de les formes amb /g/, discordants amb la resta de formes del paradigma, que no presenten velar (p. ex., 3a *ha*, 3a *havia*, 3a *hauré*, 3a *haja*). Ara bé, hi ha parlars valencians en què es va produir un procés de regularització del radical en les formes procedents de l'antic condicional en *-ra*, com en valencià meridional, parlar a què pertany l'autor de l'obra valenciana del segle XIX: en aquest dialecte, ja no s'usaven les formes de l'imperfet de subjuntiu en *-ss-*, i el passat simple havia perdut molta vitalitat, amb la qual cosa el patró PyTA quedava desdibuixat, puix que l'únic temps viu en aquesta època era l'antic condicional en *-ra*, emprat com a imperfet de subjuntiu. Per tant, el fet que, dels tres temps PyTA, només restara aquest, el feia més susceptible de ser sotmés a un procés d'anivellament analògic

amb les formes regulars d'aquest verb (com 3a *havia* o *havent*), d'acord amb el principi d'uniformitat.

4. EL VERB *SER*

El verb *ser* és un dels verbs de la segona conjugació que presenta més irregularitats. Pel que fa als temps provinents del tema de present, s'estudiaran la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu. La principal diferència que presenta *ser* respecte de la majoria de verbs estudiats en aquest treball és que no era possible articular un patró L, atès que la primera persona del present d'indicatiu i les persones del present de subjuntiu tenen radicals diferents: *so-* i *si-*, respectivament. Algunes de les formes verbals d'aquests temps provenen del llatí clàssic, i d'altres, del llatí vulgar, com indiquem a la Taula 21.

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a	SUM > <i>so</i>	*SIAM > <i>sia</i>
2a	ES > <i>es</i>	*SIAS > <i>sies</i>
3a	EST > <i>és</i>	*SIAT > <i>sia</i>
4a	SUMUS > <i>som</i>	*SIAMUS > <i>siam</i>
5a	*SUTIS > <i>sots</i>	*SIATIS > <i>siats</i>
6a	SUNT > <i>són</i>	*SIANT > <i>sien</i>

Taula 21. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *ser*. (Les formes amb marcades amb un asterisc provenen del llatí vulgar.)

Com s'aprecia a la taula, la forma etimològica de la primera persona del present d'indicatiu era *so*. Tanmateix, en català antic convivia amb altres dues formes sense velaritzar, com eren *som* i *son*. En el nostre corpus, però, no es documenta cap cas de *som*. A l'hora de fer els recomptes, les formes *so* i *son* s'agrupen en el mateix grup, el de formes no velaritzades, puix que el que ens interessa en aquest cas és datar l'aparició de la forma amb l'extensió velar /g/, *soc*, i veure en quin moment esdevé majoritària.

Quant a les formes del present de subjuntiu, l'extensió de la velar cal relacionar-la amb la necessitat de resoldre els problemes morfofonològics que presentaven les formes del català medieval derivades del llatí vulgar (Pérez Saldanya 1998: 84): la desinència de subjuntiu *-a* anava precedida per la vocal *i* del radical, de manera que es formava un hiat.

D'aquesta manera, l'afegitó de la velar /g/ permetia desfer-lo i atorgar a la síl·laba una estructura més simple, amb una obertura consonàntica: 3a *si.a* >> *si.ga*.

Pel que fa als temps provinents del tema de perfet, s'estudiarà l'evolució de la tercera persona del passat simple. Etimològicament, les formes del patró PyTA d'aquest verb no presentaven cap velar (v. § III.2.3.2): 3a *fo*, 3a *fora*, 3a *fos*. No obstant això, de la tercera persona del passat simple es documenten diverses formes en català antic. Sense velar, a banda de l'etimològica *fo*, hi ha les analògiques *fon* i *fou*, presents al nostre corpus. L'origen de *fon* no és gaire clar, ja que no hi ha cap altra forma de tercera persona del passat simple de cap verb amb la desinència *-n* que poguera haver servit de base per a la seua formació. La variant *fou*, en canvi, es formà per analogia a altres perfets terminats en *-u*, com 3a *feu*, de *fer*, o 3a *viu*, de *veure*. D'altra banda, també es registra al llarg dels segles la variant velaritzada *fonc*, que prengué com a base la forma *fon-*, a la qual va afegir l'extensió /g/ per analogia a formes com 3a *tenc*, de *tenir*, o 3a *venc*, de *venir*. A l'hora de fer els recomptes, s'han agrupat les formes *fo*, *fon* i *fou* en la variable 'no velaritzat', atés que, com en la primera persona del present d'indicatiu, el que ens interessa és veure quina ha estat l'evolució de l'extensió /g/ en aquesta persona.

4.1. Resultats de la primera persona del present d'indicatiu

La distribució percentual entre formes no velaritzades (1a *so*, *son*) i velaritzades (1a *soc*) varia notablement al llarg del període estudiat (v. Taula 22). Els resultats obtinguts del corpus revelen que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals de la primera persona del present d'indicatiu entre els segles ($\chi^2_{(6)} = 244,435$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,910), amb una associació entre la variable 'segle' i la variable 'velaritzat' gairebé total.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	34	—
		Recompte esperat	25,2	8,8
		% dins de segle	100%	0%
	XIV	Recompte	59	1
		Recompte esperat	44,5	15,5
		% dins de segle	98,3%	1,7%
	XV	Recompte	102	—
		Recompte esperat	75,7	26,3
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	1	—
		Recompte esperat	0,7	0,3
		% dins de segle	100%	0%
	XVII	Recompte	6	—
		Recompte esperat	4,5	1,5
		% dins de segle	100%	0%
	XVIII	Recompte	10	3
		Recompte esperat	9,7	3,3
		% dins de segle	76,9%	23,1%
	XIX	Recompte	7	72
		Recompte esperat	58,6	20,4
		% dins de segle	8,9%	91,1%
Total	Recompte	219	76	
	% dins de segle	74,2%	25,8%	

Taula 22. Taula creuada de la primera persona del present d'indicatiu del verb *ser*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Durant els dos primers segles, les formes documentades (28) no presenten l'extensió velar /g/, llevat d'un cas anecdòtic del segle XIV (29).

(28)a. A Seyner Deus! Eu son, Seyner, d'aquels qui son ja vensutz e sobratz per lurs mortals enemics (*Llibre de contemplació en Déu*, LXXXV – [27] [XIII])

b. E despuys que·n tal esser me *só* vist, tostemps per estrem me *só* entristit e alterat. (*Corbatxo*, p. 18 [XIV])

(29) Déu qui sol lo cor dels hòmens veu, sap si yo *sóc* dolent e panident del mal comès (*Corbatxo*, p. 88 [XIV])

Entre els segles XV i XVII, es manté la situació de l'etapa anterior, ja que cap de les formes observades és velaritzada (30).

- (30)a. per ço que la nació d'on yo *só* natural se'n puxa alegrar (*Tirant*, p. 63 [XV])
- b. per trobar-me en ell, me à aparegut, lo primer die que *só* tornat (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 94 [XVII])

En el segle XVIII, però, la distribució percentual de les formes verbals comença a variar respecte dels segles anteriors, ja que, malgrat que les formes etimològiques segueixen sent les més freqüents (31a), el 23,1% ja presenta l'extensió velar /g/ (31b).

- (31)a. que jo *só* donador en la vila de St. Pera Pescador, qual és lo de St. Andreu (*Memòries d'un pagès*, p. 67 [XVIII])
- b. No parle en xansa, caferro!, que *sóc* home molt formal. (*Col·loquis de Carles Leon*, s. n. [XVIII])

Finalment, en el segle XIX s'esdevé el gran canvi, puix que les formes velaritzades passen a representar el 91,1% de les formes (32a), de manera que les formes etimològiques (32b) esdevenen residuals.

- (32)a. A vore un oncle molt ric men aní'l dichòus pasát; pero com yo *soc* un pòbre, es quedá tot afrontát (*Ensisam*, p. 18 [XIX])
- b. y crega lo que li dic, perque no *só* amic de trampa, qu'es la pura veritat (*Ensisam*, p. 291 [XIX])

Una vegada analitzats tots els segles, es constata com la introducció de l'extensió /g/ en aquesta persona és bastant tardana: cal esperar al segle XVIII perquè es documenten els primers casos (llevat el cas anecdòtic del XIV) i al XIX perquè l'adopció de l'extensió /g/ es consolide. Aquest endarreriment respecte de la resta de verbs velaritzats de la segona conjugació es pot deure al fet que, en *ser*, no es produïa cap problema d'homofonia entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu. No obstant això, al final s'introdueix i acaba per consolidar-se al segle XIX, probablement per paral·lelisme a la

major part de verbs de la segona conjugació, que presentaven l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu.

4.2. Resultats del present de subjuntiu

La distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *sia*) i velaritzades (3a *sig*) varia significativament al llarg dels segles analitzats (v. Taula 23), amb diferències significatives en la distribució ($\chi^2_{(6)} = 3323,054$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,959). La V de Cramer, de nou, amb un valor de quasi 1, ens informa que l'associació entre la variable 'segle' i la variable 'velaritzat' és gairebé perfecta.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII	Recompte	1757	1
		Recompte esperat	1628,5	129,5
		% dins de segle	99,9%	0,1%
	XIV	Recompte	831	—
		Recompte esperat	769,8	61,2
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	247	—
		Recompte esperat	228,8	18,2
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	398	—
		Recompte esperat	368,7	29,3
		% dins de segle	100%	0%
	XVII	Recompte	74	—
		Recompte esperat	68,6	5,4
		% dins de segle	100%	0%
	XVIII	Recompte	36	28
		Recompte esperat	59,3	4,7
		% dins de segle	56,3%	43,8%
	XIX	Recompte	3	237
		Recompte esperat	222,3	17,7
		% dins de segle	1,3%	98,8%
Total		Recompte	3346	266
		% dins de segle	92,6%	7,4%

Taula 23. Taula creuada del present de subjuntiu del verb *ser*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Des del segle XIII fins al segle XVII, només es documenta un cas amb l'extensió /g/ (33a); tota la resta de formes extretes en aquests segles mantenen la forma etimològica sense velaritzar (33b-d).

- (33)a. si alcun vendrà a la cort al primer manament que a él serà fet e que tenga aquí cort e *sig*a en la cort (*Costums de Tortosa*, p. 49 [XIII])
- b. si vol que *sia* escrit son nom e-l libre de la cort, deu donar ·I· diner a l'escrivan de la cort (*Costums de Tortosa*, p. 44 [XIII])
- c. e com los embaxadors seran passats, facen axí com hé dit fins que *sien* davant la altesa vostra (*Tirant*, p. 109 [XV])
- d. y entregar al dit general un decret de sa magestat, que *sia* en glòria (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 17 [XVII])

Com en la primera persona del present d'indicatiu, en el segle XVIII la situació canvia notablement, ja que les formes sense velar (34) i les formes amb l'extensió /g/ (35) es distribueixen de manera bastant equilibrada. No obstant això, les primeres segueixen sent més freqüents, ja que representen el 56,3% de formes totals del segle.

- (34)a. acabada la missa, transporta lo Santíssim Sacrament (que *sia* alabat per a sempre) des de lo Altar major (*Esplugues*, p. 53 [XVIII])
- b. o ab altres parents que ells *sian* cridats e-o bé ab ells matexos vàgian ab coyado (*Memòries d'un pagès*, p. 37 [XVIII])
- (35)a. establert ab capítol que el producte de ell *sig*a per mitat de la església per a gastos (*Esplugues*, p. 40 [XVIII])
- b. de que tots sos individus que *siguen* caps de casa paguen mija barcella de blat (*Esplugues*, p. 50 [XVIII])

Finalment, en el segle XIX es produeix un canvi molt brusc i les formes velaritzades (36a-b) passen a representar el 98,8%. De les formes etimològiques només es documenta algun cas anecdòtic (36c).

- (36)a. El home que *sig*a franc dirá que no 's desatino, el ques' menche Bernardino la sobrasá y el pá blanc. (*Ensisam*, p. 36 [XIX])
- b. *siguin* las que *siguin* la forma de son govern y las institucions que lo regeixin (*Lo catalanisme*, p. 52 [XIX])
- c. Y així el primer *sía* Enoc quil escriure prinsipiá, ó *sia* Set (*Ensisam*, p. 310 [XIX])

Fet i fet, la propagació de l'extensió /g/ en el present de subjuntiu de *ser* segueix un ritme molt semblant al de la primera persona del present d'indicatiu, malgrat que no constitueixen un patró L homogeni perquè presenten radicals diferents (*so-* enfront de *si-*): en el present de subjuntiu, com en la primera persona del present d'indicatiu, cal esperar fins al segle XVIII perquè les formes amb /g/ penetren, i fins al segle XIX perquè el canvi es complete. En el present de subjuntiu, doncs, el canvi pot respondre a dos factors: primerament, a la presència de la velar en la primera persona del present d'indicatiu, atés que, dins la segona conjugació, és estrany que aquesta persona siga velaritzada en la primera persona del present d'indicatiu, però no el present de subjuntiu, i viceversa, de manera que la influència entre indicatiu i subjuntiu és recíproca; segonament, la penetració de l'extensió velar /g/ en el present de subjuntiu també respon a la intenció de resoldre problemes morfofonològics, com s'ha apuntat en la introducció: desfer el hiat que presentaven les formes etimològiques: 3a *si.a* >> *si.ga*.

4.3. Resultats de la tercera persona del passat simple

El repartiment percentual entre formes de la tercera persona del passat simple no velaritzades (3a *fo*, *fon*, *fou*) i velaritzades (3a *fonc*) varia també significativament al llarg del període estudiat (v. Taula 24). Els resultats obtinguts del corpus mostren que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals de la tercera persona del passat simple entre els segles ($\chi^2_{(6)} = 1251,345$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,655), amb una magnitud de l'efecte forta. Tanmateix, els repartiments entre els segles presenten alguns girs complexos que caldrà explicar.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	157	—
		Recompte esperat	116,7	40,3
		% dins de segle	100%	0%
	XIV	Recompte	344	11
		Recompte esperat	263,8	91,2
		% dins de segle	96,9%	3,1%
	XV	Recompte	1117	57
		Recompte esperat	872,4	301,6
		% dins de segle	95,1%	4,9%
	XVI	Recompte	234	261
		Recompte esperat	367,8	127,2
		% dins de segle	47,3%	52,7%
	XVII	Recompte	50	285
		Recompte esperat	248,9	86,1
		% dins de segle	14,9%	85,1%
	XVIII	Recompte	210	125
		Recompte esperat	248,9	86,1
		% dins de segle	62,7%	37,3%
XIX	Recompte	57	11	
	Recompte esperat	50,5	17,5	
	% dins de segle	83,8%	16,2%	
Total	Recompte	2169	750	
	% dins de segle	74,3%	25,7%	

Taula 24. Taula creuada de la 3a persona del passat simple de *ser*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

En el segle XIII només es documenta la forma etimològica *fo* (37).

- (37)a. Presa *fo* la ciutat de Tortosa de mans de sarrayns per lo molt alt et noble et [h]onrrat en Ramon Berenguer (*Costums de Tortosa*, p. 1 [XIII])
- b. per aysó, Seyner, *fo* necessaria causa que la potencia ymaginativa fos en home (*Llibre de contemplació en Déu*, XLII – [6] [XIII])

En els segles XIV i XV la situació és bastant equivalent: les formes sense velar són majoritàries (38), atés que representen respectivament el 96,9% i el 95,1% dels casos. A

més, dins d'aquest grup, a banda de la forma etimològica *fo*, ja es documenten tant *fon* com *fou*. Les formes amb l'extensió velar /g/ (39) encara són poc freqüents als textos.

- (38)a. Sa fila és molt pus bela que no *fo* se mare (*Filla*, p. 31 [XIV])
 - b. *fon* dit e proposat que com l'onrat en Pere Gombau fos stat obrer e clavari (*Xàtiva*, p. 51 [XIV])
 - c. En la festa del preciós e sagrat Cors de Jhesu Xpist, la qual *fou* celebrada a ·III· dies del mes de juny (*Solemnitats*, p. 182 [XV])

- (39)a. aquesta era axí gran festa e gran alegria que neguna altra may no *fonch* semblant (*Corbatxo*, p. 61 [XIV])
 - b. si los cavallers observaven aquell segons la fi per què *fonch* instituït e ordenat (*Tirant*, p. 75 [XV])

En el segle XVI s'esdevé un canvi bastant brusc, ja que la freqüència de les formes velaritzades (40) s'igualava amb la de les formes sense velaritzar (41): les primeres representen el 52,7%, mentre que les segones el 47,3%. Entre les formes sense velar, ja no es documenta la forma etimològica *fo*: només les més innovadores *fon* i *fou*.

- (40)a. *Fonch* convidat Sa Magestat per al dia de Sant Vicent Màrtir (*Antiquitats*, p. 238 [XVI])
 - b. e allí *fonch* posada sobre lo cadafalet o punta-peu la cadira de la Ciutat (*Solemnitats*, p. 10 [XVI])

- (41)a. Ý *fon* forsat que los alabarders de la guarda de don Bernardino de Càrdenes (*Antist*, p. 250 [XVI])
 - b. Ý *fou* en la visita inculpat de moltes delatures. (*Despalau*, p. 100 [XVI])

En el segle XVII s'arriba al màxim apogeu de les formes velaritzades (42), que representen el 85,1% dels casos, enfront de les formes sense velaritzar (43), que a penes arriben al 15% dels casos (2 de *fon* i 48 de *fou*). A partir d'aquest moment, es podria esperar que les formes sense velaritzar desaparegueren.

- (42)a. Y després de estar assentats, *fonch* donada dita benvinguda a dit excel·lentíssim senyor (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 19 [XVII])
- b. Y *fonch* posada en lo altar machor, ab les relíquies del cap de sent Thomàs de Vilanova (*Notícies de València i son regne*, [10] [XVII])
- (43)a. Y li *fon* forçós lo exir dos o tres vegades als balcons per a que el poble el poguera veure (*Notícies de València i son regne*, [802] [XVII])
- b. lo qual *fou* admès per dits deputats per concórrer en ell las qualitats necessàries (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 23 [XVII])

Tanmateix, al segle XVIII la tendència s'inverteix, ja que les formes sense velar esdevenen de nou dominants, amb el 62,7% dels casos (44), entre les quals es registra un cas de *fo*, 15 de *fon* i 194 de *fou*. Les formes amb l'extensió /g/, però, segueixen sent bastant freqüents, ja que es mantenen quasi en el 40% de les formes totals del segle (45).

- (44)a. Xics i grans canten que *fo* concebida sin pecado original. (*Col·loquis de Carles Leon*, s. n. [XVIII])
- b. elet y sobrestant de la obra ó *fon* en lo efecte solament el Dr. Phèlix Martí (*Esplugues*, p. 65 [XVIII])
- c. *Fou* també lo sobra dit mon abi molts anys batlla (*Memòries d'un pagès*, p. 41 [XVIII])
- (45)a. Y *fonc* tant lo goig y tanta la alegria que umplí els cors de tots los presens (*Esplugues*, p. 55 [XVIII])
- b. ab què *fonch* molt amolestat, com se dirà més abant (*Memòries d'un pagès*, p. 88 [XVIII])

En el segle XIX encara s'accentua més la regressió de les formes amb /g/ (46), ja que les formes sense velar sobrepassen el 80% dels casos (47), amb 31 casos de *fon* i 26 de *fou*. Cal destacar l'aparició, en el text valencià, de dos casos de *sigué* (48), format analògicament sobre el radical del present de subjuntiu *si-* amb l'extensió /g/.

- (46)a. *fonc* Enoc, fill de Cai, net del primer pare Adam (*Ensisam*, p. 309 [XIX])

- b. Y es mes clar, *fonc* lo primer, dels homens lo primer cap (*Ensisam*, p. 310 [XIX])
- (47)a. Dihuen qu' el Ferrer de Tibi *fon* el pobre tan Adan, que ferrant pergué l'ofisi (*Ensisam*, p. 33 [XIX])
- b. En Santàngel *fou* evidentment un dels més fermes puntals de Colombo (*Lo catalanisme*, p. 57 [XIX])
- (48)a. vives dilichènsies fiu per pendre veu de vosté: difísil no me *sigué* (*Ensisam*, p. 186 [XIX])
- b. May *sigué* descortesía, y el pensaro es d'ignorants (*Ensisam*, p. 359 [XIX])

Comptat i debatut, a partir de les dades que ofereixen les obres del nostre corpus es constata com els percentatges de la tercera persona del passat simple de *ser* experimenten canvis significatius al llarg del període estudiat. D'aquesta manera, fins al segle XV les formes sense velar són les preponderants. Tanmateix, *fonc* iguala la freqüència de les formes sense velar en el segle XVI i arriba al seu punt més àlgid en el XVII. Al segle XVIII, però, la tendència s'inverteix de nou i les formes sense l'extensió /g/ tornen a ser les més habituals. Aquesta tendència es consolida definitivament al segle XIX, en què les formes velaritzades són minoritàries. Al nostre parer, era complicat que una forma com *fonc* triomfara i es consolidara: el fet que només una persona del passat simple presentara l'extensió velar /g/, mentre que la resta romangueren alienes al canvi, actuava en contra del criteri de coherència, segons el qual un canvi que afecta una forma del patró PyTA acaba afectant la resta de formes; consegüentment, com que cap altra persona del temps seguí la mateixa evolució, la forma *fonc* va entrar en recessió definitivament al segle XIX.

5. EL VERB *ESTAR*

El verb *estar*, malgrat pertànyer a la primera conjugació, presenta, com hem advertit a la introducció, trets de la classe de verbs velaritzats de la segona conjugació: així, al costat de formes regulars de la primera conjugació, com *estava*, *estarà* o *estat*, conté formes pròpies de la segona conjugació amb l'extensió /g/, com *estigué* o *estigués*.

Pel que fa als presents d'indicatiu i de subjuntiu, a la Taula 25 il·lustrem l'evolució del llatí al català antic. Com s'hi observa, l'extensió /g/ no és etimològica en cap de les formes d'aquests dos temps.

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a	STŌ >> <i>estic</i>	*STIAM > <i>estia</i>
2a	STĀS > <i>estàs</i>	*STIAS > <i>esties</i>
3a	STAT > <i>està</i>	*STIAT > <i>estia</i>
4a	STĀMUS > <i>estam</i>	*STIAMUS > <i>estiam</i>
5a	STĀTIS > <i>estats</i>	*STIATIS > <i>estiats</i>
6a	STANT > <i>estan</i>	*STIANT > <i>estien</i>

Taula 25. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *estar*

En català antic, a més, no hi havia un patró L homogeni, ja que només la primera persona del present d'indicatiu presentava l'extensió /g/. D'acord amb les dades del corpus, de la primera persona del present d'indicatiu es documenta sempre la forma amb l'extensió velar /g/ (*estic*). En un estadi primerenc de la llengua, però, al *CICA* es documenten dos casos de *estau* (49), forma occitanitzant que procedeix de la forma de llatí vulgar *STAO (Grandgent 1907: 166). En la resta d'obres i segles, l'única forma que es documenta és *estic*. D'acord amb Moll (2006 [1952]: 229), aquesta forma prové de la primera persona del passat simple *STETUI; en canvi, Wheeler (2021) proposa que es va formar analògicament sobre el radical del present de subjuntiu *esti-*.

- (49)a. cor si tu dejunes e eu *estau* de tot en tot que no menug (*Vides de Sants Rosselloneses*, p. 153 [XIII])
- b. Qui és aquest qui menga, ab qui eu *estau*, e li tenc la lanterna (*Vides de Sants Rosselloneses*, p. 324 [XIII])

Pel que fa al present de subjuntiu, aquestes formes presenten trets paral·lels a les formes del present de subjuntiu de *ser* (v. §IX.4.2): la desinència -a del present de subjuntiu anava precedida per la vocal *i* del radical, la qual cosa originava un hiat (*es.ti.a*). La introducció de l'extensió /g/ permetia desfer aquest hiat i millorar l'estructura

sil·làbica, de manera que es resolien els problemes morfofonològics que presentaven les formes del català antic: 3a *es.ti.a* >> *es.ti.ga*.

Per contra, les formes del patró PyTA sí que presentaven etimològicament l'extensió /g/ (v. Taula 26), com els verbs analitzats en § VII.2 i § VII.3. Com en altres casos, les formes fortes del passat simple i del condicional en *-ra* s'han substituït per variants febles, com observem a la taula. En els tres temps del morfoma PyTA, interessa veure si s'ha produït un procés de desvelarització per analogia a les formes regulars dels verbs de la primera conjugació: per exemple, en el passat simple, 6a *estaren* en lloc de l'etimològica 6a *estigueren*, o, en l'imperfet de subjuntiu, amb les variants 6a *estassen* o *estessin* en lloc de 6a *estiguessen* o *estiguessin*.

Passat simple	3a *STETUIT > <i>estec</i> >> <i>estigué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a *STETUERAT > <i>estegra</i> >> <i>esteguera</i> >> <i>estiguera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a *STETUISSET > <i>estegués</i> >> <i>estigués</i>

Taula 26. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *estar*

5.1. Resultats del patró L

5.1.1. Resultats de la primera persona del present d'indicatiu

A la Taula 27 s'ofereixen les dades de la primera persona del present d'indicatiu extretes del nostre corpus. Com s'ha esmentat més amunt, des dels primers textos totes les formes documentades presenten l'extensió /g/ (50), la qual cosa ens indica que la velarització analògica d'aquesta forma es va produir ja en el català preliterari.

Segle		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
	XIII-XIV	—	4
	XV	—	18
	XVI	—	1
	XVII-XIX	—	74
Total		—	97

Taula 27. Taula creuada de la 1a persona del present d'indicatiu del verb *estar*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

- (50)a. per tot so no·m *estig* de grayr a vos la gracia que·m avetz feyta (*Llibre de contemplació en Déu*, LXXI – [30] [XIII])
- b. e *estich* molt content com la çelçitut vostra ha coneguda la veritat (*Tirant*, p. 442 [XV])
- c. a on *estich* de asiento, me sagní, ans de dinar, per consell dels metges (*Català de Valeriola*, p. 162 [XVI])

Com mostren les formes de la Taula 25, la introducció de la velar en la primera persona del present d'indicatiu no es devia al desig de desfer el sincretisme amb la tercera persona. Per tant, la introducció primerenca de la velar en *estic* potser es degué a la necessitat de crear un patró L amb el radical *esti-* del present de subjuntiu, ja que en altres verbs amb el patró PyTA velaritzat, com *beure* o *deure*, la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu compartien radical, fora regular, com en el cas de *beure* (1a *beu*; 3a *beva*), o al·lomòrfic, com en *deure* (1a *deig*; 3a *deja*).

5.1.2. Resultats del present de subjuntiu

La distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *estia*) i velaritzades (3a *estiga*) del present de subjuntiu varia notablement al llarg del període estudiat (v. Taula 28). Els resultats del corpus mostren que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del present de subjuntiu entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 108,640$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,914), amb una associació entre la variable 'segle' i la variable 'velaritzat' quasi perfecta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	38	5
		Recompte esperat	12,6	30,4
		% dins de segle	88,4%	11,6%
	XV	Recompte	—	16
		Recompte esperat	4,7	11,3
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	21
		Recompte esperat	6,1	14,9
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	50
		Recompte esperat	14,6	35,4
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	38	92	
	% dins de segle	29,2%	70,8%	

Taula 28. Taula creuada del present de subjuntiu del verb *estar*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

En els segles XIII i XIV, les formes etimològiques (51) són majoritàries, ja que representen el 88,4%. Tot i així, comencen a documentar-se casos amb l’extensió velar /g/ (52).

(51)a. e per mol[t] que *estia* e·l viàgie ren no pot hom enantar contra él (*Costums de Tortosa*, p. 60 [XIII])

b. le xam a vostra discreció, per manera que·l fet *estia* per son punt (*Epistolari (I)*, p. 89 [XIV])

(52)a. que en alguna altra cosa *estigua* lo saber sinó en abundosament enganar (*Corbatxo*, p. 37 [XIV])

b. Elles creen que totes coses los *estiguen* bé (*Lo somni*, p. 212 [XIV])

A partir del segle XV, però, la situació canvia radicalment, perquè totes les formes que es documenten passen a ser velaritzades (53).

- (53)a. anem a morir com a cavallers e no *stigam* aquí en tantes supèrflues paraules
(*Tirant*, p. 451 [XV])
- b. Són yornades [que] està molt bé *estiguen* en dietari (*Despalau*, p. 137 [XVI])
- c. com una continua font que no para de manar asta que *estiga* plena la bassa
(*Esplugues*, p. 57 [XVIII])

D'acord amb les dades que ens ofereix el corpus, doncs, la introducció de l'extensió /g/ en el present de subjuntiu de *estar* es consolida al segle XV. Si es compara el cas d'aquest verb amb el de *ser*, en *estar* la velar penetra bastants segles abans que en *ser*. En primer lloc, el fet que la primera persona del present d'indicatiu de *estar* presentara l'extensió /g/ des dels primers textos va afavorir que la penetració de la velar en el present de subjuntiu fos més ràpida. En canvi, en el verb *ser* la /g/ es va introduir en la primera persona del present d'indicatiu molt més tard, de manera que no podia influir en la velarització del present de subjuntiu. En segon lloc, la presència de l'extensió /g/ en el morfema del patró PyTA de *estar* és un altre factor que cal tenir en compte a l'hora de justificar les diferències cronològiques entre aquests dos verbs.

Quant als avantatges que comportava l'adopció de l'extensió /g/ en el present de subjuntiu de *estar*, a banda d'eliminar el hiat, com hem mencionat abans, es constituïa un patró L homogeni, atès que tant la primera persona del present d'indicatiu com les formes del present de subjuntiu passaven a compartir radical (*esti-*) i extensió /g/. Per tant, encara que amb desfasament temporal, es complia el que propugnen els criteris de coherència i convergència.

5.2. Resultats del patró PyTA

5.2.1. Resultats del passat simple

Pel que fa al passat simple, totes les formes del corpus presenten l'extensió velar /g/ (v. Taula 29).

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	—	12
	XV	—	69
	XVI	—	97
	XVII-XIX	—	125
Total		—	303

Taula 29. Taula creuada del passat simple del verb *estar*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Fins al segle xv, les formes fortes es troben ben representades en els textos (54), sobretot la tercera persona del passat simple (29 dels 47 casos de formes fortes), semblantment al que ocorre en els verbs que tractem en el capítol VI, en què les formes fortes de tercera persona són les més resistents al canvi (3a *dix*, 3a *pres*). A partir del segle XVI, però, les úniques formes documentades al corpus són febles (55).

(54)a. En lo qual feyt *stech* lo dit en Johan ·VI· jorns faheners contínuament
(*Xàtiva*, p. 122 [XIV])

b. E aquí la dita comtessa *stech* el temps que visqué en lo dit monestir.
(*Històries e conquestes*, p. 217 [XV])

(55)a. És una fortalea en forma molt bona, a on *estigué* lo papa Luna, Benedicto
13 (*Català de Valeriola*, p. 156 [XVI])

b. sobra dit temps que jo y mon para *estigérem* ausentats de esta casa
(*Memòries d’un pagès*, p. 85 [XVIII])

5.2.2. Resultats del condicional en *-ra*

A la Taula 30 es recullen els pocs casos documentats del condicional en *-ra* del verb *estar*.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	—	—
	XV	—	—
	XVI	—	1
	XVII-XIX	—	7
Total		—	8

Taula 30. Taula creuada del condicional en *-ra* de *estar*, amb els recomptes per segles — variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal — variable ‘velaritzat’— en les columnes

Les formes extretes del corpus són bastant tardanes, i totes presenten l’extensió /g/ (56). En algunes formes, com la del segon exemple, es produeix una regularització en la vocal temàtica del radical, ja que la *i* és substituïda per la *a*, vocal temàtica pròpia de la primera conjugació: 3a *estiguera* >> *estaguera*.

- (56)a. y que si no *estigueren* les corts de Castella començades *ý* en lo punt en què estan, que ns aguera donat tot contento (*Català de Valeriola*, p. 176 [XVI])
- b. que devia tindre quant aquella festa faltara *ý* no *estaguera* fundada (*Esplugues*, p. 41 [XVIII])

5.2.3. Resultats de l’imperfet de subjuntiu

D’acord amb les dades de la Taula 31, la distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *estàs*) i velaritzades (3a *estigués*) varia lleugerament al llarg dels segles estudiats, amb diferències significatives però per un marge reduït ($\chi^2_{(3)} = 8,810$, $p = 0,032$, V de Cramer = 0,345). El valor de la V de Cramer indica que la magnitud de l’efecte de la variable ‘segle’ en la distribució de les formes amb velar i sense velar és moderada.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	—	10
		Recompte esperat	0,5	9,5
		% dins de segle	0%	100%
	XV	Recompte	—	11
		Recompte esperat	0,6	10,4
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	29
		Recompte esperat	1,6	27,4
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	4	20
		Recompte esperat	1,3	22,7
		% dins de segle	16,7%	83,3%
Total	Recompte	4	70	
	Recompte esperat	4	70	
	% dins de segle	5,4%	94,6%	

Taula 31. Taula creuada de l'imperfet de subjuntiu del verb *estar*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Des del segle XIII fins al segle XVI, totes les formes extretes presenten l'extensió velar /g/ (57).

- (57)a. que la y posàs en loch segur, taula o altre on per él *estegés* e la pogés pendre
(*Costums de Tortosa*, p. 163 [XIII])
- b. [L]o segon és que, si sap que alguns de aquests *stiguessen* asetjats en vila
(*Tirant*, p. 357 [XV])
- c. dit illustríssim e reverendíssim bisbe, vestit com si *estigués* en sa cadira
cathedral (*Solemnitats*, p. 32 [XVI])

En l'últim període estudiat, es documenten 4 formes sense velar, analògiques al model regular de la primera conjugació (58), encara que les formes velaritzades segueixen sent les preponderants, ja que representen el 83,3% de les formes d'aquest període (59).

- (58)a. Y axí que sa excel·lència fos servit de ordenar a dit tribunal *estàs* a dita suspensió y restituís unas telas (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 37 [XVII])

b. lograrian deturar ó dificultar la marxa dels meteixos elements si *estessin* aïslats (*Lo catalanisme*, p. 226 [XIX])

(59)a. Y, en cas que dit senyor duch *estigués* de espacio (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 19 [XIX])

b. Si fóssim avuy un poble exemplar; si *estiguéssim* individual y col·lectivament al nivell (*Lo catalanisme*, p. 50 [XIX])

En definitiva, les formes sense velaritzar no aconsegueixen consolidar-se, car en els textos en què apareixen segueixen sent més freqüents les formes amb l'extensió /g/. No és extraordinari: el principi de coherència entrebanca aquesta evolució, ja que el fet que cap dels altres dos temps del patró patisquen aquesta desvelarització impedeix que el procés es consolide en l'imperfet de subjuntiu.

6. CONCLUSIONS

Al llarg del capítol hem constatat que els verbs analitzats coincideixen en alguns punts amb verbs estudiats en apartats anteriors, però presenten algunes irregularitats dins del paradigma flexiu que els individualitzen i desaconsellen la inclusió dins d'un grup més ampli. El primer verb estudiat és *poder*, que presenta alguns trets paral·lels als verbs analitzats en § VII.3: patró L amb radical acabat en consonant palatoalveolar i patró PyTA amb l'extensió /g/. Tanmateix, té una particularitat que el diferencia d'aquests verbs: la coexistència de dos models velaritzats dins el patró L, l'un amb l'extensió /sk/ i l'altre amb l'extensió /g/. Després d'acabar els resultats obtinguts del corpus amb la informació que forneix el *CICA*, sembla que els principis de coherència i convergència es compleixen finalment en l'evolució del patró L. A grans trets, durant el segle XIII predominen les formes analògiques amb l'extensió /sk/. A la segona meitat del segle XIV, malgrat que les formes amb /sk/ segueixen sent les més usuals, es produeix un increment significatiu de formes etimològiques acabades en *-ix-*. A la segona meitat del segle XV, les formes amb l'extensió /g/, que fins al moment eren minoritàries enfront d'aqueixos models, esdevenen majoritàries en la primera persona del present d'indicatiu. En el present de subjuntiu, però, l'adopció de /g/ tarda un segle més a consolidar-se, atés que, malgrat que al segle XV les formes amb /g/ també són ja les més freqüents, les formes etimològiques encara són bastant habituals. En aquest sentit, doncs, *poder* convergeix amb els altres verbs de

la segona conjugació que presentaven un patró L amb radical al·lomòrfic terminat en palatal i un PyTA amb l'extensió /g/, com *deure* o *valer*. Com ja hem explicat, la consolidació de l'extensió /g/ en el morfoma del patró L s'explica pels principis d'uniformitat i d'estabilitat de les classes flexives: es generalitza l'extensió /g/, pròpia inicialment del morfoma PyTA d'aquest verb, a les formes del patró L. Açò permetia reduir notablement l'al·lomorfia que presentaven les formes d'aquest darrer patró, en què durant els primers segles convivien fins a tres variants diferents.

Tot seguit, hem estudiat els patrons L i PyTA del verb *córrer* i els seus derivats. En català medieval, aquest verb presentava característiques semblants a verbs com *beure* o *moure* (v. § VII.2): sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu (totes dues amb la forma *corre*) i PyTA amb l'extensió /g/. No obstant això, *córrer* i els seus derivats experimenten en ambdós morfomes alguns canvis que els diferencien del grup de *beure*. Pel que fa al patró L, s'observa un desfasament temporal entre la primera persona del present d'indicatiu, que fins al segle XV no sembla adoptar l'extensió /g/, i el present de subjuntiu, en què les formes velaritzades són majoritàries des de la segona meitat del XIII. La velarització més primerenca de les formes de subjuntiu es justifica per raons morfofonològiques, és a dir, per la necessitat de desfer el hiat que presentaven les formes provinents del llatí vulgar (*CURRIAT > *córrea* >> *córrega*). En canvi, l'adopció de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu s'explica a partir del principi de transparència, ja que permetia desfer el sincretisme amb la tercera persona d'aquest temps: 1a *corre* >> *córrec* vs. 3a *corre*.

D'altra banda, un dels fenòmens que singularitza *córrer* i els seus derivats enfront dels verbs del tipus *beure* és el procés de desvelarització que van experimentar les formes del patró L en alguns parlars. Concretament, es va produir en parlars com el central, que van adoptar -o com a marca de primera persona del present d'indicatiu,¹⁵ la qual permetia evitar —amb un sistema alternatiu— el sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu (1a *corro* vs. 3a *corre*) i convertir en regulars les formes del tema de present. Tanmateix, arran d'aquesta desvelarització es creava una anomalia dins el paradigma de *córrer* que contravenia el principi d'estabilitat de les classes flexives, atès que si el participi i el patró PyTA presentaven l'extensió /g/, aquesta també havia d'aparèixer en les formes del patró L. Pel que fa al patró PyTA, en el darrer període

¹⁵ En parlars balears també s'ha perdut l'extensió /g/ en les formes rizotòniques del patró L (1a *corr*, 3a *corri*). Tanmateix, com que no comptem amb obres d'aquest parlar, ens centrem en el català central.

estudiat es detecta, només en verbs derivats de *córrer*, i majoritàriament en textos valencians, formes desproveïdes de l'extensió /g/. Aquest procés s'ha d'atribuir a la influència del castellà, atés que verbs com *ocórrer* i *recórrer* passen a conjuguar-se com si pertangueren a la tercera conjugació: *ocurrir* i *recurrir*, ço és, seguint el model de *patir*. A la fi del període estudiat, però, aquestes formes segueixen sent minoritàries enfront de les genuïnes.

A continuació, hem analitzat els dos patrons de *haver*, un dels verbs irregulars de la segona conjugació. En català medieval, aquest verb no tenia un patró L homogeni, atés que la primera persona del present d'indicatiu presentava un radical exclusiu (*he*), mentre que el present de subjuntiu tenia un radical acabat en consonant palatoalveolar. Al corpus hem detectat algunes formes analògiques amb l'extensió /g/ solament en aquest darrer temps (3a *haja* >> *haga*). Tanmateix, es tracta de casos aïllats que en cap moment esdevenen estadísticament significatius. L'altíssima freqüència d'aquest verb com a auxiliar ha permés el manteniment de les formes irregulars al llarg dels segles. Quant als temps procedents del patró PyTA, l'únic en què s'observen canvis és l'antic condicional en *-ra*, que a partir del segle XVII només sobreviu en valencià amb valor d'imperfet de subjuntiu. Al segle XIX, es documenten algunes formes amb radical regular (3a *havera*), que responen a un procés d'anivellament, justificable a partir del principi d'uniformitat: el fet que en el parlar a què pertany l'obra les formes del passat simple i de l'imperfet de subjuntiu en *-ss-* hagueren caigut en desús pogué afavorir que l'imperfet de subjuntiu en *-ra-* patira un procés uniformador del radical. Tanmateix, es tracta d'un procés no consolidat a la fi del període estudiat, i que presenta bastant variació dialectal en valencià, ja que actualment encara es conserven les formes amb l'extensió /g/ (3a *haguera*).

Tot seguit, hem estudiat un dels verbs més irregulars del català: *ser*. En primer lloc, hem analitzat la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu. Malgrat no formar un patró L, per tal com tenen radicals diferents (*so-* vs. *si-*), presenten un ritme evolutiu molt semblant, atés que en els dos casos les formes amb l'extensió /g/ comencen a ser freqüents en la segona meitat del segle XVIII, i es consoliden definitivament en el XIX. La velarització de la primera persona del present d'indicatiu es justifica per analogia amb la majoria de verbs de la segona conjugació, que presentaven l'extensió /g/ en aquesta persona. En canvi, en el present de subjuntiu, el canvi respon a dos factors: en primer lloc, la influència de la primera persona del present d'indicatiu, atés que és rar que dins de la segona conjugació només presente l'extensió /g/ un dels dos

temps; en segon lloc, la tendència a reparar el hiat de les formes etimològiques: 3a *si.a* >> *si.ga*. En aquest cas, es tracta de la mateixa raó que justifica la velarització del present de subjuntiu de *córrer* i els seus derivats. En aquests verbs, però, el canvi es va produir molt abans, segurament pel fet que el patró PyTA ja presentava l'extensió /g/.

Del patró PyTA de *ser* només hem estudiat la tercera persona del passat simple, que és l'únic cas del qual es documenten formes amb l'extensió /g/. Aquesta persona, ja des dels primers textos, presenta bastant variació formal. Així, juntament amb la forma etimològica *fo*, es documenten altres formes com *fon*, *fou* i *fonc*. Sembla que aquesta darrera forma es creà analògicament a partir de formes com *tenc* o *venc*. És complicat trobar una explicació satisfactòria a l'evolució que experimenta aquesta forma. Fins al segle XV la forma *fonc* és minoritària enfront de les altres formes sense velaritzar; a partir d'aquest moment, però, guanya terreny i durant el segle XVII esdevé la forma més freqüent. Tanmateix, als segles XVIII i XIX els casos sense l'extensió /g/ tornen a superar amb escreix les formes velaritzades. Al nostre parer, la recessió de les formes velaritzades es pot explicar a partir dels principis de coherència i convergència: com que al llarg dels segles cap altra persona dels temps PyTA va adoptar l'extensió, es va aturar el procés d'introducció, puix que era anòmal dins la segona conjugació que només una persona d'un temps PyTA presentava l'extensió /g/.

El darrer verb que hem tractat és *estar* que, malgrat pertànyer a la primera conjugació, presenta l'extensió /g/ pròpia dels verbs de la segona conjugació tant en el patró L com en el PyTA. En català medieval, però, el patró L no era homogeni. Des dels primers textos la primera persona del present d'indicatiu ja presentava l'extensió /g/. En canvi, les formes del present de subjuntiu van completar el canvi al segle XV. L'adopció de la velar en aquest temps es devia a raons morfofonològiques, per tal de desfer el hiat que presentaven les formes etimològiques, de manera idèntica al que ocorria en el verb *ser*. En *estar*, però, el canvi es consolida molt abans. Hi tingueren a veure dos factors: primerament, la presència de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu des dels primers textos, i, segonament, el fet de tenir un PyTA velaritzat, de manera que es creava un patró L homogeni. Pel que fa al patró PyTA, només hem documentat algunes formes desvelaritzades amb radical regular en l'imperfet de subjuntiu. Aquest canvi es justifica a partir del principi d'uniformitat, per tal com se substitueixen les formes velaritzades irregulars per unes altres amb radical regular d'acord amb el model de la primera conjugació. Tanmateix, aquestes formes analògiques no deixen de ser

anecdòtiques. L'alta freqüència d'ús d'aquest verb, juntament amb el fet que els altres temps del patró PyTA no experimentaren aquest canvi, va entrebancar segurament el procés d'anivellament i va afavorir el manteniment de les formes amb l'extensió /g/.

D'altra banda, les formes verbals dels temps del patró PyTA presentaven l'extensió velar /g/, que s'afegia a un radical acabat en consonant lateral alveolar: *vol-* (v. Taula 2).

Passat simple	3a VOLUIT > <i>volc</i> >> <i>volgué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a VOLUERAT > <i>volgra</i> >> <i>volguera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a VOLUISSET > <i>volgués</i>

Taula 2. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *voler*

Per tant, el verb *voler* té característiques idèntiques a alguns dels verbs analitzats en § VII.3, com *soler* o *valer*: el patró L acabat en *-ll-* i el patró PyTA amb l'extensió /g/. No obstant això, la penetració de la velar en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu presenta divergències entre parlars, la qual cosa aconsella tractar aquest verb individualment.

Com s'indica a la Taula 3, en l'actualitat aquest verb presenta dos models de patró L, un per al català general, i un altre propi del valencià col·loquial. En el primer model, propi del català general, el tret més important és que es desfigura el patró L, ja que la primera persona del present d'indicatiu segueix mantenint la forma etimològica sense velar, *vull*, mentre que les formes del present de subjuntiu presenten l'extensió velar /g/ amb un radical acabat en consonant lateral alveolar *vul-*. D'aquesta manera, hi ha dues diferències entre la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu; en primer lloc, la consonant final del radical: *vull-* vs. *vul-*, i, en segon lloc, l'adopció de la velar, que apareix només en el present de subjuntiu.

	Català general		Valencià	
	Pres. ind.	Pres. subj.	Pres. ind.	Pres. subj.
1a	<i>vull</i>	<i>vulgui</i>	<i>vullc</i>	<i>vullga</i>
2a	<i>vols</i>	<i>vulguis</i>	<i>vols</i>	<i>vullgues</i>
3a	<i>vol</i>	<i>vulgui</i>	<i>vol</i>	<i>vullga</i>
4a	<i>volem</i>	<i>vulguem</i>	<i>volem</i>	<i>vullgam</i>
5a	<i>voleu</i>	<i>vulgueu</i>	<i>voleu</i>	<i>vullgau</i>
6a	<i>volen</i>	<i>vulguin</i>	<i>volen</i>	<i>vullguen</i>

Taula 3. Present d'indicatiu i present de subjuntiu del verb *voler*. En la primera columna s'ofereix el model del català general, mentre que en la segona columna es mostra el model valencià

El valencià col·loquial, per contra, conserva l'homogeneïtat del patró L: amb referència al radical, tant la primera persona del present d'indicatiu com el present de subjuntiu presenten el radical amb consonant palatal lateral *vull-*; a més, quant a la velar, totes les formes del patró presenten l'extensió /g/. S'ha de remarcar que aquesta combinació de consonant palatal i consonant velar (1a *vullc*; 3a *vullga*) era anòmala en català general i constituïa una relaxació de les restriccions fonològiques de la llengua (Wheeler 1984: § 3.4).

Per tant, en l'evolució del patró L hi ha un conflicte de naturalitat que es resol de manera diferent segons el parlar. El conflicte es dona entre el principi d'estabilitat, concretament, en la convergència de les formes del morfema (les formes del morfema han de compartir trets, com el patró L de *voler* en català antic), i el de congruència, atès que en la flexió no es donen contactes entre consonants palatals i velars: en català general preval el principi de congruència, mentre que en valencià s'imposa el d'estabilitat. Cal tenir en compte tota aquesta variabilitat, sobretot a l'hora d'analitzar la penetració de la velar en la primera persona del present d'indicatiu, atès que l'afegitó de l'extensió /g/ al radical *vull-* en aquesta persona és un fenomen circumscrit al valencià.

1.1. Resultats de la primera persona del present d'indicatiu

A l'hora de fer els recomptes de la primera persona del present d'indicatiu, només hem tingut en compte les dades dels textos valencians, ja que és l'únic parlar en què s'introdueix l'extensió /g/. Com s'observa a la Taula 4, La distribució percentual entre formes no velaritzades (1a *vull*) i velaritzades (1a *vullc*) varia notòriament al llarg del

període estudiat, amb diferències significatives en la distribució de les formes verbals de la primera persona del present d'indicatiu entre els segles ($\chi^2_{(4)} = 83,782, p < 0,001$, V de Cramer = 0,794). La V de Cramer indica que l'associació de la variable 'segle' amb la variable 'velaritzat' és molt forta.

			Velaritzat		
			No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	—	—	
		XIV	Recompte	1	—
			Recompte esperat	0,6	0,4
	% dins de segle		100%	0%	
	XV	Recompte	59	—	
		Recompte esperat	34,6	24,4	
		% dins de segle	100%	0%	
	XVI	Recompte	1	—	
		Recompte esperat	0,6	0,4	
		% dins de segle	100%	0%	
	XVII	Recompte	—	—	
	XVIII	Recompte	5	4	
		Recompte esperat	5,3	3,7	
		% dins de segle	55,6%	44,4%	
	XIX	Recompte	12	51	
Recompte esperat		36,9	26,1		
% dins de segle		19%	81%		
Total		Recompte	78	55	
		% dins de segle	58,6%	41,4%	

Taula 4. Taula creuada de la 1a persona del present d'indicatiu del verb *voler*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Pel que fa a la distribució de les formes, fins al segle XVI només es documenten formes etimològiques (1).

- (1) a. Et per açò *vull* que puxa ésser penyorada et venudes les penyores (*Xàtiva*, p. 58 [XIV])
- b. Emperò *vull* que vostra senyoria sàpia tant de mi: que absenta de vós estich en infern (*Tirant*, p. 83 [XV])

- c. La una estava de l'altar del Sant Ladre a la trona de la Epístola, *vull* dir, al pilar junct a la dita trona (*Antiquitats*, p. 208 [XVI])

Al segle XVIII es produeix un canvi significatiu, ja que es documenten les primeres formes amb l'extensió velar /g/ (2a), que es distribueixen equilibradament amb les formes etimològiques (2b): les primeres representen el 44,4% mentre que les segones constitueixen el 55,6%.

- (2) a. En lo portal de Serrans, o m'esperes o t'espere, perquè jo em *vullc* acostar i estar prop del tauladet (*Col·loquis Carles Leon*, s. n. [XVIII])
b. quant tinga complet el any de la sua celebración *vull* dir (*Esplugues*, p. 185 [XVIII])

Al segle XIX les formes velaritzades esdevenen les més freqüents (81%) (3a), mentre que les formes etimològiques representen només el 19% dels casos (3b).

- (3) a. A la mar men *vullc* anar á vore les cosidores, que cúsen sense didal y tallen sense tisoires. (*Ensisam*, p. 11 [XIX])
b. Huapa es la novia del Rull y rica á mes no poder; yo també huapa la *vull* y qu' em porte algun diner. (*Ensisam*, p. 57 [XIX])

Tot plegat, les dades del nostre corpus indiquen que la penetració de l'extensió velar /g/ en la primera persona del present d'indicatiu és bastant tardana. De la segona meitat del segle XVII no posseïm dades al corpus. Quant al segle XVII, al *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern (CIGCMod)* es documenten 115 casos de *vull* (4a) i només un cas amb l'extensió /g/ (4b). Pel que fa al segle XVIII, es documenten 47 casos de *vull* (5a) i 53 ocurrencies de *vullc* (5b), de manera que en aquest segle les formes innovadores ja són tan freqüents com les etimològiques.

- (4) a. ý no-t temas de res que no et *vull* fer mal (*Vint processos criminals d'Albalat de la Ribera (1611-1666) I*, p. 83 [XVII])
b. e ha de fer y tot ho arregle, y així no *vullch* ser cansat (*Sermó de la invenció de la creu (I)*, p. 422 [XVII])

- (5) a. La fona *vull* esclafir, ya que la tinc en les mans. (*Canya i cordell*, p. 260 [XVIII])
- b. al llaurador que la contà, que yo no *vullch* moure bronquines (*Rondalla de rondalles*, p. 188 [XVIII])

Si comparem la cronologia de *voler* amb altres verbs amb radical del patró L acabat en *-ll-*, com *soler* o *valer* (v. § VII.3.1), observem que en aquests verbs les formes velaritzades ja són majoritàries en aquesta persona en el segle XV; en canvi, en *voler* cal esperar tres segles més perquè esdevinga la forma més freqüent (i només en textos valencians). Cal tenir en compte que *voler* és un verb emprat amb molta freqüència i, com hem esmentat diverses vegades al llarg del treball, açò contribueix a mantenir millor les irregularitats. A més, en els verbs del tipus *valer* la introducció de l'extensió /g/ comporta la modificació del radical, en què *-ll-* se substitueix per *-l-* (1a *vall* >> *valc*), ja que la combinació de consonant palatal i consonant velar és en català anòmala i contradiu les restriccions fonològiques de la llengua. El desig de mantenir la palatalitat en *voler*, d'ús més freqüent, pot haver estat una de les causes de la demora en la penetració de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu de *voler*, juntament amb el fet que no hi intervé el principi de transparència, ja que tampoc cal resoldre cap sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu (1a *vull* vs. 3a *vol*).

1.2. Resultats del present de subjuntiu

En l'anàlisi d'aquest temps sí que s'inclouen les dades dels dos blocs dialectals, atés que la velarització del present de subjuntiu de *voler* es dona en tots els parlars catalans. El repartiment de formes no velaritzades (3a *vulla*) i velaritzades (3a *vulga* / *vullga*) canvia notablement durant el període estudiat, com mostren les dades de la Taula 5, amb diferències clares en la distribució de les formes verbals del present de subjuntiu entre els segles ($\chi^2_{(6)} = 356,474$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,983). La V de Cramer té un valor pròxim a 1: podem, doncs, preveure amb bastant certesa com es comportarà el subjuntiu respecte de la velarització en funció del segle.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	110	—
		Recompte esperat	78,7	31,3
		% dins de segle	100%	0%
	XIV	Recompte	73	—
		Recompte esperat	52,2	20,8
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	56	—
		Recompte esperat	40,1	15,9
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	21	—
		Recompte esperat	15	6
		% dins de segle	100%	0%
	XVII	Recompte	1	—
		Recompte esperat	0,7	0,3
		% dins de segle	100%	0%
	XVIII	Recompte	3	17
		Recompte esperat	14,3	5,7
		% dins de segle	15%	85%
	XIX	Recompte	—	88
		Recompte esperat	63	25
		% dins de segle	0%	100%
Total		Recompte	264	105
		% dins de segle	71,5%	28,5%

Taula 5. Taula creuada del present de subjuntiu del verb *voler*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Paral·lelament al que ocorre amb el present d’indicatiu, fins al segle XVII només es documenten formes etimològiques sense velaritzar (6).

- (6) a. e no yg aurà amics ne privatz que per sí metexs o per éls *vulen* conprar e els serà assignada peynora (*Costums de Tortosa*, p. 31 [XIII])
- b. los sicilians supliquen a vostra gran senyoria que·ls *vullats* deffendre de sos enemichs (*Històries e conquestes*, p. 238 [XV])
- c. E, si per ventura serà alguna que per supèrbia no *vulla* dir la sua culpa (*Sant Josep*, p. 68 [XVI])

Al segle XVIII la distribució canvia dràsticament i les formes velaritzades esdevenen el 85% (7), malgrat que encara se'n testimonien algunes etimològiques (8).

- (7) a. *ý este suplix lo que falta, la sera ý demés gasto que vullga fer (Esplugues, p. 179 [XVIII])*
- b. *aquí vos torno tota vostra isienda y bens, baneu, crameu, y feu lo que volgeu (Memòries d'un pagès, p. 71 [XVIII])*
- (8) a. *Déu vulla dar molts anys de vida a bonas personas, que altrament ja abia de desabitar de esta casa (Memòries d'un pagès, p. 62 [XVIII])*
- b. *A on vas, xic? Obrim, siga qui vulla. (Col·loquis de Carles Leon, s. n. [XVIII])*

Al segle XIX es consolida definitivament el canvi, atés que les úniques formes atestades al corpus presenten l'extensió velar /g/ (9).

- (9) a. *A Senta Rita de Cásia abogà dels impossibles, li rese pera qu'em vullgues ó pera que yo t'olvide. (Ensisam, p. 17 [XIX])*
- b. *las forsas se dispersarán y anirán á engroixir los partits extrems que vulguin aprofitarsen. (Lo catalanisme, p. 91 [XIX])*

Com succeeix amb la primera persona del present d'indicatiu, l'aparició de formes velaritzades del present de subjuntiu al nostre corpus és tardana: cal esperar fins al segle XVIII. Tanmateix, al *CICA* ja es detecta un cas de *vulga* a la primera meitat del segle XIV (10a) i un altre de *vullga* a la primera meitat del XV (10b); no obstant això, en aquesta època les formes etimològiques són aclaparadorament majoritàries: 57 ocurrencies de *vulla* a la primera meitat del XIV i 234 a la primera meitat del XV (10c).

- (10)a. *la qual cosa jo no ho vulga oir ni aver presa ferma d'ell tro que de vós n'agués manament (Pergamins, processos i cartes reials 5, doc. 169 [XIV])*
- b. *que per sostenir justícia algú hi vullgue treballar per amor de Déu (Sermons [St. Vicent Ferrer], p. VI – 10 [XV])*
- c. *Madona, que s vulla que vós vos digau (Decameró (1a part), p. 251 [XV])*

Pel que fa al segle XVII, com que només s'ha extret una forma del corpus, també hem consultat el *CIGCMod*. En aquest període, paral·lelament al que ocorre amb la primera persona del present d'indicatiu, les formes etimològiques segueixen sent hegemòniques; així, es documenten 10 casos de *vullga* (11a) i 6 de *vulga* (11b), enfront de 209 ocurrences de *vulla* (11c).

- (11)a. e demà per tot dia diga y alegue lo que *vullga* (*Tres processos de Moncada*, p. 291 [XVII])
- b. per sa infinita bondat y clamentia nos *vulga* preservar de tals mals (*Manual de novells ardits*, p. 52 [XVII])
- c. y en cas no tingue o no *vulla* tenir capellà (*Diplomatari Andorra*, p. 51 [XVII])

En definitiva, la velarització del present de subjuntiu ja sembla, per tant, consolidada a la segona meitat del segle XVIII, tant en valencià com en català general, mentre que en la primera persona del present d'indicatiu l'extensió es limita solament al valencià. En aquest darrer parlar actua tant el principi d'uniformitat com els principis de coherència i convergència. En primer lloc, el d'uniformitat, perquè el patró L és manté homogeni, sense al·lomorfs, amb el mateix radical (*vull-*) i amb la presència de l'extensió /g/ en totes les formes del patró. En segon lloc, els principis de coherència i convergència, atés que la velarització acaba produint-se en totes les formes del patró L.

En canvi, l'evolució experimentada pel català general presenta dos inconvenients, ja que no se'n beneficia cap dels dos principis esmentats. Primerament, la introducció de l'extensió velar /g/ en el present de subjuntiu comporta la creació d'un al·lomorf del radical nou (*vul-*), mentre que la primera persona del present d'indicatiu conserva *vull-*; per tant, aquest canvi és contrari al principi d'uniformitat, puix que genera una al·lomorfia del radical nova. El segon inconvenient cal relacionar-lo amb l'eliminació de l'homogeneïtat del patró L, de forma que es contravenen els principis de coherència i convergència: la velarització afecta només una part de les formes d'aquest patró, el present de subjuntiu, mentre que la primera persona del present d'indicatiu roman inalterada. D'acord amb el que propugnen aquests criteris, el canvi hauria d'haver afectat també aquesta darrera persona; no gensmenys, la realitat és ben diferent, atés que aquesta

persona s'ha mantingut sense canvis en català general. Segurament el marcatge fonològic de combinar una consonant palatal amb una velar va impedir aquest canvi. No obstant això, verbs com *valer* van resoldre aquest problema modificant el radical etimològic i substituint-lo per un d'acabat en *-l-*: 1a *vall* >> *valc*; 3a *valla* >> *valga*, una solució que, atesa la freqüència de *valer*, potser no ha triomfat.

2. ELS VERBS AMB RADICAL ACABAT EN *-NY-*

El conjunt de verbs amb infinitiu acabat en *-nyer*, com *pertànyer* o *plànyer* (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1), constitueix un grup reduït dins de la segona conjugació catalana que, a més, es caracteritza per tenir una freqüència d'ús bastant baixa. El principal tret que els caracteritza és que, etimològicament, presenten alternança d'un radical regular acabat en *-ny-* (3a *plany*), amb un altre acabat en *-n-* seguit de l'extensió velar /g/ (1a *planc*). Tant les formes del patró L com les del patró PyTA tenien en català antic aquest radical terminat en *-n-*, al qual afegien l'extensió /g/ (v. Taula 6). Tanmateix, des dels primers textos es documenten algunes formes d'aquests dos patrons amb un radical regular acabat en *-ny-* sense velar, com les que s'indiquen en la segona columna.

	Formes etimològiques amb /g/	Formes analògiques amb radical regular
1a pers. pres. indicatiu	PLANGŌ > <i>planc</i>	<i>plany</i> / <i>planyo</i>
Present de subjuntiu	3a PLANGAT > <i>planga</i>	3a <i>planya</i> / <i>planyi</i>
Passat simple	3a *PLĀNGUIT > <i>planc</i> >> <i>plangué</i>	3a <i>planyé</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a *PLĀNGUERAT > <i>plangra</i> >> <i>planguera</i>	3a <i>planyera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a *PLĀNGUISSET > <i>plangués</i>	3a <i>planyés</i>

Taula 6. Evolució del llatí al català de les formes del patró L i del patró PyTA del verb *plànyer*, en la primera columna, i formes analògiques amb radical regular, en la segona

L'objectiu en aquest apartat és, en primer lloc, veure en quin moment sorgeixen les formes analògiques desvelaritzades. En segon lloc, datar el moment en què

s'introdueixen en valencià unes altres formes innovadores que contravenen el principi de congruència, per presentar una consonant palatal (-ny-) seguida de la l'extensió velar /g/, com 1a *atenyc* o 3a *planyga*, al costat de les formes amb -n- com 1a *atenc* o 3a *planga*.

2.1. Resultats del patró L

L'escassetat de formes del patró L no ens permet fer una anàlisi ben contrastada; tot i així, sembla que el repartiment percentual entre formes no velaritzades (3a *planya*) i velaritzades (3a *planga*) quasi no varia al llarg del període estudiat (v. Taula 7), atès que els resultats del test mostren que no hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del patró L ($\chi^2_{(3)} = 2,338$, $p = 0,505$, V de Cramer = 0,351).

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	4	9
		Recompte esperat	2,7	10,3
		% dins de segle	30,8%	69,2%
	XV	Recompte	—	4
		Recompte esperat	0,8	3,2
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	1
		Recompte esperat	0,2	0,8
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	1
		Recompte esperat	0,2	0,8
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	4	15	
	% dins de segle	21,1%	78,9%	

Taula 7. Taula creuada del patró L dels verbs amb radical acabat en -ny-, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

En el primer període es documenten algunes formes analògiques sense velaritzar (12), juntament amb formes primitives amb l'extensió /g/ (13), que són les úniques que es documenten en els segles següents. D'altra banda, l'exemple velaritzat del segle XIX correspon a un cas amb radical regular acabat en -ny- i l'extensió velar /g/ (14).

- (12)a. qui avetz volgut que natura no *destrey*ni ni fors l'animal racional (*Llibre de contemplació en Déu*, LI – [28] [XIII])
- b. e que aquell fes fer la dita obra per la manera que *s pertanya* (*Xàtiva*, p. 117 [XIV])
- (13)a. e si yo axí ab lo cor *planch* e plor com ab los ulls (*Corbatxo*, p. 88-89 [XIV])
- b. la mia dolor tal senyal façen, per hon dels mals qui m'esperen me *planguen* (*Tirant*, p. 82 [XV])
- (14) Al berenar, no li *plañgues* o estalvies el sopar. (*Ensisam*, p. 427 [XIX])

Segons les dades del nostre corpus, malgrat que es registren algunes formes sense velaritzar durant els primers segles, les formes amb l'extensió /g/ es mantenen de manera estable al llarg dels segles. D'aquesta manera, durant molts de temps, el principi de transparència preval sobre el d'uniformitat: es prefereixen mantenir els al·lomorfes del radical (*plan-* per a les formes del patró L, *plany-* per a la resta) per tal d'evitar el sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu. D'acord amb el principi d'estabilitat de les classes flexives, com estem veient, és lògic que els al·lomorfes es preserven també en el present de subjuntiu.

D'altra banda, cal esmentar el procés d'anivellament específic que es produeix en valencià, que comporta l'aparició de formes amb radical regular terminat en consonant nasal palatal al qual s'afeg l'extensió /g/ (per exemple, 3a *planyga*). Com ja hem esmentat en l'apartat dedicat al verb *voler*, aquest fenomen no es dona en català general, a causa de la restricció fonològica que prohibeix que una palatal i una velar apareguen juntes dins d'un mot. En la creació de formes com aquesta incideix tant el principi d'uniformitat com el de transparència: per un costat, s'elimina l'al·lomorf del radical acabat en *-n-*, de manera que s'introdueix el radical regular *plany-* en les formes del patró L; per l'altre, es manté la velar, per tal de poder seguir diferenciant la primera de la tercera persona del present d'indicatiu: 1a *planc* >> *planyc* vs. 3a *plany*.

Malgrat que el primer cas d'aquesta índole que documentem al corpus és de la segona meitat del segle XIX, al *CICA* ja s'atesten mostres en textos valencians a partir de la segona meitat del segle XV (15). En valencià, doncs, aquest canvi tan primerenc és possible perquè els principis d'uniformitat i transparència prevalen sobre el principi de

congruència del sistema, que evita en català general el contacte d'una palatal i velar a l'interior de mot.

- (15)a. encara que no *atenyga* lo que en algun temps possehir no espera (*Proses mitològiques*, p. 190 [XV])
- b. és forçat algun remey o descans *atenygues* (*Proses mitològiques*, p. 157 [XV])

Quant a les formes amb radical regular sense velaritzar, inexistents al nostre corpus, al *CTILC* es documenten casos de la primera persona del present d'indicatiu i del present de subjuntiu en obres del català central (16). En aquest parlar, en què el principi de congruència ocupa en la jerarquia un lloc més elevat que en valencià, el procés d'anivellament només es pogué dur a terme quan es va adoptar la marca de primera persona de l'indicatiu *-o*, documentada inicialment en els verbs de la primera conjugació (*canto*, *parlo*), la qual permetia diferenciar la primera de la tercera persona: 1a *planyo* vs. 3a *plany*.

- (16)a. Jo no'm *planyo* sino de que todas las obras sian escritas en llengua forastera. (*La roja* [F. P. Briz], [XIX])
- b. La bona criansa veda que ningu's *planyi* de si li han donat poch menjar (*Reglas morals i de bona criansa* [J. Pin i Soler], [XIX])

2.2. Resultats del patró PyTA

La distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *planyé*) i velaritzades (3a *plangué*) en el patró PyTA dels verbs amb radical acabat en *-ny-* gairebé no varia al llarg del període estudiat (v. Taula 8). En efecte, els resultats extrets del corpus revelen que no hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del patró PyTA entre els segles ($\chi^2_{(1)} = 1,320$, $p = 0,251$, V de Cramer = 0,346).

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	1	4
		Recompte esperat	0,5	4,5
		% dins de segle	20%	80%
	XV	Recompte	—	6
		Recompte esperat	0,5	5,5
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	—
XVII-XIX	Recompte	—	—	
Total	Recompte	1	10	
	Recompte esperat	1	10	
	% dins de segle	9,1%	90,9%	

Taula 8. Taula creuada del patró PyTA dels verbs amb radical acabat en *-ny-*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Llevat d’un cas del segle XIV, que presenta un radical regular sense velaritzar (17), la resta de formes del patró PyTA documentades al corpus presenten l’extensió /g/ (18).

(17)a. Plató, *fenyé* triplicitat en la ànima, lo principat de la qual, ço és la rahó, posà en lo cap (*Lo somni*, p. 72 [XIV])

(18)a. Berenguer de Ripoll e en Bernat de Bonastre per aquell, ordenaren e *fengueren* per bé (*Xàtiva*, p. 119 [XIV])

b. que la dita ciutat lo deffense a sa justícia en tot ço que s’*í pertangués* (*Xàtiva*, p. 40 [XIV])

c. Emperò lo cavaller tant s’*estrengué* ab Tirant que-l féu caure (*Tirant*, p. 298 [XV])

Malgrat que les dades del nostre corpus s’acaben al segle XV, podem concloure que el sistema és estable atesa la propensió que mostren els verbs del corpus a mantenir les formes amb l’extensió /g/ en el patró PyTA. Les dades del *CICA* són bastant exigües, atés que no es documenten formes més enllà de la primera meitat del segle XVII. La major part de casos extrets del corpus de control presenten l’extensió /g/ (19), encara que es documenten 5 casos amb radical regular (20).

- (19)a. no affluxaren de presons a Pere Cassador, però l'*estrengheren* més (*Corts generals de Montsó*, p. 715 [XVI])
- b. Dimats, a 29 de dit, a les tres hores de la matinada, *acontengué* que anant un cap de guayta (*Dietari* [P. J. Porcar], fol. 542r – línia 18 [XVII])
- (20)a. L'ermità dix a Fèlix que s meraveyllàs, e que ploràs e *planyés* lo mal (*Llibre de Meravelles*, p. IV – 253 [XIV])
- b. restituït lo Osiris en lo regne de Egipte, lo qual de dret li *pertanyé* (*Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya y Conflent*, p. 217 [XVI])

A més, a partir de la segona meitat del segle XV, al *CICA* ja es documenten en textos valencians formes amb radical acabat en *-ny-* juntament amb l'extensió /g/ (21). Aquest procés d'anivellament de les formes PyTA, doncs, és paral·lel al que experimenten les formes del patró L.

- (21)a. perquè més prest s'*estrenygués* la fahena, puix molt atart la hú sens l'altre miren (*Lo somni de Johan Johan*, s. n. [XV])
- b. Ý ell, tornant *-se ·n* a pujar per la escala, *atenygueren-lo* en lo planell (*El 'Llibre de Antiquitats' de la Seu de València 1*, p. 140 [XVI])

D'altra banda, d'acord amb les dades del *CTILC*, sembla que en català central les formes amb radical regular sense velaritzar comencen a proliferar a partir de la segona meitat del segle XIX (22), simultàniament a les formes del patró L. Novament, aquest procés d'anivellament es justifica pel principi d'uniformitat, atés que s'eliminen els al·lomorfs del radical als quals s'afegia l'extensió /g/, per formes amb radical regular acabat en *-ny-*.

- (22)a. De la existencia d'una casa y donzells d'Argentona á la qual aquest Joan *pertanyé*, ne tením perfecte coneixement (*Argentona històrica* [F. Carreras i Candi], [XIX])
- b. que com un transparent toldo que s'*estrenyés* pe'l demunt de las teuladas (*La Trompeta. Setmanari humorístich, satírich, festiu y literari*, 64, [XIX])

3. ELS VERBS INCOATIUS DE RADICAL

En aquesta secció s'estudiaran els verbs coneguts com a incoatius de radical, com *nàixer* (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1). Aquest conjunt de verbs es caracteritzava en llatí per posseir l'afix incoatiu -SC- integrat en el radical (CRĒSCERE > *créixer*). Aquest afix apareixia originàriament en les formes imperfectives, com per exemple el present d'indicatiu (1a CRĒSCŌ > *cresc*) o l'imperfet d'indicatiu (1a CRĒSCĒBAM > *creixia*). Tanmateix, en llatí vulgar, es van produir canvis importants dins d'aquesta classe: en primer lloc, s'afegiren més verbs a aquest model, com ara *NASCERE > *nàixer* o *PARESCERE > *paréixer*; en segon lloc, l'extensió /sk/ s'estengué cap a formes perfectives, com ara el passat simple (1a *NASCUI > *nasc* >> *nasquí*). Al final d'aquest procés, acabaren adoptant l'afix velar -SC- tant les formes verbals tant del patró L com les del patró PyTA. Cal subratllar que, encara que la major part de verbs que formen aquest grup presentaven l'extensió /sk/ en els dos patrons, els verbs *conéixer* i *paréixer*, i els seus derivats, no tenien en català aquesta extensió, sinó l'extensió velar /g/; tanmateix, els hem inclòs en aquest grup perquè en llatí també tenien l'afix -SC- (COGNŌSCERE > *conéixer*, *PARESCERE > *paréixer*).

D'aquest grup de verbs, s'analitzaran els temps dels patrons L i PyTA. Quant al patró L, a la Taula 9 s'exposa l'evolució del llatí al català del verb *nàixer*, prototípic del conjunt de verbs que presenten l'extensió /sk/ en les cel·les del patró L, i de *conéixer*, model dels incoatius de radical amb l'extensió velar /g/. Com hom pot observar, tant en un model com l'altre apareix l'extensió velaritzada entre el radical i les desinències en totes les formes del patró.

	<i>nàixer</i>		<i>conéixer</i>	
	Pres. indicatiu	Pres. subjuntiu	Pres. indicatiu	Pres. subjuntiu
1a	*NASCO > <i>nasc</i>	*NASCAM > <i>nasca</i>	CŌGNŌSCŌ >> <i>conesc</i> >> <i>conec</i>	CŌGNŌSCAM >> <i>conesca</i> >> <i>conega</i>
2a	*NASCIS > <i>naixes</i>	*NASCAS > <i>nasques</i>	CŌGNŌSCIS >> <i>coneixes</i>	CŌGNŌSCĀS >> <i>conesques</i> >> <i>conegues</i>
3a	*NASCIT > <i>naix</i>	*NASCAT > <i>nasca</i>	CŌGNŌSCIT >> <i>coneix</i>	CŌGNŌSCAT >> <i>conesca</i> >> <i>conega</i>
4a	*NASCIMUS > <i>naixem</i>	*NASCAMUS > <i>nascam</i>	CŌGNŌSCIMUS >> <i>coneixem</i>	CŌGNŌSCĀMUS >> <i>conescam</i> >> <i>conegam</i>
5a	*NASCITIS > <i>naixets</i>	*NASCATIS > <i>nascats</i>	CŌGNŌSCITIS >> <i>coneixets</i>	CŌGNŌSCĀTIS >> <i>conescats</i> >> <i>conegats</i>
6a	*NASCENT > <i>naixen</i>	*NASCANT > <i>nasquen</i>	CŌGNŌSCUNT >> <i>coneixen</i>	CŌGNŌSCANT >> <i>conesquen</i> >> <i>coneguen</i>

Taula 9. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu dels verbs *nàixer* i *conéixer*. (Les formes del patró L apareixen ombrejades. Les formes amb asterisc provenen del llatí vulgar.)

Com es constatarà quan s'analitzen els resultats extrets del corpus, els verbs amb l'extensió /g/ no experimenten canvis al llarg del període estudiat, mentre que els verbs amb l'extensió /sk/ pateixen canvis significatius a partir del segle XV en els textos valencians, que cal relacionar amb un procés de regularització del radical: a causa de l'evolució fonètica regular, les formes del patró L presentaven el radical *na-*, al qual afegien l'extensió /sk/, mentre que la resta de cel·les del paradigma tenien el radical regular *naix-*. A partir del segle XV, però, en els textos valencians les formes del patró L comencen a adoptar, en aquestes persones, el radical regular *naix-*, al qual s'afeg l'extensió /k/, com il·lustrem a la Taula 10.

	Valencià		Català general	
	<i>nàixer</i>	<i>créixer</i>	<i>nàixer / néixer</i>	<i>créixer</i>
1a pers. present d'indicatiu	<i>naixc</i>	<i>creixc</i>	<i>naixo / neixo</i>	<i>creixo</i>
Present de subjuntiu	3a <i>naixca</i>	3a <i>creixca</i>	3a <i>naixi / neixi</i>	3a <i>creixi</i>

Taula 10. Primera persona del present d'indicatiu i tercera persona del present de subjuntiu dels verbs *nàixer* i *créixer* en valencià col·loquial, en balear i en català general

Segles després, en alguns parlars del català, com ara el nord-occidental i el central,¹⁶ va ocórrer un fenomen semblant, com s'indica en la segona columna de la Taula 10: les formes amb el radical *na-* i l'extensió /sk/ van desaparèixer. Tanmateix, a diferència amb el que va succeir en valencià, en què es conservà una extensió velaritzada (/k/), en aquests parlars l'evolució va comportar la desvelarització de les formes del patró L. L'eliminació de l'al·lomorfa del radical, tant en un model com en l'altre, es pot justificar amb el principi d'uniformitat, segons el qual es tendeixen a eliminar els al·lomorfs dels paradigmes flexius.

Quant a l'estudi de les formes verbals del patró PyTA, a la Taula 11 s'ofereix l'evolució del llatí al català dels dos models, *nàixer*, amb l'extensió /sk/, i *conèixer*, amb l'extensió /g/.

	<i>nàixer</i>	<i>conèixer</i>
Passat simple	3a *NASCUIT > <i>nasc</i> >> <i>nasqué</i>	3a *COGNOVUIT > <i>conoc</i> >> <i>conec</i> >> <i>conegué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a *NASCUERAT > <i>nascra</i> >> <i>nasquera</i>	3a *COGNOVUERAT > <i>conogra</i> >> <i>conegra</i> >> <i>coneguera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a *NASCUISSET > <i>nasqués</i>	3a *COGNOVUISSET > <i>conogués</i> >> <i>conegués</i>

Taula 11. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu dels verbs *nàixer* i *conèixer*

¹⁶ En balear se segueixen conservant les formes amb l'extensió /sk/: 1a *nesc*; 3a *nesqui*.

L'evolució de la velarització en els temps verbals que formen el patró PyTA és paral·lela a la que experimenten els temps del patró L: els verbs amb l'extensió /g/ no experimenten canvis al llarg dels segles estudiats, mentre que els verbs amb l'extensió /sk/ sofreixen processos de regularització equivalents, per les mateixes raons adduïdes. A partir del segle XV, doncs, en els textos valencians les formes verbals dels temps que conformen aquest patró adopten el radical regular *naix-*, al qual afegen l'extensió /k/, com s'indica en la primera columna de la Taula 12. En altres parlars del català, com s'exposa en la segona columna d'aquesta taula, les formes d'aquests temps també passaren a tenir un radical regular, però amb caiguda de l'extensió velar /sk/. Aquesta evolució és deguda, novament, al principi d'uniformitat, per tal de desfer les al·lomorfies que presentava el radical.

	Valencià		Català general	
	<i>nàixer</i>	<i>créixer</i>	<i>nàixer / néixer</i>	<i>créixer</i>
Passat simple	<i>naixqué</i>	<i>creixqué</i>	<i>naixé</i>	<i>creixé</i>
Imperfet de subjuntiu	<i>naixqués / naixquera</i>	<i>creixqués / creixquera</i>	<i>naixés</i>	<i>creixés</i>

Taula 12. Passat simple i imperfet de subjuntiu dels verbs *nàixer* i *créixer* en l'estàndard occidental valencià, en la primera columna, i en català general, en la segona

Cal fer esment especial de l'evolució que va tenir el verb *créixer*. En català antic, aquest verb presentava un model mixt (v. Taula 13): les formes provinents del tema de present presentaven l'extensió /sk/, mentre que les del tema de perfet seguien el model amb /g/. Ben aviat, però, les formes del patró PyTA es van assimilar al model /sk/. En aquest canvi influïen tant el principi d'uniformitat, perquè era anòmal que un verb presentara l'extensió /sk/ en el patró L i l'extensió /g/ en el PyTA, com el principi d'estabilitat de les classes flexives, ja que la presència de /sk/ en un punt del paradigma, com les formes del patró L, implica l'aparició en les formes del patró PyTA, tal com ocorre en *nàixer* (v. Taula 9 i Taula 11).

1a pers. del present d'indicatiu	CRĒSCŌ > <i>cresc</i>
Present de subjuntiu	3a CRĒSCAT > <i>cresca</i>
Passat simple	3a *CRĒVUIT > <i>crec</i> >> <i>cregué</i> >> <i>cresqué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a *CRĒVUERAT > <i>cregra</i> >> <i>creguera</i> >> <i>cresquera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a *CRĒVUISSET > <i>cregués</i> >> <i>cresqués</i>

Taula 13. Evolució del llatí al català de la primera persona del present d'indicatiu, del present de subjuntiu, del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *créixer*

3.1. Resultats del patró L

Les formes del patró L s'analitzen conjuntament, atés que la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu presenten una evolució uniforme (v. Taula 14). Els resultats del test estadístic indiquen que no hi ha diferències significatives entre els segles en la distribució de les formes verbals del patró L ($\chi^2_{(3)} = 0,738$, $p = 0,864$, V de Cramer = 0,077).

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	1	70
		Recompte esperat	0,6	70,4
		% dins de segle	1.4%	98.6%
	XV	Recompte	—	16
		Recompte esperat	0,1	15,9
		% dins de segle	0%	100%
	XVI	Recompte	—	4
		Recompte esperat	0	4
		% dins de segle	0%	100%
	XVII-XIX	Recompte	—	32
		Recompte esperat	0,3	31,7
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	1	122	
	% dins de segle	0,8%	99,2%	

Taula 14. Taula creuada del patró L dels verbs incoatius de radical, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Totes les formes verbals del patró L són velaritzades (23), llevat d’un cas anecdòtic del segle XIV (24). Cal remarcar que del verb *conéixer* i els seus derivats només es documenten casos amb l’extensió /g/, com en (23a). Per tant, les formes amb l’extensió /sk/, com ara 1a *conesc* o 3a *conesca* degueren desaparèixer ja en el català preliterari.

- (23)a. e jo ja per les tues paraules matexes e per la mia membransa *conech* que tu al nostre món no vius (*Corbatxo*, p. 20 [XIV])
- b. E si de tal cosa punició *mereixch*, yo la comportaré ab molta paciència (*Tirant*, p. 372 [XV])
- c. Aygua que *nasca* o vénga en camp ne en honor d’alcun, negun en aquel camp ne en aquela honor no deu entrar (*Costums de Tortosa*, p. 159 [XIII])
- d. emperò la supèrbia no solament en les males obres, hoc hý més aguayta les bones obres a ço que *pareixquen* (*Sant Josep*, p. 64 [XVI])
- (24) que los dits jurats de la dita ciutat, ab aquells que benvist los serà, vegen e *regonexen* ço que·l dit en Johan demana (*Xàtiva*, p. 121 [XIV])

D'altra banda, quant als casos tardans de desvelarització, propis del català general, al corpus no se'n documenta cap. Al *CTILC* es detecten molts pocs casos d'aquesta mena (25); per tant, podem afirmar que a la fi de període estudiat aquest procés a penes havia començat.

- (25)a. *Neixo alta y moro baixa, Sò rodona y no sò roda (La Pubilla. Semmanari catalá, 23, Barcelona, 1867, [XIX])*
- b. *de tallar la cúa á un gatet perque no creixi (Reglas morales y de bona criansa, [J. Pin i Soler], [XIX])*

Quant a l'evolució de l'extensió velar /sk/, en la Taula 15 oferim la distribució per segles. Durant el primer període estudiat no es produeix cap canvi, atés que aquesta extensió roman inalterada. A partir del segle XV, però, les formes amb l'extensió /sk/ desapareixen dels textos valencians, substituïdes per formes amb el radical regular i l'extensió /k/, com en (23b) o en (23d). L'aparició d'aquestes formes es justifica a partir del principi d'uniformitat, ja que s'eliminen els al·lomorfs amb l'extensió /sk/, com ara *na-* + /sk/, en favor d'un radical regular amb l'extensió /k/, com *naix-* + /k/. Aquesta evolució, però, contravé el principi de congruència, d'acord amb el qual es prohibeix la combinació de palatal amb velar a l'interior de mot. Per tant, en valencià preval el principi d'uniformitat, mentre que en català general, en què no es dona aquesta mena de combinacions, s'imposa el principi de congruència.

	/sk/	Radical regular + /k/	Radical regular sense velar
XIII-XIV	13	—	1
XV	—	1	—
XVI	—	2	—
XVII-XIX	—	6	—

Taula 15. Taula creuada del patró L dels verbs incoatius de radical, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal (formes amb l'extensió /sk/, formes amb radical regular amb /k/ i formes amb radical regular sense velar) en les columnes

3.2. Resultats del patró PyTA

Quant als temps que formen el patró PyTA, també s’ha portat a terme un recompte conjunt de dades, ja que en cap dels temps verbals s’han extret formes sense velar (v. Taula 16); per tant, l’interès rau a delimitar en quin moment s’introdueixen en aquests temps els radicals regulars velaritzats, del tipus 3a *naixqué*.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	—	60
	XV	—	48
	XVI	—	69
	XVII-XIX	—	175
Total		—	352

Taula 16. Taula creuada del patró PyTA dels verbs incoatius de radical, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Les formes amb l’extensió /g/ mantenen l’estabilitat al llarg dels segles (26). En canvi, els verbs que presenten l’extensió /sk/ (27) experimenten en els textos valencians un procés d’anivellament, ja que substitueixen, a partir del segle XV, les formes al·lomòrfiques per formes amb radical regular junt amb l’extensió /k/ (28).

(26)a. Apropinchà·s donchs tant com més pòch a l’aglesia dels fraras en la qual tu primer la *conegüst* (*Corbatxo*, p. 75 [XIV])

b. ý en lo antecedent determinaren lo que els *pareguera* millor perquè ell tot ó eixecutaria conforme se avia obligat (*Esplugues*, p. 59 [XVIII])

(27)a. que hagué sobre totes quantes foren, són e seran, *meresqué* ésser mare del Fill de Déu (*Lo somni*, p. 234 [XIV])

b. ab lo torbament e desplaer subiran que havíem, no poguem scriure·n tan bé e ple com se *meresquera* (*Epistolari (I)*, p. 249 [XIV])

(28)a. juntament ab mon germà Juan Guillem Honorat Benet Cathalà, lo qual *naixqué* a 27 de dehembre 1562 (*Català de Valeriola*, p. 139 [XVI])

- b. acudint primer sens falta alguna als de la Confraria y que *perteneixqueren* a la clavaria de cada any (*Esplugues*, p. 52 [XVIII])

Pel que fa a les formes tardanes sense velaritzar pròpies del català general, no es detecta cap cas al corpus. Per tant, hem hagut de recórrer a la informació que forneix el *CTILC*. Com ocorre amb el patró L, es detecten molts pocs casos amb radical regular (29). D'aquesta manera, constatem com els dos patrons segueixen el mateix ritme evolutiu també en el procés de regularització de radical i pèrdua de l'extensió velar.

- (29)a ha permés son fill baixés y en pobres pallas *naixés* per combatre tot l'infern (*¡La infancia de Jesucrist! ó'ls pastorets en Betlehem* [J. Piquet i Piera], [XIX])
- b. Com si s'ho *mereixés* tant aquell desagrahit, que may s'atansava á casa en Foix per res. (*La febre d'or* [N. Oller], [XIX])

Pel que fa a l'evolució de l'extensió /sk/, els recomptes de la Taula 17 mostren com els canvis que experimenta el patró PyTA són coetanis als del patró L. Així, els verbs amb l'extensió /sk/ sofreixen un canvi important a partir del segle XV en els textos valencians: se substitueixen els radicals al·lomòrfics a favor de radicals regulars als quals s'afegia l'extensió /k/. Com hem indicat més amunt, aquest canvi es devia al principi d'uniformitat, segons el qual es tendeix a eliminar la variació al·lomòrfica dins dels paradigmes flexius. D'altra banda, també es constata com la desvelarització que experimenten posteriorment parlars com el central o el nord-occidental no es detecta en el període que s'estudia en aquest treball.

	/sk/	Radical regular + /k/
XIII-XIV	21	—
XV	10	1
XVI	1	11
XVII-XIX	7	24

Taula 17. Taula creuada del patró PyTA dels verbs incoatius de radical, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal (formes amb l'extensió /sk/ i formes amb radical regular amb l'extensió /k/) en les columnes

4. CONCLUSIONS

Una vegada analitzats els verbs d'aquesta secció, es constata com pateixen un procés d'anivellament analògic semblant en valencià i en català general. Tanmateix, els resultats apunten cap a un canvi en la jerarquia dels principis de naturalitat en valencià. A grans trets, en català general preval el principi de congruència, que prohibeix el contacte a l'interior de mot d'una consonant palatal amb una de velar; en canvi, a partir del segle XV, en valencià el principi d'uniformitat s'imposa al de congruència, atés que es prioritza l'eliminació de les al·lomorfies en els radicals malgrat la combinació de palatal i velar resultant.

Pel que fa al verb *voler*, hem separat, per una banda, la primera persona del present d'indicatiu i, per una altra, el present subjuntiu a l'hora de fer l'anàlisi, ja que presenten diferències dialectals significatives. En català medieval, aquest verb presentava un patró L homogeni, amb un radical acabat en *-ll-*. Tanmateix, arran del procés de velarització, aquesta uniformitat es dilueix en català general; el valencià col·loquial, però, manté l'homogeneïtat amb una combinació consonàntica de palatal i velar, evitada en la resta del domini lingüístic. Quant a la primera persona del present d'indicatiu, notem com només adopta l'extensió /g/ en valencià: al segle XVII ja es documenta algun cas de *vullc*, i al XVIII s'empra amb molta freqüència. En el present de subjuntiu, el procés de velarització és general en català, i cronològicament s'adiu amb la primera persona del present d'indicatiu, atés que al XVII ja se n'atesten casos i al XVIII sembla consolidar-se. Cal remarcar, però, que es produeixen novament diferències entre parlars: mentre que en català general l'adopció de l'extensió /g/ comporta la modificació del radical del present de subjuntiu, que es despalatalitza (3a *vulla* >> *vulga*), en valencià es manté el radical etimològic acabat en *-ll-*, al qual s'afeg la velar (3a *vullga*). Per tant, en l'evolució que pateix *voler* en valencià prevalen els principis d'uniformitat i d'estabilitat de les classes flexives sobre el de congruència, atés que es manté la uniformitat del morfema L: totes les formes comparteixen radical (*vull-*) i extensió (/g/), a pesar de la combinació de palatal i velar. En català general, però, el principi de congruència del sistema entrebanca l'homogeneïtzació, la qual cosa comporta la dissolució del patró L i la creació d'una nova irregularitat: mentre que la primera persona del present d'indicatiu conserva la forma etimològica *vull*, en el present de subjuntiu es crea un al·lomorfe nou (*vul-*) al qual s'afeg l'extensió /g/.

La següent classe verbal que hem analitzat és la dels verbs amb radical acabat en *-ny-*, com *plànyer*. A diferència de *voler*, aquests verbs presentaven una extensió /g/ etimològica en els dos patrons. L'objectiu, doncs, ha estat delimitar el moment en què les formes velaritzades experimenten un procés d'anivellament, el qual comporta en algunes ocasions la desvelarització. D'acord amb les dades del corpus, les formes amb l'extensió /g/ són les majoritàries al llarg del període estudiat, tant en el patró L com en el PyTA, malgrat que es documenten alguns casos amb radical regular sense velar ja des dels primers textos. Al segle XV, les formes velaritzades experimenten en valencià un procés d'anivellament, atés que els radicals etimològics terminats en *-n-* se substitueixen per radicals regulars acabats en *-ny-* (1a *planc* >> *planyc*). Novament, com hem explicat en el cas de *voler*, aquest procés només es podia dur a terme en valencià, en què a partir del XV es produeix una relaxació de les restriccions fonològiques que limiten la combinació de palatal i velar en l'interior de la paraula. Per tant, el principi d'uniformitat torna a prevaler sobre el de congruència. En català general, en canvi, segueix preponderant la congruència del sistema, de manera que els radicals al·lomòrfics acabats en *-n-* es mantenen al llarg del període estudiat. Al segle XIX, però, s'inicia també un procés d'anivellament en els parlars que van adoptar la marca de primera persona de l'indicatiu *-o*, com és el cas del català central. Aquesta regularització comporta la desvelarització de les formes del patró L, atés que la marca *-o* permetia distingir formalment la primera de la tercera persona en el present d'indicatiu, de manera congruent amb les característiques definidores de l'estructura del sistema. Arran d'aquest canvi, les formes PyTA també van perdre la velar en aquests parlars, d'acord amb els principis d'uniformitat i d'estabilitat de les classes flexives.

Finalment, el tercer bloc de verbs que hem estudiat és el constituït pels anomenats incoatius de radical, com *nàixer*. L'evolució que mostren els patrons L i PyTA d'aquesta classe verbal és paral·lela. Al llarg del període estudiat, es mantenen les formes velaritzades en els dos blocs dialectals. El canvi més rellevant que experimenten és el procés d'anivellament de radical que, novament, es detecta en textos valencians. A partir del segle XV, en valencià, els radicals al·lomòrfics amb l'extensió /sk/ són substituïts per radicals regulars amb l'extensió /k/: 3a *nasca* >> *naixca*, 3a *nasqué* >> *naixqué*. Per tant, en valencià torna a preponderar el principi d'uniformitat sobre el de congruència. En canvi, en català central, en què la jerarquia dels principis de naturalitat no varia, el procés regularització dels radicals dels morfemes L i PyTA només es pogué iniciar al segle XIX,

moment en què aquests verbs començaren a adoptar *-o* com a marca de primera persona del present d'indicatiu. En aquest sentit, constatem com els incoatus de radical experimenten un procés evolutiu paral·lel als verbs amb radical acabat en *-ny-*: en les dues classes, el valencià experimenta el mateix procés d'anivellament del radical a partir del XV, que comporta la combinació de palatal i velar, insòlita en català general; en canvi, els parlars com el català central inicien la regularització en el moment en què la marca *-o*, inicialment pròpia dels verbs de la primera conjugació, s'estén a la segona i a la tercera conjugació.

XI. CASOS DE VELARITZACIÓ DIALECTAL O DE VELARITZACIÓ TARDANA

En aquest capítol, estudiem una sèrie de verbs que han adoptat l'extensió /g/ tardanament: *cabre* i *saber*, *perdre*, *vendre*, *veure* i els verbs purs de la tercera conjugació. A més, en tots els casos la velarització es deu a l'analogia interparadigmàtica, atés que en català medieval aquests verbs no presentaven l'extensió velar en cap cel·la del paradigma flexiu. D'altra banda, llevat de *vendre*, en la resta de verbs el procés de velarització té un abast dialectal bastant restringit; en aquests casos, a l'hora de fer els recomptes, fem servir només les dades del parlar en què es produeix el procés.

1. ELS VERBS *CABRE* I *SABER*

Els verbs *cabre* i *saber* presenten certes irregularitats en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu. Primerament, quant a les formes del patró L, el verb *saber* no presentava homogeneïtat, com s'observa a la Taula 1: les formes del present de subjuntiu no es formen afegint els morfemes de flexió a la forma de la primera persona del present d'indicatiu. En segon lloc, observem com els dos verbs presenten, en el present de subjuntiu, la desinència *-ia-*, que la major part de verbs van perdre en l'evolució del llatí al català.

	<i>cabre</i>		<i>saber</i>	
	Pres. ind.	Pres. subj.	Pres. ind.	Pres. subj.
1a	CAPIŌ > <i>cap</i>	CAPIAM > <i>càpia</i>	SAPIŌ > <i>sé</i>	SAPIAM > <i>sàpia</i>
2a	CAPIS > <i>caps</i>	CAPIĀS > <i>càpies</i>	SAPIS > <i>saps</i>	SAPIĀS > <i>sàpies</i>
3a	CAPIT > <i>cap</i>	CAPIAT > <i>càpia</i>	SAPIT > <i>sap</i>	SAPIAT > <i>sàpia</i>
4a	CAPIMUS > <i>cabem</i>	CAPIĀMUS > <i>capiam</i>	SAPIMUS > <i>sabem</i>	SAPIĀMUS > <i>sapiam</i>
5a	CAPITIS > <i>cabets</i>	CAPIĀTIS > <i>capiats</i>	SAPITIS > <i>sabets</i>	SAPIĀTIS > <i>sapiats</i>
6a	*CAPENT > <i>cabem</i>	CAPIANT > <i>càpien</i>	*SAPENT > <i>sabem</i>	SAPIANT > <i>sàpien</i>

Taula 1. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu dels verbs *cabre* i *saber*. (Les persones que formen un patró L homogeni apareixen ombrejades.)

Amb el pas del temps, en parlars orientals i nord-occidentals es va introduir l'extensió /g/ en les persones del present de subjuntiu: 3a *càpia* >> *càpiga*, 3a *sàpia* >> *sàpiga*. L'origen d'aquesta velarització ha estat bastant discutit. Moll (2006 [1952]: 203) defensa que l'extensió /g/ serveix per a desfer el hiat, i que la classe de verbs velaritzats de la segona conjugació va influir en l'extensió de la velar al present de subjuntiu de *cabre* i *saber*. Gulsoy (1993: 411-412), en canvi, rebutja que formes com 3a *estiga* o 3a *crega* hagueren servit com a base per a la formació de la desinència *-iga-*, atés que tenen un esquema d'accentuació diferent: formes com 3a *estiga* són planes, mentre que 3a *càpia* o 3a *sàpia* són esdrúixoles. Aquest autor proposa que l'extensió analògica hauria partit de la quarta i la cinquena persona de verbs com *creure* (4a *creguem*, 5a *cregueu*), ja que aquestes dues persones sí que compartien esquema d'accentuació amb 4a *sapiem* o 5a *capieu*. D'aquesta manera, des d'aquestes dues persones (4a *sapiguem*, 5a *sapigueu*), s'hauria propagat a la resta de persones del present de subjuntiu. Per a la propagació de *-iga-* en els parlars occidentals i baleàrics, Gulsoy planteja una altra teoria: en aquestes varietats, l'extensió /g/ s'hauria acomplert prenent com a base formes com 3a *córrega* i 3a *òbriga*. Siga com siga, el que ens interessa en aquest treball és datar el moment en què l'extensió /g/ penetra en el present de subjuntiu, i si hi ha diferències entre els textos occidentals i orientals.

En segon lloc, pel que fa a les formes del patró PyTA, l'evolució del llatí al català havia originat formes sense velarització amb radical regular: *cab-* i *sab-* (v. Taula 2). Tanmateix, amb el pas dels segles, van sorgir formes analògiques que prengueren el radical del present de subjuntiu *sapi-* i *capi-*, al qual afegiren més tard l'extensió /g/: 3a *sabé* >> *sapié* >> *sapigué*, 3a *cabés* >> *capiés* >> *capigués*. A partir dels resultats del nostre corpus, es datarà el moment en què s'introdueixen aquestes formes analògiques.

	<i>cabre</i>	<i>saber</i>
Passat simple	3a *CAPUIT > <i>cabé</i>	3a SAPUIT > <i>sabé</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a *CAPUERAT > <i>cabera</i>	3a SAPUERAT > <i>sabera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a *CAPUISSET > <i>cabés</i>	3a SAPUISSET > <i>sabés</i>

Taula 2. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu dels verbs *cabre* i *saber*

1.1. Resultats del present de subjuntiu

En els recomptes següents solament s'inclouen les formes extretes d'obres orientals, per tal com la velarització no es dona en valencià general. La distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *sàpia*) i velaritzades (3a *sàpiga*) varia només al final del període estudiat (v. Taula 3). Els resultats del test estadístic mostren que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del present de subjuntiu entre els segles ($\chi^2_{(4)} = 39,000$, $p < 0,001$, V de Cramer = 1,000) i que l'associació entre les variables 'segle' i 'velaritzat' és perfecta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	9	—
		Recompte esperat	8,5	0,5
		% dins de segle	100%	0%
	XIV	Recompte	21	—
		Recompte esperat	19,9	1,1
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	—	—
	XVI	Recompte	2	—
		Recompte esperat	1,9	0,1
		% dins de segle	100%	0%
	XVII	Recompte	—	—
	XVIII	Recompte	5	—
		Recompte esperat	4,7	0,3
		% dins de segle	100%	0%
	XIX	Recompte	—	2
Recompte esperat		1,9	0,1	
% dins de segle		0%	100%	
Total	Recompte	37	2	
	% dins de segle	94,9%	5,1%	

Taula 3. Taula creuada del present de subjuntiu dels verbs *cabre* i *saber*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Des del segle XIII fins al segle XVIII totes les formes documentades són etimològiques (1).

- (1) a. E vull que *sàpies* que, en temps que jo vivia, haguí major pena moltes vegades havent pahor de morir (*Lo somni*, p. 130 [XIV])
- b. que reste memòria perpètua y en lo esdevenidor se *sapia* y entenga la legalitat dels catalans (*Solemnitats*, p. 85 [XVI])
- c. bé los dónian ells los diners o *sàpian* de ahont són axits los diners (*Memòries d’un pagès*, p. 35 [XVIII])

En l’últim segle estudiat, en canvi, només es documenten dos casos, els quals presenten ja l’extensió /g/ (2).

- (2) a. A menys que ho *sapiguem* pels llibres, –y en aquest cas succeeix lo meteix ab las comarcas de las nacions més separadas (*Lo catalanisme*, p. 182 [XIX])
 b. Lo qui no *sápiga* pronunciar lo castellá ab l’accent pur dels fills de Castella (*Lo catalanisme*, p. 44 [XIX])

Com que disposem de poques dades, hem fet una cerca al *CTILC*. D’acord amb aquest corpus, en català central, a la segona meitat del segle XIX, es documenten 53 casos de 1a i 3a *sàpia* (3a) enfront de 158 ocurrencies de 1a i 3a *sàpiga* (3b). Per tant, sembla que en català central el procés de velarització del present de subjuntiu es troba en un estat avançat a la fi del període estudiat, atés que en la primera i la tercera persona les formes amb l’extensió /g/ representen gairebé el 75% enfront de les etimològiques.

- (3) a. que jo *sápia* sols lo sembran en gran certs departaments de la Bretanya (*Los camps y’ls prats* [C. M.], [XIX])
 b. ell es lo animal ùnich que en las batallas *sàpiga* defensar á l’home (*Lo Pla de Bages. Butlletí, Manresa, 1884*, [XIX])

Com s’ha esmentat en la introducció, l’adopció de l’extensió /g/ es podria justificar per raons morfofonològiques, ja que permetia desfer el hiat que presentaven les formes etimològiques, com va ocórrer en el present de subjuntiu de *ser* (v. § IX.4.2) i de *estar* (v. § IX.5.1.2).

1.2. Resultats del patró PyTA

Novament, a l’hora de fer els recomptes, hem sostret les dades provinents de les obres valencianes. El repartiment percentual entre formes no velaritzades (3a *sabé*, *sabés*) i velaritzades (3a *sapigué*, *sapigués*) varia també al llarg del període estudiat (v. Taula 4). Els resultats obtinguts del corpus revelen que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del patró PyTA entre els segles ($\chi^2_{(6)} = 42,646$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,823), amb una associació entre les variables molt forta.

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII	Recompte	4	—
		Recompte esperat	3,8	0,2
		% dins de segle	100%	0%
	XIV	Recompte	13	—
		Recompte esperat	12,4	0,6
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	15	—
		Recompte esperat	14,3	0,7
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	15	—
		Recompte esperat	14,3	0,7
		% dins de segle	100%	0%
	XVII	Recompte	1	—
		Recompte esperat	1	0
		% dins de segle	100%	0%
	XVIII	Recompte	12	1
		Recompte esperat	12,4	0,6
		% dins de segle	92,3%	7,7%
XIX	Recompte	—	2	
	Recompte esperat	1,9	0,1	
	% dins de segle	0%	100%	
Total	Recompte	60	3	
	% dins de segle	95,2%	4,8%	

Taula 4. Taula creuada del patró PyTA dels verbs *cabre* i *saber*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Fins al segle XVIII, la majoria de formes documentades són no velaritzades (4), llevat d’un cas del segle XVIII (5). Cal esmentar que en el segle XVIII, dins de les formes sense velaritzar, es detecten 7 casos amb el radical analògic *sapi-*, procedent del present de subjuntiu, com els exemples de (4b-c). Aquestes formes són un pas intermedi entre les formes etimològiques i les formes velaritzades: 3a *sabé* >> *sapié* >> *sapigué*.

- (4) a. La comtesa, sa mare, qui assò *sabé*, a guisa de rabiosa comensà a cridar
(*Filla*, p. 40 [XIV])
- b. que ja lo sobra dit mon abi lo fou tràrer perquè tots no-n *sapiésam* valer
(*Memòries d’un pagès*, p. 39 [XVIII])

c. que no reparava a envastir a qualsevol, per molt que *sapiés* (*Memòries d'un pagès*, p. 66 [XVIII])

(5) y allà estigé un any sens que ell no·n *sapigé* novas (*Memòries d'un pagès*, p. 82 [XVIII])

En el segle XIX, ocorre el mateix que en el present de subjuntiu: només es documenten dos casos, i tots dos presenten l'extensió /g/ (6).

(6) a. si *sapiguérem* arreglarnos dintre de casa de tan bona manera, que ocupavam un lloch honrosíssim (*Lo catalanisme*, p. 118 [XIX])

b. La forsa que'ls que l'havian fet naixer no *sapigueren* ó no volgueren conduhir á bons fins (*Lo catalanisme*, p. 86 [XIX])

Com que s'han extret pocs casos del darrer segle, hem consultat les dades del català central al *CTILC*. De la tercera persona del passat simple, es documenten 25 casos de la forma etimològica (7a) enfront de 109 casos de la forma analògica amb l'extensió /g/ (7b). Quant a l'imperfet de subjuntiu, s'atesten 61 casos etimològics de les persones primera i tercera (8a) i 62 ocurrencies amb l'extensió /g/ (8b).

(7) a. Y una gran multitud de jueus *sabé* que Jesus estaba allí. (*Ofici de la Semmana Santa* [A. Vergés i Mirassó], [XIX])

b. En Jaumet no *sapigué* aufergar un sospir, ni apagar lo foch que esclatá en lo brill de sa mirada. (*Notas de color* [N. Oller], [XIX])

(8) a. Estich ben segura que si *sabés* lo que m'ha passat, lo tindria aquí (*La papallona* [N. Oller], [XIX])

b. Jo estich en que si'l nostre jovent *sapigués* aixó, 's corretjiria (*Escenas barceloninas* [E. Vilanova], [XIX])

Per tant, la cronologia de la velarització del passat simple és anàloga a la del present de subjuntiu, puix que a la darrerria del segle XIX les formes de tercera persona amb l'extensió /g/ representen més del 80% dels casos. En l'imperfet de subjuntiu, per

contra, sembla que el canvi és més lent, ja que la distribució entre formes etimològiques i formes velaritzades és equilibrada. Aquest desfasament temporal és anòmal, ja que l'imperfet de subjuntiu, en ser marcat respecte del mode, hauria de ser més propens al canvi; tanmateix, sembla que el passat simple, menys marcat, és més innovador en aquests dos verbs. La velarització del morfema PyTA podria respondre novament a raons morfofonològiques. Al segle XVIII s'introdueixen en el passat simple i en l'imperfet de subjuntiu formes anàlogues al present de subjuntiu, la qual cosa origina formes amb hiat: 3a *sapié, sapiés*. L'adopció de l'extensió /g/, doncs, permet eliminar-lo i atorgar a la síl·laba una estructura òptima, amb obertura consonàntica: 3a *sa.pi.gué, sa.pi.gués*.

2. EL VERB *PERDRE*

El verb *perdre* pertany al grup reduït de verbs purs de la segona conjugació, que no afigen cap extensió al radical: en aquest cas el radical és *perd-*, al qual s'adjunta les desinències de temps, aspecte, mode, persona i nombre. Tardanament, però, l'extensió velar /g/ es va introduir en alguns parlars com el valencià,¹⁷ tant en les formes del patró L com en les del patró PyTA. Es tracta d'un cas clar de velarització interparadigmàtica, atés que etimològicament cap de les formes de *perdre* no era velaritzada. Com observem a la Taula 5, en valencià l'adopció de l'extensió /g/ comportava l'elisió de la consonant final del radical regular. Aquest procés de velarització no es dona en català central, ja que en aquest parlar l'adopció de la marca *-o* en la primera persona del present d'indicatiu serveix per a evitar l'al·lomorfa amb la tercera persona: 1a *perdo* vs. 3a *perd*. Per tant, a l'hora de fer els recomptes dels morfemes només es tindran en compte les dades de les obres valencianes.

¹⁷ El verb *perdre* també presenta casos de velarització en parlars nord-occidentals (v. Querol 2009, 2011) i baleàrics (v. Marí Tur 2017). Tanmateix, com que al corpus no disposem d'obres d'aquests dialectes, centrem l'anàlisi en el valencià.

	Formes etimològiques	Formes velaritzades
1a pers. pres. indicatiu	PERDŌ > <i>perd</i>	<i>perc</i>
Present de subjuntiu	3a PERDAT > <i>perda</i>	3a <i>perga</i>
Passat simple	3a PERDIDIT > <i>perdé</i>	3a <i>pergué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a PERDIDERAT > <i>perdera</i>	3a <i>perguera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a PERDISSET > <i>perdés</i>	3a <i>pergués</i>

Taula 5. Evolució del llatí al català de les formes del patró L i del patró PyTA del verb *perdre*, en la primera columna, i formes analògiques amb l'extensió /g/, en la segona

2.1. Resultats del patró L

Com es constata a la Taula 6, la distribució percentual entre formes no velaritzades (1a *perd*, 3a *perda*) i velaritzades (1a *perc*, 3a *perga*) varia significativament al llarg del període estudiat ($\chi^2_{(4)} = 14,345$, $p = 0,006$, V de Cramer = 0,670), a conseqüència de la introducció de formes velaritzades en el darrer període: la previsibilitat dels resultats per segles fa que la V de Cramer tinga un valor major que 0,6.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	—	—
	XIV	Recompte	16	—
		Recompte esperat	14,5	1,5
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	6	—
		Recompte esperat	5,4	0,6
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	1	—
		Recompte esperat	0,9	0,1
		% dins de segle	100%	0%
	XVII	Recompte	—	—
	XVIII	Recompte	3	—
		Recompte esperat	2,7	0,3
		% dins de segle	100%	0%
	XIX	Recompte	3	3
Recompte esperat		5,4	0,6	
% dins de segle		50%	50%	
Total	Recompte	29	3	
	% dins de segle	90,6%	9,4%	

Taula 6. Taula creuada del patró L del verb *perdre*, amb els recomptes per segles — variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal — variable ‘velaritzat’— en les columnes

Des del segle XIV fins al segle XVIII, totes les formes documentades són etimològiques (9).

- (9) a. pach de pena vint sous e *perda* lo blat que portarà (*Xàtiva*, p. 59 [XIV])
 b. ya per a el cas de que aquell més manual se *perda* (*Esplugues*, p. 195 [XVIII])

Al segle XIX es produeix un canvi estadístic rellevant, ja que la distribució de formes etimològiques (10a) i formes amb l’extensió /g/ (10b) s’equilibra, atés que es documenten tres ocurrencies de cada classe.

- (10)a. y si es fadrina y festecha, no’s estrañ qu’el novio *perda* (*Ensisam*, p. 63 [XIX])

- b. que's troben dinés abans qu'els *perguen* aquells qu'els tenen (*Ensisam*, p. 168 [XIX])

Com que disposem de poques formes d'aquest morfema, hem hagut de recórrer al *CTILC*. Les dades del corpus de control també són exigües. Així, en textos valencians de la segona meitat del segle XIX, es documenten 5 casos de la primera persona del present d'indicatiu 1a *perc* (11a) i cap de 1a *perd*. Pel que fa al present de subjuntiu, s'atesten 2 casos de *perga* (11b) enfront de 4 de *perda*.

- (11)a. Si em *pèrch* en lo fósch mon, dam ta gran má (*Deu y lo mon* [B. Altet i Ruate], [XIX])
b. com es tan aprofitós, y no vól qu'es *pérge* res (*Qui canta, plora* [R. Vives i Azpiroz], [XIX])

Sembla, doncs, que a la fi del període estudiat, el procés de velarització de les formes del patró L de *perdre* comença a estar bastant avançat en valencià, però encara no s'ha consolidat, ja que el repartiment de formes etimològiques amb radical regular *perd-* i formes amb l'extensió velar /g/ és bastant equitatiu. La velarització d'aquest verb degué començar en la primera persona del present d'indicatiu, atés que l'adopció de l'extensió /g/ permetia diferenciar la primera de la tercera persona del present d'indicatiu: 1a *perd* >> *perc* vs. 3a *perd*. En aquesta evolució preval el principi de transparència sobre el d'uniformitat, atés que es prioritza desfer el sincretisme entre les dues persones, d'acord amb les característiques definidores de l'estructura del sistema, malgrat que açò implique crear un al·lomorf nou del radical (*per-*). Quant al present de subjuntiu, com s'ha esmentat diverses voltes al llarg del treball, la velarització es justifica a partir del principi d'estabilitat de les classes flexives: en la classe de verbs velaritzats, l'aparició de l'extensió /g/ en la primera persona del present d'indicatiu comporta normalment la propagació també cap al present de subjuntiu.

2.2. Resultats del patró PyTA

El repartiment percentual entre formes no velaritzades (3a *perdé*, *perdera*) i velaritzades (3a *pergué*, *perguera*) varia notablement al llarg del període estudiat (v.

Taula 7), amb diferències en la distribució de les formes verbals del patró PyTA entre els segles ($\chi^2_{(5)} = 14,000$, $p < 0,016$, V de Cramer = 0,683) i una magnitud de l'efecte forta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	—	—
	XIV	Recompte	1	—
		Recompte esperat	0,8	0,2
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	8	—
		Recompte esperat	6,7	1,3
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	1	—
		Recompte esperat	0,8	0,2
		% dins de segle	100%	0%
	XVII	Recompte	8	—
		Recompte esperat	6,7	1,3
		% dins de segle	100%	0%
	XVIII	Recompte	3	—
		Recompte esperat	2,5	0,5
		% dins de segle	100%	0%
	XIX	Recompte	4	5
		Recompte esperat	7,5	1,5
		% dins de segle	44,4%	55,6%
	Total	Recompte	25	5
% dins de segle		83,3%	16,7%	

Taula 7. Taula creuada del patró PyTA del verb *perdre*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Des del segle XIV fins al segle XVIII totes les formes documentades són etimològiques amb el radical regular *perd-* (12).

- (12)a. que per vostra virtut haveu sabudes atényer se *perdessen* totes en un punt
(*Tirant*, p. 323 [XV])
- b. y foren tantes les víctimes sacrificades a Déu que es *perdé* el número de elles (*Esplugues*, p. 77 [XVIII])

Al segle XIX, però, es documenten per primera vegada formes amb l'extensió velar /g/ (13a), que esdevenen tan freqüents com les etimològiques (13b): 5 casos velaritzats enfront de 4 casos etimològics.

- (13)a. fon el pobre tan Adan, que ferrant *pergué* l'ofisi (*Ensisam*, p. 33 [XIX])
- b. Si'l bon llaurador *perdera* en parlar y mes parlar (*Ensisam*, p. 100 [XIX])

Com que tenim poques dades, ens hem valgut de la informació que proveeix el *CTILC*. Les dades d'aquest corpus són també escasses, atés que d'aquesta època només conté informació del passat simple. A la segona meitat del segle XIX, es documenten 2 casos de 3a *pergué* (14a) enfront de 5 ocurrences de 3a *perdé* (14b).

- (14)a. Vejáu, sinó, Sorolla, qu'á sa mare *Pergué*, per los feluts asesinada. (*Lo darrer agermanat* [C. Navarro i Llombart], [XIX])
- b. desde'l dia que *perdé* á son promés, María (*Plansons* [F. Fayos Antony], [XIX])

Comptat i debatut, sembla que el procés de velarització del patró PyTA de *perdre* en valencià és síncron al del patró L, ja que la distribució de formes etimològiques i formes amb l'extensió /g/ és semblant en els dos morfemes a la fi del segle XIX. La velarització en el patró PyTA es pot explicar a partir del principi de d'estabilitat de les classes flexives. En primer lloc, perquè la major part de verbs que presenten l'extensió /g/ en el patró L, també la tenen en el PyTA. En segon lloc, perquè la major part de verbs de la segona conjugació presenta un patró PyTA velaritzat en el moment en què comença el procés de velarització d'aquest morfema en *perdre*. D'altra banda, els principis de coherència i convergència es compleixen igualment, atés que el ritme de velarització es dona alhora en els dos patrons.

3. EL VERB *VENDRE*

En aquest epígraf s'analitzarà el procés de velarització del verb *vendre*, tant del patró L com del patró PyTA. Malgrat que aquest verb presenta unes característiques semblants a verbs com *prendre* o *atendre*, estudiats en § VI.2 i § VII.1, s'analitza a banda perquè té un ritme de velarització bastant diferenciat d'aquest grup. Fins i tot, actualment,

el radical regular *ven-* encara es conserva en els temps PyTA en parlars balears: 3a *vené*, 3a *venés*.

Quant a les formes del patró L, en català antic presentaven el radical regular *ven-*, producte de l'evolució fonètica regular (v. Taula 8). Arran d'aquest procés, hi havia sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu, totes dues amb la forma *ven*. Per tant, la posterior adopció de la velar en aquest patró permetia desfer el sincretisme entre aquestes dues persones: 1a *ven* >> *venc* vs. 3a *ven*.

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a	VĒNDŌ > <i>ven</i> >> <i>venc</i>	VĒNDAM > <i>vena</i> >> <i>venga</i>
2a	VĒNDIS > <i>vens</i>	VĒNDĀS > <i>venes</i> >> <i>vengues</i>
3a	VĒNDIT > <i>ven</i>	VĒNDAT > <i>vena</i> >> <i>venga</i>
4a	VĒNDIMUS > <i>venem</i>	VĒNDĀMUS > <i>venam</i> >> <i>vengam</i>
5a	VĒNDITIS > <i>venets</i>	VĒNDĀTIS > <i>venats</i> >> <i>vengau</i>
6a	*VĒNDENT > <i>venen</i>	VĒNDANT > <i>venen</i> >> <i>venguen</i>

Taula 8. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *vendre*, i velarització analògica de les formes del patró L

Pel que fa als temps que constitueixen el patró PyTA, en l'evolució del llatí al català s'havien originat formes febles amb radical regular (v. Taula 9), com en el patró L. Al llarg del període estudiat, també s'hi introdueixen formes analògiques amb l'extensió /g/. L'interès rau a datar en quin moment s'inicia el procés de velarització dels temps procedent del tema de perfet.

Passat simple	3a VĒNDIDIT > <i>vené</i> >> <i>vengué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a VĒNDIDERAT > <i>venera</i> >> <i>venguera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a VĒNDIDISSET > <i>venés</i> >> <i>vengués</i>

Taula 9. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *vendre*, i formes velaritzades analògicament

3.1. Resultats del patró L

D'acord amb les dades de la Taula 10, la distribució percentual entre formes no velaritzades (1a *ven*, 3a *vena*) i velaritzades (1a *venc*, 3a *venga*) varia notablement al llarg del període estudiat ($\chi^2_{(1)} = 11,000$, $p = 0,001$, V de Cramer = 1,000). El valor de la V de

Cramer ens indica que l'associació de la variable 'segle' amb la variable velaritzat és perfecta, ja que en un període apareixen totes les formes en la casella 'no velaritzat' i en l'altre es concentren en la casella 'velaritzat'.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	7	—
		Recompte esperat	4,5	2,5
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	—	—
	XVI	Recompte	—	—
	XVII-XIX	Recompte	—	4
		Recompte esperat	2,5	1,5
		% dins de segle	0%	100%
	Total	Recompte	7	4
Recompte esperat		7	4	
% dins de segle		63,6%	36,4%	

Taula 10. Taula creuada del patró L del verb *vendre* , amb els recomptes per segles — variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal — variable 'velaritzat'— en les columnes

Durant els dos primers segles, només es documenten formes etimològiques amb radical regular (15).

- (15)a. Nul hom qui *vena* son vin de ça colita o de venema que compre, no és dit taverner. (*Costums de Tortosa*, p. 126 [XIII])
- b. per carns de moltó, cabró, porch, vedell, vedella, truja, fresch o salat, et per tota salvagina que·s *vena* a pes pach (*Xàtiva*, p. 66 [XIV])

Fins al darrer període estudiat no es tornen a testimoniar formes d'aquest verb, les quals presenten totes l'extensió velar /g/ (16).

- (16)a. S'han fixats papers per los cantons d'esta ciutat, sobre que es *vènguia* quant carbó hi hàgia escondit a molts paratges de la ciutat (*Calaix de saastre*, any 1785 [XVIII])
- b. Així m' heu han venut y així ho *venc*, si á mí no 'm volen creure, creguen á la chent. (*Ensisam*, p. 500 [XIX])

Segons les dades del nostre corpus, la velarització de les formes del patró L de *vendre* és bastant tardana. Les dades que aporta el *CICA* són molt exigües: de la primera persona del present d'indicatiu no es documenta cap cas velaritzat; del present de subjuntiu, els darrers casos sense velar es documenten en la segona meitat del segle XVI i primera del XVII (17), justament quan s'atesten els primers casos amb l'extensió /g/ (18).

- (17)a. han pensat convindrie que son offici se *vena* y lo preu entre en utilitat del General (*Corts generals de Montsó*, p. 189 [XVI])
- b. féu la ciutat crida que tots los que venen vi que·l *venen* a sinch sous (*Dietari* [P. J. Porcar], fol. 187v - línia: 16 [XVII])

- (18)a. passats los terminis que los deutors tindran, si no pagaran, se *venguen* encontinent les dites propietats o béns (*Corts generals de Montsó*, p. 461 [XVI])
- b. la ciutat de València féu la acostumada crida de cascun any, que ningú compre ni *ven[g]a* forment (*Dietari* [P. J. Porcar], fol. 520r - línia: 4 [XVII])

Per tant, pareix que el procés de velarització de les formes del patró L es consolida en la segona meitat del segle XVII, ja que tots els casos documentats tant al corpus com al *CICA* a partir d'aquest moment presenten l'extensió /g/. L'adopció de la velar genera un conflicte entre els principis d'uniformitat i transparència. En aquest conflicte de naturalitat, s'imposa, com en altres casos analitzats fins ara, el principi de transparència. D'acord amb les característiques definidores de l'estructura del sistema del català, preval la necessitat de diferenciar la primera de la tercera persona del present d'indicatiu (1a *ven* >> *venc* vs. 3a *ven*), malgrat que açò comporte la creació d'un patró L velaritzat en un verb que, fins al moment, era regular. A més, la iconicitat era màxima, atés que la primera persona, marcada, s'obtenia afegint l'extensió /g/ a la forma no marcada, la tercera: *ven* + *c* = *venc*. En aquest sentit, *vendre* es comporta de la mateixa manera que el conjunt de verbs il·lustrat per *prendre* (v. § VII.1), encara que triga més segles a completar el canvi. D'altra banda, la velarització del present de subjuntiu es justifica a partir del principi d'estabilitat de les classes flexives.

3.2. Resultats del patró PyTA

La distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *vené*, *venés*) i velaritzades (3a *vengué*, *vengués*) gairebé no varia al llarg del període estudiat (v. Taula 11). D'acord amb els resultats obtinguts del corpus, pareix que no hi ha diferències significatives en la distribució de les formes verbals del patró PyTA entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 4,439$, $p = 0,218$, V de Cramer = 0,439).

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	9	—
		Recompte esperat	7,4	1,6
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	1	—
		Recompte esperat	0,8	0,2
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	1	—
		Recompte esperat	0,8	0,2
		% dins de segle	100%	0%
	XVII-XIX	Recompte	8	4
		Recompte esperat	9,9	2,1
		% dins de segle	66,7%	33,3%
Total	Recompte	19	4	
	Recompte esperat	19	4	
	% dins de segle	82,6%	17,4%	

Taula 11. Taula creuada del patró PyTA del verb *vendre*, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Des del segle XIII fins al segle XVI, totes les formes documentades són etimològiques amb radical regular (19).

- (19)a. *venés* e agués venut a la dita ciutat aquells cent sous censals (*Xàtiva*, p. 126 [XIV])
- b. *y* lo fill lo *vené* al duch de Gandia, molts dies ha (*Antist*, p. 253 [XVI])

En l'últim període estudiat comencen a observar-se formes amb l'extensió velar /g/ (20); no obstant això, les formes etimològiques, que representen el 66,7% dels casos

(21), segueixen sent majoritàries, tot i que la diferència no és estadísticament significativa.

- (20)a. era el producte de uns bancals de la partida del Corralet pròpies de la església, les quals *vengueren* a censal ab pensió anual de 51 (*Esplugues*, p. 40 [XVIII])
- b. Un dia un bés me donares y m'olvidares després; en aixó sembles á Chudes, besá á Chesús y el *vengué* (*Ensisam*, p. 112 [XIX])
- (21)a. prengueren totes les bales que tenien fetes y manaren, pena de do-sents asots, no *venesen* bales a ningú (*Notícies de València i son regne*, [652] [XVII])
- b. Els famosos maragatos qu'encantaren al Serbero, *veneren* á un peluquero la muntera de Pilatos (*Ensisam*, p. 178 [XIX])

D'acord amb les dades del corpus, doncs, la velarització dels temps PyTA de *endre* és també bastant tardana, atés que cal esperar a l'últim període estudiat per a trobar formes amb l'extensió velar /g/. Les dades del CICA són exigües. Només es documenten 2 ocurrències amb l'extensió /g/ (22), mentre que la resta de casos extrets del corpus de control són etimològics (23); així, es detecten 208 casos de 3a *vené* i 47 de 3a *venés*.

- (22)a. *y vingué* -li un home perquè li *vengués* un parell de sabates *y axí* lo sabater les y *vené* (*Corts generals de Montsó*, p. 675 [XVI])
- b. era el producte de uns bancals de la partida del Corralet pròpies de la església, les quals *vengueren* a censal ab pensió anual de 51 (*Memòries d'un capellà del segle XVIII*, p. 40 [XVIII])
- (23)a. fent -li manament ab molts grans penes que no *venés* dit blat ni ordi sens llicència (*Corts generals de Montsó*, p. 675 [XVI])
- b. después que el Rey D. Juan *vené* al cardenal Milà, bisbe de Segorb, a Bèlgida *y* Albayda (*Memòries d'un capellà del segle XVIII*, p. 42 [XVIII])

Tot plegat, les dades indiquen que la velarització de *vendre* és molt posterior a la de verbs com *atendre* o *prendre*, sobretot en el patró PyTA, en què les formes velaritzades no arriben a ser majoritàries en cap període dels estudiats. La diferència amb els verbs analitzats en § VI.2 rau en el fet que aquests posseïen un radical PyTA específic terminat en -s- (3a *atés*, 3a *atesés*) i no unes formes regulars (3a *vené*, 3a *veneses*). Aquest factor pogué afavorir la penetració de l'extensió velar /g/, perquè regularitzava d'alguna manera els temps de perfet: els convertia en menys idiosincràtics. Aquesta situació, però, no es donava en *vendre* que ni tenia un participi sigmàtic (*venut*) ni tampoc presentava un morfema PyTA amb la marca -s-, sinó que mantenia les formes regulars etimològiques (3a *vené*, 3a *venés*). Per tant, en aquest patró prevalgué el principi d'uniformitat, que durant segles impedí que s'introduïren formes amb l'extensió /g/ en un paradigma regular. En el patró L, en canvi, sembla que les formes velaritzades ja havien començat a consolidar-se al segle XVII. Aquest canvi més primerenc es pot justificar pel principi de transparència, per la necessitat de desfer el sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu.

4. EL VERB *VEURE*

El verb *veure*, de la segona conjugació, presenta una sèrie d'irregularitats relacionades amb l'al·lomorfa del radical. En els presents d'indicatiu i de subjuntiu, l'evolució fonètica regular (v. Taula 12) comportà l'aparició de tres radicals diferents: les formes del patró L compartien un radical acabat en consonant africada palatoalveolar (*ve/dʒ/*), la segona i tercera persona del present d'indicatiu presentaven el radical regular *veu-*, mentre que la quarta, la cinquena i la sisena d'aquest mateix temps presentaven l'al·lomorf *ve-*. Per tant, *veure* compartia amb altres verbs de la segona conjugació com *caure* o *deure* (v. § VII.3) la propietat de tenir un radical del patró L acabat en consonant africada palatoalveolar.

	Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
1a	VIDEŌ > <i>veig</i>	VIDEAM > <i>veja</i>
2a	VIDĒS > <i>veus</i>	VIDEĀS > <i>veges</i>
3a	VIDET > <i>veu</i>	VIDEAT > <i>veja</i>
4a	VIDĒMUS > <i>veem</i>	VIDEĀMUS > <i>vejam</i>
5a	VIDĒTIS > <i>veets</i>	VIDEĀTIS > <i>vejats</i>
6a	VIDENT > <i>veen</i>	VIDEANT > <i>vegen</i>

Taula 12. Evolució del llatí al català del present d'indicatiu i del present de subjuntiu del verb *veure*. (Les formes verbals que pertanyen al patró L apareixen ombrejades.)

A diferència de verbs com *caure* o *deure*, però, el patró PyTA de *veure* no era velaritzat. L'evolució del llatí al català va originar formes rizotòniques amb el radical *vi-* (v. Taula 13). La inexistència de velars en el patró PyTA propicia que la introducció de la velar en el patró L de *veure* siga molt més marcada que en verbs com *caure* o *deure*, que van consolidar la velarització en català general segles abans. A més de tardana, la velarització es produeix només en alguns dialectes com el valencià.

Passat simple	3a VĪDIT > <i>viu</i> >> <i>veu</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a VĪDERAT > <i>vira</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a VĪDISSET > <i>vis</i>

Taula 13. Evolució del llatí al català del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *veure*

Com s'il·lustra a la Taula 14, en català antic els perfets forts etimològics del morfoma PyTA de *veure* conviuen amb uns perfets febles creats analògicament en llatí vulgar (Badia i Margarit 1981 [1951]: 356). Aquestes formes són les que van servir de base per a crear les formes amb l'extensió /g/.

Passat simple	3a *VIDEDIT > <i>veé</i> >> <i>vegué</i>
Plusquamperfet d'indicatiu	3a *VIDEDERAT > <i>veera</i> >> <i>veguera</i>
Plusquamperfet de subjuntiu	3a *VIDEDISSET > <i>veés</i> >> <i>vegués</i>

Taula 14. Formes febles del passat simple, del plusquamperfet d'indicatiu i del plusquamperfet de subjuntiu del verb *veure*

D'acord amb les dades del corpus, i també amb les del *CTILC*, en català central no es dona aquest procés de velarització. Per tant, l'estudi se circumscriu a les dades extretes dels textos valencians.¹⁸

4.1. Resultats del patró L

Com observem a la Taula 15, la proporció entre formes no velaritzades (1a *veig*, 3a *veja*) i velaritzades (1a *vec*, 3a *vega*) es manté gairebé estable al llarg dels segles estudiats. Per això, els resultats obtinguts del corpus revelen que no hi ha diferències significatives entre els segles en la distribució de les formes verbals del patró L ($\chi^2_{(3)} = 0,881$, $p = 0,830$, V de Cramer = 0,092).

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	6	—
		Recompte esperat	5,9	0,1
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	37	—
		Recompte esperat	36,6	0,4
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	5	—
		Recompte esperat	5	0
		% dins de segle	100%	0%
	XVII-XIX	Recompte	54	1
		Recompte esperat	54,5	0,5
		% dins de segle	98,2%	1,8%
Total	Recompte	102	1	
	% dins de segle	99%	1%	

Taula 15. Taula creuada del patró L del verb *veure*, amb els recomptes per segles — variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal — variable 'velaritzat'— en les columnes

Totes les formes del patró L extretes del corpus són etimològiques (24), llevat d'un cas del segle XVIII (25).

¹⁸ En el *DCVB* es recullen casos de velarització de *veure* en altres parlars com el nord-occidental o el balear. Tanmateix, com que no disposem de textos d'aquests dialectes (llevat dels *Costums de Tortosa*, del segle XIII), l'estudi se centra en el valencià.

- (24)a. emperò *veig* que aquest càlzer de dolor a beure s'à (*Tirant*, p. 80 [XV])
- b. *ý vejám* lo goig que convinga a servici *ý glòria* de nostre Senyor (*Català de Valeriola*, p. 163 [XVI])
- c. *veig* en vosaltres certs afany de saber y ganas d'estudiar (*Lo catalanisme*, p. 5 [XIX])
- (25) que *vega ý conega* bé el gran gust que té de veure-la edificada *ý arribe* ya (*Esplugues*, p. 73 [XVIII])

Per tant, en valencià, es conserven les formes etimològiques del patró L a la fi del període estudiat, atés que només es documenta un cas amb l'extensió /g/. El manteniment de les formes etimològiques es pot explicar a partir de dos factors. El primer és que en aquest verb no calia resoldre cap problema de transparència entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu: 1a *veig* vs. 3a *veu*. El segon és l'absència d'un model PyTA velaritzat, a diferència dels verbs del tipus *caure* o *deure*, en què la presència de l'extensió /g/ en els temps procedents del tema de perfet fou cabdal en la velarització del patró L al segle XV.

4.2. Resultats del patró PyTA

D'acord amb les dades que aporta la Taula 16, la distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *veu* / *veé*) i velaritzades (3a *vegué*) varia suficientment al llarg del període estudiat perquè hi haja diferències significatives en la distribució de les formes verbals del patró PyTA entre els segles ($\chi^2(2) = 12,315$, $p = 0,002$, V de Cramer = 0,805). La V de Cramer ens indica que la magnitud de la variable 'segle' sobre la distribució de les formes verbals és molt forta, ja que només hi ha formes velaritzades en un període.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	7	—
		Recompte esperat	4,4	2,6
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	—	—
	XVI	Recompte	3	—
		Recompte esperat	1,9	1,1
		% dins de segle	100%	0%
	XVII-XIX	Recompte	2	7
		Recompte esperat	5,7	3,3
		% dins de segle	22,2%	77,8%
	Total	Recompte	12	7
		% dins de segle	63,2%	36,8%

Taula 16. Taula creuada del patró PyTA del verb *veure*, amb els recomptes per segles — variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal — variable ‘velaritzat’— en les columnes

Durant els tres primers períodes estudiats, cap de les formes extretes no presenta l’extensió velar /g/ (26).

- (26)a. regoneguessen e disputassen lo dit feyt e *veessen* que si ço (*Xàtiva*, p. 43 [XIV])
- b. mon germà y altres de casa *vérem* venir unes galeres per la mar (*Català de Valeriola*, p. 174 [XVI])

En el darrer període estudiat es produeix un canvi estadísticament rellevant, atés que les formes amb l’extensió /g/ comencen a ser predominants (77,8% dels casos) (27). Cal esmentar que les dues formes sense velaritzar pertanyen al segle XVII (28), mentre que les formes analògiques són totes del XIX.

- (27)a. si sa mare la *veguera*, la mataria a bastó (*Ensisam*, p. 34 [XIX])
- b. Pucharem al capdamunt de la lloma y no *veguerem* ni una pesa (*Ensisam*, p. 478 [XIX])
- (28)a. portà barbers per a que vesen y diguesen uns senyals que havia en terra (*Notícies de València i son regne*, [74] [XVII])

- b. anasen los ministros del tribunal a la casa y *vesen* què havia (*Notícies de València i son regne*, [488] [XVII])

Sembla, doncs, que a la fi del període estudiat el procés de velarització del morfoma PyTA en valencià meridional (parlar a què pertany l'obra del segle XIX) es troba en un estat avançat; així, totes les formes del passat simple i de l'imperfet de subjuntiu en *-ra* documentades en aquesta centúria presenten l'extensió /g/. La velarització d'aquests temps es deu a la influència dels verbs de la segona conjugació acabats en *-ure*, que presenten un patró PyTA velaritzat. L'adopció de l'extensió /g/ també tenia una motivació morfofonològica, ja que permetia desfer el hiat en les formes febles d'aquests temps i obtenir una estructura sil·làbica més simple (Hualde 1992: 383), amb una obertura consonàntica: 3a *ve.é* >> *ve.gué*; 3a *ve.e.ra* >> *ve.gue.ra*. Aquesta solució, però, no és l'única en valencià. D'una banda, en algunes zones es mantenen les formes fortes sense hiat, que són les que ha assumit l'estàndard (3a *veu*, *vera*). De l'altra, s'ha creat col·loquialment un model feble a partir de la primera persona del present d'indicatiu, amb radical acabat en consonant palatoalveolar (3a *vegé*, *vegera*). Comptat i debatut, la velarització del morfoma PyTA de *veure* en valencià no és general, sinó que hi conviuen diversos paradigmes.

5. ELS VERBS DE LA TERCERA CONJUGACIÓ

En aquesta secció estudiarem el procés de velarització del patró L i del patró PyTA dels verbs purs de la tercera conjugació, com *obrir*, *cosir* o *dormir* (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1). A l'hora de fer els recomptes, hem seleccionat tots els verbs dels quals s'han documentat formes amb l'extensió /g/ en el corpus, incloent-hi els seus derivats. Tanmateix, la velarització dels verbs purs de la tercera conjugació té un component dialectal important, ja que majoritàriament es dona en valencià.¹⁹ Per tant, hem exclòs dels recomptes les obres del català central.

¹⁹ En nord-occidental i en balear també es documenten casos de velarització en els verbs de la tercera conjugació. En aquests parlars, però, la distribució de l'extensió /g/ és diferent al valencià (per a més informació, v. Querol 2009 i Marí Tur 2017). D'altra banda, en alguerès la majoria de verbs acabats en *-iar*, com *canviar*, presenten extensió velar (p. ex., 1a *canvic*), seguint el model de *beure* (Lloret & Viaplana 1998; Lloret 2005, 2009, 2010). En aquest cas, però, el fenomen només afecta verbs de la primera conjugació. Així mateix, en eivissenc també es documenten casos de velarització en verbs de la primera conjugació (Marí Tur 2017): es detecten formes amb /g/ tant en verbs amb radical acabat en vocal, com *crear*, *estudiar* o *suar*, i també en verbs amb radical acabat en consonant líquida, com *aturar*, *mirar* o *callar*. Esporàdicament, també es documenten casos de velarització en verbs amb radical acabat en consonant

Dins els verbs estudiats en aquest apartat, es poden establir dos subgrups. D'una banda, els verbs en què l'extensió /g/ s'afegia al radical sense modificar-lo. Formen part d'aquesta classe els verbs amb radical acabat en un grup consonàntic d'oclusiva seguida de líquida, com *obrir* o *omplir* (v. Taula 17); en vocal seguida de consonant alveolar, com *cosir* o *engolir* (v. Taula 18), i, finalment, amb radical acabat en consonant palatal o palatoalveolar, com *collir* o *llegir* (v. Taula 19).

	Formes etimològiques	Formes velaritzades
1a pers. pres. indicatiu	OPERIŌ > <i>obre</i> >> <i>obri</i>	<i>òbric</i>
Present de subjuntiu	3a OPERIAT > <i>òbria, obra</i>	3a <i>òbriga</i>
Passat simple	3a OPERUIT > <i>obrí</i>	3a <i>obrigué</i>
Plusquamperfet ind.	3a OPERUERAT > <i>obrira</i>	3a <i>obriguera</i>
Plusquamperfet subj.	3a OPERUISSET > <i>obris</i>	3a <i>obrigués</i>

Taula 17. Evolució del llatí al català de les formes del patró L i del patró PyTA del verb *obrir*, en la primera columna, i formes analògiques amb l'extensió /g/, en la segona

	Formes etimològiques	Formes velaritzades
1a pers. pres. indicatiu	CŌNSUŌ > <i>cus</i>	<i>cusc</i>
Present de subjuntiu	3a CŌNSUAT > <i>cusa</i>	3a <i>cusga</i>
Passat simple	3a CŌNSUIT > <i>cosí</i>	3a <i>cusgué</i>
Plusquamperfet ind.	3a CŌNSUERAT > <i>cosira</i>	3a <i>cusguera</i>
Plusquamperfet subj.	3a CŌNSUISSET > <i>cosís</i>	3a <i>cusgués</i>

Taula 18. Evolució del llatí al català de les formes del patró L i del patró PyTA del verb *cosir*, en la primera columna, i formes analògiques amb l'extensió /g/, en la segona

	Formes etimològiques	Formes velaritzades
1a pers. pres. indicatiu	COLLIGŌ > <i>cull</i>	<i>cullc</i>
Present de subjuntiu	3a COLLIGAT > <i>culla</i>	3a <i>cullga</i>
Passat simple	3a COLLĒGIT > <i>collí</i>	3a <i>cullgué</i>
Plusquamperfet ind.	3a COLLĒGERAT > <i>collira</i>	3a <i>cullguera</i>
Plusquamperfet subj.	3a COLLĒGISSET > <i>collís</i>	3a <i>cullgués</i>

Taula 19. Evolució del llatí al català de les formes del patró L i del patró PyTA del verb *collir*, en la primera columna, i formes analògiques amb l'extensió /g/, en la segona

nasal, com *caminar*, i en consonant fricativa, com *cavar*.

Per contra, en verbs com *dormir* (i derivats), *morir* o *sentir*, l'adopció de l'extensió /g/ comportava l'elisió de la consonant final del radical regular, com s'exemplifica a la Taula 20.

	Formes etimològiques	Formes velaritzades
1a pers. pres. indicatiu	DORMIŌ > <i>dorm</i>	<i>dorc</i>
Present de subjuntiu	3a DORMIAT > <i>dorma</i>	3a <i>dorga</i>
Passat simple	3a DORMĪVIT > <i>dormí</i>	3a <i>dorgué</i>
Plusquamperfet ind.	3a DORMĪVERAT > <i>dormira</i>	3a <i>dorguera</i>
Plusquamperfet subj.	3a DORMĪVISSET > <i>dormís</i>	3a <i>dorgués</i>

Taula 20. Evolució del llatí al català de les formes del patró L i del patró PyTA del verb *dormir*, en la primera columna, i formes analògiques amb l'extensió /g/, en la segona

Com comprovarem en els apartats següents, el procés de velarització no es produeix alhora en els dos morfemes. Primerament, l'extensió /g/ s'introdueix en la primera persona del present d'indicatiu, per tal de diferenciar-la de la tercera persona: la *llig* >> *lligc* vs. 3a *llig*. A partir d'aquest moment, es generalitza en altres parts del paradigma d'acord amb el model de la classe de verbs velaritzats de la segona conjugació. Tanmateix, el procés de canvi és gradual i pot haver-hi diferències entre parlars (Pérez Saldanya 2013: 329): una vegada velaritzada la primera persona del present d'indicatiu, l'extensió /g/ penetra simultàniament en el present de subjuntiu, d'acord amb el principi d'estabilitat de les classes flexives; en canvi, la velarització és menys habitual en els temps que formen el patró PyTA.

Convé notar que l'adopció de l'extensió /g/ té repercussions quant a la vocal temàtica. Com mostren les taules, les formes amb la vocal temàtica *i*, en velaritzar-se, adopten la vocal temàtica *e*. Açò es deu al fet que, com que la classe de verbs velaritzats és originària de la segona conjugació, les formes temàtiques prenen la vocal temàtica pròpia d'aquesta conjugació. Per exemple, en el passat simple de *dormir*: 3a *dormí* >> *dorgué*.

5.1. Resultats del patró L

En els recomptes hem agrupat, per tal d'obtenir resultats més fiables, les formes d'indicatiu i de subjuntiu, ja que presenten una evolució paral·lela. Com es pot observar

a la Taula 21, la distribució percentual entre formes no velaritzades (1a *llig*, 3a *llija*) i velaritzades (1a *lligc*, 3a *lligga*) varia notablement al llarg del període estudiat, amb diferències significatives ($\chi^2_{(3)} = 37,249$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,719). A més, com que la V de Cramer té un valor tan alt, l'associació entre la variable 'segle' i la variable 'velaritzat' és forta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	2	—
		Recompte esperat	0,5	1,5
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	5	—
		Recompte esperat	1,2	3,8
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	4	5
		Recompte esperat	2,1	6,9
		% dins de segle	44,4%	55,6%
	XVII-XIX	Recompte	5	48
		Recompte esperat	12,3	40,7
		% dins de segle	9,4%	90,6%
Total		Recompte	16	53
		% dins de segle	23,2%	76,8%

Taula 21. Taula creuada del patró L dels verbs de la tercera conjugació, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

Totes les formes documentades dels verbs estudiats durant els dos primers períodes són etimològiques (29).

- (29)a. E que la dita talla se *culla* de continent per a la dita obra (*Xàtiva*, p. 53 [XIV])
- b. tot l'orde és en aquest libre scrit, lo qual yo *lig* algunes veguades (*Tirant*, p. 162 [XV])
- c. E reste molt aconsolada com *hoig* recitar los singulars actes del meu virtuós marit e senyor (*Tirant*, p. 123 [XV])

Al segle XVI, però, es produeix un canvi significatiu, atés que la distribució entre formes etimològiques (30) i velaritzades (31) s'igualava: 4 casos enfront de 5, respectivament.

(30)a. trameta o faça trametre en nengun modo ho procure ni u *consenta* (*Sant Josep*, p. 97 [XVI])

b. En lo principi de la sua recepció, la sua general confessió *oja* lo confessor (*Sant Josep*, p. 77 [XVI])

(31)a. Acabades les sobredites coses, la llectora *lligga* de les Constitucions tant quant plaurà a la mare prioressa (*Sant Josep*, p. 66 [XVI])

b. he segons la qualitat de les culpes, *y afixga-y* un psalm *y* perdó a totes (*Sant Josep*, p. 100 [XVI])

Finalment, en el darrer període les formes amb l'extensió /g/ esdevenen les hegemòniques (32), atés que representen més del 90% dels casos, de manera que les formes etimològiques queden relegades (33).

(32)a. el Rei del Cel que os *adorga*, que a mi se me fa tard ja (*Col·loquis de Carles Leon*, s. n. [XVIII])

b. con qu'així per mes qu'en vullgues, sols te permetixc qu'en *cullgues* (*Ensisam*, p. 218 [XIX])

c. Tú et buydes, yau' se, yo m'*omplic* també; no 'm detinc ya mes, sinos no beuré. (*Ensisam*, p. 470 [XIX])

d. Al pensar que tots se moren, lo cor me *senc* oprimit; si *muyc* sens tú (*Ensisam*, p. 12 [XIX])

(33)a. Y el vell li digué: «Que *muires*, lladre!» (*Notícies de València i son regne*, [576] [XVII])

b. Ja *llig* oli i creme llibres, i més matxo quant més vaig. (*Col·loquis de Carles Leon*, s. n. [XVIII])

c. perque'l que penes no *senta*, no'l vullc tindre per amic (*Ensisam*, p. 43 [XIX])

D'acord amb les dades del corpus, sembla que, en valencià, les formes amb l'extensió /g/ en el patró L es consoliden en el darrer període estudiat. Els principis de coherència i convergència es compleixen estrictament, atés que tot el morfema evoluciona simultàniament. Quant als conflictes de naturalitat, el principi de transparència preval novament sobre el d'uniformitat: es prioritza diferenciar la primera de la tercera persona del present d'indicatiu, que etimològicament eren sincrètiques (1a *acull* >> *acullc* vs. 3a *acull*), malgrat que s'introdueix una irregularitat nova en un paradigma que fins al moment era regular. Àdhuc, la velar es va introduir en verbs en què l'adopció de l'extensió /g/ comporta l'eliminació de la consonant final del radical i la creació d'un al·lomorfe nou: 1a *adorm* >> *adorc*. En els verbs en què aquesta extensió s'afegia al radical, la iconicitat és màxima, ja que la forma marcada, la primera, s'obté afegint aqueixa extensió a la no marcada, la tercera: *llig* + /g/ = *lligc*. En els verbs en què la velar substituïa la consonant del radical, la iconicitat és mínima, ja que la forma marcada s'obté modificant la no marcada: 1a *senc* vs. 3a *sent*. D'altra banda, en alguns casos es contravé la restricció fonològica en contra de combinar una palatal amb una velar, atesa la creació de formes com *cullc*, *grunyc* o *lligc*. Finalment, la velarització coetània del present de subjuntiu es justifica pel principi d'estabilitat de les classes flexives.

5.2. Resultats del patró PyTA

Novament, hem agrupat totes les formes procedents dels temps del patró PyTA per a obtenir resultats més robusts. D'acord amb les dades de la Taula 22, la distribució percentual entre formes no velaritzades (3a *llegí*, *llegira*) i velaritzades (3a *lliggué*, *lligguera*) varia al llarg dels segles estudiats, encara que de manera menys extrema que en el patró L. Els resultats del test revelen que hi ha diferències en la distribució de les formes verbals del patró PyTA entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 23,161$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,463). D'altra banda, el valor de la V de Cramer ens indica que la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la variable 'velaritzat' és forta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	4	—
		Recompte esperat	3,4	0,6
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	42	—
		Recompte esperat	35,4	6,6
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	16	1
		Recompte esperat	14,3	2,7
		% dins de segle	94,1%	5,9%
	XVII-XIX	Recompte	29	16
		Recompte esperat	37,9	7,1
		% dins de segle	64,4%	35,6%
Total	Recompte	91	17	
	% dins de segle	84,3%	15,7%	

Taula 22. Taula creuada del patró PyTA dels verbs de la tercera conjugació, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Durant els tres primers períodes estudiats predominen les formes etimològiques (34), ja que només es documenta un cas amb l’extensió /g/, al segle XVI (35).

- (34) a. *fugí* al dit almugàver e mès so de viafora (*Epistolari (I)*, p. 238 [XIV])
 b. hagué·n sobiran plaer e *acollí*-la molt bé e axí mateix totes les altres dones (*Històries e conquestes*, p. 193 [XV])
 c. Ý los del Consell deyen pasan havant ý·s *llegí* tota la escriptura. (*Despalau*, p. 105 [XVI])
- (35) Ý serví o *rixgué* de asesor lo magnífich micer [...] Navarro. (*Antiquitats*, p. 218 [XVI])

En el darrer període estudiat es produeix un canvi rellevant, malgrat que les formes amb radical regular segueixen sent majoritàries: les formes etimològiques representen el 64,4% (36), mentre que les formes velaritzades constitueixen el 35,6% (37).

- (36)a. después de posats, per orde de la Inquisició es llevaren y *recolliren* (*Notícies de València i son regne*, p. 239 [XVII])
- b. Tots *oïren* gustosament esta proposta, y cada ú se oferí al treball (*Esplugues*, p. 46 [XVIII])
- c. y sense despedirse de la patrona *obrí* la porta del carrer y sen aná (*Ensisam*, p. 249 [XIX])
- (37)a. Y, alsant-se, lo arremeté, y si no *fuigquera*, lo aguera mort. (*Notícies de València i son regne*, [408] [XVII])
- b. la que el mateix senyor Arzobispo *lliggué* al retor, acabada de escriure tota de son puño (*Esplugues*, p. 105 [XVIII])
- c. tàstala, qu' es mol bona; del parais terrenal non *cullgué* millor la dona (*Ensisam*, p. 83 [XIX])

Una vegada analitzats els dos morfomes, la primera conclusió que extraïem és que el patró PyTA presenta un ritme de velarització més lent que el patró L: mentre que en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu l'adopció de l'extensió /g/ es consolida en el darrer període estudiat, en els temps procedents del tema de perfet les formes etimològiques encara són majoritàries en els tres darrers segles. Malgrat que en els tres temps del patró PyTA hi havia sincretisme entre la primera i tercera persona (per exemple, 1a *collí* vs. 3a *collí*), cal recordar que hi ha una major acceptabilitat del sincretisme en els temps marcats, com ho són aquests enfront dels temps del patró L. A més, la introducció de l'extensió /g/ només permetia resoldre aquest problema en el passat simple (1a *cullguí* vs. 3a *cullgué*). La precocitat del patró L, doncs, es justifica a partir del principi de transparència: en un temps no marcat com el present d'indicatiu, era més necessari dotar la primera persona d'una marca formal que la diferenciara de la tercera.

6. CONCLUSIONS

En definitiva, constatem com el grup de verbs analitzats en aquesta secció és bastant heterogeni, per tal com presenta generalment fenòmens de velarització limitats dialectalment, que sovint encara no s'han consolidat a la fi del període estudiat. En primer lloc, hem tractat el procés de velarització del present de subjuntiu i del patró PyTA dels verbs *cabre* i *saber* en català central. Després d'haver completat la informació del corpus

amb el *CTILC*, pareix que el procés de velarització es troba en un estat molt avançat a la fi del segle XIX, sobretot en el present de subjuntiu i en el passat simple. La penetració de l'extensió /g/ en aquests temps respon a raons morfofonològiques, per la necessitat de desfer el hiat i ajustar la síl·laba a una estructura més simple, amb atac consonàntic: 3a *sà.pi.a* >> *sà.pi.ga*, 3a *sa.pi.é* >> *sa.pi.gué*.

A continuació, hi ha la velarització de *perdre*, que es produeix fonamentalment en valencià. Segons les dades aportades, el procés de velarització és simultani en els dos morfomes. En la segona meitat del segle XIX, la distribució de formes etimològiques i formes velaritzades és equilibrada, la qual cosa indica que a l'acabament del període estudiat el canvi encara no s'ha completat. Com hem indicat més amunt, l'extensió /g/ es va introduir primerament en la primera persona del present d'indicatiu, per tal de diferenciar-la formalment de la tercera: 1a *perc* vs. 3a *perd*. Automàticament, aquesta es va propagar al present de subjuntiu, primer, i al PyTA, després, d'acord amb el principi d'estabilitat de les classes flexives.

El verb *vendre* és l'únic entre els estudiats en aquest capítol en què el procés de velarització té un gran abast en català. La penetració de la velar es justifica novament pel principi de transparència, per la necessitat de diferenciar la primera de la tercera persona del present d'indicatiu: 1a *ven* >> *venc* vs. 3a *ven*. Arran d'aquest canvi, l'extensió /g/ s'estenia implicativament al present de subjuntiu i, més tard, a les formes PyTA. A més, la velarització d'aquest verb es veia reforçada pel fet que la resta de verbs acabats en *-ndre*, com *prendre*, ja havien adoptat en el segle XV l'extensió /g/ en els dos morfomes. No obstant això, alguns parlars més conservadors, com el balear, encara conserven el PyTA primitiu sense velaritzar. En aquest manteniment influeix el principi d'uniformitat, que dificulta la introducció de formes irregulars dins un paradigma etimològicament regular.

Pel que fa a *veure*, es constata com les formes del patró L i del PyTA presenten divergències en l'evolució. En el primer, les formes etimològiques amb radical acabat en consonant palatoalveolar segueixen sent majoritàries a l'acabament del període estudiat. En aquest cas, la introducció de l'extensió /g/ no era necessària, atès que no calia resoldre cap homofonia entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu. En el PyTA, en canvi, la majoria de formes extretes a la segona meitat del XIX presenten l'extensió /g/. Aquesta velarització es justifica per raons morfofonològiques, com en *cabre* i *saber*, ço és, per tal de desfer el hiat en les formes febles d'aquests temps: 3a *ve.e.ra* >> *ve.gue.ra*.

Tanmateix, com hem apuntat, aquesta solució no és general en valencià, ja que en les zones en què es mantenen les formes fortes sense hiat no s'ha introduït la velar. A més, també s'ha creat un model que pren com a base la primera persona del present d'indicatiu: de 1a *veig*, sorgeixen 3a *vegé*, 3a *vegera*, etc.

Finalment, hem estudiat el procés de velarització que experimenten en valencià els verbs purs de la tercera conjugació. En alguns aspectes, presenten similituds amb els verbs estudiats en § X, com el verb *voler*, els verbs del tipus *plànyer* o els verbs del tipus *nàixer*. A partir de les dades que hem proveït, sembla que en valencià les formes amb l'extensió /g/ esdevenen majoritàries en el patró L en el darrer període estudiat. Com en *perdre* o en *vendre*, el principi de transparència s'imposa al d'uniformitat, atés que preval la necessitat de diferenciar la primera persona de la tercera del present d'indicatiu: 1a *dorm* >> *dorc* vs. 3a *dorm*. D'altra banda, en bastants verbs d'aquesta classe, com *collir* o *llegir*, es dona una combinació de palatal i velar (1a *cullc*, *lligc*), com en els verbs estudiats en el capítol anterior, la qual cosa referma que en valencià el principi d'uniformitat preval sobre el de congruència fonològica del sistema. Aquesta evolució no es podia produir en parlars com el central, en què la restricció en contra de combinar aqueixos dos sons té una posició més prominent en la gramàtica. Quant al patró PyTA, observem com les formes etimològiques encara són hegemòniques a la fi del període estudiat. En aquests temps, l'adopció de l'extensió /g/ no era tan necessària com en el present d'indicatiu, en què calia distingir formalment la primera de la tercera persona.

XII. L'EXTENSIÓ DE LA VELARITZACIÓ EN ELS PARTICIPI

En aquest capítol, s'analitzarà l'extensió de la velar, sia /g/ o sia /sk/, en els participis de la classe de verbs velaritzats.²⁰ La velar del participi no és etimològica en cap verb, sinó que es tracta, generalment, d'una extensió analògica des de les formes del tema de perfet (en algun cas, com el verb *ser*, l'extensió es va produir des del tema de present). En català normatiu, tots els verbs de la segona conjugació amb extensió velar en el patró PyTA o en el patró L tenen un participi velaritzat si aquest és feble i presenta vocal temàtica (la vocal *u* en els participis de la segona), com ara *begut* o *nascut* (en són excepcions *cabre*, *saber* i *vendre*). Si són atemàtics (rizotònics), no adopten l'extensió velar (*dit*, *pres*, *rist*). La vocal *u* de la desinència dels participis era poc freqüent en llatí clàssic: solament apareixia en verbs de la tercera conjugació que tenien una -U- en el radical, a la qual s'afegia l'afix de participi -T- (Laurent 1999: 92); per exemple, el participi SŪTU, del verb SUERE ('cosir'), o TRIBŪTU, de TRIBUERE ('assignar, atribuir').

La connexió morfològica entre les formes del patró PyTA i el participi es va establir fonamentalment en les llengües romàniques (Wheeler 2011: 205). En llatí clàssic, però, ja es donaven casos en què el tema de perfet i el participi compartien radical, com ara les formes sigmàtiques MĀNSĪ i MĀNSUM, de MANĒRE 'romandre', o RĀSĪ i RĀSUM, de RĀDERE 'raure'. El nombre de verbs amb PyTA i participi sigmàtics va augmentar en llatí vulgar, ja que verbs que en llatí clàssic tenien un participi acabat en -S-, com *prendre* (PRĒNSU > *pres*), van adoptar també formes sigmàtiques en el patró PyTA: 3a PRĒNDIT >> *PRĒNSIT > *pres*, 3a PRĒNDISSET >> *PRĒNSISSET > *presés*, 3a PRĒNDERAT >> *PRĒNSERAT > *presera* (v. § VI.2). En llatí, doncs, l'analogia s'exercia des del participi cap a les formes PyTA; en canvi, en català la influència s'exercia des de les formes PyTA cap al participi. Trobem com a exemples totes les formes velaritzades de participi, que comparteixen radical i extensió velar (/g/ o /sk/) amb les formes PyTA: 3a *begué*, 3a *begués*, 3a *beguera* i *begut*; 3a *nasqué*, 3a *nasqués*, 3a *nasquera* i *nascut*.

Quant a les formes analitzades del nostre corpus (v. la llista completa de verbs estudiats en l'apèndix 1), la casuística és molt diversa. Com s'ha esmentat, cap forma velaritzada no és etimològica. No obstant això, com hom constatarà en el següent apartat,

²⁰ En els recomptes s'han inclòs les formes de participi que funcionen com a adjectius, ja que el seu origen és el mateix que el de la forma verbal.

hi ha verbs dels quals només es documenten formes velaritzades des dels primers textos, de manera que, en tots aquests verbs, la penetració de la velar s'hauria produït en protocatalà. Dins dels verbs que adoptaran formes velaritzades del participi es poden establir grups diferents atenent a diversos factors, com ara la marca de perfet (-UI-, -S-) o la subclasse verbal (incoatiu de radical), entre d'altres.

El primer grup, un dels més nombrosos, està format pels verbs que, en llatí vulgar, tenien -UI- com a marca de perfet. En llatí clàssic, la major part d'aquests verbs o bé presentaven un participi fort, amb el radical accentuat: per exemple, CĀSŪ, de CADERE 'caure', o TENTŪ, de TENĒRE 'tenir', o bé no tenien forma de participi, com ara POSSE 'poder' o VELLE 'voler'. El fet que en les conjugacions llatines més nombroses, la primera i la quarta, la major part de participis foren febles (per exemple, CANTĀTU, de CANTĀRE 'cantar', o SERVĪTU, de SERVĪRE 'servir'), acabà tenint repercussions importants en la segona i la tercera conjugació llatina. D'aquesta manera, en llatí vulgar, la terminació tònica -ŪTU es va estendre analògicament als participis dels verbs amb perfet en -UI- (1), i també va servir per a crear la forma de participi de verbs que no en tenien en llatí clàssic (2) (Alkire & Rosen 2010: 177). Ja en català antic, s'inicià el procés de velarització de tots aquests participis acabats en *-ut*.

- (1) a. *BIBŪTU > *bevut* > *beüt* >> *begut*
 b. *CADŪTU > *cadut* > *caiüt* >> *caigut*
 c. *CREDŪTU > *credut* > *creüt* >> *cregut*
 d. *CURRŪTU > *corrut* >> *corregut*
 e. *DEBŪTU > *devut* > *deüt* >> *degut*
 f. *HABŪTU > *havut* > *haiüt* >> *hagut*
 g. *MOVŪTU > *movut* > *moüt* >> *mogut*
 h. *PLACŪTU > *plagut*
 i. *SEDŪTU > *sedut* > *seüt* >> *segut*
 j. *TENŪTU > *tenut* >> *tengut*
 k. *VENŪTU > *venut* >> *vengut*
- (2) a. *IACŪTU > *jagut*
 b. *POTŪTU > *podut* > *poiüt* >> *pogut*
 c. *VALŪTU > *valut* >> *valgut*

d. *VOLŪTU > *volut* >> *volgut*

Un altre grup bastant nombrós és el dels incoatius de radical, dels quals s'han estudiat el patró L i el patró PyTA en § X.3. Com que el participi sol prendre com a base la forma del patró PyTA, la majoria es van velaritzar amb l'extensió /sk/. En català antic van sobreviure alguns participis forts d'aquest subgrup, com *nat*, de *nàixer*, o *past*, de *péixer*, encara que finalment també foren assimilats al model amb l'extensió /sk/ (3). Els verbs *paréixer* i *conéixer* i els seus derivats van seguir el model amb l'extensió /g/ (4), com en llur patró PyTA (3a *paregué*, 3a *pareguera*, 3a *paregués*). D'altra banda, el participi de *créixer* presentava inicialment, com les formes del tema de perfet, l'extensió /g/, fins que es va assimilar al model amb l'extensió /sk/ (5).

(3) a. MERITU > *mèrit* >> *merescut*

b. NĀTU > *nat* >> *nascut*

c. PĀSTU > *past* >> *pascut*

d. VĪCTU >> *VIXUTU > *viscut*²¹

(4) a. *COGNOVŪTU > *conevut* > *coneït* >> *conegut*

b. *PARŪTU > *parut* >> *paregut*

(5) *CRĒVŪTU > *crevut* > *creït* >> *cregut* >> *crescut*

Finalment, hi ha la forma *reeixir*, derivat del verb *eixir*. Malgrat que es tracta d'un verb de la tercera conjugació, les formes del patró L i del patró PyTA de *eixir* i derivats adopten l'extensió /sk/ pròpia d'aquesta subclasse (v. § VIII.3). El participi, etimològicament, presentava una forma regular sense velaritzar (*reeixit*). Tanmateix, en el corpus es documenten algunes formes amb l'extensió /sk/ (6), creades analògicament a partir dels participis dels verbs incoatius de radical de la segona conjugació (*merescut*, *viscut*).

²¹ El participi etimològic de VĪVERE, VĪCTU, fou substituït per la forma analògica *VIXUTU, que va adoptar el radical VĪX- dels temps PyTA (Alkire & Rosen 2010: 179). Paral·lelament al que va ocórrer en les formes PyTA d'aquest verb (v. § VIII.1), es va produir una metàtesi: -x- [ks] > -sk-.

(6) *reeixit* (EXITU > *eixit*) >> *reïscut*

Un tercer grup, amb molts menys casos de velarització, és el constituït per verbs amb un participi inicialment sigmàtic. Com s'ha indicat, en llatí vulgar verbs que tenien un participi amb -s- van estendre aquesta marca a les formes del patró PyTA: 3a ATTENDIT >> *ATTENSIT > *atés*, 3a ATTENDERAT >> *ATTENSERAT > *atesera*, 3a ATTENDISSET >> *ATTENSISSET > *atesés*. En aquesta classe, doncs, també existia un lligam fort entre el participi i els temps procedents del tema de perfet. Una vegada s'inicia el procés de velarització dels temps PyTA d'aquests verbs (3a *atés* >> *atengué*), també es detecten alguns casos de participis amb l'extensió /g/ (7). En aquesta classe, però, la velarització analògica dels participis era poc freqüent i no es va consolidar. De fet, formes com *atengut* o *pretengut* no han transcendit a la normativa. S'escapa d'aquesta tendència el verb *riure*, ja que la forma *ris* se substitueix per *rigut* en català general, d'acord amb el model de *beu* ~ *begut*; en valencià, en canvi, es reemplaça per *rist*, seguint el model de participis acabats en -st, com *vist*.

- (7) a. ATTĒNSU > *atés* >> *atengut*
b. PRAETENSU > *pretés* >> *pretengut*
c. RĪSU > *ris* >> *rigut*

La resta de participis que s'analitzen corresponen a verbs amb comportaments específics. En primer lloc, hi ha *elèger*, que conservà la forma forta *elet* durant bastants segles, encara que es documenta algun cas de velarització analògica (8a). En segon lloc, pel que fa als verbs *saber* i *cabre*, es documenten formes de participi amb l'extensió /g/ (8b-c) en texts tardans del català central. En aquest parlar, el fenomen de velarització es donava també en el present de subjuntiu (3a *sàpiga*) i en els temps PyTA (3a *sapigué*) (v. § XI.1). En tercer lloc, també de manera tardívola, apareixen participis velaritzats analògics del verb *ser*, com són *segut* i *sigut*, que substitueixen el clàssic *estat* (8d).²² Finalment, s'observen casos de velarització en els verbs derivats de *traure* (8e), encara que el participi fort *tret* es manté de manera bastant estable al llarg dels segles;

²² Els verbs *estar* i *ser* presentaven sincretisme en les formes verbals de gerundi i de participi en el període comprès entre el segle XIII i la primera meitat del XVI; així, els dos verbs feien servir la forma *estant* per al gerundi i la forma *estat* per al participi (Ramos 1999).

segurament, com en molts altres verbs, l'aparició d'aquestes formes velaritzades es deu a la influència de les formes verbals del patró PyTA (3a *tragué*, 3a *traguera*, 3a *tragués*), que són velaritzades des dels primers temps.

- (8) a. ĒLĒCTU > *elet* >> *elegut*
b. *SAPŪTU > *sabut* >> *sapigut*
c. *CAPŪTU > *cabut* >> *capigut*
d. STATU > *estat* >> *segut*, *sigut*
e. TRACTU > *tret* >> *tragut*

1. RESULTATS DELS VERBS AMB PERFET EN -UI-

D'acord amb les dades de la Taula 1, la distribució percentual entre formes no velaritzades (*haiüt*) i velaritzades (*hagut*) varia al llarg del període estudiat entre els verbs amb perfet en -UI-. Els resultats obtinguts del corpus revelen que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes de participi entre els segles ($\chi^2_{(6)} = 53,627$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,139). El valor de p , menor de 0,05%, ens indica que la probabilitat que les formes no velaritzades i velaritzades s'hagen distribuït aleatòriament en aquest període és molt baixa. Tanmateix, el valor baix de la V de Cramer ens remarca que la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la distribució de les formes amb velar i sense velar és feble. Hi ha, doncs, un canvi estadísticament visible, però l'escalonament no és en conjunt molt abrupte.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	44	721
		Recompte esperat	51,3	713,7
		% dins de segle	5,8%	94,2%
	XIV	Recompte	82	670
		Recompte esperat	50,5	701,5
		% dins de segle	10,9%	89,1%
	XV	Recompte	31	291
		Recompte esperat	21,6	300,4
		% dins de segle	9,6%	90,4%
	XVI	Recompte	11	228
		Recompte esperat	16	223
		% dins de segle	4,6%	95,4%
	XVII	Recompte	17	294
		Recompte esperat	20,9	290,1
		% dins de segle	5,5%	94,5%
	XVIII	Recompte	2	228
		Recompte esperat	15,4	214,6
		% dins de segle	0,9%	99,1%
XIX	Recompte	—	167	
	Recompte esperat	11,2	155,8	
	% dins de segle	0%	100%	
Total	Recompte	187	2599	
	% dins de segle	6,7%	93,3%	

Taula 1. Taula creuada dels participis dels verbs amb perfet en -UI-, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Durant el segle XIII, els participis amb l’extensió /g/ ja són els més freqüents en aquest conjunt de verbs, atés que representen el 94,2% de les formes (9).

- (9) a. e aquel a qui serà *degut* lo deute se·n clamarà a la cort, e el veguer aurà elet júgie a la demanda (*Costums de Tortosa*, p. 22 [XIII])
- b. cové que sia *cresegut* que vos puscatz eser encarnat e dejatz eser Deu e home ensem (*Llibre de contemplació en Déu*, LXV – [17] [XIII])
- c. Nula raon no vol que si alcun renuncia a qual que plet que aja *mogut* contra altre (*Costums de Tortosa*, p. 84 [XIII])

- d. que mig per mig són *assegudes*, bastides e construïdes e·ls solar d'amosos los veyns (*Costums de Tortosa*, p. 166 [XIII])

No obstant això, en aquest segle encara es documenten alguns participis sense velaritzar. En primer lloc, totes les ocurrencies del verb *caure* manquen de l'extensió /g/ (10). En segon lloc, del verb *haver*, malgrat que s'atesten 6 casos velaritzats (11a), la majoria (31 casos) presenten encara la forma sense velar (11b). Finalment, del verb *seure* també es documenta un cas sense velaritzar (12), a pesar que, com s'ha il·lustrat abans en (9d), un derivat d'aquest verb, com *asseure*, ja presenta l'extensió /g/ en el participi.

- (10)a. con fo en esser e fo *caut* en peccat, fo, Seyner, indigne de posseyr gloria e fo digne de posseyr pena (*Llibre de contemplació en Déu*, LX – [5] [XIII])
b. enans que sien toltz de los arbres *caiütz* ne cegatz ne talatz (*Costums de Tortosa*, p. 155 [XIII])
- (11)a. Confessió que sia feta per lo creador si aver *agut* e cobrat lo deute o part d'aquel o d'altres coses (*Costums de Tortosa*, p. 222 [XIII])
b. E en après que pot anar contra los posseydors qui d'aquels auran ren *aiüt* per don o per compra o per altra raon (*Costums de Tortosa*, p. 60 [XIII])
- (12) lo prometedor se·n pot defendre per exceptió de la promesa o de la cosa no *seeuda* ne conplida (*Costums de Tortosa*, p. 189 [XIII])

En el segle XIV no es produeix cap canvi estadísticament rellevant; per tant, es manté la tendència del segle XIII en línies generals. Tanmateix, sí que s'observen canvis qualitius, ja que l'únic verb del qual es documenten formes sense velaritzar és *haver*. A més, aquestes formes (13a) segueixen sent les majoritàries respecte de les formes amb l'extensió /g/ (13b) (82 casos sense velar enfront d'11 ocurrencies amb l'extensió /g/). De *caure* i *asseure*, en canvi, només s'atesten ja exemples velaritzats (14).

- (13)a. Fon proposat al dit consell per els honrats jurats que ells havien *haiüt* una letra del senyor infant don Martí (*Xàtiva*, p. 50 [XIV])

b. que tu no agueres sens ell *agut* ardiment de pregar per la tua salut
(*Corbatxo*, p. 18 [XIV])

(14)a. que pus las dues cosas ya dites al ravers às entesas, axí per semblant en la
terça ést *caygut* en error (*Corbatxo*, p. 65 [XIV])

b. stant *assegut* sens armes al banch o pedriç de l'alberch (*Epistolari (I)*, p. 278
[XIV])

En el segle XV la distribució percentual és pràcticament equivalent a la del segle anterior, ja que les formes velaritzades segueixen representant al voltant del 90% de les formes. Del verb *haver* se segueixen documentant formes dels dos tipus; tanmateix, la distribució de les formes verbals tendeix a igualar-se, atés que s'atesten 28 casos amb l'extensió /g/ (15a) enfront de 21 casos sense velaritzar (15b).

(15)a. molt majorment ara hé *hagut* notícia de aquelles per vostra senyoria voler-
me comunicar (*Tirant*, p. 61 [XV])

b. Et sapiats que aquest fon lo segon Tubal, jatsesia que après n'í ha *haiit* molts
(*Històries e conquestes*, p. 161 [XV])

L'altre verb del qual es documenten formes sense velaritzar en aquest segle és *obtenir*. De formes amb l'extensió /g/, només se n'atesten 5 casos (16a), enfront de 10 casos sense velaritzar acabats en -s- (16b).

(16)a. Los romans en llur temps foren stats contents de la tua pròspera fortuna, la
qual de present has *obtenguda* (*Tirant*, p. 575 [XV])

b. han batallat contra los infels e han *obtessa* gloriosa corona de martiri e
triüphant glòria (*Tirant*, p. 97 [XV])

En el segle XVI augmenta lleugerament el percentatge de formes velaritzades, fins arribar al 95,4%. En aquesta centúria desapareix definitivament la forma sense velar del verb *haver* (*haiit*), ja que totes les formes que es documenten d'aquest verb presenten l'extensió /g/ (17).

- (17)a. com se à de creure de rey tan cathòlich y justicier, com ja n'í à *agut* revelació
(*Català de Valeriola*, p. 164 [XVI])
- b. segons havia entès que havien *hagut* bona nit confiave ab Nostre Senyor
(*Solemnitats*, p. 46 [XVI])

En segon lloc, dels verbs *seure/asseure* es documenten 9 casos sense velaritzar (18), provinents de la forma de llatí vulgar *SEditu (Laurent 1999: 405). De les formes amb l'extensió /g/, adaptades a partir de *SEDUTU, es testimonien 10 casos (19).

- (18)a. E la que s'acusarà estiga de peus, e les altres *aseytes* y callen fins que aquella aja dit sa culpa. (*Sant Josep*, p. 67 [XVI])
- b. y estava ya lo bras ecclesiastich *seyt* a la mà esquerra de l'altar mayor
(*Català de Valeriola*, p. 170 [XVI])

- (19)a. E en la dita sala los dits honorables consellers, *asseguts* en un banch a la part de dreta (*Solemnitats*, p. 32 [XVI])
- b. que les monjes sien ja *segudes* en sos llochs, ninguna no li deu fer lloch
(*Sant Josep*, p. 69 [XVI])

Del verb *obtenir* es documenta novament un cas de participi terminat en -s- (20a). En aquest segle no s'ha extret cap cas més d'aquest verb per a poder fer una comparació. La resta de derivats de *tenir*, però, presenten tots formes amb l'extensió /g/ (20b).

- (20)a. Emperò, declarada la semblant condició a hú de aquells, aguda de ells tal sentència e *obteses* paraula (*Sant Josep*, p. 93 [XVI])
- b. si respon que·s *detenguda* en algun mal dels sobredits (*Sant Josep*, p. 76 [XVI])

A més, es detecta un cas anecdòtic del verb *deure* amb bilabial (21a), segurament per influència del castellà. Els altres 21 casos documentats presenten tots l'extensió /g/ (21b).

- (21)a. *ý* entrant ahont sa magestat estave, après de fer son *debut* acatament *ý* besada la mà (*Solemnitats*, p. 63 [XVI])
- b. ab molta gravetat, sens fer joch algú; passant feren son *degut* acatament (*Solemnitats*, p. 11 [XVI])

En el segle XVII, els percentatges són pràcticament idèntics als del segle anterior. Qualitativament, cal remarcar que l'únic verb del qual es documenten formes de participi sense velaritzar és *seure* (22). De fet, són les úniques formes que es testimonien, ja que en aquest segle no es documenta cap ocurrència amb l'extensió /g/.

- (22)a. y sent Thomàs de Vilanova, de pontifical, al cap de taula *seit* (*Notícies de València i son regne*, [121] [XVII])
- b. El cabildo ixqué a hoir-la als banchs ahon ou lo sermó y, *seits* allí, oïren la publicació. (*Notícies de València i son regne*, [149] [XVII])

En canvi, totes les formes testimoniades del verb *obtenir* en aquest segle presenten l'extensió /g/ (23).

- (23)a. a les quatre horas de la tarda, *obtinguda* primer hora (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 2 [XVII])
- b. després de haver *obtingut* un decret del molt reverent canceller (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 3 [XVII])

En el segle XVIII el percentatge de formes amb l'extensió /g/ és proper al 100%: les úniques formes sense velaritzar que es documenten són 2 casos del verb *concórrer*, que presenten la forma castellanitzada *concurrir* (24a). Juntament amb aquests, però, es testimonien 2 casos de la forma genuïna del verb amb l'extensió /g/ (24b). La resta de casos de verbs derivats de *córrer* segueixen mantenint les formes velaritzades (25).

- (24)a. *ý* així cada ú en son fervor es gloriava de aver *concurrir* a la obra (*Esplugues*, p. 78 [XVIII])
- b. ab ofici ab tota la capella de música i sermó, d'allò ben *concorreguda* de gent (*Calaix de sastre*, any 1785 [XVIII])

- (25)a. com en tots los *discorreguts* anys per tal diada, en lo pati, claustros, capella de Sant Jordi i sales dels jutges (*Calaix de sastre*, any 1785 [XVIII])
- b. en casos urgents puga ser *socorreguda* esta ciutat en comestibles (*Calaix de sastre*, any 1780 [XVIII])

Finalment, al segle XIX la totalitat de formes extretes del corpus presenta l'extensió /g/. Dels derivats de *córrer*, tots els casos atestats són velaritzats (26).

- (26)a. se'ns ha *ocorregut* una observació (*Lo catalanisme*, p. 8 [XIX])
- b. los payssos que ha *recorregut* formen una sola nació (*Lo catalanisme*, p. 25 [XIX])

1.1. El verb poder

El verb *poder* també forma part del conjunt de verbs amb formes de perfet en -UI-. Tanmateix, presenta una particularitat especial respecte dels verbs analitzats en l'apartat anterior: al corpus es documenten tant formes de participi amb l'extensió /g/ (*pogut*) com amb l'extensió /sk/ (*poscut*). Tenint en compte que al llarg del període estudiat no es documenta cap forma sense velaritzar (v. Taula 2), en *poder* l'interés se centra a investigar la coexistència d'ambdós models.

		Velaritzat	
		No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	—	28
	XV	—	10
	XVI	—	14
	XVII-XIX	—	87
Total		—	139

Taula 2. Taula creuada dels participis del verb *poder*, amb els recomptes per segles — variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió velar — variable 'extensió'— en les columnes

Com indiquen les dades de la Taula 3, la distribució percentual entre formes amb l'extensió /g/ i formes amb l'extensió /sk/ gairebé no varia al llarg del període estudiat. De fet, els resultats obtinguts del corpus revelen que no hi ha diferències significatives en

la distribució de les formes de participi entre els segles ($\chi^2_{(6)} = 10,917$, $p = 0,091$, V de Cramer = 0,280).

		Extensió		
		/g/	/sk/	
Segle	XIII	Recompte	3	—
		Recompte esperat	2,8	0,2
		% dins de segle	100%	0%
	XIV	Recompte	22	3
		Recompte esperat	23,6	1,4
		% dins de segle	88%	12%
	XV	Recompte	9	1
		Recompte esperat	9,4	0,6
		% dins de segle	90%	10%
	XVI	Recompte	14	—
		Recompte esperat	13,2	0,8
		% dins de segle	100%	0.0%
	XVII	Recompte	30	—
		Recompte esperat	28,3	1,7
		% dins de segle	100%	0%
	XVIII	Recompte	23	4
		Recompte esperat	25,4	1,6
		% dins de segle	85,2%	14,8%
	XIX	Recompte	30	—
		Recompte esperat	28,3	1,7
		% dins de segle	100%	0%
Total	Recompte	131	8	
	% dins de segle	94,2%	5,8%	

Taula 3. Taula creuada dels participis del verb *poder*, amb els recomptes per segles — variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió velar — variable ‘extensió’— en les columnes

Al llarg de tot el període estudiat, les formes amb l’extensió /g/ són aclaparadorament majoritàries (27), donat que en cap segle representen menys del 85% de formes totals.

- (27)a. E perduda la veu, me aparech, si hagués *potut* volar, a ell fugir. (Corbatxo, p. 19 [XIV])

- b. –Yo jamás aguera *pogut* creure speriència tal si de mos hulls no u agués vist (*Tirant*, p. 99 [XV])
- c. lo demás he escrit en lo discurs dels anys que sosoïa y ha *pogut* ser de mà pròpia (*Esplugues*, p. 34 [XVIII])

Pel que fa a les formes amb l'extensió /sk/, només es documenten casos en els segles XIV, XV i XVII (28). Aquests participis mai no deixen de ser minoritaris, ja que en cap segle sobrepassen el 15% de formes totals. Destaca, a més, el fet que aquestes formes només s'atesten en textos orientals.

- (28)a. la sua valessa manar que no li avia paragut agués *poscut* manar la sua joventut (*Corbatxo*, p. 75 [XIV])
- b. que jamás de vosaltres me son *poscut* valer ne ajudar (*Històries e conquestes*, p. 40 [XV])
- c. ja may li he *poscut* fer dar comtas ni pagar cosa (*Memòries d'un pagès*, p. 91 [XVIII])

2. RESULTATS DELS VERBS INCOATIUS DE RADICAL

En aquesta classe verbal, la distribució percentual entre formes no velaritzades (*nat*) i velaritzades (*nascut*) es manté bastant estable al llarg del període estudiat (v. Taula 4), de manera que, de nou, el test revela que no hi ha diferències significatives en la distribució de les formes de participi entre els segles ($\chi^2_{(6)} = 8,827, p = 0,184, V \text{ de Cramer} = 0,149$).

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	—	118
		Recompte esperat	2,4	115,6
		% dins de segle	0%	100%
	XIV	Recompte	2	47
		Recompte esperat	1	48
		% dins de segle	4,1%	95,9%
	XV	Recompte	1	34
		Recompte esperat	0,7	34,3
		% dins de segle	2,9%	97,1%
	XVI	Recompte	—	15
		Recompte esperat	0,3	14,7
		% dins de segle	0%	100%
	XVII	Recompte	1	22
		Recompte esperat	0,5	22,5
		% dins de segle	4,3%	95,7%
	XVIII	Recompte	4	84
		Recompte esperat	1,8	86,2
		% dins de segle	4,5%	95,5%
	XIX	Recompte	—	69
		Recompte esperat	1,4	67,6
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	8	389	
	% dins de segle	2%	98%	

Taula 4. Taula creuada dels participis dels verbs incoatius de radical, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Al llarg de tot el període estudiat, les formes velaritzades són sempre hegemòniques. En el segle XIII, d’aquesta classe verbal, només es documenten participis dels verbs *conèixer*, *créixer* i *desconèixer*, tots ja amb l’extensió /g/ (29).

- (29)a. e assò·ls és donat per so que sien *conegutz* que sien jueus (*Costums de Tortosa*, p. 70 [XIII])
- b. si·ls arbres de son veyn, per antichs que sien, crexen o són *cregutz* ves la honor de son veyn (*Costums de Tortosa*, p. 167 [XIII])
- c. per so cor vos he *desconegut* e no us he grasitz los hens que·m avetz donatz (*Llibre de contemplació en Déu*, LXXVIII – [24] [XIII])

Durant el segle XIV els participis velaritzats segueixen sent majoritaris, atés que representen el 95,9% (30). Es detecten, però, 2 formes etimològiques del verb *nàixer* (31), del qual no es documenta encara cap forma velaritzada.

- (30)a. après sa mort li era *aparegut* en lo sompni que féu (*Lo somni*, p. 92 [XIV])
 - b. sens haver-la *merescuda*, desdenyosament resebuda (*Corbatxo*, p. 10 [XIV])
 - c. E quasi de divinal vianda *pascut* me llevé (*Corbatxo*, p. 14 [XIV])
 - d. Scipió, car virtuosament ha *viscut*; a mi és vengut (*Lo somni*, p. 92 [XIV])
- (31) No és stat home qui sia *nat* qui no muyra, ne qui muyra que no sia *nat*. (*Lo somni*, p. 130 [XIV])

Cal remarcar que, del verb *créixer*, es documenten 4 casos amb l'extensió /sk/ (32a), mentre que només un presenta l'extensió /g/ (32b); per tant, sembla que en aquest segle aquest verb consolida l'adopció del model amb l'extensió /sk/.

- (32)a. perquè ab umilitat estimave vençre tan *crescuda* y nova malícia (*Corbatxo*, p. 55 [XIV])
- b. Cant l'infant fo *cresgut* e fo ja granet (*Filla*, p. 41 [XIV])

Entre els segles XV i XVII la situació és bastant equivalent, atés que tots els participis extrets del corpus són velaritzats, llevat dels del verb *nàixer* (33), del quan es documenta un cas al segle XV i un altre al XVII.

- (33)a. tan prestament com lo infant fo *nat*, lo rey En Jacme lo féu batejar e mès-li nom Pere (*Històries e conquestes*, p. 250 [XV])
- b. ab una partera chitada en un llit y la criatura, que representava a la reyna y príncep recién *nat* (*Notícies de València i son regne*, [121] [XVII])

Cal destacar que, en el segle XVI, els casos extrets d'obres valencianes dels verbs *créixer* i *viure* presenten formes ortogràfiques amb un radical acabat en -x- [ʃ] amb

addició de l'extensió /k/ (34). Aquest fenomen no es dona en el textos orientals, els quals mantenen les formes amb /sk/ durant tot el període estudiat (35).

- (34)a. ha *creixcut* en tanta manera endefraudar lo dit dret per a ús tant necessari (Cancelleria, p. 317 [XVI])
- b. de manera que sols ha *vixcut* un any, nou mesos y dèset dies poch més o menys (*Català de Valeriola*, p. 178 [XVI])
- (35)a. e aquest és stat lo hom qui ha *viscut* més en lo món (*Històries e conquestes*, p. 150 [XV])
- b. lo dit infant hagués stat per algun temps ab la dita comtessa e fon *crecut* (*Històries e conquestes*, p. 201 [XV])
- c. havent *merescut* per ells la insiculació y aprobació de sa persona (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 27 [XVII])

En el segle XVIII no es produeix cap canvi estadísticament rellevant, ja que les formes velaritzades segueixen representant més del 95%. Tanmateix, es testimonien per primera vegada, en textos valencians, 2 formes de participi velaritzades del verb *nàixer*, amb el radical regular *naix-* i l'extensió /k/ (36). De la forma etimològica, es documenten 4 casos (37), tots del mateix text oriental.

- (36)a. y era erro *naixcut* de la mala direcció dels dos anys de 49 i 50 (*Esplugues*, p. 155 [XVIII])
- b. a l'adorada princesa i als recién *naixcuts* infants (*Col·loquis de Carles Leon*, s. n. [XVIII])
- (37)a. cerca de la capella de Marcús, i se li posaren los noms al recién *nat* d'Anton, Josep i Salvador (*Calaix de sastre*, any 1777 [XVIII])
- b. per ser lo padrí del recién *nat* l'Exm. Sr. oncle (*Calaix de sastre*, any 1777 [XVIII])

En aquest segle, les formes extretes dels textos orientals mantenen l'extensió /sk/ (38), de què es documenta encara un cas en un text valencià (38c). La resta de casos

extrets d'obres valencianes presenten també un radical acabat en -x- [ʃ] amb l'extensió /k/, com es constata amb les formes de *nàixer* (36) o amb les formes exemplificades en (39).

- (38)a. Ha *amanescut* lo dia algo ventós, emperò serè, prometent poder-se anar a veure la bulía dels matxos i mules (*Calaix de sastre*, any 1783 [XVIII])
- b. Abent *biscut* jo alguns anys ab la sobra dita molèstia de molts treballs (*Memòries d'un pagès*, p. 81 [XVIII])
- c. pués quasevol va ya descobrint el *crescut* erro de aver-se omitit el baptisteri (*Esplugues*, p. 126 [XVIII])
- (39)a. de esta església és la mateixa de moltes de este Arzobispat, y algunes de clero *creixcut* (*Esplugues*, p. 42 [XVIII])
- b. per a major castic ben *mereixcut* per los pecats (*Esplugues*, p. 121 [XVIII])

En aquesta centúria, en textos orientals, s'observen formes velaritzades de *reeixir*, verb derivat de *eixir*, amb l'extensió /sk/ (40). Cal cercar la causa de l'aparició d'aquestes formes en el fet que *eixir* i els seus derivats, malgrat que pertanyen a la tercera conjugació, es conjuguen com a verbs incoatius de radical. Aquestes formes de participi amb /sk/ no van prosperar, segurament per l'absència de participis velaritzats en els verbs de la tercera conjugació.

- (40)a. ha *reïscut* bé, fora de ser un poc empinada (*Calaix de sastre*, any 1781 [XVIII])
- b. ben tractadas y sens treballar, per so han tan ben *rehiscut* (*Memòries d'un pagès*, p. 55 [XVIII])

En el segle XIX el 100% de les formes extretes presenten alguna mena d'extensió velar. L'únic canvi remarcable respecte del segle anterior és que tots els casos de *nàixer* són velaritzats: en oriental presenten l'extensió /sk/ (41a), mentre que en valencià tenen un radical regular amb l'extensió /k/ (41b).

(41)a. Havian *nascut* distints Estats, que tenian los meteixos títols pera la independència que Castella (*Lo catalanisme*, p. 40 [XIX])

b. Estes coples que yo cante, no son cantars ni cansons; que son llàgrimes *naixcudes* dende lo fons del meu cor. (*Ensisam*, p. 51 [XIX])

3. RESULTATS DELS VERBS AMB PARTICIPIS SIGMÀTICS

En els verbs amb participis sigmàtics, la distribució percentual entre formes no velaritzades (*atés*) i velaritzades (*atengut*) tampoc no varia quasi al llarg del període estudiat (v. Taula 5). Els resultats obtinguts del corpus mostren que no hi ha diferències en la distribució de les formes de participi entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 0,929$, $p = 0,818$, V de Cramer = 0,115).

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	13	1
		Recompte esperat	13,4	0,6
		% dins de segle	92,9%	7,1%
	XV	Recompte	9	—
		Recompte esperat	8,6	0,4
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	5	—
		Recompte esperat	4,8	0,2
		% dins de segle	100%	0%
	XVII-XIX	Recompte	40	2
		Recompte esperat	40,2	1,8
		% dins de segle	95,2%	4,8%
Total	Recompte	67	3	
	% dins de segle	95,7%	4,3%	

Taula 5. Taula creuada dels participis dels verbs amb participis sigmàtics, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

Al llarg de tot el període estudiat, els participis sigmàtics són sempre majoritaris. En els segles XIII i XIV només es documenta un cas amb l’extensió /g/, del verb *atendre* (42a). A més, si la comparem amb les formes d’aquest mateix verb del corpus, dels 13 casos amb -s-, 12 són formes sigmàtiques de *atendre* (42b).

- (42)a. per lo consell de la dita ciutat et per lo poder e concessió *atenguda* per lo senyor rey (*Xàtiva*, p. 162 [XIV])
- b. de peytes o d'imposicions, sumàriament e de pla, solament lo fet de la veritat *atesa* (*Xàtiva*, p. 95 [XIV])

En els segles XV i XVI totes les formes documentades són sigmàtiques (43).

- (43)a. yo·m só *ris* de una demanda que Phelip hui tot lo dia me fa (*Tirant*, p. 428 [XV])
- b. *atesa* la gran fam que y avia (*Català de Valeriola*, p. 145 [XVI])

En el darrer període estudiat es documenten, en textos orientals, dos participis de *pretendre* amb l'extensió /g/ (44).

- (44)a. perquè may he *pretingut* cosa que no fos ab molta rahó y justícia (*Memòries d'un pagès*, p. 39 [XVIII])
- b. Que havian *pretengut* legislar (*Lo catalanisme*, p. 108 [XIX])

La resta de formes de participi extretes del corpus són sigmàtiques (45). Els dos casos del verb *riure* documentats en aquest període, que pertanyen a l'obra valenciana del segle XIX, presenten la terminació *-st*, adoptada per analogia amb participis com *vist* o *post*.

- (45)a. En ma vida m'ha *rist* mes qu'un dia collint tomaques; vaich vore à dos señoretas com s'omplien les bochaques. (*Ensisam*, p. 45 [XIX])
- b. los interessos particulars quedan *desatesos* (*Lo catalanisme*, p. 249)

4. RESULTATS DELS VERBS AMB COMPORTAMENTS ESPECÍFICS

4.1. Resultats del verb *elèger*

La distribució percentual entre formes no velaritzades (*elet*) i velaritzades (*elegut*) de *elèger* no varia pràcticament al llarg del període estudiat (v. Taula 6). Els resultats del

test corroboren que no hi ha diferències significatives en la distribució de les formes de participi entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 1,912$, $p = 0,591$, V de Cramer = 0,104).

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII-XIV	Recompte	60	1
		Recompte esperat	60,7	0,3
		% dins de segle	98,4%	1,6%
	XV	Recompte	33	—
		Recompte esperat	32,8	0,2
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	60	—
		Recompte esperat	59,7	0,3
		% dins de segle	100%	0%
	XVII-XIX	Recompte	23	—
		Recompte esperat	22,9	0,1
		% dins de segle	100%	0%
Total	Recompte	176	1	
	% dins de segle	99,4%	0,6%	

Taula 6. Taula creuada dels participis del verb *elèger*, amb els recomptes per segles — variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal — variable ‘velaritzat’— en les columnes

D’aquest verb, gairebé tots els casos documentats al nostre corpus presenten la forma forta etimològica *elet* (46). Només es documenta un cas amb l’extensió /g/ al segle XIII (47).

- (46)a. enaxí enperò que·l manament sia feyt delant un testimoni o dos que í sien *elet* o *eletz* per aquel que·l manament fa (*Costums de Tortosa*, p. 27 [XIII])
- b. que ·III· pròmens ab ·II· escrivans foren *elets* a reebre los manifests en la Sala e al palau de la confraria de Sent Jacme (*Epistolari (I)*, p. 251 [XIV])
- c. y desigant remediar la falta de *elets* que sempre són necessaris (*Esplugues*, p. 60 [XVIII])
- (47) puxes la potencia racional mana a la potencia mutiva que aduga a perfecció so que ela a *elegut* (*Llibre de contemplació en Déu*, LI – [14] [XIII])

4.2. Resultats dels verbs saber i cabre

A la Taula 7 només s'inclouen els recomptes de les formes extretes de les obres del català oriental, atès que la velarització d'aquests participis no es dona en valencià. En aquest cas, la distribució percentual entre formes no velaritzades (*sabut*) i velaritzades (*sapigut*) varia notablement al llarg del període estudiat. El test indica que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes de participi entre els segles ($\chi^2_{(6)} = 43,000$, $p < 0,001$, V de Cramer = 1,000), amb una associació total entre la variable 'segle' i la variable 'velaritzat'.

			Velaritzat		
			No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	10	—	
		Recompte esperat	8,8	1,2	
		% dins de segle	100%	0%	
	XIV	Recompte	8	—	
		Recompte esperat	7,1	0,9	
		% dins de segle	100%	0%	
	XV	Recompte	7	—	
		Recompte esperat	6,2	0,8	
		% dins de segle	100%	0%	
	XVI	Recompte	5	—	
		Recompte esperat	4,4	0,6	
		% dins de segle	100%	0%	
	XVII	Recompte	3	—	
		Recompte esperat	2,7	0,3	
		% dins de segle	100%	0%	
	XVIII	Recompte	5	—	
		Recompte esperat	4,4	0,6	
		% dins de segle	100%	0%	
	XIX	Recompte	—	5	
		Recompte esperat	4,4	0,6	
		% dins de segle	0%	100%	
	Total		Recompte	38	5
			% dins de segle	88,4%	11,6%

Taula 7. Taula creuada dels participis dels verbs *saber* i *cabre*, amb els recomptes per segles —variable 'segle'— en les files i amb els recomptes segons el tipus d'extensió verbal —variable 'velaritzat'— en les columnes

En aquest dialecte, les formes usades delaten clarament el període en què són emprades. Fins al segle XVIII, totes les formes extretes del corpus són les etimològiques sense velaritzar (48).

- (48) a. ço que·ls doctors de la Esgleya de Déu han *sabut* per revelació divinal (*Lo somni*, p. 70 [XIV])
- b. ý altres reys que eren, vinguts, ý havien estat ý *cabut* molt bé (*Solemnitats*, p. [XVI])
- c. puix ells no me abian *sabut* guardar res (*Memòries d'un pagès*, p. 83 [XVIII])

En el segle XIX, en canvi, es produeix un canvi brusc, atés que totes les formes documentades presenten el radical *sapi-* amb l'extensió /g/ (49)

- (49) a. que no havian *sapigut* ó volgut precisar los que havian extremat la protesta (*Lo catalanisme*, p. 85 [XIX])
- b. que ni han sapigut veure lo que passava en alguns pochos Estats (*Lo catalanisme*, p. 195 [XIX])

4.3. Resultats del verb ser

Com indiquen les dades de la Taula 8, la distribució percentual entre formes no velaritzades (*estat*) i velaritzades (*sigut*) del verb *ser* varia al llarg del període estudiat. Els resultats obtinguts del corpus revelen que hi ha diferències significatives en la distribució de les formes de participi entre els segles ($\chi^2_{(6)} = 592,024$, $p < 0,001$, V de Cramer = 0,873). La V de Cramer, amb un valor proper a 0,9, subratlla que la magnitud de l'efecte de la variable 'segle' en la distribució de les formes amb velar i sense velar és molt forta.

		Velaritzat		
		No velaritzat	Velaritzat	
Segle	XIII	Recompte	43	—
		Recompte esperat	37,8	5,2
		% dins de segle	100%	0%
	XIV	Recompte	170	—
		Recompte esperat	149,6	20,4
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	195	—
		Recompte esperat	171,6	23,4
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	98	—
		Recompte esperat	86,3	11,7
		% dins de segle	100%	0%
	XVII	Recompte	108	—
		Recompte esperat	95,1	12,9
		% dins de segle	100%	0%
	XVIII	Recompte	69	27
		Recompte esperat	84,5	11,5
		% dins de segle	71,9%	28,1%
	XIX	Recompte	—	66
		Recompte esperat	58,1	7,9
		% dins de segle	0%	100%
Total	Recompte	683	93	
	% dins de segle	88%	12%	

Taula 8. Taula creuada dels participis del verb *ser*, amb els recomptes per segles — variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal — variable ‘velaritzat’— en les columnes

Fins al segle XVII, totes les formes documentades del participi del verb *ser* presenten la forma clàssica *estat* (50), però aquesta situació canvia en els dos segles següents.

- (50)a. per veure e stimar la tala e dan que li era *stat* feyt (*Xàtiva*, p. 40 [XIV])
- b. e prestament isqueren los que eren *stats* elets ab tot aquell orde (*Tirant*, p. 110 [XV])
- c. aquest die és *estat* presentat en lo consistori de ses senyories un real privilegi (*Dietaris Gen. Cat.*, p. 11 [XVII])

Al segle XVIII es documenten les primeres formes amb l'extensió /g/ (51); tanmateix, només representen el 28,1% dels casos, de manera que el 71,9% de formes clàssiques (52), encara és el grup més freqüent en aquesta centúria. Cal esmentar que, dels 27 casos velaritzats, 26 pertanyen a obres valencianes.

(51)a. *ý les pedres de Carrícola que han segut menester per a forjar la cornisa (Esplugues, p. 57 [XVIII])*

b. *a causa de tenir firmada sentència de mort, per haver-ne fet o havent sigut còmplice (Calaix de sastre, any 1783 [XVIII])*

(52)a. *La segona campana de la Mercè, que s'havia tret del finestral, ha estat lo motiu el refundir-la (Calaix de sastre, any 1777 [XVIII])*

b. *que si lo sobra dit mon para no fos estat de tant mala espècia (Memòries d'un pagès, p. 49 [XVIII])*

En el segle XIX es produeix un canvi molt brusc, ja que les formes etimològiques, que en el segle anterior eren les majoritàries, desapareixen completament de les obres del nostre corpus, de manera que només es documenten formes amb l'extensió /g/ (53).

(53)a. *es l'amor que yo te tinc; perque'l pensament qu'el dicta ha segut sempre infinit (Ensisam, p. 75 [XIX])*

b. *que no ha sigut encara cantada per cap dels poetas de la decadencia (Lo catalanisme, p. 30 [XIX])*

4.4. Resultats del verb traure i els seus derivats

Com indiquen les dades de la Taula 9, la distribució percentual entre formes no velaritzades (*tret*) i velaritzades (*tragut*) de *traure* i els derivats quasi no varia al llarg del període estudiat. No sorprén, doncs, que el test revele que no hi ha diferències significatives en la distribució de les formes de participi entre els segles ($\chi^2_{(3)} = 1,251$, $p = 0,741$, V de Cramer = 0,075).

			Velaritzat	
			No velaritzat	Velaritzat
Segle	XIII-XIV	Recompte	40	—
		Recompte esperat	39,5	0,5
		% dins de segle	100%	0%
	XV	Recompte	11	—
		Recompte esperat	10,9	0,1
		% dins de segle	100%	0%
	XVI	Recompte	14	—
		Recompte esperat	13,8	0,2
		% dins de segle	100%	0%
	XVII-XIX	Recompte	155	3
		Recompte esperat	155,9	2,1
		% dins de segle	98,1%	1,9%
Total	Recompte	220	3	
	% dins de segle	98,7%	1,3%	

Taula 9. Taula creuada dels participis del verb *traure* i els seus derivats, amb els recomptes per segles —variable ‘segle’— en les files i amb els recomptes segons el tipus d’extensió verbal —variable ‘velaritzat’— en les columnes

En aquests verbs, les formes no velaritzades són aclaparadorament predominants. De fet, del verb *traure* i els seus derivats només es documenten 3 casos febles amb l’extensió /g/ en una obra valenciana del segle XVIII, 2 ocurrencies del verb *contraure* i una altra de *extraure* (54).

- (54)a. *ý en cumpliment de la obligació contraguda per lo comú (Esplugues, p. 123 [XVIII])*
- b. *tenint present la escritura de obligació contraguda per son pare (Esplugues, p. 156 [XVIII])*
- c. *que retornara lo que avia extragut per a cobransa y costes sens gravamen de ningun particular (Esplugues, p. 130 [XVIII])*

Tota la resta de participis extrets del corpus d’aquest conjunt de verbs presenten les formes etimològiques sense velaritzar (55).

- (55)a. *y foren extrets en visitadors los infrascrits y següents (Dietaris Gen. Cat., p. 2 [XVII])*

- b. es contemplava amargat per haver-li *tret* dit any el depòsit del molí (*Esplugues*, p. 167 [XVIII])
- c. las obligacions *contretas* per los membres associats (*Lo catalanisme*, p. 159 [XIX])

5. CONCLUSIONS

Una vegada analitzada l'evolució que mostren els participis de cada subclasse verbal, es constata com generalment, en els casos en què s'introdueix la velarització, el canvi ja està consolidat des dels primers segles. Pel que fa al primer grup, caracteritzat per tenir perfets forts -UI-, el test estadístic indica que hi ha canvi; tanmateix, la incidència de la variable 'segle' en la variable 'velaritzat' és molt lleu, atès que la velarització es troba en un estat avançat de consolidació des dels primers textos. Així, en el segle XIII, els únics verbs de què es documenten formes sense l'extensió /g/ són *caure*, *haver* i *seure*. Els participis d'aquests tres verbs presenten el mateix tret comú: la presència d'un hiat entre el radical i la desinència de participi: *ca.üt*, *ha.üt*, *se.üt*. D'aquestes tres formes, només la del verb *haver* se segueix documentant durant dos segles més, mantinguda probablement per l'alta freqüència d'ús. Al segle XV, però, la forma amb hiat és minoritària enfront de la forma amb l'extensió /g/. Per tant, la velarització d'aquest grup de participis és relativament primerenca: l'adopció de la velar permetia desfer el hiat i aconseguir una estructura sil·làbica no marcada, amb una obertura consonàntica: *cai.gut*, *ha.gut*, *se.gut*. A més, amb la velarització d'aquests participis es reforçava la relació amb les formes PyTA d'aquests verbs, que des del primer moment presentaven l'extensió /g/: 3a *hac*, 3a *hagra*, 3a *hagués*.

Del verb *obtenir*, es documenten, als segles XV i XVI, algunes formes sense velar terminades en -s-: *obtés*. Aquests participis estan creats analògicament a partir del model dels verbs acabats en -tendre, com *atendre*, *entendre* o *pretendre*. Aquests verbs, en adoptar l'extensió /g/ en les formes PyTA (v. § VI.2), presentaven una terminació homòfona a les formes PyTA afeblides del verb *tenir* i els seus derivats: 3a *atengué*, 3a *atengués*, 3a *atenguera* ~ 3a *obtengué*, 3a *obtengués*, 3a *obtenguera*. Aquesta semblança, sumada al fet que la classe de verbs amb extensió /g/ en les formes del patró L i del patró PyTA i amb participi -s- estava consolidant-se en aquesta època, va afavorir que els participis sigmàtics, propis dels verbs acabats en -tendre (*atés*, *entés*), es pogueren

estendre analògicament a verbs derivats de *tenir*. Al nostre corpus, però, l'únic verb derivat de *tenir* en què es detecta aquest fenomen és *obtenir*.

D'altra banda, als segles XVI i XVII es testimonien, en textos valencians, casos sense velaritzar dels verbs *asseure* i *seure*: *asseit*, *seit*. Cal no confondre aquestes formes amb la que es documenta al segle XIII, puix que tenen un origen diferent: mentre que el participi *seeuda*, documentat al XIII, provenia de la forma de llatí vulgar *SEDŪTU, que originà en català antic la forma amb hiat *seüt*, els participis del tipus *seit* tenen el seu origen en la forma *SEDITU, també del llatí vulgar, que originà les formes amb el diftong *-ei-*. Aquestes formes, però, no ultrapassen el segle XVII, atés que a partir d'aquest moment el verb *seure* i els seus derivats comencen a caure en desús, sobretot en valencià, parlar en què es concentren les formes diftongades.

Finalment, cal esmentar el cas tardà de la desvelarització dels verbs derivats de *córrer*, fenomen que es documenta sobretot en valencià: es deu al desplaçament d'aquests verbs de la segona a la tercera conjugació, per influència del castellà: *concórrer* >> *concurrir*, *ocórrer* >> *ocurrir*, *recórrer* >> *recurrir*. D'acord amb les dades del nostre corpus, aquesta migració s'inicia al segle XVIII, i comporta l'assimilació d'aquests verbs al model incoatiu de la tercera conjugació. En conseqüència, els participis genuïns amb l'extensió /g/ (*concorregut*, *recorregut*) són substituïts per participis analògics de la tercera conjugació (*concurrir*, *recurrir*).

Quant al verb *poder*, malgrat pertànyer al grup de verbs caracteritzats per tenir -UI- com a marca de perfet, s'ha analitzat a banda, ja que presenta una particularitat respecte de la resta de verbs d'aquesta classe: en català antic, es documenten formes de participi tant amb l'extensió /g/ (*pogut*) com amb l'extensió /sk/ (*poscut*). Com que la totalitat de formes de participi extretes del corpus són velaritzades, l'objectiu ha estat analitzar la coexistència de formes amb aquestes extensions al llarg del període estudiat. La convivència de dos models velaritzats també es donava en el patró L d'aquest verb (v. § IX.1) i, en menor mesura, en el patró PyTA. En el primer, d'acord amb les dades del nostre corpus, les formes amb l'extensió /sk/ tingueren una freqüència d'ús molt alta en el segle XIII. A partir d'aquest moment, però, la major part de formes velaritzades presenten l'extensió /g/, que acaba consolidant-se en el segle XV. La situació del patró PyTA era diferent, atés que les formes amb l'extensió /g/ eren les etimològiques (3a *poc*, 3a *pogra*, 3a *pogué*s). Al llarg del període estudiat, les formes amb l'extensió /sk/ són

anecdòtiques (56), i es testimonien en obres orientals en els mateixos segles en què es documenten els participis del tipus *poscut*.

- (56)a. La qual cosa no és gens ver, si bé quisvulla *pusquera* esser de so enguanat (*Corbatxo*, p. 76 [XIV])
- b. conseller en cap, per indisposició de sa persona no hi *pusqué* entrevenir (*Solemnitats*, p. 192 [XV])
- c. que a pena de la vida ningú *posqués* venir de Fransa (*Memòries d'un pagès*, p. 64 [XVIII])

Al nostre corpus, l'evolució dels participis és paral·lela a la dels temps PyTA, la qual cosa és lògica atesa la vinculació morfològica entre ambdós. D'aquesta manera, els participis amb l'extensió /g/ són els més freqüents al llarg de tot el període estudiat, mentre que les formes amb l'extensió /sk/ són poc habituals i hi ha segles en què no se'n documenta cap. Per tant, com en el patró PyTA (i també com en el patró L), s'acaben imposant les formes amb l'extensió /g/.

Quant als incoatus de radical, l'anàlisi estadística ens ha indicat que al llarg del període estudiat no es produeix cap canvi rellevant. L'únic verb de què es documenten formes sense velaritzar és *nàixer*, que sembla bastant resistent al canvi. Així, fins al segle XVIII no es documenten les primeres formes velaritzades. El canvi es consolida en el XIX, en què tots els participis d'aquest verb són velaritzats. En el *CICA* solament es documenta un cas velaritzat, del segle XVIII (57). Per tant, les dades del corpus de control coincideixen amb les del nostre corpus en aquest sentit: al final, el verb *nàixer* seguí el camí de la resta de verbs d'aquesta subclasse: els participis acabaren compartint radical i tipus d'extensió amb les formes del patró L i del patró PyTA.

- (57) *ý era erro naixcut de la mala direcció dels dos anys de 49 i 50 (Memòries d'un capellà del segle XVIII, p. 155 [XVIII])*

Amb referència al verb *créixer*, les dades del nostre corpus indiquen que el participi d'aquest verb abandona el model amb l'extensió /g/ i adopta l'extensió /sk/ en el segle XIV. Etimològicament, les formes del patró L presentaven l'extensió /sk/, mentre que les del patró PyTA i el participi tenien l'extensió /g/. Tanmateix, les formes del tema

de perfet, juntament amb el participi, van adoptar l'extensió /sk/ ben aviat. En aquest sentit, *créixer* experimenta una evolució inversa a *poder*: en *poder*, les formes del patró PyTA amb l'extensió /g/ s'estengueren al patró L. En *créixer*, la penetració de l'extensió /sk/ en el patró PyTA i en el participi es pot explicar a partir de dos factors. En primer lloc, pel principi d'estabilitat de les classes flexives: el fet que cada morfoma presentara una extensió velar diferent desfigurava les relacions implicatives, segons les quals, en aquesta subclasse, havia d'aparèixer la mateixa extensió velaritzada en els dos patrons: l'extensió /sk/ en verbs com *nàixer* (enfront de l'extensió /g/ en verbs com *paréixer*). Per tant, una vegada resolt aquest conflicte i introduïda l'extensió /sk/ en les formes PyTA, és lògic que el participi de *créixer* adoptara també aquesta extensió, per la relació morfològica existent entre PyTA i participi. En segon lloc, la introducció de l'extensió /sk/ en aquests temps permetia evitar la situació gairebé d'homofonia amb les formes PyTA i el participi de *creure*: *cregut* (*créixer*) enfront de *creegut* (*creure*) o 3a *crec* (*créixer*) enfront de 3a *creec* (*creure*).

Dins d'aquest grup hem inclòs el verb *reeixir*, del qual es documenten formes de participi amb la vocal temàtica *u* i l'extensió /sk/ en el segle XVIII (*reïscut*). En la creació d'aquesta forma influeix el fet que *eixir* i els seus derivats es conjuguen com a incoatius de radical. Tant les formes del patró L (1a *isc*, 3a *isca*) com les del patró PyTA (3a *isqué*, 3a *isquera*, 3a *isqués*) presenten l'extensió /sk/ (v. § VIII.3). Les formes de participi amb /sk/, però, no van proliferar. En primer lloc, per l'absència de participis velaritzats en els verbs de la tercera conjugació. En segon lloc, perquè era anòmal que un participi d'un verb de la tercera conjugació presentara la vocal temàtica *u* en lloc de *i*.

L'últim aspecte que cal destacar pel que fa a aquesta classe està relacionat amb els radical i les extensions. A partir del segle XVI, els participis extrets d'obres valencianes presenten formes ortogràfiques que apunten a una reanàlisi, amb un radical regular acabat en *-x-* [ʃ] i addició de l'extensió /k/, tot i que al *CICA* ja es documenten mostres d'aquest fenomen a la segona meitat del segle XV (58). En són exemples formes com *creixcut* o *mereixcut*.

(58) han molt *vixcut* he prou *crexcut* (*Spill* [J. Roig, línia 9429 [XV])

Com ja s'ha esmentat en el capítol dedicat a l'estudi dels patrons L i PyTA d'aquests verbs (v. § X.3), la reinterpretació es justifica a partir del principi d'uniformitat,

que afavoreix l'eliminació de l'al·lomorfa. Per exemple, en el verb *créixer*, el participi passa de tenir l'al·lomorfa *cre-*, seguit de l'extensió /sk/, a presentar el radical regular *creix-*, al qual s'afegint l'extensió /k/. Aquesta evolució és coetània a la que pateixen els dos patrons esmentats adés. En *viure*, aquesta modificació no comporta cap avantatge, ja que no té un radical regular terminat -x- [ʃ]; tanmateix, com que es flexiona de la mateixa manera que els incoatus de radical, arriba a aquesta solució per analogia.

En relació amb els verbs amb participis sigmàtics, les dades ens indiquen que tampoc no hi ha canvi al llarg del període estudiat. Només es documenten participis febles de *atendre* (*atengut*) i de *pretendre* (*pretengut*). Una primera justificació d'aquestes formes és que la velarització del patró PyTA d'aquests verbs va conduir a la creació de formes febles regulars amb la vocal temàtica *u* i l'extensió /g/, a causa de l'esmentada vinculació morfològica entre PyTA i participi. La segona hipòtesi que plantegem és que aquests participis es creen per analogia a *tenir*. Aquesta teoria recolza en el fet que els casos documentats al corpus corresponen només a verbs acabats en *-tendre*. Seria una igualació addicional, ja que bastants formes del verb *pretendre*, desproveïdes del prefix *pre-*, coincideixen formalment amb les del verb *tenir*; per exemple, 3a *pre-té* vs. 3a *te* o 3a *pre-tenia* vs. 3a *tenia*. Tanmateix, el fet que al *CICA* es documenten casos velaritzats de verbs com *prendre* (59), que no coincideix formalment amb *tenir*, fa que ens inclinem per la primera teoria. En qualsevol cas, els participis velaritzats mai no es consolidaren en aquesta subclasse, probablement perquè la presència d'un participi rizotònic entrebancà la penetració d'un participi feble amb l'extensió velar /g/.

(59)a. à·s *prengut* lo moro catiu lur, lo qual serà taylat (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1290) 1*, p. 122 [XIII])

b. e no merexia per a rey perquè él avia *prengut* la reemçó d'aquel ginet (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1290) 1*, p. 140 [XIII])

Per a acabar amb aquesta classe, cal esmentar que la forma *rigut*, pròpia actualment del català general, encara no es documenta al corpus. En canvi, al *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana (CTILC)*, que fem servir com a corpus de control, sí que se'n documenten casos (60): tots pertanyen a obres del català oriental de la segona meitat del segle XIX.

- (60)a. jo m'hauria *rigut* d'ell al véurel tan entregat á aquella mosca-balba (*La papallona* [N. Oller], [XIX])
- b. Prou se havían *rigut* d'ell durant los anteriors treballs (*La poesia catalana á Sardenya* [E. Toda i Güell], [XIX])

Tot seguit, s'exposaran les conclusions extretes de l'anàlisi individualitzada dels verbs amb comportaments específics. Del verb *elèger* només es documenta un cas amb l'extensió /g/ en tot el corpus, del segle XIII, tot i que en català antic es testimonien formes velaritzades d'aquest verb tant en el patró L (61a) com en el patró PyTA (61b).

- (61)a. que seran en la cort los quals el *elega* en júgies en aquela cosa (*Costums de Tortosa*, p. 32 [XIII])
- b. mas tot lo pòbol lo *elec* altra vegada (*Vides de Sants Rosselloneses*, p. 423 [XIII])

L'existència de formes velaritzades en les formes del tema de perfet hauria pogut possibilitar que s'introduís l'extensió /g/ en el participi. Tanmateix, es tracta de casos anecdòtics, ja que la forma etimològica rizotònica (*elet*) sempre fou majoritària. Novament, la presència d'una forma forta frenà el procés de velarització.

A continuació, hem tractat la introducció de l'extensió /g/ en els participis dels verbs *saber* i *cabre*. Aquest procés de velarització és un fenomen dialectal, limitat a obres del català oriental. D'acord amb les dades que forneix el corpus, fins al segle XIX no es testimonien casos de *sapigut*. De fet, en *Lo catalanisme* només es documenten formes amb l'extensió /g/. Tanmateix, segons les dades del *CTILC*, en català central, durant la segona meitat del segle XIX, les formes etimològiques encara són més habituals que les velaritzades (294 casos de *sabut* enfront de 178 de *sapigut*). Pel que fa a *cabre*, al nostre corpus no es testimonien casos d'aquest verb en la segona meitat del XIX, ja que té una freqüència d'ús menor que *saber*. Al *CTILC* es documenten set casos de *capigut* (62a) enfront de quatre ocurrences de *cabut* (62b).

- (62)a. ab cinch criaturas que totas hagueran *capigut* dins una pollera (*Cuadros populares* [E. Vilanova], [XIX])

- b. quins són los autors á qui ha *cabut* tanta honra (*Memoria* [A. de Bofarull], [XIX])

La velarització d'aquests participis s'ha de relacionar amb la introducció de l'extensió /g/ en les formes del patró PyTA (3a *sapigué*, 3a *sapigués*) d'aquests verbs (v. § XI.1.2). En aquest cas, la velarització sí que sembla consolidada, atés que totes les formes del segle XIX documentades en textos orientals presenten l'extensió /g/. Al triomf de la velarització pogué contribuir el fet que els participis etimològics d'aquests dos verbs foren febles amb la vocal temàtica *u*. Com hem vist fins ara, la velarització sol consolidar-se en verbs que prèviament presenten un participi temàtic arrizotònic (*haiüt* >> *hagut*), mentre que sol fracassar quan el participi és fort (*pres* o *elet*).

Amb referència al verb *ser*, es constata com la velarització també és tardana, però es consolida totalment al darrer segle. El ritme de penetració de l'extensió /g/ en el participi s'adiu totalment al del present de subjuntiu (v. § IX.4.2). Es tracta d'una situació anòmala, ja que, com a regla general, el participi està relacionat amb els temps PyTA. En *ser*, però, el participi velaritzat es crea a partir de la forma del radical del present de subjuntiu *sig-*. En valencià, però, predomina la forma *segut*, amb la vocal *e* de l'infinitiu. A més, sembla que aquest parlar és més innovador quant a la velarització del participi, ja que el 96,3% de formes amb l'extensió /g/ del segle XVIII pertanyen a obres valencianes. Quant a la variació entre *sigut* i *segut*, en valencià l'adopció de la segona no plantejava problemes, ja que, en haver-se perdut el verb *seure*, no es produïa homofonia amb el participi d'aquest verb. En canvi, en els parlars orientals, en què *seure* mantenia certa vitalitat, l'adopció de *sigut* evitava aqueixa homofonia. Siga com siga, els participis amb l'extensió /g/ es consolidaren al segle XIX. La creació d'aquestes formes noves permetia al verb *ser* disposar d'un participi propi, ja que fins aqueix moment compartia la mateixa forma amb *estar*.

Per a acabar, s'ha analitzat el verb *traure* i els seus derivats. La velarització en el participi d'aquests verbs és anecdòtica i no es consolida. Al nostre corpus només es documenten tres casos velaritzats, en una obra valenciana del segle XVIII. Al *CICA* es documenten 3 casos febles amb l'extensió /g/ de *traure*, tots tres del mateix text del segle XIII (63).

(63)a. E si aquel dia no l'àn *tragut* que sia venut. (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1290) I*, p. 79 [XIII])

b. suplica que li asigne dia qu·él aja *tragut* de peynora (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1290) I*, p. 64 [XIII])

Per tant, la velarització dels participis del verb *traure* i els seus derivats té un abast molt reduït. Malgrat que aquests verbs presentaven un model PyTA velaritzat des dels orígens (3a *trac* >> *tragué* ~ *trasc* >> *trasqué*, 3a *tragués* ~ *trasqués*), la presència d'un participi rizotònic va impedir que la velar es consolidara en aquesta forma verbal.

En definitiva, a partir dels resultats obtinguts del corpus, la direcció del canvi diacrònic sembla bastant definida. Primerament, si el verb en qüestió presenta un patró PyTA velaritzat, el participi acabarà velaritzant-se: per exemple, 3a *hagué* = *haüt* >> *hagut*. Aquesta hipòtesi, però, es veu frenada quan el participi presenta una forma rizotònica: en verbs com *prendre* o *atendre*, els participis forts *pres* i *atés* entrebanquen la consolidació de les formes velaritzades acabades en *-ut*, com *prengut* i *atengut*. En canvi, quan els participis presenten la terminació *-ut* i tenen un PyTA velaritzat, acaben adoptant la velar: per exemple, els verbs *saber* i *cabere*, quan velaritzen el PyTA (3a *sabé* >> *sapigué*), acaben estenent la marca /g/ al participi (*sabut* >> *sapigut*).²³

²³ En el seu estudi sobre l'eivissenc, Marí Tur (2017: 110) detecta un cas de velarització del participi del verb *batre*: *batigut*; tanmateix, es tracta d'un cas aïllat, atés que la velarització dels verbs amb radical acabat en consonant oclusiva no velar és poc freqüent, sobretot en el cas dels participis.

XIII. TENDÈNCIES GENERALS DE LA VELARITZACIÓ

Al llarg d'aquest treball, hem analitzat el procés de formació en català d'una classe de verbs de la segona conjugació —en parlars com el valencià, també comprén verbs de la tercera conjugació— que es caracteritza pel fet que algunes formes del paradigma presenten un element velar com a extensió del radical. La formació d'aquesta classe es concreta en el procés diacrònic d'adopció de formes velaritzades en el morfoma del patró L, en el morfoma del patró PyTA i en el participi, o bé amb l'extensió /g/, o bé amb l'extensió /sk/. Per tal de justificar aquests canvis, hem recorregut normalment als principis de la morfologia natural (v. § II.1) i de la morfologia autònoma (v. § II.2). En aquest apartat, proposem una jerarquització general dels principis de naturalitat per tal de retre compte de la majoria de canvis estudiats en els capítols d'anàlisi dels resultats.

1. ORDENACIÓ DELS PRINCIPIS DE LA MORFOLOGIA NATURAL EN CATALÀ GENERAL

Els principis de la morfologia natural es poden subdividir en dos grups: els principis dependents de cada sistema lingüístic i els principis independents dels sistemes lingüístics. Pel que fa als primers, hi ha, primerament, el principi de congruència del sistema, que fa referència al grau de concordança d'un paradigma flexiu, d'una forma flexiva o d'una regla flexiva amb les característiques definidores de l'estructura del sistema que determinen què és normal dins la morfologia flexiva d'una llengua concreta. Aquest principi, doncs, afavoreix els paradigmes organitzats d'una manera uniforme i sistemàtica d'acord amb els paràmetres morfològics de la llengua.

La morfologia verbal catalana presenta diverses propietats que augmenten la seua congruència. En primer lloc, tenen expressió morfològica les propietats gramaticals de temps, aspecte, mode, nombre, persona i conjugació. En segon lloc, els termes no marcats d'una oposició morfològica no solen tenir cap marca formal: la tercera persona del singular, la menys marcada, no presenta cap marca de persona en cap temps. El mateix ocorre amb el present d'indicatiu, que no presenta cap marca de temps enfront de la resta de temps d'indicatiu. En tercer lloc, els trets de persona i nombre, d'una banda, i els de temps, aspecte i mode, de l'altra, apareixen fusionats. En quart lloc, el grau de sincretisme sol ser baix, sobretot en els temps absoluts, en què es tendeix a evitar-lo; tot i així, el sincretisme es tolera entre la primera i la tercera persona del singular en els temps relatius.

En cinqué lloc, el procediment morfològic emprat per a indicar les propietats gramaticals de les formes verbals conjugades és la sufixació, encara que en alguns casos les categories de temps i aspecte s'expressen per mitjans perifràstics o per mitjà d'al·lomorfies. Finalment, el català compta amb tres conjugacions verbals que es diferencien per les vocals temàtiques que presenten determinades formes del paradigma després del radical.

Cal recordar, a més, que les característiques definidores de l'estructura del sistema tenen un efecte estabilitzador, ja que els sistemes flexius que no estan estructurats de manera congruent sempre tendeixen cap a la uniformitat i a la sistematització davant de fenòmens morfològics que no són congruents amb el sistema. S'ha de remarcar que els canvis morfològics són induïts per aquestes característiques, i no al revés; per tant, els canvis morfològics no solen generar alteracions en les característiques definidores de l'estructura del sistema. A banda dels trets generals de la morfologia verbal catalana exposats més amunt, a partir dels canvis observats al llarg del període estudiat podem afegir-hi els següents paràmetres, basats en les característiques de la flexió verbal en català medieval:

- a. Com a regla general, els verbs mantenen el radical regular en els casos en què l'adopció de l'extensió velar comportaria l'elisió de la consonant final del radical com, per exemple, en *batre* o *perdre*.²⁴ Cal esmentar que, en verbs com *beure* o *moure*, l'adopció de l'extensió /g/ a les formes del patró L implica la modificació del radical regular (p. ex., 3a *beva* >> *bega*). No obstant això, no és un cas comparable al dels dos verbs esmentats al principi, atés que els verbs del tipus *beure* ja comptaven amb un al·lomorf amb l'extensió velar en el patró PyTA (3a *bec* >> *begué*); per tant, la velarització del patró L no suposava la creació d'un al·lomorf nou, sinó que es generalitzava al patró L un al·lomorf ja existent en el patró PyTA.
- b. Els verbs amb extensió velar s'inscriuen dins la segona conjugació o, com a molt, formen part de conjugacions mixtes. Dins els verbs que es troben a cavall entre dues conjugacions, hi ha el verb *estar*, que pertany a la primera conjugació però presenta en els patrons L i PyTA l'extensió /g/ pròpia dels verbs velaritzats de la

²⁴ Sovint diversos principis convergeixen en una única solució; així, aquest paràmetre de congruència es troba relacionat amb el principi d'uniformitat, que evita l'aparició de variants al·lomòrfiques dins dels paradigmes.

segona conjugació (p. ex., 3a *estiga*; 3a *estigué*). També hi ha els verbs *eixir*, *escriure*, *tenir*, *venir* i *viure*, que presenten una extensió velar (/g/ o /sk/, dependent del verb), pròpia de la segona conjugació, en aqueixos dos morfemes (p. ex., 3a *visca*; 3a *visqué*), però la vocal temàtica *i*, pròpia de la tercera conjugació, en formes verbals en què els verbs de la segona conjugació presenten la vocal temàtica *e*. Per exemple, 4a *escrivim*, enfront de 4a *bevem*, o *tenint*, en lloc de *devent*.

- c. Per raons de congruència fonotàctica, no es donen combinacions de consonant palatal amb consonant velar a l'interior de mot. Si el verb conté al·lomorfs del radical amb una consonant palatal, la palatal no apareix seguida de velar i, segons el cas, alterna amb la velar (3a *pareix* ~ 1a *parec*) o presenta una forma no palatal davant la velar (1a *vull* ~ 3a *volgués*, 3a *estreny* ~ 1a *estrenc*, 3a *creix* ~ 1a *cresc*). Aquesta restricció fonològica implica l'aparició d'al·lomorfs del radical, com ara en els verbs incoatius del radical; per exemple, en el verb *nàixer*, les formes amb l'extensió /sk/ presenten el radical *na-*, mentre que les formes sense velaritzar tenen el radical regular *naix-*. De la mateixa manera, altres verbs de la segona conjugació que presenten un radical etimològic en el patró L acabat en consonant palatal, com ara *deure* o *valer*, també van patir modificacions arran de la velarització per tal d'evitar la combinació de palatal i velar; per exemple, 1a *deig* >> *dec* (i no **deigc*) o 1a *vall* >> *valc* (i no **vallc*).

El segon principi inclòs dins dels dependents del sistema és el d'estabilitat de les classes flexives, que afavoreix els paradigmes organitzats a partir de sistemes implicatius generals. L'estabilitat, doncs, es relaciona amb la regularitat de les classes. Encara que la tendència general és eliminar irregularitats, en alguns casos les formes irregulars es mantenen estables al llarg del temps perquè tenen una freqüència d'ús alta, com per exemple en el verb *ser*, que és el més freqüent i alhora el més irregular, o perquè les irregularitats s'organitzen implicativament. Entre les implicacions estudiades, totes les formes del patró L, és a dir, la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu, tendeixen a compartir trets: 1a *dic* ~ 3a *diga*. De la mateixa manera, totes les persones del morfema del patró PyTA, això és, el passat simple, el condicional en *-ra* i l'imperfet de subjuntiu, solen compartir característiques específiques: 3a *begué* ~ 3a *begués* ~ 3a *beguera*. L'aparició d'un tret particular com l'extensió velar en un punt del

morfoma, doncs, implicarà que aquesta característica reaparega en la resta de persones del mateix patró.

Pel que fa als principis independents del sistema, primerament, hi ha el principi d'uniformitat, que afavoreix els paradigmes sense variants al·lomòrfiques. Aquest principi justifica els diversos processos d'anivellament que han experimentat classes com els incoatius de radical, que tant en valencià com en català general han eliminat els radicals al·lomòrfics amb /sk/ en favor de la generalització del radical regular, com, per exemple, *naix-* de *nàixer*, a totes les formes del patró L i del patró PyTA: 1a *nasc* >> val. *naixc*, cat. *naixo*; 3a *nasqué* >> val. *naixqué*, cat. *naixé*. També actua aquest principi en les formes del patró L de *voler* en valencià, en què es manté el radical acabat en *-ll-* en totes les persones (1a *vullc* ~ 3a *vullga*), en lloc de les formes al·lomòrfiques més generals 1a *vull* ~ 3a *vulga* / *vulgui*, en què coexisteixen dos radicals dins del mateix patró: l'un terminat en *-ll-* i l'altre en *-l-*.

Segonament, hi ha el principi de transparència, segons el qual es prefereixen els paradigmes sense ambigüitats ni fusions. Un exemple de canvi relacionat amb el desig d'afegir més transparència al paradigma flexiu és l'adopció de la velar en la primera persona del present d'indicatiu en els verbs en què, etimològicament, hi havia sincretisme entre la primera persona i la tercera; així, en verbs com *beure* (1a *beu* >> *bec* vs. 3a *beu*) o *prendre* (1a *pren* >> *prenc* vs. 3a *pren*), l'adopció creava una oposició transparent entre dues persones que, fins al moment, compartien la mateixa forma.

En darrer lloc, trobem el principi d'iconicitat construccional. Aquest principi es relaciona amb les diferències de marcatge funcional existents entre les categories morfosintàctiques i amb la tendència que aquestes diferències queden reflectides formalment mitjançant la presència o absència de marques formals. Notem que les categories no marcades es diferencien de les marcades perquè, normalment, tenen un significat més bàsic, presenten una freqüència d'ús més alta, tenen un caràcter extensiu i s'assoleixen abans en el procés d'aprenentatge lingüístic. Aquestes formes no marcades no solen tenir una marca flexiva explícita. Per exemple, en els verbs de la segona conjugació que estudiem, la tercera persona del present d'indicatiu, que és la forma menys marcada de tot el paradigma flexiu verbal, no té cap marca: 3a *bat*, 3a *perd*. Aquesta mateixa persona, però, en el present de subjuntiu, marcat en el mode respecte de l'indicatiu, adopta una desinència: 3a *bata* / *bati*, 3a *perda* / *perdi*. Així, l'oposició entre aquests dos temps esdevé icònica al màxim, atès que el present d'indicatiu, no marcat, no

presenta cap marca formal, mentre que el present de subjuntiu, marcat, presenta una desinència que s'afeg a la forma no marcada: *bat* + *-a, -i* = *bata, bati*.

Com es comprova al llarg de l'estudi, en moltes ocasions el procés de velarització comporta conflictes entre els diversos principis de la morfologia natural. Recordem que, per a aquests casos, Mayerthaler (1987: 52) i Wurzel (1987: 92) van establir una jerarquització dels principis de naturalitat que determinen l'estructura i l'evolució dels sistemes flexius: congruència del sistema > estabilitat de les classes flexives > uniformitat i transparència > iconicitat construcciona. A aquests, Wheeler hi afeg el principi de marcatge en el sincretisme (1993: 108), segons el qual el sincretisme s'accepta més fàcilment en categories morfosintàctiques funcionalment marcades que no pas en les no marcades. A partir dels resultats obtinguts de l'anàlisi de les classes verbals, es pot inferir una organització nova a l'hora de justificar el procés diacrònic de velarització. En línies generals, sembla que en la majoria de canvis l'adopció de l'extensió velar es pot justificar a partir de l'ordenació següent: marcatge en el sincretisme, congruència del sistema > transparència > estabilitat de les classes flexives > uniformitat > iconicitat construcciona. Com acabem de dir, el principi de marcatge en el sincretisme no apareix en l'ordenació inicial, atès que fou introduït posteriorment. Hem realitzat aquesta ordenació nova perquè, en els casos en què dos principis entren en conflicte, sembla que s'imposa el que hem situat per damunt. Cal remarcar que no es tracta d'una rejerarquització definitiva, sinó que és fruit de l'observació dels canvis documentats en aquest estudi; així, seria interessant ampliar l'estudi en el futur per a verificar la reorganització dels principis que proposem.

Al grau més alt de la jerarquia, juntament amb el principi de marcatge en el sincretisme, que expliquem més avall, perquè és un principi de caire descriptiu que no entra en conflicte amb la resta, hi ha el principi de congruència del sistema. Els canvis que pateix el català general arran de l'adopció de l'extensió velar respecten les característiques definidores de l'estructura del sistema exposades més amunt; llevat dels verbs en què una part del paradigma ja era velaritzada, com ara verbs del tipus *beure*, *deure* o *viure*, que tenien un PyTA velaritzat, no es produeix la velarització de cap verb que implique l'elisió de la consonant final del radical regular i la creació d'un al·lomorfa nou dins el paradigma flexiu. Conseqüentment, en català general, els verbs amb radical acabat en consonant oclusiva no velar, com *batre*, *perdre* o *rebre*, mantenen el sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu, fins que, modernament, en

català central i en nord-occidental s'introdueix, sense trencar la congruència del sistema, la marca *-o* en la primera persona, procedent dels verbs de la primera conjugació: 1a *perd* >> *perdo* vs. 3a *perd*. En els verbs amb radical acabat en *-l* o *-n*, com *moldre* o *prendre*, malgrat que l'adopció de l'extensió /g/ suposava l'aparició d'una irregularitat nova en un paradigma regular fins al moment, la introducció de la velar no comportava la substitució de la consonant final del radical, sinó que s'afegia al radical regular: 1a *pren* >> *prenc* vs. 3a *pren*. A més, en els verbs com *moldre* o *prendre*, l'oposició és màximament icònica, puix que la forma marcada de primera persona s'obté afegint l'extensió velar a la no marcada de tercera persona: *mol* + /g/ = *molc*; *pren* + /g/ = *prenc*. La impossibilitat d'afegir l'extensió velar als verbs del tipus *perdre* o *batre*, i la viabilitat d'adoptar-la en el segon grup, en verbs com *moldre* o *prendre*, s'explica a partir de les restriccions de sil·labificació basades en l'escala de sonicitat (v., per exemple, Wheeler 2005: 79). D'acord amb aquesta jerarquia, en verbs com *perdre* o *batre* no és possible afegir l'extensió /g/ al radical (1a **perdc*, 1a **batc*), atès que comportaria una coda amb dues consonants amb el mateix grau de sonicitat, en lloc d'una coda amb sonicitat descendent. En canvi, en verbs del tipus *prendre* o *moldre*, sí que era possible afegir l'extensió /g/, ja que, d'acord amb l'escala de sonicitat, la sonicitat seria descendent en la coda (1a *prenc*, 1a *molc*).

Un graó per davall dels principis de congruència del sistema i de marcatge en el sincretisme hi ha el principi de transparència, segons el qual es prefereix que dins dels paradigmes flexius cada forma tinga una única funció. L'extensió velar, doncs, s'adopta en la primera persona del present d'indicatiu per tal de desfer el sincretisme amb la tercera persona, sempre que no es contravinguen els trets definidors de la flexió verbal catalana indicats més amunt: és a dir, sempre que l'elisió de la consonant final del radical regular no comporte la creació d'un al·lomorf del radical nou o la combinació d'una consonant palatal seguida d'una velar. L'ús de l'extensió velar per tal de desfer el sincretisme entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu és un recurs que es documenta en un nombre bastant elevat de verbs; per exemple, en les classes estudiades en § VII.1 (tipus *prendre*) i § VII.2 (tipus *beure*), així com en verbs amb propietats específiques analitzats individualment, com *viure* i derivats (§ VIII.1), *escriure* i derivats (§ VIII.2) o *córrer* i derivats (§ IX.2).

Tot seguit, se situa el principi d'estabilitat de les classes flexives, que afavoreix l'estructuració dels paradigmes flexius a partir de sistemes implicatius generals.

L'organització implicativa de les irregularitats permet sistematitzar-les i que es mantinguin en el temps. El principi d'estabilitat, per tant, comporta que qualsevol canvi que afecte la primera persona del present d'indicatiu modificarà consegüentment el present de subjuntiu; el mateix ocorre en els temps del patró PyTA, atès que el passat simple, l'antic condicional en *-ra* i l'imperfet de subjuntiu acaben convergint en l'evolució. El principi d'estabilitat es respecta en gairebé la totalitat de les classes estudiades, llevat de casos puntuals com els dels verbs *voler* (§ X.1) o *cabre* i *saber* (§ XI.1), ja que en català general, dins del patró L, aquests verbs adopten /g/ només en el present de subjuntiu. Hem posicionat el principi d'estabilitat per davall del principi de transparència perquè en verbs com *escriure* la velarització és més primerenca en la primera persona del present d'indicatiu que en el present de subjuntiu; per tant, la necessitat d'augmentar la transparència del paradigma mitjançant l'adopció /g/ (1a *escriu* >> *escric* vs. 3a *escriu*) preval sobre la relació implicativa segons la qual qualsevol canvi que afecte la primera persona del present d'indicatiu es reproduirà immediatament en el present de subjuntiu, ja que la velarització del present de subjuntiu d'aquest verb es consolida més tard que la de la primera persona del present d'indicatiu.

A continuació, se situa el principi d'uniformitat, d'acord amb el qual es tendeix a reduir la variació al·lomòrfica dins dels paradigmes flexius. A partir d'aquest principi, es justifica la generalització de formes velaritzades tant des del patró L al PyTA, com al revés. L'adopció de la velar en els dos morfemes permetia reduir l'al·lomorfia i constituir una classe de verbs velaritzats dins la segona conjugació, més homogènia i robusta. Com hem exposat al llarg del treball, en català medieval la distribució de l'extensió velar era una mica irregular. En primer lloc, hi havia verbs en què etimològicament només apareixia al patró L, com ara el grup de verbs representat per *dir* (§ VI.1), puix que en el patró PyTA presentaven la marca *-x-* [ʃ] (p. ex., 3a *dix*). En segon lloc, hi havia un altre conjunt de verbs, els grups més nombrosos dels quals hem estudiat en § VII.2 (tipus *beure*) i § VII.3 (tipus *deure*), que tenien l'extensió /g/ en els temps PyTA (3a *begués*, *degués*), mentre que en el patró L es documentaven tant radicals regulars (1a *beu*), sense cap mena d'extensió, com radicals acabats en consonants palatoalveolars, palatals o sibilants, provinents de l'evolució fonètica regular (1a *deig*, 1a *vall*). En segon lloc, els verbs del tipus *prendre*, analitzats en § VI.2 i § VII.1, no presentaven velar etimològica en cap dels dos morfemes; tanmateix, les formes PyTA eren irregulars, atès que presentaven *-s-* com a marca de perfet (3a *presés*). Finalment, també hi havia classes verbals amb l'extensió

velar etimològica en els dos morfomes. En són exemples els verbs amb radical terminat en *-ny-*, analitzats en com § X.2, com *plànyer* (1a *planc*; 3a *plangués*), i els anomenats incoatius de radical, estudiats en § X.3, com *nàixer* (1a *nasc*; 3a *nasqués*).

Es tractava, doncs, d'una distribució de la velar bastant irregular i difícil de predir per als parlants. En aquestes circumstàncies, el procés d'extensió de la velar als dos morfomes comportava dos avantatges. Per començar, s'aconseguia una distribució molt més sistemàtica de l'extensió (tant /g/ com /sk/), puix que al final del procés totes les classes verbals esmentades presentaven la dita extensió tant en el patró L com en el PyTA; el paradigma flexiu esdevenia així molt més estable. D'altra banda, amb l'adopció de la velar també es resolien diversos problemes d'al·lomorfia. En verbs com *dir*, la penetració de l'extensió /g/ del morfoma L cap al PyTA comportava l'eliminació dels al·lomorfs amb *-x-* [ʃ] (3a *dix* >> *digué*). En la direcció contrària, la penetració de l'extensió /g/ en el patró L des del PyTA en verbs com *deure* o *valer* permetia desfer la diversitat d'al·lomorfs del radical esmentada adés en favor d'una terminació única velaritzada (3a *deja* >> *dega*, *valla* >> *valga*). En verbs com *prendre*, que etimològicament no presentaven velar en cap dels dos morfomes, la velarització implicava la substitució d'un radical més restringit i limitat exclusivament al patró PyTA, amb la marca *-s-*, per l'extensió /g/. En conseqüència, la classe de verbs amb PyTA sigmàtic s'inclouïa dins la nova classe de verbs velaritzats de la segona conjugació, caracteritzada per la presència d'una extensió velar tant en el patró L com en el PyTA.

Malgrat la rellevància que té la uniformitat a l'hora de justificar el procés de velarització dels dos morfomes, l'hem posicionat per davall dels principis de congruència del sistema, de transparència i d'estabilitat per les raons que s'exposen tot seguit. En primer lloc, en bastants classes, com les representades pels verbs *beure* i *prendre* (i també en altres verbs que s'han analitzat individualment, com *escriure* o *viure*), preval el paràmetre de congruència, segons el qual en un temps absolut com el present d'indicatiu la primera persona ha de diferir de la tercera; consegüentment, se substitueixen formes que fins al moment presentaven un sol radical regular, sense extensions (1a *beu*, *viu*), per altres amb l'extensió velar (1a *bec*, *visc*), per tal de diferenciar aquesta persona de la tercera. En aquesta evolució, també intervé el principi de transparència, puix que l'adopció de la velar permetia desfer el sincretisme entre la primera i la tercera persona, de manera que el paradigma esdevenia més transparent (una forma, una funció). De la mateixa manera, en els verbs amb radical acabat en palatal, com *plànyer*, i en els incoatius

de radical, com *nàixer*, també prepondera la necessitat de diferenciar la primera de la tercera persona en el present d'indicatiu; per això, durant segles, es mantenen les formes amb radical al·lomòrfic en els dos patrons: *na-*, amb /sk/, en el cas de *nàixer*, i *plan-*, amb /g/, en el cas de *plànyer*: 1a *nasc* vs. 3a *naix*; 1a *planc* vs. 3a *plany*. D'altra banda, el principi d'estabilitat de les classes flexives, segons el qual la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu comparteixen trets (patró L), també preval sobre el d'uniformitat: una vegada es velaritzava la primera persona del present d'indicatiu, l'extensió velar s'introdueix també en les formes del present de subjuntiu de verbs que, fins al moment, també presentaven un únic radical regular, sense extensions (p. ex., 3a *beva* >> *bega*, 3a *viva* >> *visca*).

En últim terme, per davall del principi d'uniformitat, hem posicionat el principi d'iconicitat construcciona, segons el qual els elements més marcats semànticament o funcionalment, també han d'estar marcats formalment. La màxima iconicitat s'aconsegueix quan el terme marcat es forma afegint una marca al no marcat, que es pren com a base. En les velaritzacions del català general, el grau màxim d'iconicitat solament s'assoleix en els verbs amb radical acabat en *-l* o *-n*, com *molde* o *prendre*, en què la primera persona del present d'indicatiu, més marcada, es crea afegint /g/ a la tercera, menys marcada: *mol* + /g/ = *molc*; *pren* + /g/ = *prenc*. En la majoria de classes, però, la iconicitat és mínima, atès que la primera persona s'obté alterant la tercera persona, com ocorre en *beure* (1a *bec* vs. 3a *beu*), *deure* (1a *dec* vs. 3a *deu*), *nàixer* (1a *nasc* vs. 3a *naix*) o *plànyer* (1a *planc* vs. 3a *plany*). Cal remarcar, però, que la iconicitat mínima és preferible al sincretisme, ja que aquest comporta manca d'iconicitat. En definitiva, aconseguir el grau màxim d'iconicitat no sembla ser una prioritat en les classes verbals que hem estudiat, ja que en la majoria de classes estudiades la iconicitat entre la primera i la tercera persona del present d'indicatiu és mínima. A més, en català general, en verbs com *nàixer* es mantenen durant segles les formes al·lomòrfiques, amb iconicitat mínima, per tal d'evitar la combinació de consonant palatal i velar d'una forma com la *naixc*, que només es detecta en valencià: aquesta forma és màximament icònica però contravé la congruència fonològica del català, en combinar una palatal i una velar.

Com s'ha indicat més amunt, en la jerarquització nova que plantejarem, també hem situat al capdamunt el principi de marcatge en el sincretisme. Aquest principi, de caire descriptiu, no competeix amb la resta de principis, ni tan sols amb el de transparència. D'acord amb les característiques definidores de l'estructura del sistema, el sincretisme

entre la primera i la tercera persona del singular s'accepta fàcilment en tots els temps de subjuntiu i en els temps relatius d'indicatiu, però no en els absoluts d'aquest mode, com el present d'indicatiu, el passat simple o el futur. Els canvis relacionats amb la velarització respecten aquest criteri. En un temps absolut no marcat com el present d'indicatiu, l'adopció de la velar permet desfer el sincretisme entre la primera i la tercera persona: 1a *beu* >> *bec* vs. 3a *beu*. Així mateix, aquest principi també explica per què en un altre temps absolut com el passat simple la velarització es produí quasi simultàniament a l'afebliment d'aquestes dues persones: el sincretisme existent entre la primera persona i la tercera del passat no era congruent amb el sistema; per tant, la velarització d'aquest temps, juntament amb el procés d'afebliment dels perfets forts, permeté resoldre l'homofonia que presentaven les formes rizotòniques etimològiques: 1a *dix* >> *diguí* vs. 3a *dix* >> *digué*. En canvi, l'adopció de la velar en temps relatius com el present de subjuntiu i l'imperfet de subjuntiu no va comportar l'eliminació de l'homofonia entre aquestes dues persones: 1a *beva* >> *bega* vs. 3a *beva* >> *bega*; 1a *dixés* >> *digués* vs. 3a *dixés* >> *digués*, ja que, com hem dit, en aquesta mena de temps el sincretisme entre la primera i la tercera persona s'admet sense problemes.

2. CONFLICTES ENTRE NATURALITAT MORFOLÒGICA I MARCATGE FONOLÒGIC EN VALENCIÀ

A partir de la segona meitat del segle XV, la jerarquitització proposada per a justificar la majoria de canvis diacrònics analitzats en el treball es veu alterada en valencià. En aquesta varietat, es produeixen una sèrie d'innovacions que situen el principi de congruència —o almenys, una part de les restriccions de congruència— al final de la jerarquia proposada més amunt, crucialment al darrere del principi d'iconicitat construcciona: marcatge en el sincretisme, transparència > estabilitat de les classes flexives > uniformitat > iconicitat construcciona > congruència del sistema.

Les innovacions que es documenten en valencià contravenen alguns dels paràmetres de congruència de la flexió verbal del català que s'han indicat al començament del capítol: encara que en aquest parlar es mantenen les propietats generals de la flexió catalana exposades més amunt, els canvis que el valencià experimenta des de la segona meitat del segle XV contravenen els paràmetres específics que presentava la flexió verbal en català medieval, com demostrarem tot seguit. Açò ens fa pensar que es podrien establir graus de rellevància dins de les característiques definidores de l'estructura del sistema; per exemple, el principi de congruència segons el qual la primera i la tercera persona han

de diferir en els temps absoluts, com el present d'indicatiu, seria més important que la prohibició d'elidir la consonant final del radical en un verb regular, com és el cas de *perdre* o *dormir*. A continuació exposem detalladament les transgressions que justifiquen el desplaçament d'almenys una part de les restriccions del principi de congruència al final de la jerarquia.

En primer lloc, a partir de la segona meitat del XV es comencen a documentar en textos valencians formes verbals en què una consonant palatal va seguida d'una extensió velar; aquests casos transgredeixen les restriccions fonològiques del català, atés que en català general es prohibeix aquesta combinació a l'interior de mot. Consonants palatals preconsonàntiques apareixen en diverses classes i verbs analitzats en el treball, com els analitzats en el capítol X, és a dir, *voler* (p. ex., 3a *vullga*), els verbs amb radical acabat en *-ny-*, del tipus *plànyer* (p. ex., 3a *planyga*), i els verbs incoatius de radical, com *nàixer* (p. ex., 3a *naixca*), juntament amb verbs que també presenten l'extensió /sk/, com *viure* (p. ex., 3a *vixca*) i *eixir* (p. ex., 3a *ixca*). En aquesta evolució, el principi d'uniformitat preval sobre el de congruència, atés que es resol l'al·lomorfa de radical que presenten les formes amb l'extensió /sk/, encara que la solució impliqui contravenir les restriccions fonològiques de la llengua. Al mateix temps, en l'anivellament dels radicals de les classes esmentades, el principi d'estabilitat de les classes flexives també preval sobre el de congruència: el fet que un verb com *nàixer* o com *plànyer* presente el radical regular acabat en palatal (*naix-* o *plany-*) seguit de l'extensió velar en un punt del paradigma com la primera persona del present d'indicatiu, implica automàticament la propagació d'aquesta innovació a totes les formes del present de subjuntiu i als temps PyTA. De la mateixa manera, en un verb com *voler*, l'adopció de /g/ en la primera persona del present d'indicatiu (1a *vullc*), suposa que aquest fenomen s'estenga al present de subjuntiu. En català general, en canvi, predomina el principi de congruència, de manera que durant segles es mantenen els radicals al·lomòrfics (p. ex., 1a *nasc*, *planc*) per tal d'evitar la combinació de palatal i velar i seguir mantenint la diferenciació formal entre la primera persona i la tercera en el present d'indicatiu: 1a *nasc* vs. 3a *naix*; 1a *planc* vs. 3a *plany*.

En segon lloc, al segle XVI s'inicia en valencià la velarització dels verbs de la tercera conjugació (v. § XI.5). Mentre que en català general la classe de verbs velaritzats s'insereix dins la segona conjugació o, com a molt, en verbs de conjugacions mixtes, en valencià s'exporta el model velaritzat a verbs purs de la tercera conjugació. La motivació d'aquesta evolució respon a la necessitat de diferenciar formalment la primera de la

tercera persona del present d'indicatiu: 1a *cull* >> *cullc* vs. 3a *cull*; per tant, en valencià general el principi de transparència s'imposa sobre certes restriccions de congruència. A més, en molts casos, com en l'exemple que acabem d'il·lustrar, també es contravé la restricció fonològica de combinar una consonant palatal amb una de velar, com ocorre en verbs com *bullir* (3a *bullga*) o *llegir* (3a *lligga*). D'altra banda, tant en alguns verbs de la tercera conjugació, com *dormir* o *morir*, com en el verb *perdre* de la segona conjugació (v. § XI.2), la velarització comporta l'elisió de la consonant final del radical regular (p. ex., 3a *dorma* >> *dorga*; 3a *perda* >> *perga*), la qual cosa també contravé el paràmetre de congruència, indicat més amunt, segons el qual s'evita l'adopció de l'extensió velar en els casos en què s'elideix la consonant final del radical i es crea un al·lomorfe nou en un paradigma totalment regular.

Finalment, cal remarcar que en els verbs del tipus *plànyer*, en els incoatius de radical, com *nàixer*, i en els verbs de la tercera conjugació en què l'adopció de /g/ no comportava la supressió de la consonant final del radical, com *cosir* o *tossir*, la iconicitat en el present d'indicatiu entre la primera i la tercera persona esdevenia màxima arran dels canvis exposats més amunt. Primerament, en els verbs del tipus *plànyer* i del tipus *nàixer*, la iconicitat passava de ser mínima a ser màxima: mentre que en les formes etimològiques la primera persona diferia de la tercera per una alteració, en les formes innovadores la primera persona s'obtenia afegint la velar a la forma no marcada de tercera persona: *plany* + /g/ = *planyc*; *naix* + /k/ = *naixc*. En els verbs de la tercera conjugació en què l'adopció de la velar no comportava l'eliminació de la consonant final del radical, el canvi optimitzava el paradigma encara més: es passava de la manca d'iconicitat o sincretisme entre la primera i la tercera persona a la iconicitat màxima: *cull* + /g/ = *cullc*; *cus* + /g/ = *cusc*. Aquesta velarització en els verbs purs de la tercera conjugació atemptava contra la congruència del català general, atés que, d'acord amb els paràmetres indicats, els verbs velaritzats s'inscriuen dins la segona conjugació o, com a molt, formen part de conjugacions mixtes. A més, l'adopció de la velar en els verbs amb radical acabat en consonant palatal contravenia la congruència fonològica, ja que es creaven combinacions de palatal i velar dins de mot, com en *collir* (1a *cullc*), *grunyir* (1a *grunyc*) o *llegir* (1a *lligc*). Pel que fa a la limitació de les formes velaritzades a verbs de la segona conjugació, cal remarcar que, modernament, en català central, també es transgredeix aquest paràmetre; així, el verb *donar*, de la primera conjugació, que no s'ha analitzat en el treball per insuficiència de dades, adopta col·loquialment l'extensió /g/ en català central,

probablement per analogia semàntica a *prendre*: 1a *donc* ~ 3a *dongui*. En aquest sentit, doncs, les diferències entre valencià i català central es redueixen, ja que en els dos parlars s'introdueix l'extensió /g/ en conjugacions que, etimològicament, no presentaven aquest element en cap patró.

3. EL PROCÉS DE DESVELARITZACIÓ DEL CATALÀ GENERAL

El català general, a diferència del valencià, respecta al llarg del període estudiat la jerarquia dels principis de naturalitat que s'ha plantejat a l'inici del capítol: marcatge en el sincretisme, congruència del sistema > transparència > estabilitat de les classes flexives > uniformitat > iconicitat construcciona. En efecte, durant segles, en els verbs incoatius de radical i en els verbs amb radical acabat en *-ny-*, es conserven l'alternança en la consonant final del radical entre les formes regulars terminades en palatal (/ʃ/, en el primer grup; /ɲ/, en el segon) i les formes al·lomòrfiques velaritzades. Com hem indicat més amunt, el manteniment dels radicals al·lomòrfics amb l'extensió velar permetia diferenciar formalment la primera persona del present d'indicatiu de la tercera: 1a *nasc* vs. 3a *naix*; 1a *planc* vs. 3a *plany*, d'acord amb el principi de congruència.

D'altra banda, en els verbs de la segona i de la tercera conjugació que etimològicament presentaven sincretisme entre aquestes dues persones, com *perdre* (1a *perd* vs. 3a *perd*) o *dormir* (1a *dorm* vs. 3a *dorm*), l'homofonia perdurà també durant bastant temps en català general, atés que el principi de congruència del sistema evitava la introducció d'un al·lomorf nou amb /g/ en un paradigma completament regular.

Ja al segle XIX, en català central i part del nord-occidental, s'inicià un procés de canvi analògic que comportà la desvelarització dels verbs amb radical acabat en *-ny-* (v. § X.2) i dels incoatius de radical (v. § X.3). En aquests parlars, s'estengué la marca *-o* de la primera persona del present d'indicatiu, inicialment restringida als verbs de la primera conjugació, a verbs de la segona i de la tercera conjugació. La penetració d'aquesta marca en els verbs del tipus *plànyer* i del tipus *nàixer* i la desvelarització consegüent es pot justificar a partir dels principis de transparència i d'uniformitat. Primerament, la introducció de la marca *-o* en la primera persona del present d'indicatiu permetia mantenir la distinció amb la tercera persona i evitar els problemes de transparència que es podrien haver generat en unes formes regularitzades sense la marca *-o* (p. ex., 1a **naix* vs. 3a *naix*). Segonament, en aquests parlars, arran de l'adopció de *-o* en la primera persona del present d'indicatiu, es va iniciar un procés d'uniformització que va provocar la

desvelarització dels verbs amb radical acabat en *-ny-* i dels incoatius de radical i l'extensió del radical regular a tot el paradigma (llevat dels participis): *plany-*, en el cas de *plànyer*, i *naix-*, en el cas de *nàixer*.

En català general, el procés d'anivellament no comporta necessàriament la modificació de la jerarquia dels principis de naturalitat exposada més amunt. L'adopció de *-o* en la primera persona del present d'indicatiu permet, d'una banda, mantenir la transparència i seguir distingint-la formalment de la tercera: 1a *planc* >> *planyo* vs. 3a *plany*; 1a *nasc* >> *naixo* vs. 3a *naix*; de l'altra, permet suprimir els al·lomorfs del radical amb /g/ o amb /sk/ i dotar el paradigma de més uniformitat. La iconicitat resultant en el present d'indicatiu en aquestes classes verbals és màxima, atès que la primera persona s'obté afegint la marca *-o* a la tercera: *plany* + *o* = *planyo*; *naix* + *o* = *naixo*. D'acord amb el principi d'estabilitat de les classes flexives, el procés de desvelarització s'estengué, primerament, al present de subjuntiu i, més endavant, a les formes del patró PyTA, atès que seria estrany que només un dels dos patrons conservara l'extensió /g/, en el cas dels verbs amb radical acabat en *-ny-*, o l'extensió /sk/, en el cas dels incoatius de radical. Pel que fa als participis, els verbs incoatius de radical han mantingut la forma amb /sk/ (p. ex., *nascut*), mentre que els verbs amb radical acabat en *-ny-* han adoptat les formes regulars sense velar (*planyut*), tot i que encara no s'han vist desplaçades totalment les formes amb velar (*plangut*).

Paradoxalment, la pèrdua de valor perfectiu de l'extensió velar, que inicialment va possibilitar que esdevinguera marcador de classe, va permetre, de retruc, que el procés de desvelarització afectara tardanament les formes del patró PyTA. Així, un cop l'extensió perd el significat de perfet, els canvis uniformadors tracten aquesta extensió com una variant més, sense un estatus particular. A més, novament, els participis són resistents al canvi i esdevenen l'últim punt del paradigma en què es mantenen les formes originàries velaritzades: *nascut*, *plangut*.

4. CRONOLOGIA DEL PROCÉS DE VELARITZACIÓ

El procés de formació de la classe de verbs velaritzats del català és bastant irregular. No es tracta d'un procés homogeni; ans al contrari, hom detecta diferències cronològiques en l'adopció de la velar entre classes, parlars, patrons, temps verbals o persones. En aquest apartat, il·lustrem, de manera general, la cronologia del procés d'adopció de l'extensió velar dels patrons L i PyTA en les classes verbals més rellevants

que hem tractat en el treball. Pel que fa al patró L, els verbs que consoliden primerament la velar conjuntament en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu són els que tenien inicialment un PyTA velaritzat i presentaven sincretisme entre la primera persona del present d'indicatiu i la tercera. Així, els verbs del tipus *beure* (v. § VII.2) i *viure* i derivats (v. § VIII.1) ja completen el procés de velarització al segle XIV. En aquests verbs, la velarització primerenca es pot justificar a partir de dos factors: en primer lloc, l'existència de formes velaritzades dins del paradigma flexiu no comportava la creació d'al·lomorfs nous, sinó la generalització d'unes formes ja existents dins del paradigma; en segon lloc, l'adopció de /g/, en el grup de *beure*, i de /sk/, en *viure* i derivats, permetia evitar el sincretisme en el present d'indicatiu entre la primera i la tercera persona: 1a *beu* >> *bec* vs. 3a *beu*; 1a *viu* >> *visc* vs. 3a *viu*.

En els altres dos grans grups en què estudiem la velarització del patró L, els verbs del tipus *prendre* i els verbs del tipus *deure*, el procés de velarització es consolida un segle més tard, al XV. En el grup de *prendre*, l'adopció de /g/ també permetia resoldre el sincretisme entre la primera persona i la tercera persona del present d'indicatiu: 1a *pren* >> *prenc* vs. 3a *pren*. Tanmateix, en aquests verbs la introducció de la velar comportava la creació d'un al·lomorfe nou dins del paradigma, atés que, a diferència del grup de *beure*, la velar no apareixia etimològicament en cap punt del paradigma. D'altra banda, en els verbs del tipus *deure*, la velarització de la primera persona del present d'indicatiu també es consolida al XV; en canvi, en el present de subjuntiu, encara que en aquest segle les formes amb /g/ són ja molt freqüents, el canvi no es consolida fins al XVI. En aquesta classe, malgrat que les formes del patró PyTA també presentaven una velar inicial, com en el model de *beure*, l'adopció de /g/ en la primera persona del present d'indicatiu no era tan urgent com en la classe de *beure*, puix que l'evolució fonètica regular havia originat unes formes en el patró L amb radical acabat en palatal que evitaven l'homofonia entre la primera persona del present d'indicatiu i la tercera.

Pel que fa al procés de velarització del patró PyTA, com s'ha constatat en el capítol VI, l'evolució no es produeix alhora en els tres temps (passat simple, condicional en *-ra* i imperfet de subjuntiu), sinó que s'observen discrepàncies cronològiques en la consolidació de l'extensió /g/. Primerament, tant en els verbs del tipus *dir*, com en els verbs del tipus *prendre*, sembla que l'imperfet de subjuntiu i el condicional en *-ra* consoliden l'adopció de /g/ al segle XV. En el passat simple, però, es produeix un desfasament entre persones en l'extensió de la velarització, atés que la tercera persona del

singular és molt més reticent al canvi que la resta de persones; per tant, no podem parlar de consolidació de la velarització del passat simple fins que totes les persones hagen completat el canvi. En aquest sentit, el grup de verbs representat per *prendre* és una mica més innovador que el de *dir*: la primera classe adopta definitivament l'extensió /g/ en el segle XVI, mentre que la segona ho fa en el XVII. Com ja hem indicat en § VI.3, en els verbs del tipus *prendre* el canvi es podria haver produït abans perquè els temps de passat presentaven una major varietat de radicals abans de l'adopció de /g/ (3a *pres*, *prené*), mentre que en els verbs del tipus *dir* només hi havia un tipus de radical abans que penetrara la velar (3a *dix*); per tant, en la primera classe l'adopció de la velar servia per a reduir l'al·lomorfa dels radicals.

A la fi del procés evolutiu, hom pot destacar dos factors principals com a elements que afavoreixen la velarització. El primer està relacionat amb la necessitat de diferenciar formalment la primera i la tercera persona del present d'indicatiu. El sincretisme que aquestes persones presentaven en verbs com *beure* o *prendre* no era congruent amb les característiques definidores de l'estructura del sistema; segons aquestes, en els temps absoluts, com el present d'indicatiu, s'evita l'homofonia entre la primera i la tercera persona. L'adopció de l'extensió velar permetia, en aquests casos, marcar formalment la primera persona i diferenciar-la de la tercera. Alguns parlars, com el valencià, han seguit fent ús de la velar per tal de desfer el sincretisme entre aquestes persones, fins al punt d'introduir-la en verbs purs de la tercera conjugació, com *dormir* o *tossir*, entre altres.

El segon element que ha propiciat el creixement de la classe de verbs velaritzats ha estat la intenció de reduir al màxim la irregularitat que presentava inicialment la distribució de la velar dins del paradigma flexiu; així, en verbs com *dir*, la velar apareixia en origen només en el patró L; en verbs com *beure* o *deure*, solament en el patró PyTA; en verbs com *plànyer* o *nàixer*, en els dos patrons; finalment, en verbs com *prendre*, la velar no apareixia en cap patró. Al capdavant, es tractava d'una distribució poc sistemàtica que dificultava l'aprenentatge dels diversos paradigmes verbals. Mitjançant la propagació de /g/ o /sk/ als patrons que faltaven per velaritzar, s'assolia una distribució implicativa i més regular de l'extensió velar: a partir de la consolidació de la classe nova de verbs velaritzats, l'aparició de la velar en un punt determinat del paradigma, com ara la primera persona del present d'indicatiu, implica automàticament la presència d'aquest element en el present de subjuntiu i en les formes PyTA. Es tracta, doncs, d'una classe verbal molt més estable en què, malgrat que alguns verbs se n'ixen de la distribució canònica, com

voler o *saber*, l'aparició de la velar és molt més fàcil de predir per als parlants que en la distribució original. A pesar de la potència d'aquesta classe, però, en català general alguns verbs com *batre* o *perdre* han restat al marge de l'evolució, per raons que hem adduït més amunt, com ara evitar l'elisió de la consonant final del radical en verbs que presentaven un paradigma completament regular, sense cap mena d'extensió.

XIV. CONCLUSIONS

1. SUMMARY OF THE RESULTS

Throughout this study we have analyzed the process of velarization, and also that of develarization, of several verb classes belonging to the Catalan second and third conjugations in a period that spans from the 13th to the 19th century. In addition to a quantitative analysis of the data, we have also performed a qualitative analysis based on the principles of natural and autonomous morphology, which serve to understand and explain the direction of the linguistic change. The results obtained are presented below, taking the initial hypotheses as a reference (see § I.1 and § IV).

Hypothesis 1. In Old Catalan, cases of organization according to morphemes within verbal inflection are already documented. Specifically, we are interested in detecting the L-pattern morpheme and the PyTA pattern morpheme, since they are the two patterns on which we focus our analysis. The implicit and systematic relationship of allomorphies exhibited by morphemes makes learning and retaining irregular inflectional paradigms easier for speakers.

Results: Regarding the L-pattern, at the beginning of the period studied we detect several stem types, whose features are shared by all the persons in the pattern. The first comprises stems characterized by a velar element which behaves as a stem extension. With the /g/ extension, there are verbs such as those of the *dir* type (see § VI.1) or those of the *plànyer* type (see § X.2), in which /g/ was part of the Latin stem: 1st *dic*, 3rd *diga*; 1st *planc*, 3rd *planga*. With the /sk/ extension, there are root inchoative verbs, like *nàixer* (see § X.3), in which the velar was also part of the stem in the Latin forms: 1st *nasc*, 3rd *nasca*. Secondly, another L-pattern type, recurrent in medieval Catalan, is characterized by having a palatal ending stem. Examples of this are the group of verbs represented by *deure* (see § VII.3), the verb *poder* (see § IX.1) or the verb *voler* (see § X.1): 1st *deig*, 3rd *deja*; 1st *puix*, 3rd *puixa*; 1st *vull*, 3rd *vulla*.

As for the PyTA pattern, in medieval Catalan verbal inflection several stem classes are also documented, with a shared form in all pattern tenses as well. Classes such as those represented by the verb *beure* (see § VII.2) or those represented by *deure* (see §

VII.3), among others, already initially have the /g/ extension in the forms coming from the Latin perfect: 3rd *bec*, 3rd *begra*, 3rd *begués*; 3rd *dec*, 3rd *degra*, 3rd *degués*. As for the /sk/ extension, root inchoative verbs, together with verbs such as *viure* and their derivatives (see § VIII.1), originally present this extension in the PyTA forms: 3rd *nasc*, 3rd *nascra*, 3rd *nasqués*; 3rd *visc*, 3rd *viscra*, 3rd *visqués*. With regard to non-velarized PyTA patterns, the sibilant forms stand out, which appear in verbs of *dir* type (see § VI.1) and in those of *prendre* type (see § VI.2): 3rd *dix*, 3rd *dixera*, 3rd *dixés*; 3rd *pres*, 3rd *presera*, 3rd *presés*. All in all, the regular appearance of formal alternations in stems, organized around the morphemes, reduced the irregularity and helped speakers to acquire the inflectional paradigm.

Hypothesis 2. The /g/ extension appears initially in the PyTA pattern of verbs that presented a strong perfect in -UĪ in Latin: the verbs of *beure* or *molde* type (see § VII.2), those of *deure* or *valer* type (see § VII.3), *poder* (see § IX.1), *córrer* and derivatives (see § IX.2), *haver* (see § IX.3), *estar* (see § IX.5) and *voler* (see § X.1). The first hypothesis is that the velar progressively extended from these forms to the L-pattern forms. In analyzing the velar propagation, one of our objectives is to test which verb classes it affects. Our starting hypothesis is that the existence of syncretism in a verb class between the first and third persons of the present indicative should be a factor that accelerates change.

Results: Indeed, the data indicate that, in some of the verb classes that initially presented /g/ in the PyTA pattern, there is a velar extension to the L-pattern forms. This implies that /g/ undergoes an exaptation process: the velar element, once deprived of its original perfect value, is reanalyzed as a verb class marker and extends to imperfective forms. Specifically, /g/ spreads to the first person of the present indicative and present subjunctive, following the *dir* verb pattern, in which the velar element was etymological in the L-pattern. In relation to the verb classes that favor velarization, it should be noted first that verbs which originally present the /g/ extension from -UI- in the PyTA pattern can be divided into two categories: those that have syncretism between the first and the third persons of the present indicative, such as verbs of *beure* or *molde* and *córrer* type (e.g., 1st *beu* vs. 3rd *beu*), and the rest, in which regular phonetic evolution had given rise

to allomorphic stems in the L-pattern forms, often with a palatal ending, which avoided the aforementioned syncretism (e.g., 1st *deig* vs. 3rd *deu*).

The results obtained from the corpus show that the presence of syncretism between the first and the third persons of the present indicative is a factor that accelerates the adoption of /g/: in verb classes represented by *beure* or *molde*, the velarization of the L-pattern forms was already consolidated in the 14th century. In these verbs, the introduction of /g/ helped to resolve the problem of homophony between the first and the third persons of the present indicative: 1st *beu* >> *bec* vs. 3rd *beu*. From here, in accordance with the class-stability principle, the introduction of the velar in the first person of the present indicative entails the velarization of the whole present subjunctive. As for *córrer* and its derivatives, the scarcity of the forms, both in the base corpus and in the control corpus, makes it difficult to make an analysis as accurate as in the case of the *beure* group. It seems that in the 15th century the adoption of /g/ in the first person of the present indicative was already consolidated, which also resolves the syncretism with the third person: 1st *corre* >> *córrec* vs. 3rd *corre*. On the other hand, in the second half of the 13th century, in the present subjunctive the /g/ forms are already more frequent than the etymological ones. The early velarization of the present subjunctive of *córrer* responds to morphophonological reasons, since /g/ allowed the elimination of the hiatus presented by the forms coming from the vulgar Latin: *CURRIAT > *córrea* >> *córrega*.

In verbs that initially presented the /g/ extension in the PyTA pattern, but without syncretism between the first and third persons of the present indicative, the propagation of /g/ in the L-pattern forms comes, as we had predicted, a little later. In the verb classes for which we have more data, such as those represented by *deure* and *valer* verbs, or in *poder*, the adoption of /g/ in the first person of the present indicative was consolidated in the 15th century, while in the present subjunctive the velarization was completed a century later. Since in these verbs the L-pattern palatal-ending stems avoided the syncretism mentioned above (1st *deig* vs. 3rd *deu*, 1st *vall* vs. 3rd *val*) the adoption of /g/ was not as necessary as in verbs such as *beure* or *córrer*. In return, in verbs such as *deure*, *valer* or *poder*, the adoption of /g/ is favored by the uniformity principle: the introduction of /g/ allomorphs from the PyTA pattern to the L-pattern meant the elimination of palatalized allomorphic stems, which homogenized the inflectional paradigm of this verb class.

In the case of the verbs *haver*, *estar* and *voler*, which also initially had a PyTA with /g/ extension and did not show syncretism between the first and third persons of the

present indicative, the situation is slightly more complex than in verbs such as *deure* or *poder*. In *haver*, few cases are documented with /g/ in the L-pattern, and only within the present subjunctive. In this verb, then, having a PyTA pattern with /g/ did not lead to L-pattern velarization, probably because, first, there was no need to undo any syncretism in the present indicative (1st *he* vs. 3rd *ha*) and second, the high use frequency of this verb favored the maintenance of etymological forms. In *estar*, from the earliest texts the first person of the present indicative already presents the /g/ extension (1st *estic*); therefore, the only tense that experiments a velarization process in the period studied is the present subjunctive. Velar adoption in this tense makes the L-pattern uniform, with all the forms presenting /g/. Finally, significant dialectal differences occur within the L-pattern of *voler*: while general Catalan adopts the /g/ extension only in the present subjunctive (3rd *vulla* >> *vulga*), so that it undoes the L-pattern homogeneity, Valencian introduces /g/ in all the L-pattern forms (1st *vull* >> *vullc*; 3rd *vulla* >> *vullga*), in order to preserve morpheme uniformity.

At the end of the evolutionary process, with the exception of some frequently used verbs such as *haver* or *voler*, verbs that initially have the /g/ extension in the PyTA pattern also adopt the velar in the L-pattern; consequently, a new verb class is created within the second conjugation, characterized by the presence of /g/, now without the perfect value, in both patterns. The reanalysis of the /g/ extension can be considered an exaptation process: an element that, originally, had a perfect value, was reused as a verb class marker when it lost this value. This new velarized verb class attracted some verbs to the model that initially did not have the /g/ extension in either pattern, such as verbs of *prendre* type (see § VI.2 and § VII.1) and *escriure* and its derivatives (see § VIII.2). Even in dialects like Valencian, the /g/ extension use as a means to undo the syncretism between the first and third persons of the present indicative has entailed, in colloquial language, the incorporation into the velarized model of second conjugation pure verbs, such as *perdre*, and of third conjugation pure verbs, such as *collir*, *dormir* or *tossir*, among others.

Hypothesis 3. One of the strongest implicative relations in Catalan verbal inflection is the one established between the first person of the present indicative and the present subjunctive. These persons, which form the L-pattern (see § II.2.1), tend to share irregularities; therefore, according to the class-stability principle, it is to be expected that if the first person of the present indicative adopts the velar extension, the whole present

subjunctive will be velarized as well, and vice versa. We also expect that when /g/ penetrates in both tenses, the velarization process will be simultaneous.

Results: In most of the verb classes analyzed, the first person of the present indicative and the present subjunctive converge at the end of the evolutionary process. For example, verbs of *beure* type and verbs of *prendre* type, or verbs such as *viure* and their derivatives, act in a totally uniform way, since all the L-pattern forms adopt the velar at the same time. In other verbs, such as the class represented by *deure*, or in individually analyzed verbs such as *escriure* and derivatives and *poder*, we observe a gap of one century: the first person of the present indicative consolidates the velarization process in the 15th century, while the present subjunctive does so in the 16th. The important thing, however, is that all morpheme forms eventually adopt the same velar extension, either /g/, or /sk/. The unitary action of the L-pattern forms also occurs in other types of change, as in the leveling process experienced in Valencian from the 15th century onwards with verbs ending in *-ny-* (see § X.2) or root inchoatives (see § X.3). These verbs adopt a palatal consonant stem ending to which they add the velar extension, such as 1st *planyc* or 1st *naixc*. These verbs also act homogeneously in the standardization and develarization process that they undergo in general Catalan from the 19th century onwards. Even in verbs such as *ser*, in which the first person of the present indicative and the present subjunctive have different stems (1st *so* but 3rd *sia*) the adoption of /g/ is contemporary throughout the pattern.

In some verbs, however, the L-pattern homogeneity is diluted in general Catalan. This is the case of *voler*, which has a different evolution depending on the dialect. The morpheme etymological forms were uniform, as they all had a *-ll-* ending stem (1st *vull*; 3rd *vulla*). Dialectal divergences arise from the /g/ adoption. Valencian preserves the morpheme homogeneity with a combination of palatal and velar that is avoided in the rest of the linguistic domain (1st *vullc*; 3rd *vullga*). In this dialect, then, uniformity and class-stability principles predominate over phonological congruence. In general Catalan, on the other hand, the L-pattern uniformity disappears: the introduction of /g/ in the present subjunctive implies the modification of the etymological stem, which is depalatalized: 3rd *vulla* >> *vulga*; the first person of the present indicative, on the other hand, still maintains the etymological form 1st *vull*. In general Catalan, then, the first person of the present indicative and the present subjunctive have stem divergences: the first retains a palatal stem ending without a velar, while the present subjunctive adopts a new *-l* ending

allomorph, to which the /g/ extension is added. The preservation of this double irregularity may have been influenced by the fairly high use frequency of the verb *voler*: the rarity of presenting /g/ only in the present subjunctive is more easily retained due to the verb's fairly high frequency of use. In contrast, other verbs with an etymological L-pattern ending in *-ll-* such as *valer*, with a lower use frequency, adopted the /g/ extension in all morpheme persons, which led to the disappearance of the palatal lateral consonant stem ending in all the L-pattern: 1st *vall* >> *valc*; 3rd *valla* >> *valga*.

The partial velarization of the L-pattern also occurs in the verbs *cabre* and *saber*. Thus, in Northwestern and Eastern dialects, the /g/ extension was introduced late only in the present subjunctive forms. It is worth mentioning that Valencian, once again, remains on the sidelines of this evolution. In this dialect, then, it seems that the uniformity principle has a greater weight, since it tends to avoid /g/ irregular distribution in the L-pattern. In general Catalan the /g/ extension propagated to the present subjunctive forms of these verbs, for morphophonological reasons, that is, to undo the hiatus of the etymological forms: 3rd *càpia* >> *càpiga*, 3rd *sàpia* >> *sàpiga*. This tense velarization was probably reinforced by the fact that in these dialects the /g/ extension had been introduced into colloquial speech simultaneously in the PyTA tenses: 3rd *sabé* >> *sapigué*; 3rd *sabés* >> *sapigués*.

Hypothesis 4. According to the coherence and convergence principles (see § II.2.2), the morphological changes that affect the PyTA stem in one part of a verb paradigm always affect the PyTA stem in all other parts of the verb paradigm as well. In addition, the phonological heterogeneity of PyTA stems tends to diminish over time, so that PyTA stems converge on a common, characteristic, phonological form (Maiden 2011a: 181). From the corpus data, then, we will check as well whether there are chronological differences between tenses or persons in the velarization process.

Results: In general, as expected, no differences were observed between tenses or persons in the rate of velarization of the PyTA pattern; thus, in verbs such as *escriure* and derivatives (see § VIII.2) or *eixir* and derivatives (see § VIII.3), the tenses and persons of the PyTA pattern are velarized simultaneously. In the classes that display a PyTA stem ending in a sibilant, we have attested significant chronological differences in the process of velarization of the PyTA pattern, that is to say, in the verbs of *dir* type (see § VI.1) and

in those of *prendre* type (see § VI.2). Regarding the differences between tenses, the imperfect subjunctive and the *-ra* conditional – relative tenses, more marked, and with a low use frequency – consolidate the adoption of /g/ before the past simple, an absolute tense, less marked and with a much higher use frequency.

On the other hand, the only PyTA tense in which we observe differences between persons in the velarization process is the past simple. As we have pointed out, this is the least marked tense within this pattern and, therefore, the most averse to change; in the *-ra* conditional and in the imperfect subjunctive, we do not observe divergences between persons. From the verbs of *dir* type and *prendre* type, although all past simple persons eventually adopt the /g/ extension, we can establish a hierarchy in the velarization process. In this ranking, '>' means that a person is more averse to change: that is, that the form on the left tends to take on change later than the one on the right: third person > sixth person > other persons. The third person singular, which is the least marked and has the highest use frequency, is the most averse to adopting the /g/ extension; then comes the sixth person, marked as to number as opposed to the third person, but the least marked plural person; finally, the other persons, more marked, have velarized forms from the time of the earliest texts.

Therefore, the lag between time and between persons in the adoption of /g/ is conditioned by markedness and use frequency: tenses and persons less marked and more frequent are the ones that take longer to velarize. Despite this staggered evolution, the requirements of coherence and convergence principles, according to which a morphological change affecting a PyTA tense will propagate to the rest of tenses and persons morpheme, are met at the end of the evolutionary process, since all PyTA tenses eventually adopt the velar.

Hypothesis 5. Verbs that initially have a velar extension in a paradigm part, be it /g/ or /sk/, will generalize the same extension to the pattern that has not yet been velarized. That is, in a verb such as *beure*, with initial /g/ in the PyTA pattern, this extension is expected to propagate into the L-pattern (and not /sk/). In contrast, a verb such as *viure*, which initially has /sk/ in PyTA, should adopt the same extension in the L-pattern, not /g/. On the other hand, verbs that initially present a different velarized pattern in each part of the paradigm, such as *poder* or *créixer*, will take on a unique extension for the two patterns at the end of the evolutionary process.

Results: The evolution followed by the verb classes analyzed shows that verbs that already had the /g/ extension in a part of the paradigm, such as verbs of *dir* type (see § VI.1) or verbs like *beure* (see § VII.2) and *deure* (see § VII.3), propagate this extension to the L-pattern, which undergoes a velarization process. Likewise, a verb such as *viure* (see § VIII.1), which initially presents the /sk/ extension in the PyTA pattern, also introduces /sk/ in the L-pattern; in the same way, the verb *eixir*, which in origin only displays /sk/ in the L-pattern, adopts the same extension in the PyTA pattern. The only verb that does not follow this dynamic is *escrivre*, which initially has /sk/ forms in the PyTA pattern, while the L-pattern has a stem without a velar. However, the velarized model that eventually consolidates in the two patterns is the /g/ one. The adoption of /g/ is justified by the fact that in *escrivre* PyTA pattern /sk/ forms disappear early from the texts, since in the 14th century the de-velarized forms are already in the majority (e.g., 3rd *escrivî*). When the velarized model was later reintroduced, however, it did so with the /g/ extension, which is the most frequent mark of velarized verbs and the one possessed by most verbs ending in *-ure*.

On the other hand, verbs in which the two models initially coexist, such as *poder* or *créixer*, have /sk/ in the L-pattern (1st *pusc*; 1st *cresc*), but /g/ in the PyTA pattern (3rd *poc* >> *pogué*; 3rd *crec* >> *cregué*), end up adopting a single velarized model for the two patterns. In the case of *poder*, the /g/ model prevails, because it was the majority model within the second conjugation velarized verbs, and also because it was the model adopted by verbs that had a L-pattern with a palatal etymological stem, such as *deure* or *valer*. In contrast, the verb *créixer* adopted the /sk/ model, which was the prototype of root inchoative verbs such as *nàixer* or *meréixer*.

Hypothesis 6. According to the morphomic connection between the PyTA pattern and the participle (Wheeler 2011: 205), the participle will adopt the velar extension type that shows the PyTA pattern of a given verb. For example, in a verb like *beure*, which has /g/ in the PyTA pattern (3rd *begué*, 3rd *beguera*, 3rd *begués*), it is expected that if the participle is velarized, the process will also involve /g/. In contrast, a verb like *nàixer*, with the /sk/ extension in the PyTA pattern (3rd *nasqué*, 3rd *nasquera*, 3rd *nasqués*), should adopt /sk/ in the participle. From the results, we will also analyze whether the process of velarization

of participles is uniform or whether, on the contrary, there are groups of verbs averse to adopting the velar.

Results: The results reveal that, indeed, there is a morphomic connection between the velar extension type that appears in the PyTA pattern, and the one which extends to the participle. The data show that the only participles adopting the velar are those that adopt the second conjugation regular termination (-*ut*) and, in addition, initially have a velarized PyTA pattern. This is the case of verbs such as *beure*, *deure* or *moure*, whose participles mostly have the /g/ extension from the first texts (*begut*, *degut*, *mogut*). The velar propagation in the participles in many cases made it possible to undo the initial hiatus and achieve a more harmonic syllabic structure, as in *deure* (*deüt* >> *degut*) or *haver* (*haiüt* >> *hagut*) verbs. The morphomic connection between the PyTA pattern and the ending in -*ut* participles is so strong that in verbs like *saber* and *caber*, when the /g/ extension is introduced within the PyTA pattern (3rd *sabés* >> *sapigués*), the participles also adopt the velar (*sabut* >> *sapigut*).

The velarization process, however, is blocked when the participle has a strong form, even if the PyTA pattern is velarized. In verbs such as *prendre* or *traure*, which present a rhizotonic participle (*pres*, *tret*), the presence of velarized analogical forms in the corpus such as *prengut* or *tragut*, which also adopt the thematic vowel *u*, is merely anecdotal. Likewise, the strong etymological form of *nàixer*, *nat*, resists for practically the whole of the period studied, since until the 18th century no velarized analogical forms are documented, and *nascut* is not consolidated until the 19th century. In short, for the velarization of the participle to triumph, two factors must concur: having a velarized PyTA pattern and having a weak participle with -*ut* termination.

Hypothesis 7. The diachronic changes analyzed in the study will respect the hierarchy of naturalness principles proposed by Mayerthaler (1987: 52) and Wurzel (1987: 92), in which the higher principles are more relevant: system-congruity > class-stability > uniformity and transparency > constructional iconicity.

Results: The diachronic changes analyzed in this work indicate a possible rearrangement of naturalness principles (see § XIII), with the following hierarchy: markedness in syncretism, system-congruity > transparency > class-stability > uniformity >

constructional iconicity. First of all, it should be mentioned that the principle of markedness in syncretism could not appear in the initial hierarchy because it was introduced later by Wheeler (1993: 108). At the top of the hierarchy is the principle of markedness in syncretism. During the period studied, the syncretism between the first person and third person singular is maintained in the subjunctive tenses and in the relative indicative tenses, in which it is tolerated, that is, in marked contexts: the subjunctive, marked with respect to the indicative in mode opposition, and relative tenses, marked in tense oppositions, with respect to absolute tenses. For example, the velarization of the present subjunctive does not imply the elimination of syncretism between the first and the third persons: 1st *beva* >> *bega* vs. 3rd *beva* >> *bega*. In absolute tenses, however, the syncretism between these persons is not system-congruent. Thus, the velar adoption in verbs such as *beure* made it possible to undo the homophony between these persons: 1st *beu* >> *bec* vs. 3rd *beu*. The same justification is applicable to the weakening of the first person and third person past simple contemporary to this tense velarization, since in most verbs the strong etymological forms were syncretic: 1st *dix* >> *diguí* vs. 3rd *dix* >> *digué*. In summary, this principle is placed at the top of the hierarchy because in all the absolute tenses in which initially there is syncretism and the velar is adopted, the homophony between the first and the third person is solved: in the present indicative, as we have exemplified with *beure*, /g/ allowed a formal distinction between these persons; in the past simple, as has been indicated, the velarization process was practically simultaneous with the strong perfect weakening, which also resolved the syncretism. The situation is very different in all the relative tenses in which the velar is introduced, as the syncretism between the first and third person is still maintained, as in the present subjunctive, illustrated above, or in other tenses, as in the *-ra* conditional and the imperfect subjunctive: 1st *dixera* >> *diguera* vs. 3rd *dixera* >> *diguera*; 1st *dixés* >> *digués* vs. 3rd *dixés* >> *digués*.

The system-congruity principle is situated at the same level as the markedness in syncretism principle, since the velarization process undergone by general Catalan respects the system-defining structural properties (see § II.1.2). The velar is not adopted in any verb in which the velarization implies the suppression of the final consonant of the regular stem and the appearance of a new allomorph within the inflectional paradigm; therefore, second conjugation verbs such as *batre* or *perdre* remain unchanged in general Catalan: 1st *bat* vs. 3rd *bat*; 1st *perd* vs. 3rd *perd*. The situation of verbs such as *beure* or

deure is different, because a velarized allomorph already existed within the paradigm in Old Catalan. It should be noted that in verbs with an *-l* or *-n* stem ending, such as *molldre* or *prendre*, the adoption of /g/ did not entail the substitution of the final consonant of the stem, since the velar was added to the regular stem without modifying it: 1st *mol* >> *molc* vs. 3rd *mol*. On the other hand, according to Catalan phonological restrictions, the diachronic changes in general Catalan avoid the combination of a palatal consonant with a velar consonant within a word. Consequently, for centuries, within many verb paradigms, alternations occur between stem allomorphs with a palatal consonant and others with a velar consonant, such as 1st *parec* ~ 3rd *pareix*, 1st *estrenc* ~ 3rd *estreny* or 1st *nasc* ~ 3rd *naix*. The allomorphy, in these cases, allowed the maintenance of the formal distinction between the first and the third person in an absolute tense such as the present indicative.

The next principle in the hierarchy is transparency. The first person of the present indicative adopts the velar extension to establish a formal distinction with the third person, provided that it does not disobey the system-defining structural properties indicated above, such as the prohibition of the elision of the stem's final consonant in a totally regular paradigm or the avoidance of a palatal consonant followed by a velar consonant.

Next comes the class-stability principle, which (with the exception of certain cases which we set out below) is usually respected, and so we place it after the transparency principle. One of the most stable implicative relations within Catalan verbal inflection is the one established between the first person of the present indicative and the present subjunctive: any morphological modification that affects the first person of the present indicative will extend to the whole of the present subjunctive. The same relationship can be applied to PyTA tenses, which all have the same mark: *x-* [ʃ] in *dir* class, *-s-* in *prendre* class, or /g/ in *beure* class. It should be noted, however, that the change does not always affect the whole morpheme at the same time, but sometimes occurs in a staggered manner, due to factors such as markedness or use frequency, as we have indicated above. Furthermore, the class-stability principle is not respected in certain cases, such as *voler* (see § IX.2) or *cabre* and *saber* (see § X.2), in which the velarization only affects one part of the L-pattern: specifically, the present subjunctive. In the case of *voler*, in general Catalan the first person of the present indicative does not adopt /g/ in order to avoid the

contact of a palatal and a velar consonant; in *cabre* and *saber*, the velar serves to eliminate the hiatus of the etymological forms of the present subjunctive (3rd *sàpia* >> *sàpiga*).

The penultimate principle is uniformity, which explains the extension of velarized forms from the L-pattern to the PyTA pattern, and vice versa. This allowed a more uniform organization of the irregularities of the velarized verb class which, initially, presented an unpredictable distribution. Originally, there were verbs that only presented the velar in the L-pattern, such as *dir* or *dur*; others such as *beure* or *deure* only had the /g/ extension in the PyTA pattern; other verb classes, such as *plànyer* type or *nàixer* type verbs, had the velar extension in both morphemes; finally, verbs like *prendre*, characterized by having -s- as a perfect mark, did not display the velar in either morpheme. The uniformity principle, however, is subject to the system-congruity, transparency and class-stability principles: first, in verbs such as *beure*, *prendre* or *viure*, the system-congruity and transparency principles prevail over uniformity, as forms with regular stem (1st *beu*, *viu*) are replaced by other velarized ones (1st *bec*, *visc*), to formally distinguish the first person of the present indicative from the third; secondly, the class-stability principle predominates over the uniformity principle, since the velar propagates to the present subjunctive forms which, until the velarization of the first person of the present indicative, also had a regular stem (3rd *beva* >> *bega*).

The last principle is constructional iconicity, according to which the most semantically or functionally marked elements must also be formally marked. We stress that the highest iconicity is achieved when the marked term is created by adding a mark to the unmarked one. This occurs only in verbs with an -l or -n stem ending, such as *molde* or *prendre*, in which the first person of the present indicative, more marked, is obtained by adding /g/ to the third, less marked: *mol* + /g/ = *molc*; *pren* + /g/ = *prenc*. In most classes, however, the iconicity is minimal, since the first person is obtained by an alteration in the third person, such as in *beure* (1st *bec* vs. 3rd *beu*), *deure* (1st *dec* vs. 3rd *deu*), *nàixer* (1st *nasc* vs. 3rd *naix*) or *plànyer* (1st *planc* vs. 3rd *plany*).

Hypothesis 8. It is expected that the hierarchy of naturalness principles that describes the velarization process will be the same in both Valencian and Central Catalan.

Results: The hierarchy of naturalness principles that describes the general Catalan velarization process suffers an alteration in Valencian from the second half of the 15th

century: markedness in syncretism, transparency > class-stability > uniformity> constructional iconicity > system-congruity. The system-congruity principle (or at least some of its requirements), which initially ranked first, now shifts to the end. In Valencian, from the second half of the 15th century onwards, we begin to document verb forms with a palatal consonant followed by a velar consonant, thus contravening Catalan phonological congruity, such as 3rd *planyga* instead of 3rd *planga*, or 3rd *naixca* instead of 3rd *nasca*. The appearance of these forms is explained by the uniformity principle: the leveling process involves the elimination of stem allomorphs in verbs with palatal stem allomorphs. In addition, in Valencian, from the 16th century, the velar consonant spread to the third conjugation pure verbs. The main aim of this extension was to eliminate the homophony between the first and the third persons of the present indicative: 1st *cus* >> *cusc* vs. 3rd *cus*. Finally, in second conjugation verbs like *perdre* and in third conjugation verbs like *dormir*, the adoption of /g/ implies the elision of the stem's final consonant in a paradigm that until then was regular: 1st *perd* >> *perc* vs. 3rd *perd*; 1st *dorm* >> *dorc* vs. 3rd *dorm*.

Hypothesis 9. The velarization process is consistent and the tendency is to incorporate new verbs into this model; therefore, velarized verbs are not expected to undergo de-velarization.

Results: We have not observed many cases of de-velarization in the base corpus over the course of the period studied. Although inside certain verb classes, such as that represented by *plànyer* (see § X.2), we detected some analogical de-velarized forms (3rd *pertanya* to the etymological 3rd *pertanga*), the de-velarized forms are always in the minority. According to our corpus data, only a few specific verbs that we have analyzed individually deviate from this trend. At first, initial PyTA pattern forms of *escriure* (see § VIII.2.2), which had the /sk/ extension (3rd *escriisc*), disappear in favor of analogical de-velarized forms, which follow the third conjugation pattern (3rd *escriví*). This evolution is not entirely unexpected: on the one hand, the L-pattern forms of *escriure* had not yet been velarized, so they could not influence the PyTA pattern; on the other, the velarized verb class was still in the process of consolidation at that time. Therefore, the analogical force it exerted on non-velarized verbs was weak. In addition, it should be noted that *escriure* is a verb between the second and the third conjugations, a circumstance that

might also favor the adoption of a model with regular develarized stem, according to the third conjugation pure verb paradigm. This verb, however, eventually consolidated the /g/ extension in the L-pattern and in the PyTA pattern a few centuries later, at a time when the velarized verb class had grown larger and was more regularly distributed, since the verbs that adopted the velarized model presented the velar extension in both morphemes.

The L-pattern forms of *córrer* and its derivatives adopted the /g/ extension in medieval Catalan: 1st *corre* >> *córrec*, 3rd *corra* / *córrea* >> *córrega*. Later, however, they underwent a process of develarization in the dialects that adopted -o as the present indicative first person mark, such as Central or Northwestern. This mark made it possible to avoid the syncretism between the first and third person of the present indicative: 1st *corro* vs. 3rd *corre*, and at the same time regularized L-pattern forms by removing the /g/ extension.

The third case of velar recession we document affects the third person of the past simple of *ser* (see § IX.4.3). Initially, this person presented the form *fo*. In the 14th century, however, a form with /g/, *fonc*, created by analogy to forms such as *tenc* or *venc*, began to appear in texts. The velarized form reached its peak in the 17th century, when it became the majority form. However, from this century onwards, a process of recession began and develarized forms became the most common. The retreat of the /g/ form can be explained by the action of the coherence and convergence principles: the fact that the third person was the only one in the past simple to adopt /g/ prevented it from being consolidated, since in the second conjugation there were no cases in which only one person belonging to the PyTA pattern had the /g/ extension.

Finally, from the control corpus, we found that in dialects that adopt -o as a mark of the first person present indicative (such as Northwestern or Central Catalan) verbs with -ny- ending stem, such as *plànyer* (see § X.2), and root inchoatives, such as *nàixer* (see § X.3), begin an analogical process of leveling in the 19th century that caused the develarization of the L-pattern and the PyTA pattern. The loss of /g/ in the first class and of /sk/ in the second is explained by the transparency and uniformity principles. The introduction of -o in the first person of the present indicative made it possible, first, to formally differentiate it from the third person: 1st *planc* >> *planyo* vs. 3rd *plany*; 1st *nasc* >> *naixo* vs. 3rd *naix*, and second, to remove the stem allomorphs with /g/ or with /sk/. As indicated in the sections devoted to these classes, the develarization of the PyTA pattern is explained by the class-stability principle: once the L-pattern had lost the velar mark,

this process is widespread in the PyTA pattern forms, as it was rare for only one of the two patterns to retain the velar. Interestingly, the factor that favored the velar spread as a class marker, which was the elimination of the perfect value, meant that the develarization process can also affect all PyTA pattern forms in verbs like *plànyer*: once the velar is deprived of the perfect meaning, the regularizing changes treat this mark as just another variant with no special privileges. Similarly, in verbs such as *nàixer*, the /sk/ extension also lost its perfect value within the PyTA pattern and was deleted as a result of the regularization process. Finally, as in the initial processes of velar extension from the PyTA pattern to the participles, in which participles were normally the last past tense to keep the develarized forms (e.g., *nat* >> *nascut*), the participles again resisted homogenization with the develarized forms of the PyTA pattern; thus, in general Catalan, they have become the last stronghold in which the velarized forms are preserved: *nascut*, *merescut*.

2. FINAL REMARKS

The velar distribution in Old Catalan was therefore difficult for speakers to assume. The new morphological distribution resulting from the velarization process allowed an implicative organization of these irregularities, which facilitated learning: the velar appeared, systematically, in the first person of the present indicative, the present subjunctive, the past simple, the imperfect subjunctive and the participle (if it adopts the regular termination *-ut*). At the end of the evolutionary process, only a few verbs show irregularities in this distribution; for example, *voler*, in general Catalan, does not present the /g/ extension in the first person of the present indicative, as it contravenes the phonological restriction of combining a palatal and a velar. Likewise, *haver* only velarizes the PyTA pattern and the participle. In both cases, the high frequency of use helps to preserve the paradigmatic irregularities.

As we have seen throughout this study, the velarized verb class in Catalan is formed after a long and complex process involving several naturalness principles, and in which chronological differences in the adoption of the velar extension are documented between verb classes, dialects, verb tenses and even persons. From the analysis of the verb classes, two causes among the diversity of factors stand out. First, one of the main reasons for the velarization process is the formal differentiation between the first and the third person of the present indicative. As pointed out throughout the study, in an absolute

tense like the present indicative, which has such a high use frequency, syncretism between these two persons is tiresome to language speakers. The use of the velar to resolve this homonymy recurs throughout the period we have studied; thus, changes affecting the whole of the Catalan language have been documented since time immemorial, as in classes such as *beure* or *prendre*. Moreover, the Valencian dialect has continued to use this resource and has also applied the /g/ extension to second and third conjugation pure verbs, in order to formally mark the first person of the present indicative. The second major factor that favored the velarization process was the need to organize the velar distribution within the inflectional paradigm in the most regular way possible. As discussed extensively throughout the study, the initial velar distribution within Catalan verbal inflection was somewhat unpredictable, as, depending on the verb, it appeared in different patterns. The velar propagation in contexts in which it was not initially etymological, even in forms that etymologically presented a regular stem, seems to increase the irregularity in the second conjugation. The reason for the velarization process, however, is totally contrary to this assumption. The velar propagation to patterns in which it was not etymological is not an anarchic process but one with a very clear motivation: to achieve an implicative and systematic distribution of the velar extension, to make this irregularity as regular as possible. As a result, today, it is the majority model within the Catalan second conjugation. In contrast, the so-called pure verbs, which do not present any extension or any irregularity, represent the minority model.

We see, then, that an element like the velar, which was initially a mark of perfect meaning in the tenses that came from the Latin perfect theme, was able to lose this value and be recycled as a class marker, with a much wider use than it had initially, in a phenomenon with the properties of what is known as exaptation. But, at the same time, the loss of all velar value means that it could be eliminated in some verbs in which it appeared initially, as, for example, in most of the forms of *nàixer* or *plànyer* type verbs in general Catalan. Thus, the disappearance of the perfect value of the velar extension is, at one and the same time, responsible for its general success as a verb class marker and also for its local retreat in certain groups of verbs.

XV. APÈNDIXS

APÈNDIX 1. LLISTA COMPLETA DE VERBS ANALITZATS EN EL TREBALL

VI.1: *dir, desdir, dur, endur.*

VI.2: *aprendre, atendre, cloure, compondre, comprendre, concloure, correspondre, defendre, deprendre, descompondre, despendre, desprendre, dispondre, emprendre, encendre, encloure, entendre, estendre, mamprendre, ofendre, pondre, prendre, pretendre, reprendre, respondre, riure, romandre i suspendre.*

VII.1: *aprendre, atendre, compondre, comprendre, concloure, confondre, correspondre, defendre, deprendre, despendre, desprendre, dispondre, emprendre, entendre, estendre, expondre, mamprendre, ofendre, pondre, prendre, pretendre, reprendre, respondre, riure, sorprendre i suspendre.*

VII.2: *absoldre, beure, coldre, creure, menyscreure, moldre, moure, ploure, remoure, resoldre i toldre.*

VII.3: *asseure, caldre, caure, desplaure, deure, doldre, jaure, noure, plaure, recaure, seure, soler i valer.*

VIII.1: *reviure, viure.*

VIII.2: *escriure, reescriure.*

VIII.3: *deseixir, eixir, sobreixir.*

IX.2: *acórrer, concórrer, córrer, descórrer, discórrer, encórrer, escórrer, incórrer, ocórrer, recórrer i socórrer.*

X.2: *atényer, constrényer, destrényer, estrényer, fényer, pertànyer, plànyer.*

X.3: *amanéixer, aparéixer, comparéixer, conéixer, créixer, desaparéixer, desconéixer, menysconéixer, meréixer, nàixer, paréixer, permanéixer, pertenéixer i reconéixer.*

XI.5: *acollir, adormir, afegir, afligir, collir, consentir, corregir, cosir, cruixir, dormir, engolir, fugir, grunyir, llegir, morir, obrir, oir, omplir, recollir, regir, renyir i sentir.*

XII: *acórrer, ajeure, amanéixer, aparéixer, asseure, atendre, atényer, atraure, avenir, bestraure, beure, cabre, caure, comparéixer, concórrer, conéixer, contenir, contraure, convenir, córrer, créixer, creure, decaure, desaparéixer, desatendre, desavenir, desconéixer, descórrer, detenir, deure, discórrer, elèger, encórrer, entretenir, entrevenir, esdevenir, extraure, haver, intervenir, jaure, lleure, mantenir, meréixer, moure, nàixer, obtenir, ocórrer, paréixer, péixer, pervenir, plaure, ploure, poder, pretendre, prevenir,*

promoure, recaure, reconéixer, reconvenir, recórrer, reeixir, remoure, renàixer, retenir, retraure, riure, saber, ser, seure, sobrevenir, socórrer, sostenir, sovenir, tenir, transcórrer, traure, valdre, venir, viure i voler.

XVI. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Alkire, T., & Rosen, C. (2010). *Romance Languages: A Historical Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Anttila, R. (1977). *Analogy*. La Haia: Mouton.
- Aronoff, M. (1994). *Morphology by itself: stems and inflectional classes*. Cambridge, MA: MIT Press.
- BADAL = De Yzaguirre, L. (2018): *Banc Analític d'Antigalles Lèxiques*. [en línia] <http://latel.upf.edu/cgi-bin/badal.cgi>.
- Badal, M. (2020). Aspectes de la morfologia verbal del català antic en els Sermons de sant Vicent Ferrer. *Estudis Filològics i de Traducció*, 1(1), 29-49. <https://doi.org/10.7203/efit.1.16729>
- Badia i Margarit, A. M. (1981). *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre. [1a ed. en cast., 1951, *Gramática histórica catalana*. Barcelona: Noguer].
- Badia i Margarit, A. M. (1994). *Gramàtica de la llengua catalana: descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Bauer, L. (1988). *Introducing Linguistic Morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Blaylock, C. (1975). The Romance development of the Latin verbal augment -sk-. *Romance Philology*, 28, 434-444.
- Blevins, J. P., & Blevins, J. (2009). Introduction: Analogy in grammar. En J. P. Blevins & J. Blevins (Ed.), *Analogy in Grammar: Form and Acquisition* (p. 1-12). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199547548.003.0001>
- Bloomfield, L. (1933). *Language*. Chicago: University of Chicago Press.
- Booij, G. (1997). Autonomous morphology and paradigmatic relations. En G. Booij & J. van Marle (Ed.), *Yearbook of Morphology 1996* (p. 35-53). Dordrecht: Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-017-3718-0_4
- CICA = Torruella, J. (dir.) (junt amb Pérez Saldanya, M. & J. Martines) (2006): *Corpus Informatitzat del Català Antic*. [en línia] <http://www.cica.cat/>.
- CIGCMod = Martines, J. & V. Martines (ed.), ISIC-IVITRA, Universitat d'Alacant: *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern*.

- CTILC = Institut d'Estudis Catalans (2005): *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*. [en línia] <https://ctilc.iec.cat/scripts/index.asp>.
- Coromines, J. (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- Cruschina, S., Maiden, M., & Smith, J. C. (2013). *The Boundaries of Pure Morphology: Diachronic and Synchronic Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Cruselles, P. (2020). *Estudi acústic de les fricatives sibilants sordes del valencià*. Universitat de València.
- DCVB = Alcover, A. M. & F. de B. Moll (1926-1962): *Diccionari català-valencià-balear*, Palma, Impremta de Mn. Alcover / Gràfiques Miramar. [en línia] <https://dcvb.iec.cat/>.
- De Cuypere, L. (2007). Exploring exaptation in language change. *Folia Linguistica Historica*, 26(1-2), 13-26. <https://doi.org/10.1515/FLIH.2007.13>
- Dressler, W. U. (1976). Morphologization of phonological processes (Are there distinct morphonological processes)? En A. Juilland (Ed.), *Linguistic Studies Offered to Joseph Greenberg* (p. 313-337). Saratoga: Anma Libri.
- Dressler, W. U. (1984). Explaining Natural Phonology. *Phonology Yearbook*, 1, 29-51.
- Dressler, W. U. (1985). Typological aspects of Natural Morphology. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 35(1/2), 51-70.
- Dressler, W. U. (1987). Word formation (WF) as part of natural morphology. En W. U. Dressler, W. Mayerthaler, O. Panagl, & W. U. Wurzel (Ed.), *Leitmotifs in Natural Morphology* (p. 99-126). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Dworkin, S. N. (1985). From -ir to -ecer in Spanish: The Loss of OSp. De-Adjectival -ir Verbs. *Hispanic Review*, 53(3), 295-305. <https://doi.org/10.2307/473998>
- Gould, S. J., & Vrba, E. S. (1982). Exaptation—a Missing Term in the Science of Form. *Paleobiology*, 8(1), 4-15.
- Grandgent, C. H. (1907). *An Introduction to Vulgar Latin*. Boston: D.C. Heath & Company.
- Greenberg, J. H. (1991). The last stages of grammatical elements; contractive and expansive desemanticization. En E. C. Traugott & B. Heine (Ed.), *Approaches to Grammaticalization* (p. 301-314). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/tsl.19.1.14gre>
- Gulsoy, J. (1993). *Estudis de gramàtica històrica*. València: Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- Harris, A. C., & Campbell, L. (1995). *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hock, H. H. (1991). *Principles of Historical Linguistics*. Berlín: Mouton de Gruyter.
- Hock, H. H. (2003). Analogical change. En B. D. Joseph & R. D. Janda (Ed.), *The Handbook of Historical Linguistics* (p. 441-460). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Hockett, C. F. (1958). *A course in modern linguistics*. Nova York: MacMillan.
- Hualde, J. I. (1992). *Catalan*. Nova York: Routledge.
- IBM Corp. (2019). *IBM SPSS Statistics for Windows*, vers. 26.0. Armonk, NY: IBM Corp.
- Institut d'Estudis Catalans (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Kilani-Schoch, M. (1988). *Introduction à la morphologie naturelle*. Berna: Peter Lang.
- Kiparsky, P. (1973). Phonological Representations. En O. Fujimura (Ed.), *Three Dimensions of Linguistic Theory* (p. 1-135). Tòquio: TEC Co.
- Kraska-Szlenk, I. (2007). *Analogy: The Relation between Lexicon and Grammar*. Munic: Lincom Europa.
- Kuryłowicz, J. (1945). La nature des procès dits «Analogiques». *Acta Linguistica*, 5(1), 15-37.
- Kuryłowicz, J. (1965). The Evolution of Grammatical Categories. *Diogenes*, 13(51), 55-71.
- Lass, R. (1990). How to Do Things with Junk: Exaptation in Language Evolution. *Journal of Linguistics*, 26(1), 79-102. Recuperat de <http://www.jstor.org/stable/4176037>
- Lass, R. (1997). *Historical Linguistics and Language Change. Cambridge Studies in Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laurent, R. (1999). *Past Participles from Latin to Romance*. Berkeley: University of California Press.
- Lloret, M. R. (2005). Efectes col·laterals de la 'desinència zero' en la flexió verbal algueresa. En *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 49 (Miscel·lània Joan Veny, 5) (p. 233-266). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Lloret, M. R. (2009). Changes in Inflectional Class as a Means to Repair Phonology. En F. Montermini, G. Boyé, & J. Tseng (Ed.), *Selected Proceedings of the 6th Décebrettes: Morphology in Bordeaux* (p. 22-34). Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project.

- Lloret, M. R. (2010). Assignació conjugacional motivada: alguerès i sassarès en contacte. En I. Creus Bellet, M. Puig, & J. R. Veny-Mesquida (Ed.), *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (p. 317-326). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Lloret, M. R., & Viaplana, J. (1998). Variació morfofonològica. Variants morfològiques. *Caplletra*, 25, 43-62. <https://doi.org/10.7203/caplletra.25.6736>
- Maiden, M. (2005). Morphological autonomy and diachrony. En G. Booij & J. van Marle (Ed.), *Yearbook of Morphology 2004* (p. 137-175). Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/1-4020-2900-4_6
- Maiden, M. (2011a). Morphological persistence. En M. Maiden, J. C. Smith, & A. Ledgeway (Ed.), *The Cambridge history of the Romance languages. Volume 1, Structures* (p. 155-214). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521800723.006>
- Maiden, M. (2011b). Morphophonological innovation. En M. Maiden, J. C. Smith, & A. Ledgeway (Ed.), *The Cambridge history of the Romance languages. Volume 1, Structures* (p. 216-267). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521800723.007>
- Maiden, M. (2018). *The romance verb: morphomic structure and diachrony*. Oxford: Oxford University Press.
- Maiden, M., Smith, J. C., Goldbach, M., & Hinzelin, M. O. (Ed.). (2011). *Morphological Autonomy: Perspectives from Romance Inflectional Morphology*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199589982.001.0001>
- Malkiel, Y. (1974). New Problems in Romance Interfixation (I): The Velar Insert in the Present Tense (with an Excursus on *-zer/-zir* Verbs). *Romance Philology*, 27(3), 304-355.
- Marí Tur, R. (2017). *El segment velar en la flexió verbal de l'eivissenc. Anàlisi de la variació distribucional, geogràfica i generacional*. Universitat de Barcelona.
- Mascaró, J. (1983). *La fonologia catalana i el cicle fonològic*. Bellaterra (Barcelona): Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- Mascaró, J. (1986). *Morfologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Massanell, M. (2016). Sincretisme i canvi morfològic: evolució de la terminació verbal en -AT en català. *Caplletra*, 61, 165-209. <https://doi.org/10.7203/caplletra.60.8453>
- Mayerthaler, W. (1981). *Morphologische Natürlichkeit*. Wiesbaden: Athenaion.

- Mayerthaler, W. (1987). System-independent morphological naturalness. En W. U. Dressler, W. Mayerthaler, O. Panagl, & W. U. Wurzel (Ed.), *Leitmotifs in Natural Morphology* (p. 25-58). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/slcs.10.13may>
- Menéndez Pidal, R. (1985). *Manual de gramática histórica española*. Madrid: Espasa-Calpe. [1a ed., 1904, *Manual elemental de gramática histórica española*. Madrid: Librería General de Victoriano Suárez].
- Meyer-Lübke, W. (1895). *Grammaire des langues romanes*. Vol. 2. París: Welter.
- Moll, F. de B. (2006). *Gramàtica històrica catalana*. Edició corregida i anotada per Joaquim Martí Mestre amb la col·laboració de Jesús Jiménez. València: Universitat de València. [1a ed. en cast., 1952, *Gramática histórica catalana*. Madrid: Gredos].
- Montermini, F., & Bonami, O. (2013). Stem spaces and predictability in verbal inflection. *Lingue e linguaggio*, 12(2), 171-190.
- Norde, M. (2001). Deflexion as a counterdirectional factor in grammatical change. *Language Sciences*, 23(2-3), 231-264.
- Norde, M. (2002). The final stages of grammaticalization: Affixhood and beyond. En I. Wischer & G. Diewald (Ed.), *New Reflections on Grammaticalization* (p. 45-65). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- O'Neill, P. (2011). The Notion of the Morpheme. En *Morphological Autonomy: Perspectives from Romance Inflectional Morphology* (p. 70-94). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199589982.003.0005>
- O'Neill, P. (2015). The Origin and Spread of Velar Allomorphy in the Spanish Verb: A Morphomic Approach. *Bulletin of Hispanic Studies*, 92(5), 489-518. <https://doi.org/10.3828/bhs.2015.29>
- O'Neill, P. (2018). Velar allomorphy in Ibero-Romance. En M. Bouzouita, I. Sitaridou, & E. Pato (Ed.), *Studies in Historical Ibero-Romance Morpho-Syntax* (p. 13-46). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/ihll.16.02one>
- Perea, M. P. (1997). Irregularitat i flexió verbal. *Zeitschrift Für Katalanistik*, 10, 65–79.
- Perea, M. P. (2008). Flexió verbal regular. En J. Solà (Ed.), *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 1. (p. 583-646). Barcelona: Editorial Empúries.
- Pérez Saldanya, M. (1995). Analogia i canvi morfològic: a propòsit de les formes verbals velaritzades. *Caplletra*, 19, 279-305.

- Pérez Saldanya, M. (1998). *Del llatí al català: morfosintaxi verbal històrica*. València: Universitat de València.
- Pérez Saldanya, M. (2013). «Que sa il·lustre senyoria cullga o faça cullir dits fruits»: una aproximació històrica als verbs velaritzats. En E. Clua & M. R. Lloret (Ed.), *Qüestions de morfologia flexiva i lèxica del català. Volum d'homenatge a Joaquim Viaplana* (p. 313-333). Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- Pérez Saldanya, M., Sifre Gómez, M., & Todolí i Cervera, J. (2004). *Morfologia catalana*. Barcelona: Editorial UOC.
- Querol, L. (2006). El paper del segment velar en la morfologia verbal del català. En *VII Congrés de Lingüística General: actes, del 18 al 21 d'abril de 2006*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Querol, L. (2009). *Aspectes morfofonològics en la morfologia verbal del català nord-occidental*. Universitat de Barcelona.
- Querol, L. (2010). Els increments de l'arrel verbal en català i d'altres llengües romàniques. En K. Faluba & I. Szijj (Ed.), *Actes del Catorzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Budapest, 2006. Volum III* (p. 285-296). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Querol, L. (2011). *La morfologia verbal del català nord-occidental: descripció i anàlisi dels segments velar i palatal*. Lleida: Pagès.
- Ramos, J. R. (1999). El sincretisme morfològic com a factor de canvi sintàctic. *Catalan Review*, 13(1-2), 189-201.
- Rea, L. M., & Parker, R. A. (1992). *Designing and Conducting Survey Research: A Comprehensive Guide*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Roca Pons, J. (1968). Morfologia verbal catalana. *Estudis Romànics*, 12, 227-254. <https://doi.org/10.2436/er.v12i0.37888>
- Ronjat, J. (1937). *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes. Vol. 3*. Montpellier: Société des Langues Romanes.
- Sapir, E. (1921). *Language: An introduction to the study of speech*. Nova York: Harcourt Brace.
- Smith, J. C. (2013). The morpheme as a gradient phenomenon: evidence from Romance. En S. Cruschina, M. Maiden, & J. C. Smith (Ed.), *The Boundaries of Pure Morphology* (p. 247-261). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199678860.003.0013>

- Stampe, D. (1969). The Acquisition of Phonetic Representation. En R. I. Binnick, A. Davison, G. Green, & J. L. Morgan (Ed.), *Papers from the Fifth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society* (p. 443-454). Chicago: University of Chicago Department of Linguistics.
- Togebly, K. (1966). Le sort du plus-que-parfait latin dans les langues romanes. *Cahiers Ferdinand de Saussure*, 23, 175–184.
- Traugott, E. C. (2004). Exaptation and grammaticalization. En M. Akimoto (Ed.), *Linguistic Studies Based on Corpora* (p. 133-156). Tòquio: Hituzi Syobo Publishing Co.
- Viaplana, J. (1984). La flexió verbal regular del valencià. En E. Casanova (Ed.), *Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner: estudis de llengua i literatura* (p. 391-407). València: Universitat de València. Recuperat de <https://traces.uab.cat/record/12609>
- Viaplana, J. (1986). Morfologia flexiva i flexió verbal catalana. *Llengua & Literatura*, 1, 385-403.
- Viaplana, J. (2005). Velar Verbs and Verbal Classes in Catalan. *Catalan Journal of Linguistics*, 4, 225-247.
- Vincent, N. (1995). Exaptation and grammaticalization. En H. Andersen (Ed.), *Historical Linguistics 1993* (p. 433-448). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Wall, A., & Octavio de Toledo y Huerta, Á. S. (2016). Exploring and recycling. En M. Norde & F. Van de Velde (Ed.), *Exaptation and Language Change* (p. 341-375). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/cilt.336.12wal>
- Wheeler, M. W. (1980). Analogy and inflectional affix replacement. En E. C. Traugott, R. Labrum, & S. C. Shepherd (Ed.), *Papers from the Fourth International Conference on Historical Linguistics, Stanford, March 26–30 1979* (p. 273–283). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/cilt.14.29whe>
- Wheeler, M. W. (1984). La conjugació valenciana: geografia, diacronia i psicologia. En *Miscel·lània Sanchis Guarner, I. Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner: estudis de llengua i literatura catalanes* (p. 409-419). València: Universitat de València.
- Wheeler, M. W. (1986). Analogy and psychology: morphological change in Balearic

- Catalan. En *Sheffield Working Papers in Language and Linguistics*, 3 (p. 1-16). Sheffield: University of Sheffield.
- Wheeler, M. W. (1993a). Changing inflection: verbs in North West Catalan. En D. Mackenzie & I. Michael (Ed.), *Hispanic Linguistic Studies in honour of F. W. Hodcroft* (p. 171-206). Oxford: Dolphin.
- Wheeler, M. W. (1993b). On the hierarchy of naturalness principles in inflectional morphology. *Journal of Linguistics*, 29(1), 95-111. <https://doi.org/DOI:10.1017/S0022226700000062>
- Wheeler, M. W. (2005). *The Phonology of Catalan*. Oxford: Oxford University Press.
- Wheeler, M. W. (2007). *Morfologia i fonologia catalana i romànica: estudis diacrònics*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Wheeler, M. W. (2011). The Evolution of a Morpheme in Catalan Verb Inflection. En M. Maiden, J. C. Smith, M. Goldbach, & M. O. Hinzelin (Ed.), *Morphological Autonomy: Perspectives From Romance Inflectional Morphology* (p. 182-209). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199589982.003.0010>
- Wheeler, M. W. (2012). La morfologia verbal del «Llibre dels feits» en el context de l'evolució de la llengua. En A. Hauf (Ed.), *El Llibre dels feits. Aproximació crítica* (p. 155-176). València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Wheeler, M. W. (2021). La morfologia flexiva (II): la flexió verbal. Manuscrit. University of Sussex. [Es publicarà en J. Martines, M. Pérez Saldanya & G. Rigau. *Gramàtica del català antic*. De Gruyter.]
- Wheeler, M. W., Yates, A., & Dols, N. (1999). *Catalan: A Comprehensive Grammar*. Londres / Nova York: Routledge.
- Wurzel, W. U. (1987). System-dependent morphological naturalness in inflection. En W. U. Dressler, W. Mayerthaler, O. Panagl, & W. U. Wurzel (Ed.), *Leitmotifs in Natural Morphology* (p. 59-96). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/slcs.10.22wur>
- Wurzel, W. U. (1989). *Inflectional morphology and naturalness*. Berlín: Kluwer Academic Publishers.